

КӨРГЕНДЕРІМ - КӨҢІЛГЕ ТҮЙГЕНДЕРІМ

1. Илгизаев
а) илгизаев обываттык
түбөлүк кичинекей
окуу жана дарыс
а) илгизаев обываттык
түбөлүк кичинекей
окуу жана дарыс

Алдар
Илгизаев
18.05.2008 ж.
Кызылжар

ББК 84 (5 каз) 7-5

Қ 34

М. ҚАНҒОЖИН

ЭССЕЛЕР, ЕСТЕЛІКТЕР, ОЙЛАР

Қызылжар, 2008

264 бет.

4702250202

Қ

00 (05)-07

44462

ISBN 9965-21-214-7

М. Қанғожин, 2008.

Бұл кітапта Қазақстанның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевпен көп жылдар бойы кездесу, сұхбаттасудан алған әсерлер, Мағжан Жұмабаев, Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, Ғафу Қайырбеков, Мұқағали Мақатаев, Әнуәрбек Шманов сияқты казактың ұлы перзенттері туралы эссе-естеліктер бар.

Северо-Казахстанская

областная библиотека

им. С. МУҚАНОВА

г. Петропавловск

ЕЛ СЫЙЛАҒАН ЕР

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев жылдағы әдетімен біздің облысқа егін орағы басталған тұста келді. Президентті Солтүстік Қазақстан облысының, Қызылжар қаласының әкімдері, облыс, қала басшылары, қоғамдық ұйымдардың өкілдері және журналистер қала әуесжайында құрметпен қарсы алды.

Президент ұпақтан түсісімен қаламызда жаңадан салынып, іске қосылғалы тұрған макарон фабрикасына барды, оның салтанатты ашылуында сөз сөйлеп, құрылысшыларды, осы құрылысты жүргізіп, қожайын болып отырған түркиялық басшыларды құттықтап, рахмет айтты. Фабриканы жоғары сортты бидаймен қамтамасыз етушілер біздің облыстың ауыл шаруашылық қызметкерлері болмақшы. Өйткені макарон өндіруге лайықты бидай біздің жерімізде өсірілетін көрінеді. Оның нандық қасиеті жоғары болса, бидайдың сорты да қатты, күшті болып келеді екен.

Макарон фабрикасының алғашқы өнімдері жұртшылықты елең еткізгені анық. «Сұлтан» деп ат қойылған кеспе, вермишель және басқа да толып жатқан ұннан жасалған тағам түрлері бұрын бұл өңірде дәл мұндай жоғары сапалы, әрі аса мәдениеттілікпен жасалып көрмеген. Содан да болу керек, бұл өнімге қалалықтардың сұранысы бірден артты.

Инвестиция дегенің осы болса, бұл өте дұрыс, әрі мезгілінде болған игілікті іс болды, -десті көпшілік ризашылығын білдіріп.

Иә, бұл өзі халықтың тұрмыс-тіршілігінің күйзеліп, елдің нарық дегеннің заңына бастыға алмай тұрған кезі еді. Мынау бір қараңғы жерге сәуле түскендей, алда жарық барын меңзегендей оқиға болды.

Бұдан бірлі-жарым жыл бұрынғы бір кездесуде Нұрсұлтан Әбішұлына шет елдермен байланысымыз жолға қойыла бастады, осы жөнінде қысқаша болсада әңгімелессеніз дегенімде ол:

- Максат-Қазақстанды дүние жүзіне таныту. Қазір құдайға шүкір, біздің елді дүниенің төрт бұрышы түгел біліп отыр. Нарық экономикасының жағдайында шет елдермен біздің қарым-қатынасымыз тіпті де ұлғаюға тиіс. Бүгіндер Қазақстанда бірлескен кәсіпорындар салынып жатыр. Міне, осы таяуда Оңтүстік Кореямен бірлесіп Алматыда да түрлі-түсті телевизор құрастыру басталды. Республикамызда жапондық үлгідегі жеңіл машина шығару қолға алынбақ, -деп Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстанның шет елдермен байланысы және шекара мәселесі жөнінде әңгімелеген. Әңгіме арасында мен: «Қара қытай қаптаса, сары орысты әкем дерсің», - деген екен біздің бір аталарымыз деп қалғаным бар.

-Рас, Қытаймен алыс-берісіміз, келіп, кетуіміз жанданып, дұрыстала бастады, сауда-сағтығымыз да он өзгерістер, жақсы нәтиже беріп жатыр.

-Десекте, осының түбі неге апарар екен, елімізді қытайлар басып кетпей ме?- деген сұрақ та бар елдің көкейінде дедім. Сонда Президент:-Иә, бұл елдің көкейіндегі түйткіл екенін білемін. Қытай халық республикасы әлемдегі ең үлкен мемлекеттердің бірі, бізге көрші ел. Көрші елмен қарым-қатынасымыз жақсы болу керек. Халқымыз көршімен тату бол демей ме?! Қытай мен Қазақстан арасында ешбір түсініспеушілік жоқ. Жетпіс жыл бойы Кеңес үкіметі мен Қытай үкіметі келісіп шеше алмай келген шекара күрмеуін, шүкір, қазір ретке келтіріп отырмыз, - деді ол.

1993-жылы Нұрсұлтан Әбішұлы бүтінгі ашылып отырған өндіріс орны ірге тасының алғашқы кірпішін өз қолымен қалаған еді. Міне, бір жылдан кейін сол фабриканың ашылу рәсімін жасап отыр. «Сұлтан» макарон фабрикасының саяси жағынан да мән-мағнасы зор еді, себебі облысымыздың кейбір «демок-

ратияшыл» ұйымдарының басшысмактары Солтүстік Қазақстанға инвестицияны Президент әдейі әкелдірмей отыр, өйткені, мұндағы халықтың көбі орыстар, бізденгөрі оңтүстіктегі қандастарының қамын көбірек ойлайды, - деп көпірушілер аз болған жоқ. Енді бұл көк езулер де көпірме сөздеріне тоқтау салар. Біздің қаламызға келген инвестиция көктем құсындай жылылық ала келгені рас. Кеңестік «темір шымылдықтың» ішінде өскен біздің халық жұрттың бәрін жау көріп, инвестиция дегенді шет елдің басып кіруі деп ұғатындарымыз да мол болатын.

Президент бұдан кейін жаңадан салынатын қазақ классикалық гимназиясының ірге тасына өз қолымен кірпіш қалады. Халық көп жиналды. Қуанышта шек болған жоқ. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгенге дейін Қызылжарда бір-ақ мектеп-интернат болатын. Ол да қалалық емес, облыстық. Ауқаты төмен отбасылардың балалары мен жетім балалар әр ауылдан келіп, осы мектеп-интернатта оқитын. Енді, міне, Қызылжарда қазақ гимназиясының үйі бой көтеріп, қалалық қазақ балалары білім кәусәрінен сусындайтын болады. Бұл да үлкен жетістік, үлкен жеңіс. Президентіміздің өзі бүлдіршіндеріміз үшін білімге жол ашып беріп отыр, - десек артық айтқанымыз емес. Осы ұланғайыр істі біздің жастарымыз сезініп, түсіне білсе, құба-құп.

Иә, кезінде Қызылжарда 6 мешіт-медіресе болған. Қазақ, татар балалары осы медреселерден білім, тәрбие алып, олардың арасынан атақты композитор Ақан Қорамсаұлы, ақ иық акын Мағжан Жұмабаев және татардың ірі ақындарының бірі Ахмет Оразаев Қызылжари тағы басқа да ел-жұртқа есімдері белгілі адамдар шыққан. Белгілі себептермен ол медреселердің де, кейіннен ашылған жалғыз қазақ мектебінің де қарасы жойылды.

Қызылжар қазақтың қаласы болмағандай, мұнда қазақ деген халық тіршілік құрмағандай болды ғой бір замандарда. Өз қолымыз өз ауымызға жеткендей жағдайға келген бүгіндер Қызылжарда қазақ мектептері ашылып жатыр, әлі де ашыла беретініне сенім мол. Халқымыздың ана тілін құрметтеуі, оған бет бұруы, ұрпақтарымыздың жаппай өз тілін, ділін, дінін, және тарихын білуге талпынуы, ұмтылуы осы сенімімізді растай түседі.

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев осы сапарында қаламыздың орталығындағы Мағжан алаңында болып, онда ол ұлы акынның ескерткішіне гүл шоқтарын қойды. Алаңға жиналған

халықта кисап жоқ. Президентпен көпшілік сөйлесіп қалғысы келеді. Көкейінде жүрген ой-пікірін айтқысы келетін де, тұрмыс жағдайының ауырлап бара жатқанын Президентке жеткізгісі келетін де адамдар бар. Оның үстіне қалада да, ауылда да жарығы құрғыр бірде жанып, бірде сөнетін. Көп қабатты үйлерді жылыту да үлкен проблемаға айналған еді. Осындай қиын-қыстау шақта халықтың да, әр сатыдағы басшылардың да бастарына шын мәнінде ауыртпалық батпандап түсіп тұрғанда Президентіміздің мына алаңға жиналған қара құрым елмен ашық сөйлесуі, бетпе - бет келіп, именбей, жасқанбай шындықты айтуы, алдымызда бұдан да қиын күндердің болатынын, оған әр қайсымыз дайын болумен қоса, сол өткелектерден өтудің амалдарын табуымыз керектігін ашық айтқан.

-Бізге ешкім еш нәрсе бермейді. Қол жая беретін Кеңес өкіметі жоқ. Сондықтан әркім өзінің от басы үшін, өз бала-шағасы үшін, тіпті, өзі үшін еңбек етуі тиіс. Кәсіп істе, сауда жасауды үйрен, шаруашылықпен айналыс. Ең болмаса картоп өсір, бұл жақта картоп мол шығады. Өнімін көктемде, күзде сат.

Иә, нарықтың мән- мағнасын Президентіміз де, әкімдер де халыққа айтуден, көрсетуден келеді-ау. Бірақ соған көндіге алмай, оймызды да, бойымызды да жаттықтыра алмай әлекпіз. Нарық заңының қатал екенін енді-енді сезініп келе жатқан жай бар. Онда да бәріміз емес, ондайлар тым аз.

Нұрсұлтан Әбішұлына қойылған сұрақтар да, тілек-талаптар да жетерлік. Өмірде көрген-білгені көп, білімі ұшан теңіз, қай тақырыпта болса да халықпен сөйлесе алатын, ақыл-кеңес те айта білетін, сөзін елге тыңдата да, орындата да алатын, терең ой мен кенен ақылдың иесі, бүгінгіні де, ертеңгіні де көре білетін, болашақты болжай отырып, елдің жүрер жолын айқындап беретін білімпаз, ғұлама азаматтың Қазақстанды басқарып отырғанына қуанасың.

Жайшылықта еліміздің және облыстың басшыларын алай-да- былай деп, алақандарына түкіріп жүрген сөзуарлар бұл митигіде бұқпантайлап қалды. Президенттің тұжырымды да, орнықты сөзі, қойылған сұрақтарға орынды да, саликалы жауабы жиналғандарды қанағаттандырды. Ел риза болды. Риза болатын себебі:мына қиын-қыстау, қым-қуыт жағдайдан ада болып, халықтың алдынан бір жарық сәуленің шығатынына сенім пайда болды бүгін.

Президенттің бұл сапарында Қазақстанның / сол кездегі / ауыл шаруашылық министрі Ахметжан Есімов мырза, Прези-

дент аппаратының жауапты қызметкерлері, облыс басшылары және журналистер еріп жүрді.

Облыс әкімі Владимир Гартман Президенттің қасында болып, оны облыстың бүгінгі тыныс-тіршілігімен хабардар етіп, шешімін таппай жүрген мәселелер бойынша ақыл-кеңес, қолдаулар алды.

Владимир Гартман біздің облысқа әкім болып 1993-жылы тағайындалған еді. Ол құжаттарында орыс болып жазылғанымен әке жағынан ұлты неміс болып келеді. Мінез-күлқы, еңбекшілдігі, іске мығымдығы- бәрі-бәрісі де аталмыш ұлттың ерекшелігіне тән болатын. Оны білетінім, бұл кісі әкім болып тұрғанда мен облыстық телерадиокомпанияны басқардым. Сондықтан жұмыс бабымен мен ол кісімен жиі араласып тұрдым.

Егемендігіміздің көк туын көкке көтеріп, Қазақстан мемлекеті аяғынан қаз тұра бастаған кезде Солтүстік Қазақстан облысының әр тұсынан «демократтар», откен өмірін көксеріп жүрген коммунистер, шовенистер, казактар бой көрсете бастады. Бұлардың барлығы да облысымызда тұратын зиялы қауым өкілдері. Мен аталмыш қауым азаматтарының іс-қимылдары туралы өткендегі бір мақаламда толығырақ жазған болатынымын. Сондықтан оған көп тоқталмаймын. Ал осынау шытырманды, қым-қуыт, қиын-қыстау тұста біздің облысқа әкім болып В. К. Гартманның тағайындалуы өте орынды болды ғой деп ойлаймын. Облыстағы көп ұлтты халықтың бірлігін, достық қарым-қатынасын сақтап, елді айрандай ұйытуда В. Гартманның еңбегі зор болғаны рас. Ол қай ұлттың өкілімен болса да ашық, еш бүкпе-сықпасыз сөйлесетін. Көлтөксіз айтылған әңгімеден кейін, шындықтың төбесінен түсіп тұрғаннан соң кім болса да тізгінін тартпай ма? Солтүстік Қазақстанды, Қызылжар қаласын казак елінен, казак жерінен бөліп алып, екінші Приднестровья жасауды ойлаған бұзықтардың мақсаттарын да, ниеттерін де іске асыртпаған Президенттің ұлтаралық қатынастарды көрегендік саясатпен жүргізуі болса, осы саясатты Солтүстік Қазақстанда жүзеге асыруда бар күш - жігерін аямай жұмсаған В. Гартман. Ол өзінің маңына жүректері елім, жерім деп соғып тұратын атпал азаматтарды, зиялы қауым өкілдерін топтастыра білді. Құдайберген Калиев, Рашид Сүнікаев, Қабдікәрім Жакыпов, Майра Қанафина, Ерімбек Әубәкіров, Сапсызбай Райымбеков, Жомарт Қажырақымов, Петр Ходсев, Виктор Агеев, Иван Чиркалиндер осы айтқанымызға дәлел.

Халыққа шындықты айтып, дұрыстықты насихаттауда облыстық газеттер мен облыстық телерадио үндестік тауып тұрды. Бұлардың бәрі де Президент пен конституциямызды қолдап отырды. Облыс халқының көпшілік қолдауына ие болған облыс әкімі шуылдаған жалған демократтарды діңкелетті.

Бескөл/қазіргі Қызылжар / ауданының бітік өскеп егінді алқабында Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтан астық өнімдерін өткізудің проблемалары туралы интервью алдым да, ол әңгімеміз елдің тыныштығын сақтау жайымен жалғасып кетті. Петерфельд селосының тұсындағы бір егінді алқаптың шетіне палатка құрылып, аудан басшылары сонда Президент үшін жеңіл тағам дайындатыпты. Алқап басындағы жұрттың бәрі кейін серпіліп, Н. Ә. Назарбаев пен В. К. Гартманның қасында менақ калдым. Палатканың алды ашық, ортада ұзыншалау стол тұр. Дастарқан мәзірі әзір екен. Президентті қолтықтап төрге шығардым да, өзім столдың екінші жағында, оған қарама - қарсы жайғастым. Жайғастым дегенім жай сөз. Орындық жоқ, бәріміз түрегеліп тұрмыз. Еуропаның қонақ құтуіне ұқсайтын сияқты. Президент пен әкім қатар тұр. Нұрсұлтан Әбішұлы сүт қатқан шай ішпейтін болды да, мұрынның қанындай шай құйылған кесе менің алдыма қойылды.

Әңгіме облыстағы және қаладағы толып жатқан қозғалыстардың іс – әрекеттеріне ауысқанда, оларға қарсы жасалып отырған өз жұмыстарымызды бүге-шігесіне дейін айтып бердім. Шамамыз келгенше олармен күресіп те, тіресіп те жатырмыз дедім, Президенттің назарын енді телерадио жұмысына аударғым келіп. Өттең, телеаппаратураларымыз, студиядағы техникаларымыз тым жадау, ескіріп біткен. Нұреке, анау телеоператордың қолындағы видеокамераны көрдіңіз ғой, ол да тозығы жеткен дүние. Мұндай камералармен жұмыс істеу қиынның қиыны. Адамның түр-түсін бірде көгертіп, бірде қызартып, кейде, тіпті, кісі шопырлықтай етіп көрсетеді.

Ресейдің журналистері біздің облысқа келіп, қара қанды жаудырып, неше түрлі сұмдықты судай сапырып, ауыздарына келгенін сөйлеп, жазып жатыр. Осыларға қарсы тұрар, біздің жағдайда, тек телерадио. Өйткені көршілес Омбы, Қорған және Түмен облыстарының көптеген аудандарының тұрғындары біздің Қызылжардың телестудиясының хабарларын көре алатын. Солтүстік Қазақстан облысы аталмыш үш облыстың жеріне сұғына сүйіп тұр. Есілкөл, Называсов, Қазан, Пстухово, Бердюже толып жатқан басқа аудандардың қорермендері мен тыңдармандары біздің облыстық телерадиомен хат арқылы

хабарласып тұрды. Ресейдің бізбен көршілес аудандарының тұрғындары Қазақстандағы тыныштыққа қызыға қарайтын. Солтүстік кавказдағы тынышсыздық ресейліктердің мазасын алып болған. Шекаралас ел болғаннан кейін шекараның арғы жағында да, бергі жағында да ағайын-туғандар, жора-жолдас-тар болуы шарт қой. Бұрын ауылы аралас, қойы қоралас сияк-ты елдердің арасына шекара тұрғаннан кейін олардың аман-дық-саулықтарын, Қазақстандағы соңғы жаңалықтарды біліп отыратын байланыс құралы- телерадио. Сол тұста Президен-тімізге деген ресейліктердің ризашылығы да жоғары болатын да, олардан шынайы туыскандыққа, достыққа меңзейтін хат-тар да келіп жататын. Бұл ретте облыстық телерадио журна-листері де сырт қалып көрген емес, орыс халқы мен қазақ хал-қы арасындағы тамырлықты, достықты пап ететін матери-алдар көп дайындалатын. Қысқасы, біздің бұл төніректе тын-дырып жүрген ісіміз туралы тындап тұрған Нұрсұлтан Әбішұлы қасындағы облыс әкімі Владимир Гартманға бұрылып:-мына кісіге сен бір миллион тенге беретін бол, , ал мен бір миллион доллар беремін, -деді сөзін шегелей түсіп. Президенттің мына камқорлығына іштей тасып қуандым да, күтпеген жақсылыққа кайран да болдым. Қарттыққа қарай бет бұрып, пайғамбар жасын иектей бастаған мына байғұстың басын да ұнға тығып алғандай, шашы аппақ екен. Өзіне де, өзге әріптестеріне де тыным-тыныс бермей, Республикам, егемен елім деп жүрген осы кісіге көмектесу керек, - деп түйген білем Президент.

Ресейдің кейбір журналистері мен біздің арамыздағы тар-тыс жайлы үкімет басшысы хабардар болса керек. Ол туралы қаламы жүйрік журналист Амандық Әбжан «Егемен Қазақ-стан» газетіне жазып тұрушы еді.

Токсаныншы жылдардың басы болу керек, Президент Жол-дыөзск өңіріне бір келгенде:-Жігіттер, біз бір он жыл айкай-шусыз, жанжалсыз, тыныштықпен өмір сүріп кетсек, одан әрі жағдайымыз жаман болмас еді, - деген болатын. Ол кісінің бұл сөзі жүрегіндегі арманы сыяқты болып естіліп еді маған. Жат-са да, тұрса да елдің амандығын ойлайды ғой Президент. Өзіміз бір үйдің иесі болып жүріп, кейде әйелім мен екі-үш балана сөзінді өткізе алмай қаласың. Қырық ру, әр тілде сөлеп тұрған түрлі халықты басқару азаматтың азаматының ғана қолынан келетін іс. Нұрсұлтан Әбішұлының қазіргі халі Абылайханның тіршілігімен пара-пар, тіпті, одан да күрделі, одан да жауапты-ау деп ойладым 1993 жылғы бір кездесуде.

Абылайханның заманында халықтың дені, тіпті, барлығы дерлік қазақтар болды. Ру-руға бөлінген халықтың басын біріктіре алмай әлек болған ұлы ханның күй-жайы ауыр болғаны рас.

Ал бүгінгі Қазақстан көп ұлтты мемлекет, ортақ тіл таппасаң, әр қайсысы әр жаққа қарап сөйлеп кетері анық. Мұнымен қоса, жеріміз бай. Сары алтының ба, қара алтының ба-бәрі осында. Осынша байлыққа көзі қызықпайтын, жұтынып, тамсанбайтын шет жұрттықты тауып көр кәні?! Міне, үздік саясат, тамаша көрегендік, болашақты болжампаздық біздің елді басқаруға керекті қасиет. Ал біздің Президентімізде мұнын бәрі бар. Солтүстікқазақстандықтарға белгілі, 1980-жылдардан бастап совхоздар мен колхоздарда ауыру мал көбейіп кетті. Сонда шаруашылық басшылары туберкулез, бурцуллез қара малды қазақ ауылдарында ұйымдастырылған арнайы фермаларда күттірілді. Қай ауылға барсаң, ауыру сиырлар мен танша-торпақтарды бағып-қағып отырған қаракөз бауырларды көресің. Сөйтіп, ауыл тұрғындарының жаны да, малы да жұқпалы ауыруларға шалдықты. Иә, бұл ауырулардан қанша адам көз жұмды, қанша адам күні бүгінге дейін зардап шегіп жүр десеніңші. Сол кезде Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің төрағасы қызметін атқарып жүрген Н. Ә. Назарбаев біздің облыстың мал шаруашылығында орын алып отырған апатты жағдайды болдырмауды өз басшылығына алып, облыстағы ауыру малды сауықтыртқаны бар. Шет елдерден сатып әкелінген қара ала сиырлар тұқымы кейбір шаруашылықтарда әлі де өсіп, өнуде.

Мендеп кеткен жұқпалы ауыруға қарсы күрес те күшейтіліп, әсіресе, ауылдардағы қандастарымыздың денсаулықтары біршама түзеліп қалған. Ұмытпасам, 1990-жыл болу керек, Н. Ә. Назарбаев Қазақ КСР-і Президенті болып сайланғаннан кейін біздің облысқа іс-сапармен келген болатын. Ол кісімен сұхбатымыз былай өрбіген еді: -Мен осында келгеннен бері облыстың тұрғындары мені құттықтап, Президенттік басқаруды қолдайтын көңілдерін білдіріп жатыр, көп рахмет. Біздегі Президенттік басқаруды жұрттың бәрі бірдей қолдап отырған жоқ. Мәскеу де қолдамай отыр. Ал мынандай аласапыран заманда Президенттік басқару елдің шашылмауына дұрыс деп ойлап отырмыз, -деген еді, - Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев.

Сөз реті келгенде айта кеткен орынды ғой деймін, шын мәнінде, Қазақстанда Президенттік басқарудың сімемсі еліміз

үшін табысты болғанын, ол- тәуелсіздік жылдарында экономиканың серпінді дамып, әлеуметтік мәселелердің оңтайлы шешілуіне қолайлы жағдай жасап қана қоймай, көптеген саяси өзгерістерге жол ашып, бүгінгі таңда еліміздің қарышты дамуына бағдарламалық сипат беріп отырғанына куәміз.

Президенттік басқару жүйесі- ел тәуелсіздігі тұғырының беки түсуі, халқымыздың әл – ауқатының жыл санап жаксара бастауы, елдегі саяси, ұлтаралық және дінаралық тұрақтылық пен келісімнің, Отанымыз қауіпсіздігінің басты кепілі болды.

-Барлық тұрғындарға, өзіміздің ағайындарға денсаулықтары зор болып, енбектері табысты болсын деп айтқым келеді. деп сөзін жалғастырған Президент.

Солтүстік Казакстан облысы Ресеймен шекаралас жатыр. Көршілес Ресей облыстарынан келген қонақтар Петропавлға келгенде бүкіл Казакстан жөнінде мағлұмат алады. Сондықтан сіздердің алдарыңызда тұрған міндеттер өте зор. Өткенде мен бес жыл мерзімге сіздерден КСРО Жоғарғы Кеңесінің депутатылығына сайландым. Бұл жердегі халықтың ақ жарқын, ақ көңіл, түсініктері мол, өз Республикасының патриоттары екенін білемін. Мұнда казактардан баска да ұлттардың өкілдері көп. Сондықтан татулық, бірлік болса екен деймін, -деген Президент. Ол қашан да, қай уақытта да сөзінің қорытындысын ел тыныштығына қарай ойыстыратын. Президентіміздің мен баскарып отырған ұжымға көрсетпек қамқорлығы да осы өңірдегі халықтың бірлігі мен татулығына бағытталып отырғаны белгілі.

Президенттің аузынан бір миллион теңге мен бір миллион доллар дегенді естігенде қуанғаным ба, таңданғаным ба, басыма қаным дуылдап бір-ақ шықты. Құлағым тас болып бекітілгендей, палатка сыртында ызылдап тұрған желдің дыбысы да, егінді алқапта жүрген комбайндардың дүрілі де өшіп қалғандай. Бейне бір мылқау адамдай Президент пен әкімге кезек кезек қарай берсем керек қой.

-Бұл кісілер үш айдан бері енбек акысыз жұмыс істеп жүр, - деді В. Гартман. Анда- санда біз көмек етеміз, ол не болар дейсіз. Мына кісі облыс, аудан басшыларының кейбіреулерімен келісіп, «бартер» жасап күн кешуде, -деді әкім анығын айтып. Президент маған ұзақ қарап тұрды. Ойланып қалды. Сөйтті де, Владимир Карлович, сіз бұл кісіге көмектесіңіз, көмектесіңіз, -деді дауысын көтеріңкіреп.

Нұрсұлтан Әбішұлынмен 1989-90-жылдары кездескенде шашы қап-қара еді. Ал бүгін байқасам, самай шашын күміске

малғандай, өңі де сакаланып қалған екен. Егемендігіміздің алғашқы 5-6 жылы бұл кісіге онайға соқпағанның аңғару қиын емес. Қазағым, Қазақстаным, -деп жаныңды жеп, басыңды тауға да, тасқа да ұрып жүрген азаматсың ғой. Осы еңбегіңді түптің - түбінде халқың ақтай ала ма?! Ақтаса игі!

-Бүгінгі жағдайда осы кісінің біздің облысқа әкім болғаны дұрыс болды. Тағайындалуы өте орынды ма деп ойлаймын. Қазағынан орысы көп біздің облысқа үшінші ұлттың өкілі басы болып тағайындалғаны жөн болды, -дедім Нұрсұлтан Әбішұлына. Орал қаласынан алған тәжірибесі де бар бұл кісі ұлтаралық саясатты да еркін жүргізіп тұр. Президент, конституция, -деп тұрған әкіміңіз осы кісі болады, қалтарыс-бұлтарысы жоқ. Облыста айқай-шу, жанжал, ұрыс-керіс болдырмай, халықты мүмкіндігінше тең ұстап келе жатқанына өз басым риза боламын

- Солай ма?!-деп қойды Президент көзі күлімдеп, риза болғандай сынай байқатып.

Өзін үкімет наградасымен марапаттап жіберсе де жақсы болар еді деп қойдым шын көңіліммен айтып тұрғанымды білдіріп. Нұрсұлтан Әбішұлы бұл ұсынысымды мақұлдады.

В. К. Гартман туралы Президентке әңгімелеп тұрғанымды ол сезбесін деп, өзімше оның аты-жөнін атамай, ана кісі, мына кісі деп қазақша сөйлеп тұрмын. Неге екенін білмеймін, Владимир Карлович бір қызарып, бір бозарып, жайшылықтағы түйедей бойы мыжырайып, мойыны түсті де қалды. Кейін білсем, В. Гартман Ақмола облысындағы бір қазақ ауылында өскен көрінеді. Ол қазақша түсінбек түгілі, сөйлейді де екен.

Президенттің алдында мені жаман састырдыңыз-ау, -деп күледі кейін бір жолыққанымызда. -Оу, бауырым-ау, мен сіздің төбеніздің «жарық» екенін білмедім ғой, -деп жатырмын мен де.

Президенттің тапсырмасын алған В. Гартман Солтүстік Қазақстан облыстық телерадиокомпанияға көмегін аяған емес. Соның нәтижесінде біз біраз телеаппаратуралар, видеокамералар алып қалдық. Ал бір миллион доллар туралы Қазақстан үкіметінің арнайы қаулысы шыққан. Ол 1996-жылдың 13-тамызындағы нөмірі 586-қаулы болатын. Қаулыда, әрине, доллар деп емес, 60 / алпыс / миллион теңге деп көрсетілген еді. Амал не, сол мол ақша үшті-күйлі жоқ болды ғой. Менің мұндай мүшкіл халімді Президент білмейді, ол кісіге менің аузым жетпеді. Қалай дегенменде Президентке деген сүйіспеншілігім

ерекше, оған біздің елдің ықыласы да жоғары. Қай жерде болсын Нұрсұлтан Әбішұлын қошеметпен қарсы алады. Осындай бір кездесу Соколов ауданының Налобин деп аталатын шаруашылығында болған еді. Президент осында еңбек етіп жүрген аң өсірушілерге тап бола қалғаны. Әлгілер көптен көрмеген туыскандарын жаңа көргендей, Нұрсұлтан Әбішұлын орталарына алып шүйіркелесіп сөйлесіп, қалбалақтап шуласып жатыр. Бір әйел далбақтай жүгіріп келіп, Нұрсұлтан Әбішұлына қолындағы құндыз құлақшынды ұсынды. Жұрт та шуылдасып, қуанысып: -Басыңызға киіңіз, басыңызға киіңіз, -деп тұр. Өзі арнайы тігілгендей болды ғой, тіпті, шап-шақ, -десіп жатыр жиһалғандар. Сол кездесу ауданды басқарып отырған Мария Алексеевна Батасва да, Налобин шаруашылығының басшысы Петр Гордеевич Дмитриенко да мынау күтпеген оқиғадан шошынып қалғандары анық. Президенттің жанында еріп жүрген басшыларға да, жергілікті әкімдерге де түсініксіз жай болды. Көбінің жүректері бүлкүлдеп кетті-ау. Бірақ сырт көзге облыс, аудан басшыларының жасап отырған жоспарлы жұмысы іспетті болды да, жұртта солай түсінді білем. Ал шындығында, халықтың Нұрсұлтан Әбішұлына деген ыстық лифаты еді бұл. Солтүстік Қазақстанда тұратын қай ұлттың өкілі болса да, Президентке ұлттар мен ұлыстар арасындағы татулықты, достықты қалыптастырудағы үлкен мемлекеттік саясаты үшін риза. Көршілес елдердегідей, құдайға шүкір, елімізде қырқыс, жанжал жоқ Сол пәле болмаса екен, - дейді жұрт.

Президент бір жолы Ново-никольскідегі «Зенченко К» шаруашылығында болып, осындағы тұрғындардың ыстық ықыласына бөленгені бар. Олардың негізі 18-ғасырда қазақ жеріне қоныс аударған казактардың ұрпақтары. Бұлар өздерінің әдет-тұрыңтарын, дәстүрлерін-бәрі-бәрісін сақтап келеді десем қателік болмас. Аталмыш елді басқарып жүрген де казак-орыс тұқымынан Геннадий Иванович Зенченко деген азамат. Оның әкесі де Көкшетау және Солтүстік Қазақстан облыстарында тұнғыш кеңшарларды ұйымдастырушылардың бірі. «Приишимский», «Ленинский», «Возвышинский» және басқа да шаруашылықтарды басқарған тамаша ұйымдастырушы, тәжірибелі басшы болған адам. Міне, «әке көрген оқ жонар» демекші, оның ұлы Геннадий Зенченко да еңбекшілдігімен, ұйымдастырушылық шеберлігімен шын мәнінде халықтың қошеметіне бөленген жан. Облысымыздың барлық өңірінде дерлік кеңшарлар, ұжымшарлар талан-таражға түскен шақта, Ново-никольский кеңшарының мұрты да қисайған жоқ. Бұлардың егіні де өсіп,

қорасы малға толып, ауылдың түтіні түзу шығып тұрды. Халықтың тұрмысы жаксарған жерде, олардың әлеуметтік және мәдени жағдайлары да алға басатыны шындық. Қазақтардың хоры, ән-би ансамблі аудандық, облыстық және республикалық байқаулардың бірнеше мәрте жүлдегерлері атанған. Сонымен қатар, мұнда ат спорты да жаксы дамыған. Осындағы жылқы фермасында ат спортына лайықты асыл тұқымды сәйгүліктер өсіріледі.

Нұрсұлтан Әбішұлының осы селоға ат басын тірегенін естіген, көрген жұртшылық орталық алаңға әп-сәтте-ақ жиналып қалды. Қоныр күз. Мезгіл түс әлеті болатын. Мұнда бітік өскен егін де жиналып алынған. Тұрғындардың көңіл-күйлері көтеріңкі. Президенттің жиналған халықпен әңгімелері жылышырайлы жағдайда өтіп жатқан. Бір егделеу қазақ-Нұрсұлтан Әбішұлы, біздің өтінішіміз бар, -деді көп ішінен айкайлап. Бәрі елең ете қалысты. Біз сіздің селомызға келгеніңізге өте қуаныштымыз, құрметті қонағымыз болыңыз. -Бұл ұсынысқа мен де қосыламын, дұрыс айтылған сөз, -деді Геннадий Иванович Зенченко да. Не керек, Президент қарақұрым халықтың сөзін далаға тастай алмады. Дастарқан мәзірі де дайындалып, ашық аспан астында музыка әуенімен сауық кеші де басталып кетті. Көркемөнерпаздар концертін тамашалаған жұртшылық өздері де қосылып ән салды, биге де кезек берілді. Президент те қарыздар болып қалған жоқ. Өзін қоршап, қумалаған жұртшылықтың ортасында тұрып домбырамен қазақша, орысша және украинша ән шырқады. Нұрсұлтан Әбішұлы шырқаған әнге қосылған дүйім ел Есіл өңірін аспанға көтергендей күнірентіп жіберді. Тамаша музыка шалқар даланың көгілдір күмбезінде қалықтап тұр. Осы шаруашылықтың басшысы Геннадий Иванович Президентке орыс тройкасын сыйға тартты. Жеңіл арбаға жегілген үш сәйгүлік, десе дегендей, көздің жауын алатын әсем жүйріктер. Халықтың қуанышында шек болған жоқ. Дүрілде-те қол соғып, Президентті құттықтап жатқан ел-жұрт, Есіл өңірінің абыройын асқақтатып, жіберген өздерінің басшыларына да ризашылық сезімдерін білдіруде.

Қазақтардың кең пейіл көңілін, дарқан мінезін көрсетіп тастаған Г. И. Зенченконың ықыласына рахмет айтып тұрып, Нұрсұлтан Әбішұлы қолындағы алтын сағатын шешіп, Геннадий Ивановичке сыйлады. Міне, қазақтың да көңілі дариядай шалқып, арнасынан асып жатады-ау.

Көкшетау мен Солтүтік Қазақстан облыстары қосылатын болыпты деген хабарды мен облыс әкімі Владимир Карлович-

тен естідім. Әңгіме оның кабинетінде болған. Әкімнің айтуы бойынша екі-үш күннен кейін екі облыс қосылып, орталығы Көкшетау қаласы болады деп ұйғарылып отырса керек, - деді әкім. Дәл қазіргі жағдайда бұл дұрыс болмаған екен, - дедім мен. Уақыт аз қалды, өз тұжырымдарыңыз болса, Нұрсұлтан Әбішұлының атына хат жазыңыздар, - деп кеңес берді маған әкім.

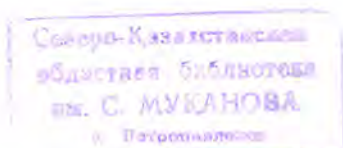
Менің ойымша қосылған екі облыстың орталығы Қызылжар болу керек Мұндайда адам өзінің білгенімен ғана емес, өмірден көрген, білгендері мол, әртүрлі басшылық қызметтер атқарып, тәжірибе жинақтаған ағалар мен ел-жұрттың ой-мақсатын түсіне білетін журналистермен ақылдасқанды жөн көрдім. Бұл туралы Сабыржан Әбілмәжінов ағамен, журналистер Амандық Жантеміров, Иван Моор, Раиса Бикмухаметова және басқалармен ақылдастым. Қысқасы, екі күнге жетпей хат жазылып, шығармашылық зиялы қауымның атынан қол да қойылды. Президенттің атына жазылған хатты факспен Астанаға жөнелттік.

Хат жазылып жатқанда Астанада бір үлкен ағамыз телефон шалды да: - Сендер өз ауылдарыңның пікірін білдіріп, Президенттің атына хат жазбайсыңдар ма? Қызылжар қайда тұр? Көкшетау қайда тұр? Дәл қазіргі жағдайда қосылған екі облыстың орталығы Қызылжар болғаны орынды ғой деп жатыр. Президент әлі жарлыққа қол қойған жоқ, ойланып, толғанып жүргенге ұқсайды. Бірақ Көкшетау жағындағылар көп көрінеді, - деп хабарласты үкіметке жакындау жүрген бір жанашыр азаматымыз.

Қалай дегенменде, біздің жазған хатымызға Президентіміз тоқтаған болу керек. Қызылжар қаласы қосылған екі облыстың орталығы болып бекітілді. Бұл жөнінде Президенттің жарлығы шықты. Ал Солтүстік Қазақстан облысы шығармашылық зиялы қауымының Президенттің атына жазған хаты мынау:

Қазақстан Республикасының Президенті
Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевқа
Солтүстік Қазақстан облысы
шығармашылық зиялы қауымынан.

Ел құлағы-елу, - дейді халқымыз. Бізге жеткен ұзынкүлак хабарға қарағанда екі солтүстік облыс- Солтүстік Қазақстан және Көкшетау қосылатын көрінеді. Облыстарды ірілендіріп,

мемлекеттік шенуніктерді қысқарту саясатын қолдаймыз. Жаңадан құрылған облыс орталығы \Петропавл\ Қызылжар қаласы болса екен деп тілек білдіреміз, біздің пікірімізді ескерусіз қалдырмассыз, құрметті Нұрсұлтан Әбішұлы.

Қала 1752-жылы құрылып, оның 245 жылдығын биыл жазда атап өтпекшіміз, әрине, бұл мерекеге Сізді шақырамыз.

Петропавл қаласында әскери-қорғаныстық маңызы бар өнеркәсіптер, дамыған машина жасау, тамақ өнеркәсібі, құрылыс материалдар өндірісі және жеңіл өнеркәсіптер бар. Бұрынғы қорғаныс заводтары бастарынан бірталай қиындықтарды өткерді. Президенттің және үкіметтің қамқорлығының арқасында алғашқы оң нәтижелер өздерінің өміршеңдігін көрсетті. Мұнда аймаққа қажетті мамандар дайындайтын орта және жоғары оқу орындары бар. Қала Республикамыздың солтүстігіндегі қақпасы іспеттес. Әуе, автомобиль жолдары, транссібір темір жолы да осы жерден өтеді.

Қала Ұлы хан Абылайхан есімімен тығыз байланысты. Бұл қала екі мемлекеттің- Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасына жақын тұр.

1921-жылдың 25-сәуірінде Ақмола губерниясы құрылып, оның әкімшілік орталығы Петропавл қаласы болған. 1928-жылдың 17 қаңтарында Ақмола губерниясы таратылып, орнына төрт округ құрылды, мұның ішінде Қызылжар округі де бар еді. Осы жылдың 10- мамырынан бастап бұл округтің атын Петропавл деп өзгертіп қойған болатын. 1932-жылдың 20-ақпанында құрылған Қарағанды облысының, 1936-жылдың 29-шілдесінде құрылған Солтүстік Қазақстан облысының орталығы Петропавл қаласы болды. Солтүстік Қазақстан облысында бір шаршы метр жерге 13, 5 адамнан, ал Көкшетау облысында 8, 5 адамнан келетін көрінеді. 1989-жылғы санақ бойынша Петропавлда 246, 2, ал Көкшетауда-141, 6 мың адам тұрады

Солтүстік Қазақстан облысындағы қазақтардың саны-111, 6 мың адам, Көкшетау облысында-191, 3 мың адам тұрады.

Жоғарыда көрсетілген фактілерге сенсек, біздің ойымызша, Петропавл қаласын облыс орталығы етіп қалдыруға әбден болады. Мұнда жылу орталығы, кеден, қазақтардың өзге ұлттардан аздығына қарамастан ұлттар мен ұлыстар және адамдар арасында өзара түсіністік қалыптасқан. Бұл арада кіші ассамблеяның, 12 ұлттық мәдени орталықтардың игі істерін атаған орынды. Петропавл қаласында орналасқан облыс әкімшілігі қалыпты жағдайды бұзуға ниеттенгендерге қарсы тұра біледі,

олардын арам пиғылдарын іске асыртпайды. Әскери бөлім, ішкі істер әскери училищесі де қалада орналасқан.

Солтүстік Қазақстан облысында В. Гартманның беделі жоғары. Алты жыл бойы үзбестен әкім болып еңбек етіп жүрген ол, облысты да, оның барлық жағдайын да егжей-тегжейіне дейін жақсы біледі, проблемаларына да қанық, облыс тұрғындарының көпшілігінің қолдауына да ие болып отырғаны да ақиқат.

Ал көршілес Көкшетау облысында әкімдер бірнеше рет ауысты, оның нәтижесінің не болғанын 1996-97 жылдың қысы айкын көрсетті.

Сондықтан біздің өтінішімізді ескеріп, қосылған облыстардың орталығы етіп Петропавл қаласын қалдырсаңыз екен. Біздің бұл өтінішімізді аймақтың барлық тұрғындары қолдайды.

Солтүстік Қазақстан облысы шығармашылық зиялыларының атынан қол қойғандар:

М. М. Қангожин,

ТРК төрағасы, Қазақстан Республикасына

еңбек сіңірген мәдениет қызметкері,

Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі.

И. И. Моор,

Облыстық «Северный Казахстан» газетінің

Бас редакторы, Қазақстан Журналистер одағы

ұйымының төрағасы.

Б. М. Мұстафин,

Облыстық «Солтүстік Қазақстан» газетінің

Бас редакторы,

Қазақстан жазушылар одағының мүшесі.

В. П. Лапухин,

Облыстық мәдениет департаментінің

бастығы, Қазақстан Республикасына еңбек сіңірген

мәдениет қызметкері.

Н. Л. Косыгина,

Қазақстан Республикасына

еңбек сіңірген артист.

Р. Г. Бикмухаметова,

Татар-башқұрт

мәдени орталығының президенті.

А. М. Жантеміров,
Халықаралық қазақ тілі қоғамының
облыстық ұйымы басқармасының мүшесі,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі.
С. Ә. Әбілмәжінов,
Еңбек ардагері,
ақсақалдар кеңесінің мүшесі,
қалалық ардагерлер кеңесінің мүшесі.
Ю. Н. Ченченко,
Петропавл телевидениесінің продюсері.
Ф. И. Денисенко,
Солтүстік Қазақстан облыстық радиосының
продюсері.

Солтүстік Қазақстан және Көкшетау облыстарының қосылуына байланысты ел арасында түрлі пікірлер, әңгімелер туындап тұрған-ды. Осы көп әңгімелер төңірегінде Президентпен сұхбаттасқанымда, ол ағынан жарылып, ашығын айтқаны бар.

Әңгіме барысында мен: Сіз өзіңізде білетін шығарсыз, Сіздің атыңызға кейбір адамдардан хаттар да түсіп жатқан шығар, екі облыстың қосылуы жайында, осыған не айтар едіңіз?-деп Президентке қолқа қойғанымда ол:

Кейбір ағайындар біздің тәуелсіз мемлекет, егеменді ел болғанымызды әлі күнге дейін түсіне алмай жүр. Әйтпесе, мен үшін ең бірінші мақсат, ойлаған ойымның барлығы-өз халқымның тілегін орындау, оны аяғынан тік тұрғызу, мына жердің қожасы ету. Осыны біздің бауырлар неге түсінбейді, неге түсінгісі келмейді?! Егер біздің халық, қазақ халқы Отанын, туған жерін сүйетін болса, менің осы істеп отырған іс-әрекеттерімді түсінеді деп ойлаймын.

Екі облысты қосқандағы мақсат, бір облысты жойып, бір облысты ұлғайтайын деген ниет емес, мұның саясаты өте тереңде жатыр. Айталық, Қызылжар Қазақстанның қиыр шетіне орналасқан қала. Ресей мен Қазақстанның шекарасы жақын. Бұл төңіректе халық та тығыз орналасқан.

Мұны жұрттың бәрі де біледі. Кейде айтатын да, ал кейде айтпайтын да сөз болады. Сонда немене, біз Қызылжарды бірсуге беріп қоюымыз керек пе?! Президент өзінің тұжырымды сөзін мейілінше қатты айтты, түсінбестікке ашынып айтты.

Шындығында, еліміздің ішіндегі және сыртындағы дұшпандары бас көтеріп, Қызылжар түгіл, бүкіл солтүстік облыстарды басып алмақ ойларының болғанын сол тұстағы адамдардың бәрі де жақсы біледі. Бұл 1990-жылдардағы оқиға. «Бұл елдің жер жағдайын да, халқын да жақсы білеміз, сондықтан бізге басып алу оңай»-деп көпірген жоқ па, дұшпандар.

- Ал енді Көкшетауға келетін болсақ, -деп өз ойын әрі қарай жалғастырған Президент, әрине, кейбір ренжитін ағайындардың көңілін, жүрегін мен түсінемін. Бірақ жер біздікі, Отанымыз өзіміздікі болғаннан кейін облыс орталығы осы өңірдің қай жерінде болса да несі бар?!

-Нұрсұлтан Әбішұлы, осы екі облысты қосқаннан біздің ұтарымыз не?-деп сұрадым сөз арасында. Сонда ол былай деп әңгімесін жалғастырды:Бұрынғы Солтүстік Қазақстан және Кокшетау облыстарын алатын болсақ, бұл екі облыс та мемлекеттен дотация алып жұмыс істейді, өздерін басқарып отырған шенеуніктеріне ақша тауып бере алмады. Осындай жағдайда отырғанда әрбір екі ауданға, әрбір үш ауданға бір-бірден облыс құрып берсек, онда не болады? Қазір бүкіл Қазақстан бойынша 20 мың шенеунік қысқартылып, үш миллиард теңге үнемделді. Міне, осының нәтижесінде зейнеткерлерімізге зейнетақы беріп отырмыз.

Менің көз алдыма нақ осы тұста қалалық және облыстық әкімшілік үйлерінің алдына әлсін-әлсін жиналып, басшылардан зейнетақыларының уақытында берілуін талап ететін қала қарттары келе қалды. Бірін-бірі қолтықтап, сүйемелдеп жиналған қарттар қыстың қытымыр аязына шыдай алмай түс әлетіне қарай тарасатын. Президент қарттарды зейнетақысыз қалдырмайтынына сендіріп, қазіргі қалыптасып отырған уақытша қиындықты айтып, жиналғандардың сауалдарына жауап беріп, оларға қолдан келгенше көмек беретінін жеткізіп тұрған облыс әкімі Владимир Гартман қариялар үйді-үйіне тарағанда аланда жалғыз қалатын. Суықта, аязда жиналған халықтың ортасында күні бойы айқайлап сөйлеген әкім, ертеңіне дыбысы шықпай, қырылдап, пырылдап, қиналып жүретін.

Болашақта еліміздің экономикасы жақсарып, әл-ауқатымыз түзелетін болса, әр өңір өзін-өзі қаржыландыратын жағдайға жетсе, онда көреміз, -деді Президент. Ал қазір елдің бірлігін сақтау үшін, жерімізге бөтендер көз алартпас үшін, өзіміздің саяси-әлеуметтік жағдайымызды жақсарту бағытында жұмыс жүргізуіміз керек. Әсіресе, қазақ халқы оны өте жақсы түсінуі

кажет. Бүйректен сыйрақ шығарып, анау деп, мынау дейтін әңгімені қоятын уақыт жетті.

Қысқартылған бұрынғы облыс орталықтарында халыққа қызмет атқаратын мәдени, дәрігерлік және оқу орындары қысқарған жоқ қой. , -дегенімде Президент сөзін әрі қарай жалғастырып: -Семейде де, Арқалықта да, Көкшетауда да жоғары оқу орындарын қалдырдық. Облыстық ауыруханалардың барлығын бұрынғысынша қалдырдық, театрларын, мәдени ошақтарының барлығын бұрынғы калпынша ұстап тұрмыз. Бұларды мемлекет тарапынан қаржыландырып отырмыз.

Ал Көкшетауға келетін болсақ, онда қазір ауыл шаруашылығы және экология депортаменттері орналасуы тиіс. Мұның өзі кейбір мемлекеттік органдар Ақмоланың жанындағы Көкшетауға орнығады деген сөз. Сөйтіп, араласып-құраласып, жағдайымызды түзеп алмақшымыз. Біздің халқымыз -қазақ халқы пайыз жағынан келгенде әр жерде әр түрлі. Бұл жағдайды да ескеруіміз керек. Ақмолаға астана көшіп, осы солтүстік өңірге қарай жақындап келе жатыр, оны да халықтың түсінгені жөн. Бүгіндер жасалып жатқан істер болашақтың қамы, елдің қамын ойлағандықтан болып отырған шаруа.

Нұрсұлтан Әбішұлы, осы өңірге бүгінгі келу мақсатыңыз қандай? -Әр уақытта, өзіңіз білесіз, егін орағы кезінде астықты өңірді аралаған сәттерде мен ең бірінші Солтүстік Қазақстан облысынан бастаймын. Солтүстік Қазақстан облысы-біздің ең астықты өңіріміз. Құдайға шүкір, биыл егіннің шығымы жаман емес. Бүгіндер Солтүстік Қазақстанның егінді алқаптарында 400 американдық комбайндар астық бастырып жүр. Бұл бұрынғы екі мың комбайнмен пара-пар. Мұнша комбайндар бұл облыста болып көрген жоқ. Құдай бұйырса, осылармен биыл бітік шыққан астықты жинап алса, халықтың тұрмысы да біршама жақсарып қалар еді.

Ел ішінде қылт етіп көрінген өскінге, иненің жасуындай болса да жақсылыққа жаны жадырап, көңілі көтеріліп қалатын Президент бүгін де жайдарланып көрінді маған. Әсіресе, астықты алқапта болып, дикандармен кездесіп, жүздескеннен кейін жүзі жайдарланып, көңілі шалқығандай болғаны бар.

-Ауылда болсын, қалада болсын жұмыс істеген адам қиындық көрмейді. Жұртта азын-аулақ болса да мал бар, жер бар, тек талпынып еңбек ету керек. Әр кім өзінің от басын асырасын, байысын, ақша тапсын, жағдайын жақсартсын, -деді Президент кіші және орта бизнес туралы айта келіп. Менің барлық

солтүстікқазақстандықтарға тілерім: тек бірлік, татулық және табыс, -деген еді Нұрсұлтан Әбішұлы әңгімесінің соңында.

Иә, Президент қайда болса да, кіммен жүздесіп, әңгімелесе де, алдымен елдің тыныштығын, бірлігін, халықтар арасындағы татулықты алға тартып отырады. Халықтың көкейіндегісі де сол-елдікті сақтау, баянды ету ғой.

Республикамызда әр түрлі ұлттардың өкілдері тату-тәтті, ынтымақта өмір кешуі қазақтардың кеңпейілдігіне де, даласындай дарқандығына да байланысты екені рас. Біз кереметпіз деп кеуде қағып, омыраулап, көрінгенге қоқандап жатса, елде тыныштық бола ма.

Шүкір, соңғы 6-7 жылдан бері облыс экономикасына қан жүгіре бастады. Бұған дейін жамбастап жатып қалған зауыттарымыз бен фабрикаларымызды аяғынан бастырамыз деп келген инвесторлар қаладағы «демократтардың» айқай-шуынан жүректері шайлығып кетіп қалатын. Әйтпесе Қытайдан да, Үнді снінен де инвесторлар келген ғой.

Облысымызда болып жатқан оң өзгерістерге бұрынғы әкім Данияр Ахметов те қомақты үлес қосты. Қалаларымыз бен ауыл-селоларымызды жылумен, жарықпен үзіліссіз қамтамасыз еткенінің өзі неге тұрады. Ал облысымыздың экономикасы мен мәдениетінің бір шама алға жылжуына өзіміздің жерлес азаматымыз Қажымұрат Нағыманов та бар күш-қайратын аямай еңбек етті.

Қазіргі облыс әкімі Тайыр Аймұхаметұлы Мансұров та өзінің елді басқарудағы шеберлігін танытып, өнеркәсіптен де, ауыл шаруашылығынан да аймақтың ілгері қадамдар жасауына үлкен роль атқаруда.

Шындығында, облыс болсын, аудан болсын экономикасы, әлеуметтік жағдайы және мәдениеті өрге басса да, немесе, керісінше, кейін құлдыраса да, алдымен басқарушыға, әкімге байланысты ғой. Бұл-шындық. Сондықтан Президент біздің облысқа әкім етіп Тайыр Аймұхаметұлы Мансұровты да, ол бұл қызметтен кеткеннен кейін өзіміздің жерлесіміз Серік Біләловті де, көрегендікпен тандап, тауып тағайындаған деп ойлаймын.

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың ұстамды да, ақылды саясатының нәтижесінде Республикамызда, оның ішінде Солтүстік Қазақстан облысында шаруашылықтың қай саласында болсын тамаша ілгері басушылық, өрлеу бар. Облыста жеті мыңға жуық агроқұрылым бар екен. Оның дені шаруа

кожалықтары. Ауа райының қолайсыздығына қарамастан осы агроқұрылымның еңбеккерлері Республикамызда ең жоғары өнімге қол жеткізуде. Қызылжар өңіріндегі тамаша істердің кереметі- өндірілген өнімді ұқсағұмен айналысуда болып отыр. 10 кәсіпорын ет өнімдерін, 26 кәсіпорын сүт өнімдерін ұқсағұмен шұғылданады. Міне, осындай жүйелі жұмыстардың нәтижесінде, облыста агроазық- түлік бағдарламасында белгіленген міндеттер табысты жүзеге асырылуда. Бұл дегеніңіз, біздің дастарқанымыз ет пен сүт өнімдерінен жасалған түрлі тағамдарға толды деген сөз.

Солтүстікқазақстандық ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің агроазық-түлік бағдарламасын жүзеге асырудағы үлесін Президенті жоғары бағалады.

Петропавл ауыр машина жасау зауытының қуаты екі жарым есе өсті. Басқа өнеркәсіп кәсіпорындары өнім шығаруды отыз пайызға дейін көтерді.

Бүгіндер Солтүстік Қазақстан облысының әкімі Серік Сұлтанғазыұлы Біләлов облыс өмірінің барлық мәселелерін шешуде ерекше іскерлік танытуда. Біздің облыстың тұрғындары сонау тоқсаныншы жылдардан бері тұрғын үй құрылысын ұмытқандай болған едік. Президентіміздің тапсырмасын орындау жолында облыс әкімінің басшылығымен қазіргі жүргізіліп жатқан тұрғын үй құрылысының ауқымы көңілге қуаныш ұялатады. 2004-жылдан бері жаңа тұрғын үйлер бой көтеруде. Жаңа пәтерлердің кілттерін ардагерлер бірінші болып алып жатқаны да қуаныш қой. Соңғы үш жылда төрт мыңнан астам отбасын пәтермен қамтамасыз ету көзделіп отыр.

Облыс әкімінің бастамасымен қолға алынған тағы бір келеді жұмыс-елді мекендерде қоғамдық моншалар салу мен қайта қалпына келтіру жөніндегі екі жылдық бағдарлама. Бұл да өз нәтижесін беріп, елді мекендерде 150 монша салынды.

Ел Президенті Қазақстан халқына арнаған Жолдауында ұлттық бәсекелестік қабілеті ең алдымен оның білімділік дәрежесімен анықталатынын ашып көрсеткен болатын. Нұрсұлтан Әбішұлының тапсырмасы жоғары ықыласпен қабылданып, бұл салада ауқымды жұмыстар атқарылуда. Республикада тұңғыш рет облыс әкімінің бастауымен қазақ тілінің таңдаулы мұғалімдеріне грант тағайындалды.

Облыс мектептері компьютер техникасымен жарақтандырылып, оның жетпіс пайызға жуығы Интернет жүйесіне қосылып отыр. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын жүзе-

ге асыру аясында ұлттық мәдениет үшін ерекше маңызы бар «Абылайдың Ақ үйін» тарихи ескерткіш ретінде қалпына келтіріп салу жұмысы Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың қолдауымен мықтап қолға алынып отырғаны да қуанарлық жәйт.

-Абылай бұл қалада болмаған, Қызылжар қазақтардың қаласы емес, -деп кезінде шулағандарға мықты соккы болды.

«Ақ үйдің» Қызылжарда болғандығын зыр жүгіріп жүріп, Санкт-Петербургке, Мәскеуге барып, Ресейдің 18-19 ғасырлардағы тарихи құжаттарын қопарып, тауып дәлелдеп берген жазушы ініміз Жақсыбай Самұраттың да еңбегін атаған орынды.

«Ақ үй» болашақта тек солтүстікқазақстандықтардың ғана емес, бүкіл Қазақстан жұртшылығының бас иіп, тағзым етер, құрмет тұтар, халықтар арасындағы достыққа дәнекер болатын киелі жер, айтулы орда. Президентіміз бұған да керемет көрсендік тапты, бұл үйдің құрылысына мемлекет тарапынан қаржы бөліргеніне жаным қалмай қуандым. Өйткені «Ақ үй» туралы жас кезімнен кәрі құлақ қарттардан, Жәкән Сыздықов, Сәбит Мұқанов, Хамза Абдуллин сияқты үлкен ақын, жазушылардан, Кенжебек Әбішев сияқты көргені мол, көкірегі ояу жергілікті ақсақалдардан естігенім көп еді. Үйдің орнын ел-жұртқа көрсетіп, насихаттап жүруші едім. Ол туралы шағын поэма да жазғамын.

Менің өз байқаумша, облыс әкімі араласпайтын іс жоқ. Бәрінде де білгірлік, біліктілік танытып, атқарылар жұмыстардың әрі тез, әрі сапалы орындалуына қол жеткізеді. Ел-жұртқа пайымды пікір, келелі ақыл-кеңес те қажет. Ел Президентінің Жолдауын облыс әкімі ашық, айқын, адамдардың көкейіне қона қалатындай жеткізеді.

Өзінің ісімен, амал-әрекетімен дәлелдегеннен кейін, халық Серік Біләловқа сенеді. Сенім бар жерде жеңіс бар, еңбек өнімділігі артып, табыс көбейеді, әр отбасының тұрмыс-тіршілігі жақсарады. Жұмыс демекші, осы кісі біздің облысқа әкім болып келгені қанша жұмыс орындары ашылды десеніңізші! Кіріпінш зауыты, темір-бетон зауыты, толып жатқан құрылыс ұйымдары және т. б. Қазір теледидардан жұмысқа шақырып жатқан жарнамаларды жиі көреміз. Бұл нағыз жақсылық нышаны.

Ал біздің Солтүстік Қазақстан облысының экономикасы да, әлеуметтік-мәдени жағдайы да алға басатынына сенім мол. Мұнымен қоса, Президентіміздің Қызылжар өңіріне деген қалтқысыз қамқорлығын біз әрқашан сезініп, көріп отырмыз.

ЛИЧНОСТЬ, УВАЖАЕМАЯ НАРОДОМ

Каждый раз, когда Нурсултан Абишевич приезжал в Петропавловск, мне доводилось не только оказаться среди встречающих его, но и несколько раз беседовать с ним лично. Я брал у него интервью для телевидения, а иногда задавал вопросы, которые волновали меня. Хочу рассказать о событиях тех лет и поделиться своими впечатлениями.

Важным приобретением Петропавловска в первые годы независимости можно считать макаронную фабрику «Султан», выпускающую качественную продукцию и построенную турецкой фирмой «Окан холдинг». Во время своего визита в наш город в 1993 году Президент Нурсултан Абишевич Назарбаев вместе с президентом компании господином Бекер Окан заложили первый кирпич фабрики. Помню, в тот раз, в интервью областному телевидению, Нурсултан Абишевич раскрыл в доступной простым людям форме суть инвестиции на примере фабрики «Султан». Следует отметить, в то время в сознании народа, выросшего за «железным занавесом», инвестиция воспринималась чуть ли не как иностранное нашествие...

Воспользовавшись веселым настроением Президента, я решился задать вопрос, выходящий за рамки интервью, но ко-

торый давно тревожил меня. Вопрос был связан с моими инстинктивными опасениями по поводу прибытия в страну большого потока китайцев. Запомнилось мне, Президент слушал мои вопросы с улыбкой на лице, затем, посерьезнев, ответил, что трудолюбивые китайцы работают не только в Казахстане, но и во всех уголках мира, и если их миграция происходит в рамках закона, то это не должно вызывать опасения. Но я почувствовал, что Президент не только глубоко понимает эту проблему, но и придает особое значение перспективному ее решению.

В 1992 году Президент назначил руководителем области Владимира Гартмана. В те годы, когда в нашем крае, с одной стороны, неистовствовали русские шовинисты, с другой, им противостояли воинственно настроенные сыны казахского народа, назначение в должность руководителя области представителя третьей национальности было правильным решением. Даже в те кризисные годы разрухи строительной инфраструктуры В. К. Гартман проявил большую решимость, построив макаронную фабрику «Султан» и трехэтажную, просторную и красивую казахскую гимназию в самом центре города. Конечно, оставили свой добрый след и акимы, работавшие в этой должности в последующие годы, но североказахстанцы не забудут заслуги В. К. Гартмана, возводившего такие строительные объекты в период кульминации кризиса.

Как-то во время очередного визита Нурсултана Абишевича в Петропавловск я сказал Президенту, что назначение В. К. Гартмана, который вложил много усилий в сохранение межнационального согласия, было правильным решением.

- Значит, не ошиблись? - улыбнулся Нурсултан Абишевич. Я осмелел и, воспользовавшись моментом, вставил свою просьбу:

- Учитывая все его заслуги, хорошо бы наградить его.

Но скоро его наградили орденом «Курмет». Конечно, я далек от мысли, что я имею непосредственное отношение к этой награде. После этого случая я сделал вывод, что Президент очень серьезно относится к поступившей информации.

Во время следующей поездки Нурсултан Назарбаев осмотрел хорошо уродившиеся хлебные поля Кызылжарского района. Внимательно обводя взором бескрайние нивы, он вслушивался в каждое слово информации руководителей. Видно, что он доволен созревшим золотистым хлебом.

На краю поля мы заметили, что в открытой с входной части палатке накрыт небольшой дастархан для Президента. Когда

мы дошли до палатки, сопровождавшие гостей люди задержались, и мы с акимом оказались рядом с Президентом. Я почувствовал себя более уверенно, чем аким, и со свойственным человеку из аула гостеприимством попросил главу государства сесть на почетное для гостей место. Разговор за дастарханом завели о мире и согласии в стране. Я рассказал о том, как некоторые российские журналисты, посещая область, рисуют все в черном тоне, раздувая всякие сплетни, стремятся любой ценой нарушить мир в стране. Наша телерадиокомпания должна дать отпор этой дезинформации. Наши передачи смотрят жители многих районов соседних Курганской, Тюменской и Омской областей России. Но у нас ограниченные возможности распространять правдивую, достоверную информацию о нашей области. Нет денег, чтобы оплатить эфирное время. Поддерживая меня, аким добавил, что телевизионщики вот уже третий месяц работают без заработной платы. Нурсултан Абишевич сказал: «Дорогие мои, нам надо пожить спокойно, без шума и эксцессов еще лет десять, а потом все нормализуется». Мою завуалированную просьбу он не оставил без внимания и обратился к акиму: «Выделите, пожалуйста, ему 1 миллион тенге, а я позабочусь, чтобы ему предоставили 1 миллион долларов».

Распоряжением акима области своевременно был выделен 1 миллион тенге, а что же касается 60 миллионов тенге (1 млн. долларов), хотя вышло соответствующее постановление Правительства Республики Казахстан, к сожалению, деньги до нас не дошли. Но я еще раз убедился в том, что Президент сдерживает свое слово и об обещанном не забывает.

Гарантом президентской власти в регионе, как известно, являются акимы, назначенные руководителем государства.

В том, как последовательно и неукоснительно выполняется у нас в Северном Казахстане политика Президента в экономической и социальной сферах, несомненная заслуга нынешнего акима области.

Отрадно, что аким обращает особое внимание именно на духовную сферу. Учреждены гранты акима области учителям казахского языка, лучшие педагоги поощряются денежными премиями.

Вспоминается встреча Нурсултана Назарбаева с петропавловцами на открытии здания историко-краеведческого музея барельефа Шокану Уалиханову и Федору Достоевскому, проникновенные слова Президента о дружбе русского и казахского народов, корни которых уходят в глубь веков. Думаю, что в

следующем году, который предполагается назвать годом Абая в России и годом Пушкина в Казахстане, мы станем свидетелями еще одной инициативы акима области - открытия памятника в Петропавловске двум великим поэтам, сотворенного знаменитым скульптором Церетели.

Верится, наш Президент непременно примет участие в этом памятном мероприятии.

Увеличивается финансирование на капитальный ремонт объектов культуры и укрепление материально-технической базы. Радует также пополнение книжных фондов библиотек новыми книгами, их компьютеризация.

Выплачивается единовременное пособие на каждого рожденного ребенка в размере 30 тыс. тенге. Это позволит стабилизировать демографическую ситуацию.

Однажды, во время пребывания Президента в нашей области, произошел интересный случай. В соответствии с программой рабочей поездки он поехал в Налобино Соколовского района. Там из-за ценной пушины выращивали зверей. Ознакомившись с хозяйством, Нурсултан Абишевич остановился, чтобы побеседовать с населением. В это время к нему подбежала русская женщина и протянула ему норковую шапку: «Сама сшила. Прошу, примите это как подарок». Раздались одобрительные возгласы. Пытаясь выяснить, не запланированный ли это эпизод с подарком, я взглянул на руководителя района Марию Батаеву и на заведующего хозяйством Петра Дмитриенко. И заметил, что и они от неожиданности находятся в растерянности. Президент спокойно снял кепку и надел шапку. Она оказалась по размеру и пришлась к лицу. Президент наклонился, поцеловал женщину руку и поблагодарил.

Некоторые считают подобные случаи неестественным поведением. Нет. Такие случаи демонстрируют безграничную благодарность народа Нурсултану Абишевичу. Благодаря его мудрой политике в Казахстане не раздалось ни одного выстрела, не потеряно ни одной человеческой жизни, не пролито ни слезинки материнской. Сам этот факт для нашей страны, вышедшей из СССР, является бесценным достижением. И народ понимает это.

И еще об одном. Я искренне рад, что стал доверенным лицом главы государства в предстоящих выборах Президента.

ПУШКИНДІ ҚОРҒАҒАН БАТЫР БАУЫРЫМ МҮБӘРАК

Мүбәрак менің жалғыз ағам болатын. Ол 17 жасында Ұлы Отан соғысына өзі сұранып кеткен еді. Өзі туып - өскен ауылы Қарағаштағы орталау мектепте оқып жүргенде комсомол қатарына өтемін деп жасын ілгерілетіп, туған жылын 1923- жылғы деп жаздырады. Ал шын туған жылы - 1925 – жыл екен. Оны кейін өзімен бірге өскен, бір мектепте, бір партада отырып оқыған, майданға бірге аттанған қанды көйлек досы Өмірзақ Гайсаұлы ағамыз айтқан еді бізге. Ол тұста біз сияқты жастарда патриоттық, Отансүйгіштік сезім, қасиет өте жоғары болды деп әңгімелейтін Өмірзақ аға.

Мүбәрак ағам Қарағаш мектебінде де, кейін Петропавл педтехникумында да өте жақсы оқып, құрбы – құрдастарының алды болыпты. Мектеп оқушыларының концерті болғанда Мүбәрактің әнін тыңдаймыз деп, тіпті, ауылдың үлкендері, ақсақалдар, әжелер барушы еді, қарағай мектептің кең залы халыққа лық толатын. Ол домбырамен “Көгәршін” деген әнді шырқағанда залдың іші тербеліп кеткендей әсер қалдыратын дейтін Мүбәрак ағамды көзі көрген тұстасы Сақтаған Садуақасов ағай. Ол көбіне халық әндері мен халық композиторларының – Ақанның, Ыбырайдың, Біржанннің әндерін тамаша орындайтын еді ғой. -деп еске алатын Өмірзақ ағам.

Сөйтіп, өзі әнші, әрі домбырашы Мүбәрак, ауылда өнерпаз жігіт атанып, зор құрмет, қошметке бөленіп жүріпті.

Мүбәрактің өлең жазатын да қабілеті болушы еді, кейде жақсы көрген қызымызға арнап оған өлең де жаздырып алушы едік, - деп күлісіп естеріне алатын Сейтәлі, Өмірзақ, Сағымбай ағалар. Тақыр жерге шөп шықпайды ғой, Мүбәрактің өлеңге, әнге және домбыра тартуға ұмтылуының негізі оның аяулы шешесі Бәтіш апамыздан дарыған қасиет болатын. Ол кісінің өзі де өлеңді суырып салып айтатын. Бәтіш апамның сол өлеңдерінің бір шумағы есімде қалыпты:

*Мүбәрак, Өмірзақ пен Сағымбайым,
Қалайша мен сендерді сағымбайын.
Төбіскен құлын – тайдай өсіп еңдер,
Көзден ғайып болдыңдар сағымдайын.*

Біз, Мүбәрактің достары Бәтіш апамның айтқан ертегілерін, қисса, дастандарын естіп өстік. Ол кісі ауыз әдебиетін жақсы білетін және көп білетін еді. Әр дастанды, қиссаны өзінің мақамымен, әндестіп айтатын. Бізге батырлар жайында айтатын жырлары қатты әсер ететін Бәтіш апамның деп, - жүруші еді Өмірзақ аға.

Әскер қатарына шақыртылған Қарағаш ауылының алты жігітін алдымен Семей қаласына әкеліп, бұларды қиыр шығысқа қарай жөнелтпекші болады, бірақ патриоттық сезімдері жалындап тұрған жастар, бізді батысқа, майданға – фашистермен соғысқа жіберсеңіздер екен деген тілек айтады, және өздерінің осы өтініштерінің орындалуын талап етумен болады. Олар; Мүбәрак Қожахметов, Өмірзақ Ғайсин, Шәріп Әбділмәнов, Мағжан Нұрғалиев, Сағымбай Бейсетаев және Мырзағали Ыбырайымов.

Сонымен 1942-жылы Қарағаш ауылының халқы, ата – ана, туған – туыстар Мүбәрак ағамды жолдастарымен қанды майданға шығарып салады. Ол кезде мен бес жаста болсам керек, ағамның кескін – келбетін тұман ішінде көргендеймін. Тек есіме шала – шарпы келетіні – оның мені көтеріп алып, құшақтап жүргені, бетімнен сүйгені ғана. Апамның айтуы бойынша, бүкіл ауыл адамдары майданға бара жатқан жастарды ауылдың сыртына қарай шығарып бара жатқанда олардың арасынан Мүбәрак сытылып шығып, ауылға қарай жүтіре жөнелді. – Япыр – ау, не болды екен, бір затын ұмытты ма екен? - деген оймен мен де оның соңынан жүгіріп үйге келдім. Келсем Мүбәрак сені көтеріп құшақтап төрде “бауырым, бауырым”, - дегенін ғана естідім, жыламсырап жүр екен. Мүбәрак мені корді де көзінің жасын көрсетпей, сені қолынан түсіріп, үйден асығыс шықты да, ауылдан онша ұзай қоймаған жолдастарына қарай жүгіріп кетті, - деп есіне алушы еді апам марқұм.

Мен талпынып жүре бастағанда – ақ ағам қолымнан жетелеп, жүргізіп, ойнатып қызықтайды екен. Кешке қарай ауыл жастары мектеп жанына жиналып волейбол, футбол және баска да спорт түрлерімен айналысқанда ол мені де қасынан қал-

дырмай сол думанды қызыққа ала баратын көрінеді. Оны мен кейін білдім, ағамды көзі көргендердің айтуы бойынша ғана.

1943- жылы әкем ұзаққа созылған ауыр наукастан кейін дүние салды.

Күн жылынып, қар кеткен, көктемнің бір жаймашуақ кезі болса керек, мен балалық әсерге бөленіп, төңіректі қызықтап жүрген екенмін. Мені бір апай қолымнан жетектеп үйге қарай келе жатып; сені тәтең шақырып жатыр, - деді. Мен әкемді “тәте” дейді екенмін. Әкемді үлкен балалары солай атаған көрінеді, соны естіп, кішкентай мен де оларды қайталағанмын ғой. Мен үйге келсем әкем бұрынғыдай төсекте жатыр. Үйде мен танымайтын адамдар отыр, шамасы ағайын – туғандар ма екен? Әйтеуір бөлме іші тыныштық құшағына енген, ешкім үн қатпайды.

Әкем жастықтан басын көтерген жоқ. - Құлыным, бері кел, - деді маған. Мен әкемнің жанына жақындадым. – Мен сенің тым болмаса он жылдық киімңді дайындап кете алмадым. Мүбәрак майданнан аман – сау келсе бір күнгідей болмас, ал ол келмей қалса, сорың қайнайды ғой, балам. Үлкенді сыйла, ғайбат сөйлеме, өтірік айтпа. Арақ пен шылымнан аулақ бол, құлыным. Оқуды жақсы оқы, - дегені есімде. Әрине, бұл жайды апам марқұм үнемі айтып отырмаса, шындығында, менің ұмытып кетуім де ғажап емес еді. Сонау науша шағымда бір кішкентай ғана “балалық” жасап қалсам, шешем әкемнің бұл дүниеден өтер алдында маған айтқан ақылын сіміне салып отыратын.

Мүбәрак ағамнан хат келіп тұрыпты, бірақ майданнан келген оның үшбу хаттарының бірі сақталмапты. Сақталғаны әскери бөлімнің бастығы майор Сидельниковтің ағамның ата – анасына жолдаған мақтау қағазы ғана. Онда;

-Сіздің ұлыңыз сержант Мүбәрак біздің бөлімде қайтпас қайсар, өжет барлаушы болып саналады. Халқымыздың нұрлы болашағы мен бақыты үшін, біздің сүйікті Отанымыздың бостандығы мен тәуелсіздігі үшін фашистік басқыншылармен шайқаста ол қаһарлы дұшпанынан қаймықпайтын туысқан қазақ халқының нағыз ер жүрек ұлы, батыр жауынгер екенін көрсетті.

Жаудың артиллерия, минометтері мен пулеметтерінің жаңбырша жауған снаряды мен оғының астында жүріп, фашистердің артиллериясы шоғырланған жерге өте жақын барып, өз өміріне төнген хауіп – қатерге карамастан, бар күш – жігерін сарп ете отыра, барлау жұмыстарын жүргізіп, хабарлаудың

нәтижесінде, біздің артиллерия олардың талқанын шығарды.

Отан алдындағы қызметін жоғары бағалаған командования бөлімі тарапынан ол зор құрмет, үлкен сенімге ие болды.

Қаһарман барлаушы – артиллеристтің даңқы арта берсін! Ержүрек жауынгер тәрбиелеген отбасының даңқы арта берсін! – деп жазыпты.

Мүбәрак ағамның қанды майданда көрсеткен ерлігін паш ететін мұндай хаттар жиі келіп тұрыпты. Мүбәрактің батырлығын, ерлігін әйгілеген хаттарды ауыл адамдары, мектеп оқушылары қолдан қолға түсірмей оқып, жерлес бауырларының фашистермен соғыста көрсеткен өжеттігіне, батырлығына тәнті болып жүрген көрінеді.

Шешем майдандағы ұлынан келген хатты құдайы көршіміз болған Қайыржан ағайдың (Ахметжанов) жас өспірім Сабыр деген ұлына оқытып, жауап хатты да соған жаздырады екен. – Сабыр өте ұқыпты, тиянақты, жазуға да шебер еді, оқуға талпынып, кісі болайын деп тұрған бала еді, оның да ғұмыры қысқа болды ғой, – деп есіне алып отыратын шешем.

1943- жылдың көктемінде әкем қайтыс болған. Келесі жылдың көктемінде біздің үй әкемнің жылын (дұғасын) өткізіп жатқан. Ас ішіліп, құран оқылып, жиналған ел тарқаса бастаған. Бір кезде үйден шыққан адамдар топырлап қайта келді. Иса деген ауыл ақсакалы бар еді, сол кісі Мүбәрак ағамның соғыста ерлікпен қаза болғанын жанашыр атаның сөзімен шешеме жеткізді. Отырған жұрттың бәрі жылап, үйдің іші күңіреніп кетті. Апама есінен танып қалса керек, бет – аузын қып – қызыл шимандай етіп жосылтып, тырнап, шашын жұлып тастады. Біреулер шешемнің бетіне су бүркіп, басу айтып жатыр. Баламын ғой онда, мен ағамнан келген қаралы хабарға емес, шешемнің мынандай халінен шошып, өкіріп, домалап жыласам керек.

Өмірге көзімді тырнап ашқанда, біздің шаңыраққа тап болған қайғы – қасірет менің жүрегімде мәңгі орын алып, сақталып қалды.

Қаралы хабарды естіген шешемнің өзім көрген қайғылы халін кейін былай толғағамын:

*Бетін осып тастады, бетін осып,
Шимандай. Күреңітіп қаны жосып.
Боз көйлектің боялып омырауы,
Боздауына боздауын ел де қосып.
Азынады! Құдайдан қайыр аз да.*

*Ащы даусы аспанды айырардай.
Ұлын апам жоқтады, алланы да,
Қарғады, тоқтар ма енді бәрін қазбай.
Фашистерді қарғады, соғысты да,
Кезі де, ашуы да тоғысты ма?
Тағдырын да қарғады тұл боп өткен,
Көрмеген қуанышты, алғысты да.
Қанды жас мен көрмеген бұрын соңды,
Қанды бас, көзі іреңкі, жүзі солды.
Жұла берді шашын ол қан ұйыған,
Тастай болып қарысқан бұрым қолда.
Зарлады! Сай – сүйекті шымырлатты.
Үрейім ұшты, оллаһи, шынымды айттым.
Ащы даусы – ашуы, ызасы ма? –
Құлағымда әлі де шыңылдап тұр!*

Апам Мүбәрагін жоқтаумен болды. Түн болсын, күндіз болсын соғыстан оралмаған ұлы есіне түсіп кетсе, азынап жылайды. Жай жыламайды, сөйлеп жылайды. Біреулерге ұрыскандай, лағнет айтқандай. Мен сол кезде апамнан зәрем ұшып, қоркам. Менің үрейлі түрімді байқай ма, шешем байғұс жылауын саябырсытады, өксігін баса алмай, солқылдап отырып, кішкентай мені алдына алады, ал мен апамның баурында ұйықтап қалам.

Көңіл айтуға келген ауыл адамдарына құран оқытпайды. Менің Мүбәрагім үйден тірі кеткен, ол өлген жоқ, бір жерде жүрген болар, келіп қалады, тірі адамға дұға оқығаны несі деп, әлгі адамның жер – жебіріне жетіп, тіпті, байғұсты үйден қуып та шығатын.

Апам баласын жоқтап дауыс қылғанда, біздің үйің сұңқар деген сары иті қораның төбесіне шығып алып ұлитынды шығарды. Үйден апамның жылаған даусы естілсе болды, ит те қосылып боздағандай болады.

Ит жеті қазынаның бірі деуші еді казак, мына байғұс та Мүбәракті іздеп тұр – ау, - дейді екен сары иттің қора төбесінде ұлып тұрғанын көрген жұрт, таң қалып.

*...Ұли берді ол ағамды жоқтағандай,
Жас баладай жылаған тоқтай алмай.
Қайран ағай жаралы жанталасып,
Қиналды ма қаруын оқтай алмай?*

*...Қорғасын боп жауына ол атылды ма?
Тереңіне теңіздің батырды ма?
Жауды қуып бара ма, түнді түріп,
Елдің таңын сөйтіп ол атырды ма?
Үш күн ұлып ит дағы қара жойды.
Қара жойды ол – толқытып барады ойды.
Балалық – ай, табардай ағайды іздеп,
Баурай берді үміт пен нала бойды.*

Жылдар жылжып өте берді. Бауырымның қай жерде жаумен соғысып, қай жерде қаза болғанынан біз бейхабармыз. Өйткені шешем байғұс ашу – ызаға булығып, қасіретке күйініп жүріп, ағайдың қазасы жайлы келген қаралы қағазды күл – күл етіп жыртып тастапты. Мүбәрак ағамның қай жерде, қандай жағдайда қайтыс болғанын ілгергі жақтың архивтерінен хат арқылы сұрасақ, оның 1944 – жылы майданда опат болғанын жазады да, өзге сұрағымызға жауап жоқ. Тіпті, соғыс аяқталғаннан кейін бірнеше жыл бойы әбден сіңіріміз шыққанша, басы аман, бауыры бүтіндермен бірге үкіметке салықтың барлық түрін төлеп тұрдық қой.

Шешем марқұм өмірінің акырына дейін Мүбәрагін ансаумен, келіп қалар деп тосумен, күтумен болды. Ауылда тұрғанымызда жана түскен келіні Зүбәраға; -қарағым, бір асым етпен, бір құшақ отыныңды әр уақыт сақтап қой. Мүбәрагім келіп қалар, - деуші еді.

Ағамды іздеп хат жазбаған, хабарласпаған жеріміз жоқ, сол жауап хаттардың өзі қазір қарап отырсақ, бір папка болыпты.

Баласын аңсап сағынумен шешем де дүниеден өтті. Бірімізге біріміз сүйеу болып жүрген апайым Қизат та өмірден озды. Шүкір, екеуімізде де балалар бар, бірақ, Мүбәрак ағамнан ұрпақ болмай қалғаны жанға батады екен. Онда әке де, шеше де, әйел де, бала да жоқ, тіпті, оны іздейтін адам болмай қалды. Жаман айтпай, жақсы жоқ, ертең мен олай – былай болып кетсем, оны іздемек түгіл, кейінгі ұрпақ: - Мүбәрак деген кім өзі? - деуі мүмкін ғой. Оның біздің Отанымызды, бізді және біздің ұрпағымызды жаудан қорғап, сол қантөгіс қырғын соғыста ерлікпен қазаға ұшырағанын кім біле береді дейсін. Трагедия, міне, осында! Осы ой мені мазалай беруші еді. Бірде қолыма 1998 – жылы шыққан “ Боздақтар “ кітабы түсті. Осында менің ағамның аты – жөні кездесіп қалмасын деп кітапты парактап үңілсем - “Қожахметов Мүбәрак, сержант. 1923 – жылы Ленин ауданындағы Қарағаш ауылдық кеңесінде туған. 33 – АД, 164 –

АП құрамында старшина ретінде соғысқа қатысып, 1944 – ж. 8 – көкекте қаза тапқан.

Псков облысына қарасты Пушкин ауданындағы Уткино деревнясында жерленген “, - деп жазылыпты. Қуанып кеттім. Ағамның қайтыс болған жерінің табылғанына, оның зиратының барлығына қуандым. Қуандым да, жыладым, жыладым да, қуандым. Марқұм ағамның аруағына бағыштап Құран оқыттым, өзім де Аллама сыйынып, білген аятымды оқып жүрдім.

2000 – жылы кітапта жазылған мәліметтің анық – қанығына көз жеткізу үшін Псков облысының ардагерлер кеңесіне хат салып едім, сол облыстың Пушкиногор ауданы әкімшілігі басшысының орынбасары В. К. Алексеевадан хатыма жауап алдым.

Құрметті Мүтәллап!

Ұлы Отан соғысына дейін Псков облысының Пушкиногор ауданында (бұрынғы Пушкин ауданы) Уткино деревнясы болған. 1941- жылдың маусымынан 1944 жылдың 12 – шілдесіне дейін бұл аймақ фашист басқыншыларының қарамағында қалған еді. Жау басып алған аудан территориясының бойымен (тарихта сұрапыл қанды қырғын болған жер атанған) “ Пантера “ деп аталатын күшті қорғаныс белдеуін жасады. Уткино деревнясы да осы бекініс шеңберінде қалған болатын. Жау басып алған аймақтарда болған қиян – кескі ұрыстарда екі жүз деревня отқа оранды, солардың ішінде Уткино да бар. Бұл деревнялардың кейін 58 – і ғана қалпына келтірілді.

Дұшпанның “ Пантера ” бекінісін алу үшін болған шабуыл кезінде 3600 кеңес әскерлері окқа ұшты. Қаза болған барлық боздақтар, оның ішінде сіздің ағаныз да бар, Чертова гора деп аталған туыскандар зиратына жерленген. Мұнда 1965 – жылы жергілікті халықтың күшімен ескерткіш орнатылды. Онда былай деп жазулы тұр:

“1944 – жылдың 26 – наурызы күні 578 және 435 атқыштар полктары мен 208 – атқыштар дивизиясы Великая өзенінен жойқын шабуылмен өтті. Сөйтіп жаудың мықты қорғаныс белдеуін талқандап, Чертова гора деревнясына бекінді. Бұл - кеңес әскерлерінің атақты да, ардақты А. С. Пушкин қорығы мен Пушкинские горы поселкесін неміс - фашистерінен азат етуге жасалған ұтымды жағдай, немесе, алғы шарт еді. ”

1944 – жылы наурыз айының 25 -нен 26 –на қараған түні 33 - және 115 – атқыштар дивизиялары жаудың бекіністерін тас –

талқан етіп, оларды түре қуып, Кузовиха, Бельково, Заброво елді мекендерді, ал осы жылдың 26 – наурызы күні түске таман 8 – және 26 – атқыштар дивизияларымен қосылып шабуылдаудың нәтижесінде стратегиялық маңызы зор жолды кесіп өтіп, Глыжино, Чертова гора, Гнелуха, Мишны, Мошино, Горушка және Забоево деревняларын жау қолынан босатты.

Жау бар күштерін салып айырылып қалған бекіністері мен деревняларды қайтару мақсатында жанталасты. Кеңес әскерлерінің тегеуіріні олардың бұл армандарының орындалуына еш мүмкіндік берген жоқ. Бірақ біздің жауынгерлердің бұдан әрі қарай жылжуына да дұшпан қарсылық көрсетіп бақты. Шабуылға шығуға жақсылап даярлық жұмыстарын жүргізбесе, майдан алаңының өзі өтсе қолайсыз, ені де тар - 8 – ақ километр болса, ұзындығы – 2 -4 километрден аспайтын еді. Оның үстіне қалың орман дұшпанның бекіністерін көрсетпейді. Біздің дивизияларға қарсы жаудың 16 – армиясы тұрды. Жау қорғанысын өте күшті ұстады. Біздің әскерлер 1944 – жылы шілде айының басында ғана шабуылға қайта шықты.

Жыл сайын әскери Данқ күндері - 9 – мамырда, 23 – ақпан мен 12 – шілдеде аудан жерінің жаудан азат етілуіне байланысты Чертова гора ескерткіші жанына соғыс және еңбек ардагерлері, жастар, мектеп оқушылары және жергілікті халық жиналып, монумент іргесіне гүл шоқтарын қойып, қаралы – салтанатты жиын өткізеді. Мұнда соғыс ардагерлері сөз сөйлеп, кеңес жауынгерлерінің Ұлы Отан сағысында көрсеткен тамаша ерліктерін айтады.

Жан алысып, жан беріскен соғыс жылдары осы аудан жерінде қаза тапқан партизандардың, жауынгерлердің және бейбіт адамдардың 18 зираты бар, мұнда 7 мыңнан астам адам жерленген. Бұлардың барлығы да мектеп оқушыларының, жергілікті әкімшіліктің қарауында, күтімінде.

“Боздақтар” кітабында көрсетілгендей және Пушкиногор ауданы әкімшілігі бастығының орыпбасары В. И. Алексееваның айтуы бойынша менің жауынгер ағам Мұбәрак та 33 – атқыштар дивизиясының құрамында орыстың ұлы ақыны Александр Сергеевич Пушкиннің сүйегі жерленген зиратты және оның жерін дұшпанның қанды тырнағынан аман алып қалу үшін, еліміздің тарихи да, қасиетті жерін басқыншылардан тазарту жолында жан аямай шайқасып, мерт болған екен. Неміс фашистері Пушкиннің зиратының түбінен 1 метр 20 сантиметрлік туннель қазып, оған 10 авиабомба жасырды. Сөйтіп, кеңес әскерлерінің тегеуірінді шабуылына шыдамай қорғаныстан

шегінер күн болса, фашистер ұлы ақынның моласын жермен-жермен етіп кетпек болған... Осы хабар барлаушылар арқылы кеңес әскери құрамаларына да жетті. Қайтсе де Пушкин қорығы мен оның зиратын аман алып қалуды көздеген 435-ші полктың басшылығы бір топ ержүрек жауынгерлерден ерекше отряд дайындады. Олардың мақсаты жаудың Пушкин музейінің маңына бекінген күшінің орналасқан жерін анықтап, арттағы артиллерияға оның дәл координатын беру еді. Ал жаудың нақты орналасқан жері белгілі болса, кеңестің “соғыс құдайы” аталған “катюшалары” дәл көздеп, олардың аяғын аспаппан келтірмек-ті.

Міне, осы он адамдық шағын барлаушылар тобына қазақ ұланы Мүбәрак Қожахметов те алынды. Алдарындағы қарша борағап оқтың астынан аман өткен бірнеше жауынгер тапсырманы мүлтіксіз орындап, артиллерияға дерек берді. Ал зенбірекшілер өз жұмысын өте шебер орындады. Сөйтіп Александр Сергеевич Пушкиннің зиратын да, Михайловское мен Тригорское мекенін де жарылыстан аман алып қалады.

Менің ендігі мақсатым бауырым Мүбәрактің зиратына барып құран оқу, оған туған жерінің бір уыс топырағын апару еді. Сонымен бірге ағамның сүйегі жатқан қорымнан бір уыс топырақты елге, оның әкесі – шешесі жерленген зиратқа жеткізсем деген ой да бар еді көңілімде. Баратын жердің өзі де жақын емес, жас болса жетпіске таяп қалған, денсаулық та мықтап сыр беріп жүр. А өзім Сөйтіп, көрсем деп армандап жүрген, ағамның сүйегі жерленген Псков облысының Пушкиногор ауданына жол тарттым.

Пушкиногорьені мұндағы халық Пушкин өлкесі деп атайды. Орыстың ұлы ақыны Александр Сергеевич Пушкин бұл жерде барлығы екі жарым жылдай ғана тұрған көрінеді. Оған топырақ та осы жерден бұйырыпты. Пушкиногор тұрғындары А. С. Пушкиннің атына байланысты дүниенің бәрін ерекше құрметпен сақтайды екен. А. С. Пушкиннің бүкіл әлемге белгілі «Михайловское» деп аталатын музей – қорығы да осында. Бұл жер ақынның арғы атасы Ганибалдан Пушкиндер әулетіне қалған мұра еді. Ақынның және оның күтушісі болған Арина Радионовнаның үйлері, онда Александр Сергеевичтің осында тұрған кезінде пайдаланған заттары, фото суреттер, көне кітаптар, ақынның қолжазбалары сақталған.

Пушкиногор ауданының басшылары мені өте жақсы қарсы алды. Отан соғысында қаза тапқан әкелері мен бауырларының зиратын іздеп барған адамдардың барлығына да құшақтарын

айкара ашып, ерекше ілтифат көңілмен қарсы алатын көрінеді. Өйткені бұл жердің халқы жау қолында қалып, фашистерден не бір теперіштерді көрген, аштықты да, жалаңаштықты да, азапты да бастарынан өткерген. Бүгіндер шат -- шадыман өмір кешіп отырған осы өңірдің жасы да, кәрісі де туған жерлерін кеңес әскерлерінің жаудан қандай қырғын, қан төгіс, аласапыран айқаспен, жан алысып, жан берісіп тазартқанын жақсы біледі. Олар қаны мен жанын аямай соғысып, бостандыққа қол жеткізді емес пе! Бұрынғы кең байтақ кеңес елінің әр түкпірінен отансүйгіштік, патриоттық сезіммен келіп жаумен шайқасқандардың ішінде қандай ұлттың өкілі болмады дейсін! Мен Мүбәрак ағам жерленген туысқандар зиратынан бір уыс топырақты ұстап тұрып, тебіреніп, бір ғажайып ойға кеттім. Бұл топырақ мыңдаған адамның қаны шашылған, мыңдаған боздақтардың қаны судай төгілген салмағы өте ауыр, қасиеті де, киесі де орасан күшті топырақ! Бір ғажабы осы топырақтың түсі де қызғылт екен, шынымен де қызыл қанға боялғандай. Қайран қалдым! Қос уыс топырақты орап алдым. Бауырластар зираты бір биік шоқының басында екен. Чертова гора дейтіні де сол биікке байланысты болса керек. Зиратқа қойылған монументтің іргесіне гүл шоқтарын қойып, өз білген аятымды оқыдым. Ескерткіш стелланы құшақтап тұрып боздап жылап, біраз мауқымды басып алдым. Мүбәрак ағамның кіндік қаны тамған, туып-өскен жерінен әкелген қос уыс топырақты бауырластар бейітіне септім.

Ағам менің зиратқа келгенімді білді ме екен? Туған жерінің топырағынан жусанның исін, жылылығын сезінді ме екен менің бауырым? Бұл топырақта өзін туып-өскен Қарағашыңның тыныс-демі, ондағы бауырларыңның саған деген сағынышы бар, ыстық сәлемі бар. Осы қасиетті де киелі топырақ арқылы сенің батырлығына, қазақ деген халықтың, яғни, біздің намысымызды, туымызды жықпай, жаумен шайқаста көрсеткен ерлігіне кереметтей риза екендігімізді білдіремін. Сенің арыстандай айбатты, өжеттігін, қаһармандығын ауыл жастарына үлгі, өнеге. Мен батыр ағаның сәлем -- топырағын елге апарамын.

Қасымда еріп жүрген әкімшілік азаматтарының көмегімен үйден арнайы алып барған бейнекамерамен он бес минуттай бейнефильм де түсіріп алдым. Өзіміздің ұлттық, мұсылмандық ақ дастарханымызды жайып, аудан басшылары мен тусқандар зиратын күтушілерге, журналистерге ас бердім. Оларға ұлттық шапан мен бөрік, таияларды жол-жоралғы етіп, сыйға тарттым. Осы мемориалды күтімдеріне алып жүрген мектеп

оқушыларының бір тобына да сый-сияпат көрсеттім. Мүбарак ағамның зираты Святогорское шеркеуінен 5 шақырымдай жерде екен, онда сырбаз акын Александр Сергеевич Пушкин жерленген, ескерткіші де тұр. Ұлы ақынның басына барып, тағзым еттім, ескерткіштің тасын сипадым, топырағың торқа болсын, жатқан жерің жайлы болсын, дүлдүл акын дедім.

Менің аяулы ағам сені, сенің ата-бабанның жерін неміс-фашистерінен қорғап жүріп опат болды. Ол енді сенің жаныңда мәңгілікке қалды. Сен туып-өскен киелі жердің топырағы менің батыр ағама жайлы болсын, торқа болсын деймін.

Пушкиногор ауданы әкімшілігінің мені бастап жүрген қызметкерлері А. С. Пушкинге байланысты жерлерді түгел аралатып, көрсетті. Пушкиннің музей-қорығын қызықтауға күн сайын ондаған адамдар, тіпті, шет елдерден де келеді екен.

Мүбарак ағамның зиратынан алған қос уыс қызыл күрән топырақты елге келгеннен кейін шешемнің зиратының қасына жерлеп, ағамның рухы орналасқан осы араға ескерткіш құлпытас қойдым. Тірісінде көре алмай, сағынып, сарғайған марқұм шешем енді Мүбарағын бауырына алып жатыр. Қарағаш ауылында ас беріліп, аруақтарға Құран бағышталды. Алла қабыл етсін. Бір қуанарлығы осы аста ауыл жастары өте көп болды. Әсіресе мектеп оқушыларының батыр ағаларының ерлігіне қызығуы, тәңті болуы ерекше көрінді.

Бұл сапарыма өзім жақсы көретін біртуар азаматтар Құдайберген Қалиев, Жомарт Қожрахымов және Анатолий Рязскихтер қолдау көрсетіп, қаржылай қадари халдерінше көмектесті. Екі дайда омырауын айқара ашып, білек сыбанып, мен мұнда лап шыға келетін өз елінің азаматтарына не жетсін, ішіркін! Мың рахмет, бауырларыма! Ресейде –Абай жылы, Қазақстанда - Пушкин жылы деп жарияланған кез еді бұл. Орыс халқы мен қазақ халқының достығын паш етеміз деп, Қызылжар қаласының орталығына Пушкин мен Абайдың ескерткішін орнаттырған Солтүстік Қазақстан облысының әкімі Тайыр Мансұров ештеңе білмегендей, естімегендей, сззбегендей болып қалды. Ал Александр Сергеевич Пушкиннің зиратын және ескерткішін, тіпті оның атамекенін неміс –фашистерімен қасық қаны қалғанша айқасып, қорғап қалған Солтүстік Қазақстан облысынан шыққан батыр жауынгер туралы облыстық, республикалық газеттер мен журналдар орыс және қазақ тілдерінде жазып жатты. Бұл туысқан екі халықтың достығына дәнекер болатын үлкен оқиға, тіпті, құбылыс емес пе!

В ДЕНЬ ПОБЕДЫ

(Выступление перед ветеранами войны области)

В истории человечества, пожалуй, нет сколько-либо длительных моментов без потрясений, кровавых споров, разборок, когда обильно льется чаще всего кровь невинных людей.

В чем же глубинная суть этих противоречий? Ответ неимоверно труден, да и есть ли он? Сомневаюсь. Из-за проклятых войн сколько озер крови-то пролито, сколько сотен городов и сел стали пепелищем? Как вместить в здоровое сознание причину бесследно исчезнувших народов, бесчисленных жертв и вселенского горя? Одни в вождельном стремлении обогатиться за счет чужой беды ведут захватнические войны, другие не щадя живота своего отдают последнюю каплю крови за отчий дом, за родную взлелеявшую его землю. Полвека как опустошительным огнем прошлась почти по всей Земле последняя и самая жестокая война. Одни говорят: погибло 20 миллионов наших советских людей, другие факты свидетельствуют о почти удвоенной утрате.

Как бы ни было, цена Победы в этой войне слишком велика. 50 лет для истории - это лишь мгновение. Дети войны, неокрепшим сердцем познавшие тяжесть потерь и беды, повествуют о том времени с обостренным чувством боли. В их ряду я, покорный ваш слуга. Не почувствовавшим сердцем отголосков войны, не видевшим воочию то, что она принесет в каждый дом, сейчас те времена, возможно, кажутся чем-то неправдоподобным и даже сказкой. Все верно, все вроде бы понятно. К счастью, среди нас еще немало живых участников и свидетелей тех огненных лет. Их до сих пор мучают кошмары отступлений и окружений, горечь потерь и упоенье удавшейся атаки. И в снах, порой жестоких и болезненных, они возвращаются в ту свою неповторимую, и, быть может, не самую удачную юность «когда приходилось уходить не долубив, не докурив последней папиросы».

Вот и наше трудное детство совпало с той, теперь уже далекой для кого-то (к сожалению, не таким уж важным событием) войной.

Возможно, не все уже свежо, возможно, тогда не все для нас, мальчишек, было ведомо, но многое сегодня я вижу, как наяву. Вот о том, что я видел тогда своими глазами, чем проникся детским своим сердцем, я попытался рассказать в стихах, которые выношу на ваш суд в этот вечер.

Возможно, в чем-то и несовершенны стихи тех лет, но мне особенно дороги, потому что в них запечатлено детство мое. Быть может, в них больше не по возрасту горя и печали, чем безмятежности чувств.

Преклоняюсь перед участниками войны, погибшими и живыми.

ЖЫР ЖҰЛДЫЗЫ

Мағжан Бекенұлы Жұмабаев жерлесіміз, ұлы Абайдан кейінгі қазақтың ұлы ақыны.

Ол 1893 жылы Солтүстік Қазақстан облысының (Булаев) қазіргі Мағжан Жұмабаев атындағы ауданға қарасты Молодежное селосынан екі шақырымдай жердегі, Сасықкөлдің жағасында туды. Ақынның әкесі Бекен қазан революциясына дейінгі кезеңдегі ірі қазақ байларының бірі, Қызылжар өңіріне кеңес өкіметі келгенше ол Полудин болысы болған адам. Бекенде жеті ұл, екі қыз болған. Сол балаларының

үшіншісі-Мағжан. Ол төрт жасынан ауыл молдасынан хат танып, кейін Қызылжардағы М. Бегішев ашқан медреседе 5 жыл оқып, оны 1910 жылы бітіреді.

Жас Мағжан өзінің ақындық дарынын ауылда, Қызылжарда жүргенде – ақ танытып, ел-жұрттың аузына іліккен еді. Ақынның жырына тақырып, тіліне тиек болған туған жерінің, Жолдыөзек өңірінің әсем табиғаты, ақ балтырлы қайыңдары, көкөрай шалғыны, айнадай жарқырыған көлі. Осылардың бәрі жас ақынды сұлулық, әсемдік құшағына тартып, шалқытып, толқытып, тебіrentкені рас. Ол осы сұлулықты көзімен көріп, жанына сіңіріп өсті. Мәселен, ақынның “Жаз келді” өлеңі де табиғат әсемдігін жырлайды.

ЖАЗ КЕЛЕДІ

*Жел жалығып, хал жиып,
Қалғып қана тербелер.
Жұмсақ қана жымыиып,
Жібек қанат жаз келер.*

*Көк алтынга көмілген,
Ауаға алтын себілген.
Алтын емес себілген,
Жаздың шашы төгілген.*

*Әне, ерке жаз келер,
Ал, балалар, қараңдар.
Ойнап алтын шаш берер,
Ал, балалар, тараңдар.*

*Қайғылансын, күрсінсін!
Енді ұзамас, ерір қар.
Еркетай жаз бір күлсе,
Күлмей шыдап кім қалар?*

*Сұлу жаздың лебізі,
Қар түгіл, мұзды балқытар.
Көл, өзенің, теңізің
Ойнатар, бәрін шалқытар.*

*Алтын сәуле тұр сүйіп,
Жел маужырып тербелер.
Жұмсақ қана жымыиып,
Жібек қанат жаз келер.*

1911-жылы Мағжан Жұмабаев жерлес досы Бекмұхамед Серкебаевпен бірге Уфа қаласындағы атакты «Ғалия» медресесіне оқуға түседі. Бұл туралы Бекмұхамед аға 1973-жылы жазған омірбаянында: «Қай жағынан алсақ та Қызылжардағы «Шалаказак» медресесі Уфадағы «Ғалия» медресесінен әлдеқайда төмен еді. Мұнда, Қызылжарда біржақтылық- гумани-тарлық пәндерге басымдылық байқалды. Сол себепті Мағжан Жұмабаев екеуміз Уфаға баруға шешім қабылдадық», деп атап өтеді. Мағжан бұл оқу орнында башқұрттың көрнекті акын – жазушылары Шайкызада Бабич және Сәйфи Құдашпен бірге оқиды. Мағжан бұлармен етене дос болады. Қазақ, татар, башқұрт шәкірттеріш оқу – ағарту, әдебиет және мәдениет істеріне тарту мақсатында «Шымытыр» атты қолжазба журнал шығарып тұрады. «Ғалияда» бірге оқыған сабақтастары тура-лы: «Шайкызада мен Мағжан екеуі біздің медресе мақтаныш-тары болды. Біздің ең озық ұстазымыз, ұлы Ғалымжан Ибра-гимовтің өзі Мағжанмен есептесе білді. «Қазақ қызы» рома-нының бірінші бетінде өз шәкірті Мағжан өлеңінің бір шумағын эпиграф ретінде алды. Шын мәнінде бұл уақытта Шығыстың барлық білімін меңгерген жас Мағжан өз замандастарын таң қалдырды. Ол араб – парсы және түркі текті тілдерді жетік білді, тіпті ортағасырлық ұлы парсы акындарының өлеңдерін аударды, -деп жазды Б. Серкебаев ағамыз.

1912 жылы Қазан қаласында ұстазы, татар жазушысы Ғалымжан Ибрагимовтің көмегімен «Шолпан» атты тұңғыш жинағы басылып шығады. Ұлы Ғалымжан Ибрагимовтің ақыл-кенесімен Мағжан орыс тілін үйреніп, орыс және еуропа білімінен сусындауға ынта қояды. Уфадан Қызылжарға оралған Мағ-жан осында қазақтың атакты ақыпы «Оян, қазақ» деген жыр жинағымен бүкіл елге танымал болған Міржакып Дулатовпен кездеседі. Мағжанның көктен тілегенін жерден беріп, орыс тілі мен әдебиетінің асқан білімпазы Міржакып Мағжанды орыс-ша оқытады, үйретеді. Міржакып ағасы Мағжанға Омбыға ба-рып орысша оқуға кеңес береді. Осыдан соң Мағжан Жұмаба-ев Омбыдағы мұғалімдер семинариясына түсіп, 1916 жылы оны медальмен үздік аяқтайды.

Мағжан Жұмабаевтың әйел-ана тақырыбына арнаған өлең-дері 1910 жылдан бастап қазақ газеттері де жиі жарияланып тұрды. Өмірдің мәні һәм сәні, күні мен айы, тіршіліктің негізі, жанұяның тірегі әйел-ананы, әйел- аруды бар болмас бейнесі-мен шұрайлы тілмен бейнелеп берді.

*Өмірімнің қап – қараңғы түнінде,
Еш не білмес түсім бе, я өңім бе?
Оң менен сол, от пенен су айырмас, -
Күшсіз, әлсіз есім білмес күнімде, -
Құшағыңа алдың, сүйдің сен, анам,
Ренжу жоқ, барлық сөзің: «Жан балам!»
Ыстық – суық, желге – күнге тигізбей,
Асырап, сақтап, болдың анам, баспанам.*

*Жаным анам – жібек тілді, ақ көңіл,
Жазу болып, шегер болсам ұзын жол,
Шет жерлерде теріс жолдан сақтарға,
Жан балаңа ақ батаңды бере гөр!*

- жеп жырлады «Анама» деген өлеңінде.

19 жасар Мағжанның алғашқы өлеңдер жинағы” оның бүкіл болмысын көрсетіп бергендей болды. Осы кезден бастап – ақ жас дарынның есімі тек қазақ оқырмандарына ғана емес, татар, башқұрт және басқа да түркі тілдес халықтарға танымал бола бастады. Сөйтіп, қазақ елінің көгінде шын мәнінде Шолпандай жарқыраған бір жарық жұлдыздың туғаны күмәнсіз еді. Ғажайып жырларымен туған халқын қуанышқа бөлеген Абайдың ізін басып, жыр сүйер қауымды ойлы да өткір және кестелі, өрнекті өлеңімен тамсандырып, таң қалдырып, әлем әдебиетіне Мағжан Жұмабаев келді.

Ақындық жолына айқын түскен Мағжан Жұмабаев өзінің білімін, дүниетанымын бұрынғыдан да кеңейту, бұрынғыдан да байыту ниетімен Омбыда оқып жүргенде ол орыстың, батыстың әдебиеті мен тарихын көп оқып, көп зерттейді. Мағжан Омбыда Пушкиннің, Лермонтовтың, Гетенің, Байронның және басқа да көптеген орыс-батыс ақындарының шығармаларын тәржімелеп, қазақ оқырмандарына таныстырады.

Өлемдік әдебиеттің кәусар бұлағынан және халқының ғасырлық даналығынан сусындағаны оның рухани интеллектуалдық мәдениетінен, поэзиялық шеберлігінен жарқырап көрінеді.

Мағжанның қоғамдық-саяси көзқарасы қалыптаса бастаған тұста Ресей империясында да, оның отары болып отырған Қазақстанның қоғамдық-экономикалық және саяси тіршілігінде де сан қилы өзгерістер болып жататын. Қазақ жерін капита-

листік қатынастар жайлай бастаған еді. Оның есесіне орыстың прогресшіл мәдениеті де елімізге еркін енуде болатын.

1905 жылғы орыс революциясының дүмпуі Қазақстанға да жеткен. Бодандықтан бостандыққа ұмтылушылық сарыны ел арасына тез тарап кетуге сол кездегі Мағжан Жұмабаев сияқты қазақ интеллигенциясы өкілдерінің әсері болды. Азып-тозып, күйзелген елдің жай-күйі ақынды ерте аландатты. Сол ауыртпалық пен мүшкіл хал кешкен халқының ортасында жүргеннен кейін Мағжанның жанын ел қасіреті аяздай қаритын.

*Азамат! Анау қазақ қаным десең,
Жұмақтың суын апар, жаным десең.
Болмаса, ібіліс бол да у алып бар,
Тоқтатам түншықтырып қанын десең».*

Екіншісі, басқа жол жоқ! Тасқыны қатты, тегеуріні берік ұлттық сезім селі ширатыла ширығып барып, екпінін баспаған күйі түрікшілдік арнасына құйылады. Халық өлеңдерінің мазмұнымен бірге оның ырғақ үйлесімін, ішкі рухын, әуезділік әсемдігін жаныммен қабылдаған ақып кейде ән күй ғана түсіндіре алатын сезімдерді сөзбен жеткізеді. Мағжанның ақындық ерекшелігі де, бәлкім, осы болар.

Қалай дегенде де, Мағжан өзіне дейінгіге де, кейінгіге де ұқсамайтын, өзіндік қолтаңбасы бар ақын. Ол өмірді біртұтас құбылыс, көрініс ретінде, ал адамды сол ұлы табиғаттың, жаратылыстың бір туындысы, бөлшегі ретінде қабылдайды. Құбылыстың мәнін кең көлемде, жалпыға бірдей қалыпта тани білу үшін ол, алдымен, не нәрсенің болса да мән - мазмұнын бағдарлап, әрдайым жалпы адамзатқа тән әуенге бой ұрады, табиғаттың өз заңына ғана бағынатын құбылыстың ішкі астарына үңіледі. Дүниені философиялық тұрғыдан таниды.

Мағжан Омбы семинариясын тәмамдағаннан соң біраз жылдар бойы шығармашылықпен айналысады. 1918 жылы Омбыда “Балапан” деп аталатын қолжазба журналын шығаруға басшылық жасады. Ол “Бостандық туы” газетінің жауапты редакторы, Омбы қаласында ашылған қазақ мұғалімдерін дайындайтын курстың директоры \ ол кейін Петропавлға көшіріліп, педтехникум болған, қазір ақынның өз атындағы педагогикалық гимназия) болып істеген. Бұл кезде Сәбит Мұқанов та аталмыш курста оқитын. Оның айтуы бойынша Мағжан Жұмабаев «курстың директоры бола тұра, орыс тілінен, қазақ тілінен, педагогикадан және діни оқудан дәріс берген. Біз ис-

лам қағидаларын жадымызға сақтаумен қатар, Мағжан Жұмабаевтың басқаруымен намаз оқуды да үйрендік». («Школа жизни», Алма-Ата, 1964, том2, стр. 67)

Мағжан Жұмабаев 1920 жылдары Мәскеудегі шығыс әдебиеті институтына түсіп оқиды, әрі қызмет істейді. Мәскеуде Мағжан М. Горькийдің “Сұңқар жыры” кітабын қазақ тіліне аударып, бастырып шығарады. Қазақ, өзбек және түркімен әдебиеттерінің үш томдық жинағын В. Брюсовтың тапсыруымен Мағжан баспаға дайыдайды. Шығыс еңбекшілерінің коммунистік университетінде «Қазақ әдебиетінің тарихы мен қазақтың әдеби тілінің стилистикасы» деген тақырыпта лекция оқиды. Осы еңбектерін де баспаға дайындайды. Аталмыш оқу орнында Мағжанның алдынан жыр құлагері атанған Ілияс Жансүгіров, филология ғылымының докторы, профессор Бейсембай Кенжебаевтар дәріс алады.

Мағжан 1922 жылы Ташкентке барып, «Ақ жол» газетінде, «Шолпан» журналында қызмет атқарады.

Өткен ғасырымыздың жиырмасыншы жылдарында-ақ жалпақ елге есімі мәшһүр болған М. Жұмабаевқа «өлеңдері ескішіл» деген айып тағылады. Осы тұста Жүсіпбек Аймауытов оны ақтап «Лениншіл жас» журналына көлемді мақала жариялайды. Бірақ ретсіз сынау тоқтамайды. Шындыққа кереғар сындарға қарамастан ақынның өлеңдерін кітап етіп шығару туралы қаулы қабылданады. М. Жұмабаевты дағтаған мақала 1925 жылы 14 қаңтарда «Еңбекшіл қазақ» газетінде де жарияланған. Сыңаржақ сыннан көңілі жабыққан ақын оған жауап ретінде «Тілші» газетіне «Сәлем хағ» деген өлең жазады. Бұл хатқа С. Мұқанов «Сәлемге, сәлем» деп жауап қайтарады. Осылайша Мағжан біраз уақыт бойы орынсыз сынның құрбанына ұшырайды. Алайда, оның әлеуметтік үні зор өлеңдерімен қоса, публицистикалық шығармалары да аз емес. «Ақан сері» – «Сана» журналының 1923 жылғы 1 санында жарияланған. Мағжан Ақан жөнінде тың мәліметтерді 1922 жылғы Көкшетау сапарында жинаған болса керек. Себебі мақаланың басында Мағжан Ақан туралы білгендерін айтып, жазып берген бірнеше азаматтарға алғыс білдіруді парызы деп санаған. Мақалада Ақанның өкістік өмірі, шығармашылығы, тарлан тұлғасы айқындала түседі.

Мағжан Жұмабаевтың 1920- жылдардағы жыр жолдарына үніле қарап, зейінмен зерттей оқысақ, байқайтымыз халқымыздың ғасырлар бойы тырнақтап жинаған асыл қазыналарын-әдебиетін, тілін, мәдениетін, әдет-ғұрпын, әнін, күйін жоғалта көрме,

айырылып қалма деп ескертеді. Ұрпағым, сендер сол мұрадан көз жазып қаласындар-ау, - деп зар қағады.

Қазақ жастарын өнер-білімге, жоғары мәдениеттілікке шақырады. Жастарды ізгілікке, инабаттылыққа мензеген ерекшелік Мағжан поэзиясында тұтастық тауып, айшықталып тұрады.

Романтик акынның киыпшап қиыстарған олең-жыры болмысты тура беруден аулақ, керісінше, қиял әлеміндегі суреттер, көңіл-күй толғаныстары арқылы мұраттарды, дәуір тынысын көркем бейнелеу еді. Ол өмір құбылысын емеуірінмен, тұспалмен беру тәсілдерін (символмен) еркін пайдаланды. Мұны Мағжан сол кездегі орыстың жаңашыл акындары Александр Блоктан, Велемир Хлебниковтан, Валерий Брюсовтан, Мережковскийден, Федор Сологубтан үйренді. XX ғасырдың басында орыс акындары поэзияға жаңа исп, соны қозғалыс, ерекше ырғақты күй – саз әкелген болатын. Мағжан Жұмабаев орыстың осынау жаңашыл дүлдүлдерімен иық түйістіріп, олармен жарысып жыр жазды, әдемі ырғақтар тудырды. Қазақ өлеңіне жаңа түр (форма), өлшемдер әкелді. «Мағжанның осындай түршілдігін бағалаған екі – ақ адам болып еді. Олар Мұхтар Әуезов пен Жұсыпбек Аймауытов». -деген екен ақиық ақын Ғафу Қайырбеков.

Патшалық заманның қатыгездігінен, үстемдігінен бұғып, қорқып қалған халқын ұлы ерліктерге, бостандық, теңдік үшін күрестерге жігерлендіру үшін еліміздің тарихын, хандарының, батырларының ерліктерін тамаша да әсерлі жырлайды.

“ Батыр Баян”, “Қорқыт”, “ Қойлыбайдың қобызы” және басқа да жыр, дастандары әдебиетіміздің алтын қорына қосылған шоқтықты туындылар.

Сөйте тұра ғажайып жерлесіміз, ұлы ақын, ұлы азаматтың мына фәни дүниеге сыймайтындай халге келуі қалай? Оны Мәскеуде де, Алматыда да, Петропавлда да, Талғарда да, тіпті Кегенде де қуғын- сүргінге ұшыратады. Ол ақ түрмеде де, республикалық НКВД-нің қапасында да, Мәскеудің атышулы Бутыркасында да, Соловкидің, Карелияның лагерлерінде отырады. Ақыры 1938 жылы қайран ақынды атқызып тынады. Оның себебі, Мағжан ақынның өзі өмір сүрген уақыттан, дәуірден де ертерек туғаны, оның талантына, дарынына, азаматтығына қатар тұратын замандастарының аз болуы. Мағжанның басты трагедиясы осында ғой деп ойлаймын. Әйтпесе ұлы ақын жайында қазақ әдебиетінің классигі Мұхтар Әуезов: “

Қазақ жазушыларынан, әрине, Абайды сүйемін. Бұдан соң Мағжанды сүйемін, европалығы жарқыраған әшекейлігін сүйемін”.

... Бүгінгі күннің бар жазушыларының ішінен келешекке бой ұрып, артқы күнге анық алуға жарайтын сөз Мағжанның сөзі. Одан басқамыздың бәріміздікі күмәнді, өтс сенімсіз деп білемін”, - деген екен.

Мағжан Жұмабаев – біздің рухани өлкеміздегі қияннан көзге түсетін биік шындарымыздың бірі де, бірегейі. Оны танып, қастерлеу – біздің елдік мәдениетіміздің айқын көрсеткіші.

Мағжан Жұмабаев туралы бүгіндер, шүкір, көп жазыла бастады. Ал тоталитаризмнің қалың сеңі жаңа сөгіле бастаған 1960 жылдары жазықсыз жапа шеккен баурларымыз өз ортасына қайтадан келіп, қуаныш құшағына бөленіп жатқанда Мағжан ағамыздың керісінше, бізден 25-30 жылға қайтадан алыстап кетуі кімнің болсын жанын жаншып, жүрегін жаралайды. Апыр-ау, Мағжан рухының осынша тапталуына не себеп? Кім кінәлі? Ұлы ақынға осынша өшіккен құдай ма, заман ба, адам ба? Деген ой көкірегі ояу барлық адамның жүрегін мазалайтын еді. Сонау 1965 жылдары ҚазМУ-дың бір топ оқытушылары профессор, филология ғылымдарының докторы Хайрулла Махмудов, ақын, аудармашы Александр Жовтис және ақын, аудармашы жерлесіміз Хамза Абдуллин студенттермен жиі кездесіп, Мағжан туралы лекциялар оқитын, оның өлеңдерін Олжас Сулейменов, Александр Жовтистер орысша тәржімәлап жастарға таныстыратын еді.

Жоғарыда есімдері аталған ақын-жазушылар, ғалымдар сол жылы ақынның өмірі мен шығармашылығы жайлы “Простор” журналына басып шығармақшы болды. Бұл игілікті істі сол кезде әдеби журналды басқарып отырған, оның редакторы, жерлесіміз, атақты жазушы Иван Шухов аса қолдап, тіпті, өзі басшылық ете бастады.

ҚазМУ-дың филолог-студенттері Қазақстан Жазушылар Одағына орналысқан “Простор” журналының редакциясынан шықпайтын болды. Бәрінің күтетіні Мағжанның портреті мен шығатын журнал. Журнал редакциясының әр қызметкерлерінің тұсында бұйра шашы бүркыраған, екі көзі тостағандай, келбетті Мағжанның портреті ілулі тұратын. Ол тұстағы әңгіме де, сөз де Мағжанның өлеңдері туралы болатын. Бірде мен әдеттегідей редакция төңірегін торып жүр едім, журнал редакторы Иван Шухов кабинетіне қарай беттеп келеді екен. Мені көрген соң ба, әлде бір шаруасы болды ма, көпшілік қызмет-

керлер отыратын бөлмеге бұрылды, жолай мені де иығымнан қағып, бөлмеге ала кірді. Редакциядағылар әлде не күткендей тына қалып еді, редактор: “Болмады”, - деді. Мағжан бәрі бір шығады, оның күні туады әлі, - деді отырғандардың кейбіріне, маған да ұлы ақыштың суретін беріп жатып, көңілі-күйі нашар екенін алабұртып қызарған жүзінен, бұрын да үлкендеу ернінің түсіңкіреп кеткенінен – ақ аңғаруға болатын еді Иван Шуховтың. Сөйтіп, жерлес жазушы берген Мағжан портретін осы уақытқа дейін сақтап келемін. Ол маған орыс жазушысының қазақ ақыны Мағжанды, оның шығармаларын кереметтей бағалап, оның дарынына бас игені деп түсінемін Коммунистік партияның, Орталық Комитеттің, оның бюросының түкірігі жерге түспей, “үндеместің” ықылық атып тұрған шағында орыс жазушысының мұндай ерлігін ауызбен айтып жеткізу қиын. Мағжан өлеңдерін журналына бастыра алмаса да Иван Шухов ел таң қалатын ерлік жасады. Міне, тамыр деп осыны айт.

Мағжанның өмірі мен шығармашылығы туралы жерлес орыс ақыны Владимир Шестериков көп зерттеп, оның өлеңдерін орыс тіліне аударып жүр. Орыс тілді оқырмандарға ұлы Мағжан жырын өте сәтті аударып, жеткізуде ақын Шестериковтың еңбегі зор.

БЕЙНЕЛЕП АЙТА БІЛГЕН АҚЫН

1890-1900 жылдары Константин Бальмонт, Дмитрий Мережковский, Зинаида Гиппиус, Валерий Брюсов, Афанасий Фет, Андрей Белый, Владимир Соловьев және тағы басқа да ақындар орыс поэзиясында символистік ағым әкелді. Мәселен, осы жылдары К. Бальмонттың қаламынан туындаған “Тыныштық” және “Күйіп жатқан үйлер” кітаптарының арқалаған жүгі де символистік таңба, белгі, тұспал т. б. ұғымдағы поэзия болатын. Ақынның символистік жырларының алтын арқауы-Күн болды да, оның күміс сәулесі әр өлең жолдарында көрініс беріп тұрды.

*Бастау қара болғанға мен сенбеймін,
Түн болсыншы тіршіліктің анасы.
Күнге жауап берер, жүрек, сен деймін,
Көлеңкеңнің көрінбесін қарасы, -*

деген шұмақта тұспалмен жазылған өлеңнен алынып отыр.

Қалай дегенмен де ғасырымыздың басында батыс- орыс әдебиетіне келген символистік поэзия жырсүйер қауымның жүрегінен мықты орын алғаны рас. Жоғарыда есімдері аталған орыстың әйгілі ақындарымен қатар шыққан біздің жерлесіміз, айтулы ақын Мағжан Жұмабаев та әлем әдебиетінде болып жатқан жаңалықтардан құралақан қалған емес. Табиғатынан талантты, зерделі де сергек ойлы, батыс пен шығыс әдебиетін, оның тарихын, тіпті, жас кезінен бойына, жанына, қанына сіңіріп өскен қазақ ақыны өзі өмір сүрген дәуірдің кара түнек, ең бір қиын-қыстау кезеңін шығармашылығында ерекше айқын, бедерлі білдіріп, ол өзінің бұл әдісімен адамгершілік және көркем ойлаудың жаңа бір типтік түрін ашты деп есептеймін.

Ақын “Күншығыс” деген өлеңінде бірінші дүние жүзілік соғысқа араласқан батыс елдерінің жай күйін, соғыстың халыққа қасіреттен басқа ештеңе әкелмейтінін былай суреттейді:

*... Күн батысты шаң басқан,
Шаң емес, қара қан басқан.
Тарсыл-күрсіл қанды атыс.
Көп білем деп бөлуге,
Көп күлем деп өлуге,
Жақын қалды Күнбатыс.
Дария еді ол өкірген,
Шапшып көкке лепірген,
Жемірілді кемері.*

Бұл өлеңде үлкен көрегендік бар. Мағжан қазан революциясын іштей қуаттамайды. Оның себебі ол ұлттық дәстүр, салтымызды, керек десеңіз тіліміз бен дінімізді табанымен таптап, өткен жерін кара күйік, кара өрт етіп кететінін біледі. Біздің түбінде ұлты да, тегі де жоқ “жасанды адам” болып қалатынымызды Мағжан осыдан 80 жыл бұрын біліп қойған. Сондықтан ол батыстың өркениеттілігінен көрі Күншығыстың мәдениетін, тарихын үйренуге, соған сенуге шақырады. Немесе “Жиіленді кара орман” деген өлеңіне үніліп көрелік:

ЖИІЛЕҢДІ ҚАРА ОРМАН

*Қарағай, қайың аралас.
Мәңгі мылқау қара орман,
Көктегі күнмен шамалас.
Аппақ кебін бүркепін,
Мылқау орман түс көрер.
Жел аза боп өртеніп,
“Әпсүн” оқып үшкірер.
Мәңгі мылқау кәрі орман,
Былқ етпейді түс көрер,
Жел мінезді ессіз жан –
Маған түрлі ой келер.
Ұйықтасам мен орман боп,
Тәтті- тәтті түс көріп,
Бетімнен тұрса жел жүріп,
“Әпсүн” оқып, үшкіріп –*

бұл да Мағжанның тұспалымен жазған терең ойлы өлені. Мұндағы “Қара орман” жәй ғана өзіміз күнде көріп жүрген орман емес, ұлы орман. Мағжан ақынның “қара орман” көктегі күнмен шамалас”. Күнмен терезесі тең, немесе одан да зор. Одан да асқақ тұрған не? Ал Мағжан Жұмабаев ақын “қара орманға” ұқсап ұйықтап тәтті- тәтті” түс көргісі келеді, онымен тілдескісі келеді. Иә, жиырмасыншы ғасырдың басында-ақ қазақ поэзиясының тың белең болып келген талантты ақын тәңірмен осылай тілдесуге талпыныс жасайды мұнда. Осы арада тағы бір айта кететін жәй мынау, ақынның табиғат құбылыстарының сырларына терең бойлап, олардың жұмбақ құпияларын біздің алдымызға жайып салуында. Оған тірі адамдай мінездеме беріп, суреттеуі де бейнелсіз, тұспалдап /символика/ жазудағы ізденісінен туған жапалық.

Мағжан Жұмабаев символист ақын деп 1920-30 жылдары баспасөздерде талай-талай сыналды да. Десек те символист Мағжанның қазақ әдебиетіне, оның ішінде поэзиямызға екеген жаңалықтары орасан. Өлеңнің музыкалығы, сыртқы түрі /формасы/ бояуының айшықтылығы бейне- тұспалмен жазылуы- Мағжан Жұмабаев шеберлігінің нәтижесі.

Сыршыл ақынның атақты “Шолпан” деген өлені де символистік шығарма. Сезім тасқынына құрылған өлеңді оқып отырып, тамаша рахат құшағына, сұлулық аясына тап боласың.

Сұлулыққа тап болу, ғашық болу адам баласының басына қонған бақыт.

Ендеше “Шолпы” өлені бізді сол бақытқа жолықтырады.

“Шолпының” сылдырымен сіздің жүрегіңіз бірге соққандай, жаныңыз жадырап, сізді қоршаған мынау орта, жер-дүние өзгеше әсем, өзгеше керім болып кетеді емес пе! Енді сол оленді оқып көрелік:

*Сылдыр –сылдыр- сылдыр. . .
Қанымды қайнатты құрғыр.
Шық-шық жүрекке тиеді,
Құлпыра талқан боп сынғыр.*

*Сылдыр –сылдыр- сылдыр. . .
Өзекті өртеді құрғыр.
Әдейі іргеден жүреді,
Сұлу қыз санадан солғыр!*

*Сылдыр- сылдыр –сылдыр. . .
Жүректі жсандырды құрғыр.
Кеудені кернеді жалын,
Сәулем, періштем, тез кір!*

*Сылдыр –сылдыр –сылдыр. . .
Есімнен аудырды құрғыр.
Лебізіңнен еріп барамын,
Жаным-ай, жақында қол бер!*

*Сылдыр –сылдыр –сылдыр. . .
Талдым, қалды сұлдер.
Сыбырға айналды сылдыр,
Сылдыр –сылдыр –сылдыр. . .*

Мұнда тек қана қыз шолпысының сылдыры. Басқа ештеңе де жоқ. Музыкамен берілетін дүниені дүлдүл акын қазақтың сырлы, сиқырлы, әуезді тілімен қағазға түсірген. Не деген кереметтік! Қазақ әдебиетінде мәңгі қалатын хрестоматиялық шығарма қатарына өз басым “Шолпыны” да қосар едім. Мұндай құбылыс қазақ әдебиетінде бұрын – соңды болып көрмеген, біздің әдебиетімізге Мағжан акын әкелген жаңалықтың бірі.

Атақты ақын Мағжан Жұмабаев “Пайғамбар” деген өлеңіне эпиграф етіп Мережковскийдің “Дети ночи” өлеңінің:

*Устремляя наши очи,
На бледнеющий Восток.
Дети скорби, дети ночи,
Ждем, не придет ли наш пророк, -*

Деген жолдарын алған екен. Өзінің бейнешіл /символист/ әріптесіне еліктеді ме, әлде Мережковскийдің аталмыш өлеңіне: - күншығыстан шыққан пайғамбар мен! деп жауап бергісі келді ме, әйтеуір ақын:

*Күнбатыстан қараңғылық қаптаған,
Күні батып, жаңа таңы атпаған.
Түнеріп жүр түннен туған перілер,
Тәңірісін табанына таптаған.*

*Күнбатысты қараңғылық қаптаған.
Жалғыз жан жоқ қараңғыда лақпаған.
Білген емес иман деген не нәрсе,
“Қарын” деген сөзді ғана жаттаған.*

*Түн баласы түнерген түн жамылған,
Аллаға емес, әзәзілге табынған.
Інжілді өртеп, табанға сап құранды,
Әділдікті күткен ессіз “қарыннан”.*

*Қап- қара түн,
Қайғылы ауыр жер жыры,
Қап- қара түн. Күңіренеді түн ұлы,
Күншығыста ақ алтын бір сызық бар;
Мен келемін, мен пайғамбар – Күн ұлы.*

Деп кете беретін жолдар “Пайғамбар” өлеңінен үзінді. Мағжан ақын қандай өлең жазсын, не туралы жазсын ащы да айқайлап жазады. Ашынған жаны, тасыған қаны Мағжан өлеңінің әр жолынан көрінеді.

Патшалық заманның тегеурінді тепкісін бастан кешірген қазақ халқы, оның алтын айдарлы ақыны кеңес өкіметінің келгеніне қуанып, құшақ жайып қарсы алған еді, ол ойы мен арманы керсінше болып шықты. 1917 жылғы төңкерістен, азамат соғысынан, 1921-1932 жылдардағы аптықтан зорлықпен кол-

хоздастырудан зықысы шығып, азапка түскен, көрген, өзі де соның азабын бастан өткерген акын “Пайғамбарды-жазды. Тұспалмен жазды. Мағжан Жұмабаев ұлтшыл да, нағыз азамат акын. Онда ұлттық намыспен әлем биігінен сөйлей алатын азаматтық үн басым. Ол көркем бейнелеудің бар қаруын түгел және толық әрі ұтымды пайдаланып, өзге акындар айта да, пайдалана да алмайтын сиқырлы сөзді, батыл ойларды айта алатындығы Мағжанның өресін аскактатып жібереді. Оның поэзиясынан бейнелеп айту, (символика) көркем ойды сұлу суретпен өрнектеп, ішкі – сыртқы сұлулықтың нәзік қылын бірдей тартқан үлкен суреткерді, ұлы акынды танимыз.

1905 жылы Валерий Брюсов орыс символизміне арнаған “Қасиетті құрбандық” деген мақаласында, - біз акыннан “қасиетті құрбандықты” талап етеміз. Ол өзінің өлеңдерін ғана емес, өз өмірінің әр сағатын, сезімі сүйіспеншілігін, өшісінділігін, жетістігін “қасиетті құрбандыққа” жұмсауы керек. Акын өзінің кітаптарын ғана емес, өз өмірін де қайта жаңғыртуға тиісті”, - деген екен. Өздеріне осындай талаптар қойған символистер орыс поэзиясына талай-талай жаңалықтар әкелгені шындық. Ал біздің Мағжан Жұмабаев болса тек қазақ поэзиясына ғана емес, бүкіл түркі тілдес халықтар әдебиетіне, поэзиясына да әсері мол. Өлеңнің сыртқы түріне, (формасына) оның музыкалығына, ұйқастарына көп өзгерістер енгізілді, - дедік. Бұған акынның “Біраз Фетше”, “Александр Блокқа”, “Мені де елім әлдиле” және тағы да басқа өлеңдері жатады. Қазақ поэзиясында үш, алты буынды өлең Мағжаннан бұрын болған емес. Және мұның әуесділігі де өзгеше естіледі. Мәселен, акынның “Біраз Фетше” деген өлеңін оқиық: Ғашық болған екі жастың жібектей түндегі кездесуін акын былай суреттеген. Оны ол символика тілімен, белгімен, тұспалмен жазған:

*Жібек түн,
Бәрі тың,
Сайраған,
Жайнаған.
Екі жас –
Екі мас:
Жүрек мас,
Көзде жас!
Сүттей Ай.
Терең сай:
Бұлбұл,*

*Гүл – гүл,
Екі жан,
Ыстық қан
Жан ессіз
От сүйіс,
Орман
Тынған.
Белдер
Гүлдер
Күбір,
Сыбыр
Тұман –
Таң, таң! –*

Француз және орыс символисттерінің біразы жер бетінде ұлы, тарихи катаклизмнің (топан су, төңкеріс т. б.) болатынына елді сендіргісі келді. Ақыр заман болса екен, одан кейін жер бетінде жаңа өмір басталар еді, жаңа мәңгілік дәуір орнар еді деген қағидада болып келді. Олардың ойынша содап кейін адамзат тіршілігінде трагедиялық қайшылықтар мүлде жойылады. Орыстың көптеген атакты акындары өмірден түңілген, өлімді аңсаған өлеңдер жазды. Жер- дүниені от алып кетсе екен, топан су басса екен, сонда жаңа тіршілік, бүгінгіден басқаша өмір құрара едік деген сарын басым жатты олардың өлеңдерінде.

Бір қуанарлығы, кемеңгер акын символист Мағжан Жұмабаев өлім туралы қалам тартқанымен өмірден безініп, түңілгендік байқатқан жоқ. Мағжанның “Мені де өлім әлдиле” деген өлеңіне назар салайықшы:

*. . . Балдырғанмен бастасын,
Сұлумен қол ұстасып,
Жас ұланмен жолдас боп,
Жас қайыңды қолға алып,
Баланы сүйіп бір қанып,
Жолаушымен мұңдас боп,
Мен де тезірек өлейін,
Әлі жаспын демейін,
Балқиды жаным бұл күйге.
Мені де өлім әлдиле. . .
Әлдиле, өлім әлдиле!*

Адамның басына, не келіп, не кетпейді. Қуаныш та, қайғы да бұл тірлікте қат-қабат келіп жататын әдеті емес пе? Бір күні қуанасың, бір күні қасірет құшасың. Қу тірліктің қатпарында қандай құпия сырлар жатқанын кім біліпті. Оның саған не сыйлайтынын да білмейсің. Өмірде кездескен өкінішті сәттер де, жан дүниен құлазып, төңірегіне қаның қарайып қараған кезде, бұл тірліктің не қажеті бар маған дейтін уақыт та болып тұрады. Ашынған тұста бәріміз де, құрысын!- дейміз. . . Содан соң. . . райымыздан қайтамыз. Әр жұмыр басты пенденің басында болатын осындай қайғылы жағдай арқылы ақын Мағжан Жұмабаевтың да төбесінде қара бұлт болып иірілмеді деп кім айта алады? Бірақ, Мағжанның қарапайым адамнан ерекшелігі- ол ақын. Сондықтан ақын қуанса да, қайғырса да көкірегіндегі толғанысын ішіне сақтап тұра алмайды. Тезірек қағаз бетіне түсіреді. Жаңағы өлең де жан ашуынан, қатты қиналғанда қасіретке ұшыраған ақынның жүрегін жарып шыққан бір сәттік сезім оты. . .

Мағжанның жан жары, сымбатты Зейнеп кенеттен қайтыс болып, жалғыз ұлы Гражданның айрылса, оған қоса ақынның бар өмірінің өзі трагедия екенін ескерсек, оның дәл осындай, тіпті, бұдан да ащы өлең жазуына болар еді, бірақ мұнда ажарлы да әсерлі тосын ой бар. Ол ойды Мағжанның басқа бұдан бұрын ешкім айтқан емес. Өмір мен өлім алмасып келіп жатады. Өлімнен ешкім құтыла алмайды. Мағжанның аузынан шыққан ащы өлім, суық ажалдың өзі ғажайып сүйкімді күйге енеді. . . Өнер десе де асқақ мінезді ақын өмірді жырлаушы. Оның күңіренуі, назалануы, жылауы мүмкін, бірақ ол ешқашан өмірден түңілмеген. Өмірден безінбеген. Өмірден безіну ақын үшін күнә. Ақиық ақын Мағжан Жұмабаевты күйгелек, жарық дүниені талақ етуші деп түсінбеу керек. Оның табынғаны да, жырлағаны да өзінің жайбасар, марғау мінезді қазақ деген халқы. Оның шетсіз, шексіз даласы, сұлу табиғаты, мөлдіріген аспаны. Сонда оның жырлағаны өмір екен.

Мағжанның “ Мені де өлім әлдиле ” деген өлеңін 1920 жылдары қазақ-татар жастары әнге қосып айтатын болған. Әуені романс тектес болып келеді екен. Кезінде лентаға жазылмай қалды. Ал ол әнді білетін және орындап жүрген адам да дүниеден өтті.

Ардақты жерлесіміз, сегіз кырлы, бір сырлы азамат, ақын Мағжан Жұмабаев өзінің символистігі арқылы қазақ поэзиясына бірталай жаңалық енгізген реформатор.

Ендеше, орыс симболистерімен терезесі тең тұратын, кейде олардан да жоғарылап кеткен қазақ ақыны Мағжан Жұмабаев өз өмірінің, өз халқының тіршілік- тынысын, бүгінгісі мен келешегін бар болмысымен шығармаларына алтын арқау етіп тартты.

ЧАРУЮЩИЕ ЗВУКИ ИЗ СЕРДЦА

В свои 25 лет Мағжан Бекенович Жұмабаев был признан как поэт не только широкими кругами почитателей его таланта, но и своими выдающимися современниками, которые еще тогда опубликовали о нем свои ставшие теперь хрестоматийными высказывания на страницах печати. «Из казахских писателей я, конечно, люблю Абая. После него люблю Мағжана. Люблю его европейское естество, его яркость и блеск. Рожденный в старотрадиционном ауле казахских поэтов и достигший дворцов европейской культуры, красоты, он своей необыкновенной привлекательной внешностью и обаянием был похож на прекрасную дочь Золотой Степи. Мағжан - поэт огромной культуры. Его поэтическая индивидуальность настолько уникальна, что он перерастает рамки своей эпохи. Из числа всех нынешних писателей только слово Мағжана устремлено в будущее и достойно останется в памяти грядущих поколений. Я не уверен и очень сомневаюсь в том, что сказанное каждым из нас, кроме него, останется в литературе».

Мухтар Ауэзов

«Мағжан силен чеканностью, образностью и выразительностью слога. Слова в его стихах подобны жемчужинам, нанизанным на шелковую нить. Стихам его присущи нежность, порою печально-горестная тональность. Подобного поэта, как Мағжан, с его теплым, мягким, зефирным звучанием слога, не встретишь среди современных казахских поэтов. Он умеет извлекать чарующие звуки из сердца кобыза».

Жусупбек Аймаутов

«Мағжан Жұмабаев имеет для казахского народа такое же значение, какое для англичан - Шекспир, для русских – Пушкин».

Алкей Маргулан

«Магжан Жумабасв - вершина, возвышающаяся в сердце нашей духовной жизни, ее видит всяк, кто поднимет голову и обрадуется ей. Знать Магжана, почитать его, гордиться им – значит знать, почитать свой народ, свой язык, свою культуру».

Гафу Каирбеков

«Муза Магжана гармонична, она глубоко раскрывает жизнь, быт и обычаи казахского народа. Она одновременно наполнена радостью бытия и страданием, юмором и печалью. Вместе с тем муза Магжана была героической, бесстрашной, она звала к лучшей жизни народа».

Какимбек Салыков

Говорить о жизни и поэзии Магжана Жумабаева без потрясения, без внутреннего удивления невозможно. Видимо, это потому, что настоящий поэт – натура сложная, личность масштабная, несущая громадный духовный заряд. Многие поэты вступают в мир литературы только как поэты. Это есть их естественное состояние души. Потому вначале их стихи в основном о природе, о чувствах, о тайниках человеческой души. Это, если хотите, общая и естественная закономерность. А Магжан переступил порог литературы без этого начального, переходного периода, сразу не только как поэт, но и гражданин, патриот своей Родины:

В извечных раздорах и спорах, как в вечных трудах,

Погряз и душою, и сердцем мой бедный казах.

Душа его – сад, но едва распустившийся цветок

Отрадовал он - увяданье лежит на садах.

Неужто казаху задаром вот так пропадать?

Течение жизни его обращается вспять.

Увы, грамотен, но в этом и ваша погибель. . .

Ужель, недоумки, и этого вам не понять.

(Из стихотворения «Мой народ», перевод К. Бакбергенова).

Но лес, все так же тих и светел,

Не дрогнув, продолжает спать,

И мне, похожему на ветер

Вдруг лесом захотелось стать.

*Пусть сладкий сон во тьме кромешной
Струится снежной пеленой,
Пусть ветер плачет безутешный
И причитает надо мной.*

(Из стихотворения «Все гуще лес». Перевод Л. Степановой).

Или:

*Слышишь, судьба, не хочу подаяний!
Полною мерой отмерь мне страданий,
Жги на огне, в три погибели гни!
Если народ разбужу я стихами,
Горе отступит, и жаркое пламя
Высушит слезы - к чему мне они.*

(Из стихотворения «Мое желание». Перевод Т. Васильченко).

Вот так переступил высокий порог литературы юный Магжан, которому тогда не исполнилось и двадцати лет.

Магжан Жумабаев - поэт, продвинувший казахскую литературу начала XX века далеко вперед, внесший в казахскую поэзию коренные изменения, сформировавший свою поэтическую школу, великолепный мастер слова, вместе с тем он пламенный патриот своей Родины, своего народа, общественный деятель, положивший на алтарь свободы и светлого будущего своей страны собственную жизнь. В его стихотворении «Соловей», на наш взгляд, это видно наиболее зримо:

*Ах, птичка милая, поведать
Спешу тебе в слезах о той,
За кем пошел навек бы следом,
Разлуку выстрадал душой.*

*Слетай к возлюбленной, в край дальний
И под окном ей с ветки спой,
Как полон я тоской-печалью,
И прежде, чем лететь домой,
Разбреди моей любовью,
Рулады мастерски верша,
Чтоб, дивной трелью околдована,
Зажглась огнем ее душа.*

*Мне исцеленьем будет лучшим
Твоя лишь песня, может быть. . .
Лишь песней можно тронуть душу
И целый мир заморозить!*

(Из стихотворения «Соловей». Перевод нашего земляка, известного казахстанского поэта Владимира Шестерикова).

Это было время становления казахской интеллигенции. По своему социальному составу, политическим взглядам, идейным устремлениям она была разнородна, но ее объединяло одно — это стремление к свободе, равноправию, независимости, борьба за культуру, просвещение, за счастье своего народа. У ее представителей не было сомнения в том, что прежде всего народ нужно освободить от пут колониальной зависимости, социального неравенства и вывести к свету от вековой неграмотности, темноты и забитости, но в выборе пути у них были непримиримые порой разногласия. Магжан же встал на сторону первых казахских демократов, чей выбор, чьи идеи воплотились сегодня в облике свободного, суверенного, независимого Казахстана. А в поэзии, в лирике, особенно любовной, Магжан далеко опередил современников. Он воспел с присущим его перу необычайным даром красоту самых сокровенных, самых интимных человеческих чувств, с необычайной для той поры открытостью и обнаженностью. Потому его лирика сразу завоевала молодежь, в начале 20-х годов 20-ого века он стал ее кумиром.

К. . .

*Будто степная колючка,
В сердце вонзилась любовь,
Каплет из раны горячая,
Юная, жаркая кровь.*

*Но заживает незримо
Рана в девичьих устах,
Без поцелуя любимой
Мир превращается в прах.*

*Пуст опьяняет с отрадой
Мед его сладостный вновь,
Пей, мое сердце, отраву
С милым названьем — любовью!*

(Перевод Владимира Шестерикова)

Годы, проведенные в Омске, Москве, благотворно сказались на творчестве поэта. Изучение русской классической литературы, личное знакомство с ведущими русскими поэтами того времени явились для него школой, значения которой нельзя переоценить. Не случайно поэзию Магжана отличают высокий романтический накал, ярчайшая символика, чарующая образность, что присуще истинной поэзии. На самом деле ведь поэзия - прежде всего символ, образ. С этой стороны Магжан далеко ушел от современных ему казахских поэтов. Это не могло не вызвать ревности, порой черной зависти. Не случайно многие с легкостью подхватили «модные» тогда ложные обвинения Магжана в пантюркизме, национализме и буржуазности. Магжан, как великий Пушкин, сумел показать в поэзии свой народ всесторонне; его менталитет, душу и характер, своеобразие и неповторимость. С этой точки зрения Магжан, как и Пушкин - поэт глубоко народный. Удивительно, ни один современник Магжана из числа поэтов, писателей, ученых, общественных деятелей, будь то Ахмет Байтурсынов, Мержакып Дулатов, Мухтар Ауэзов, Габит Мусрепов, никогда не сомневался в его высокой поэтической одаренности и мастерстве. Даже его идейные противники Сакен Сейфуллин и Сабит Муканов не имели к нему претензий как к выдающемуся поэту. Они полностью признавали мощь и силу его поэзии. Пусть они и называли Магжана поэтом «патриархальным, пессимистом, слезливым», но никогда не порочили высокого качества его стихов.

Таким образом, главная особенность Магжана - в невиданной доселе силе поэтического дара, пламенности, чарующей душу нежности, волшебной изящности, таинственной обаятельности, загадочности мощного воздействия поэзии.

В этом смысле он то сродни Пушкину, то Байрону, то Лермонтову.

Он ведь и сам был человек-загадка, для кого обычная профессия, обычное бытие поэта были вещами сторонними. И тут на память приходит абайское: «Я человек-загадка, подумай и об этом...». На самом деле жизнь Магжана была гораздо труднее, чем у Абая, который обращался к потомкам, чтобы они не очень строго судили его, поскольку шел он непроторенным, с множеством преград, путем. Не всякий может заметить, что в поэмах «Коркыт», «Кобыз Койлыбая» Магжан изобразил собственный облик. В образах великих предшественников в искусстве он искал свою похожесть на них, искал себя. Мы все

называем себя патриотами своей Родины, детьми своего народа, гордимся ими, горячо их любим, почитаем их за святых. Однако, если посмотреть глубже, наши любовь и гордость, мне думается, слишком односторонни. Говоря о них, мы прежде всего имеем в виду зеленые просторы степей, сверкающие озера, высокие горы, густые леса, батыров и певцов, сал – сэре, знаменитые асы и празднества, яркие торжества. Пусть так. Однако, если любишь родной край, свой народ, люби без избирательности, целиком. Любишь степных гордых красавиц, звенящих волшебным звоном шолпы – люби так же невзрачную преклонных лет старуху, кого в три погибели согнул тяжелый быт. Любишь богатые уголки природы, ее оазисы любви и пустыни с ее песчаными бурями, обжигающим зноем и тоскливым однообразием. Не можешь? Значит, ты неискренен. Неискренность сродни подлости. А вот поучиться и поклониться Магжану за его великую любовь к родной земле, к своему народу стоит. Подтвердим это его же стихотворением «Люблю»:

*Ее волосы как бы посыпаны пеплом,
Она – еле живая и полуослепла,
Скоро будет ей сто, коль Аллах ей поможет.*

*И сидит она, четки перебирая,
Не зная, осталось ей сколько до рая.
Могильную сырость уж чувствуя кожей,
Это мать моя бедная в старости тяжелой.
Другим мне этого не объяснить,
Но я не могу ее не любить.*

*...Всегда пребывающий в полудремоте,
Всегда в малахее, что скроет зевоту,
Избравший лишь лень себе вечной опорой.
По старым заветам все так же живущий,
С отарой встающий, с отарой бредущий,
Есть народ мой «алаш», на движение нескорый,
Другим мне этого не объяснить,
Но я не могу его не любить.*

*Миражной завесой вечно покрытый,
В буранах, взывающих грозно, сердито,*

*С зимою, как саван, и с летом свиреным.
Не имеющий леса, не имеющий рощи,
Не имеющий гор, где вода в речках ропщет,
А имеющий только лишь мертвые степи,
Это вот Сарыарка – моя родина в дреме,
Другим мне этого не объяснить,
Но я не могу ее не любить.*

(Перевод Ауэзхана Колара.)

В этом весь Мағжан. А можем ли мы любить так же искренне, без прикрас? Если можем, то это наше счастье. Поэзия Мағжана для казахского искусства слова - новаторство и по содержанию, и по форме. Она доставляет истинное эстетическое наслаждение. Мағжан творчески использовал и обогатил казахскую поэзию достижениями Блока, Брюсова, Сологуба, Хлебникова и других русских поэтов-новаторов, привнес в нее невиданное доселе словесное изящество. Мағжан жил в созданном им мире прекрасного, а в личной жизни не был счастлив, судьба его оказалась трагической. Но, может быть, его счастье в другом. Он навечно в памяти народной.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ЖҮЗ ЖЫЛДЫҒЫНА ОРАЙ

(Телевизиялық хабарлама)

Құрметті солтүстікқазақстандықтар, ак иық акын жерлесіміз Мағжан Жұмабаевтың жүз жылдық мерейтойы болатын мезгіл де күн өткен сайын жақындап келеді. Облыстық телерадиокомпанияның журналистері мен операторлары (бейнетүсірушілері) ұлы акынның туған жері - Сасықкөл өңіріне жиі барып акынның дүбірлі мерекесіне әзірліктің барысымен Жолдыөзек өңірінің, Есіл бойының тұрғындарына хабардар етіп келеді. Халқымыздың шын мәнінде мақтанышына, ары мен ұятына айналып отырған Мағжан Жұмабаевтың ғасырлық мерекесін дарабоз акынның ағы мен затына сай откізу тек қана буласытықтардың немесе, Жұмабаев атындағы шаруашылықтың ғана ісі емес, бүкіл солтүстікқазақстандықтардың да зор міндеті, абыройлы борышы деп түсінуіміз керек. Өйткені Мағжан деген атау бүгінде әлем кеңістігінде қазақ деген сөзбен бірдей қатар тұр десем артық айтқаным емес. Түркі тілдес елдерде биылғы – 1993 жыл Мағжан Жұмабаев жылы атанып отырғанын да жаксы білесіздер. Осы сөзіміздің дәлелі ретінде, өткен

айда Түркияда, ондағы Стамбул, Анкара сияқты ірі қалаларында болып өткен Мағжан Күндерін ерекше сезіммен айтуға болады. Ұлы ақынның мерей тойын ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп айтып жүретін ұланғайыр салтанат етіп өткізу қай – қайсымыздың болсын міндетіміз деуіміз керек. Бұл мереке біздің елдігімізге, тәуелсіздігімізге, тіпті, азаматтығымызға сын. Әлемнің әр түкпірінен келген тойшылар, меймандар Мағжанның елі мен жерлері жайлы жақсы пікірде болып қайтқаны ләзім. Бұл жөнінде Мағжанның жерлері, Сартомар ауылының ақсақалы Елтай Кәкебаев пен ағалымыш ауылдағы болімшені баскарып жүрген Серікбай Қапаров та орынды айтты. Бүгінде бәрімізге де белгілі болып отырғаны: ұлы ақынның мүшел тойы көзінің тірісінде де, о дүниелік болғаннан кейін де аталған емес. Даңқты жерлесіміз, тамаша ақын ағамыздың өмірі де, өлімі де трагедия болғанын жақсы білеміз. «Таланттыға тағдыр өшп» деген халқымыздың қанатты сөзі Мағжан ағамыздың барлық болмыс тіршілігіне арналып айтылғандай. Ардақты ақынның өз басына, оның шығармаларына, тіпті, осы өткізіліп тұрған мерей тойына байланысты қаңқу сөздер күні бүгінге дейін естіліп жатады. Мұндай жәйттер ұлы адамдардың тағдырына, пешенелеріне бітетін секілді. Байқасаңыздар күні осы уақытқа дейін Александр Пушкин, Лев Толстой және басқа ұлылар жайында айтылып жүрген қисынды – қисынсыз әңгімелерде шет – шек жоқ. Біздің жерлесіміз, ұлы Мағжан туралы да осыны айтуға болады. Тіпті, осындай дүбірлі тойды өткізудің қажеті қанша дейтіндер де табылып жатыр. Ойлап отырсақ, Мағжан Жұмабаевқа той – думанның қажеті жоқ, оған тойды өткіз, өткізбе – бәрі бір. Мағжанның 100 жылдық мерекесі бізге, ұрпаққа қажет, оның ауданына, ауылына керек. Ұлы суреткердің ағыммен Сартомар ауылы мен кеңшарда қаншама тұрғын үйлер, мәдениет ошақтары, мешіт, дәрігерлік орталық, мұражай салынды. Ауыл, кеңшар және аудан орталығына дейін тас жол салынып аяқталуға жақын. Осындай жауапты да күрделі жұмыстарды уақытында атқаруда облыс, аудан әкімшіліктері мен құрылыс ұжымдары белсенділік танытып келеді.

ҚУАНЫШТЫ ХАБАР

1988 жылдың 30 желтоқсаны болатын. Жұмыс аяғы, «уһ» деп дем аып кабинетімде отыр едім, көзім стол үстінде жатқан газетке түсті. «Казахстанская правда» екен, қолыма алып газетті бастан аяқ қарап шықтым. Газеттің ең соңғы бетінде «В прокуратуре Казахской ССР» деген тақырыппен КазТАІ-

тың хабары жарияланыпты. Хабарламаның соңғы түйіні мынау: «Верховный суд Казахской ССР, рассмотрев протесты с участием прокурора республики, удевлотворил их в полном объеме. Дела в отношении А. Байтурсупова, М. Джумабасва и Ж. Лймаутова прекращены, и они реабилитированы. М. Джумабаев по одному из уголовных дел был реабилитирован еще в 1960 году».

Сенер –сенбесімді білмей, әлгі мәтінді қайта – қайта оқимын. Мағжанның фамилиясы Жұмабаев болу керек қой, бұл неге Джумабаев? Өлде басқа кісі ме? Құлағымыз Мағжан Жұмабаевқа үйренген емес пе, түсіне алмай дал болып қалдым. 1960 жылы қылмысты істерінің біреуі бойынша ақталған дегеніне қарағанда осы Мағжан ағамыз болу керек деген ойға келдім. Қоңілімде әлі де күдік бар. .

«Жок бұл Мағжан, Мағжан!»-деп айқайлап жібердім білсн. Өзіме бір жігер, күш бітті ме?! Бойым бір қалтырап, бір ысып, өзімді - өзім ұстай алмай орнымнан тұрдым да кабинетте теңселіп жүре бердім. Мағжан менің бала күнімнен жақсы көретін ақыным, менің ол арманым еді ғой. Мен ғажайып ақынның сұлу, сырлы жырларын жаттап өстім. Ауылымдағы көне көз қариялардың аузынан естіп, өлеңдерін жазып алатынмын. Олар маған Мағжан өлеңдерін жазып алуға алдында рұқсатын берсе де, кейін қорқып, «Бала, сен мұны ешкімге көрсете қорме, бірсу біліп қалса, пәле болады. Мағжан халық жауы, сол себепті, оны үкімет атып тастаған. Олар білсе екеумізді де атады»- Бала, осы қағазынды жыртып тасташы», -деп жалынғандай болушы еді. «Ата, мен ешкімге көрсетпей, өзім ғана оқимын», -деп сендіремін өзімше оларды. Қарағашта аузы дуалы, сөзге ұста Мағзұмның Жұнысы, Ешкейдің Баяны, Ахметтің Исасы деген карттар болған-ды. Мені Мағжанмен «дуалаған» осы шалдар еді. Енді не тұрыс бар, ортамызға оралған ұлы Мағжанды оны жылдар бойы аңсап, іздеп, сағынып отырған елі-жұртына, Жолдыөзегіне, Қызылжарына анау алыстағы Сасықкөліне хабарлап, сүйіншілеу керек қой. Мұндай үкілі ойымды өзім қызмет істеп жүрген телевизия арқылы орындауға мүмкіндік бар. Бұл күнде бұл өңірде телвизорсыз үй жоқ, кеш болса елдің бәрі телевизорды төніректеп, көгілдір экранға төніп отырады. Менің қуанышымда шек жоқ, ойым - өзіммен бірге елімді де Мағжанымен қуанту, ақиық ақынның күміс сыңғырлы жырларымен де қауыштыру.

Әлі есімде, 1965жыл еді. ҚазМУ-дың филолог-студенттері Қазақстан Жазушылар олағының үйіне орналысқан “Простор”

журналының редакциясында болатын. Бәрінің күтетіні Мағжан-ның портретімен шығатын журнал. Журнал редакциясының әр қызметкерлерінің тұсында бұйра шашы бұрқыраған, екі көзі тостағандай, келбетті Мағжанның портреті ілулі тұрады. Ол тұстағы әңгіме де, сөз де Мағжанның өлеңдері жайында. Бірде мен әдеттегідей редакция төңірегін торып жүр едім, журнал редакторы Иван Шухов кабинетіне қарай беттеп келеді екен. Мені көрген соң ба, әлде бір шаруасы болды ма, көпшілік қызметкерлер отыратын бөлмеге бұрылды, жолай мені де иығымнан қағып, бөлмеге ала кірді. Редакциядағылар әлде не күткендей тына қалып еді, редактор: “Болмады”, - деді. Мағжан бәрі бір шығады, оның күні туады әлі, - деді отырғандардың кейбіріне, маған да ұлы ақынның суретін біріп жатып, көңіл-күйі нашар екенін алабұртып қызарған жүзінен, бұрын да үлкендеу ернінің түсіңкіреп кеткенінен – ақ аңғаруға болатын еді Иван Шуховтың. Сөйтіп, жерлес жазушы берген Мағжан портретін осы уақытқа дейін сақтап келіп едім. Ол маған орыс жазушысының қазақ ақыны Мағжанды, оның шығармаларын кереметтей бағалап, оның дарынына бас игені деп түсінемін Коммунистік партияның, Орталық Комитеттің, оның бюросының түкірігі жерге түспей, “үндеместің” ықылық атып тұрған шағында орыс жазушысының мұндай ерлігін ауызбен айтып жеткізу қиын. Мағжан өлеңдерін журналына бастыра алмаса да Иван Шухов ел таң қалатын ерлік жасап еді.

Алла жазса, отыз жыл бойы құпияда сақтап келген дүлдүл ақынның сұлу келбеті енді экранға шығады, Мағжан халқымен қауышады! Ол туған еліне, аңсаған бауырларына жырдан шашу шашады. Ауылымның абыздарынан, құйма құлак қарияларынан жинаған, Мағжан аға үйіндегі Зылиқа жеңгемнен алған қолжазбалар енді Мағжан болып жыр төгеді, сыр төгеді ағыл – тегіл. Көгілдір экраннан қайран ақын күңіренген қайғысын да, күмбірлеген күй – қуанышын да өзінің Сарыарқасына, Жолдыөзегіне актарады енді. Өйткені ол бұл күнді аңсап, сағынды ғой. Біз оның бауырлары, жерлестері жыр дүлдүлін сағындық. Оның әр дауысын, арман мен үміт толы қасиетті жүрегінің лүпілін сағындық. Мұның бәрі оның өлеңдерінде өрісктелген.

1988 жылдың 31 желтоқсаны. Күн боран, аязы да қатты. «Нива» машинасымен Қызылжардан - Бастомар кеңшарына қарай жол тарттық. Қасымдағы жолсеріктерім - кинооператор Валерий Василевский мен жүргізушім Алексей Катума. Телестудияның шаруасының үнемі күйіп – жанып жататынына

үйренген жолсеріктерім жаңа жыл қарсаңындағы мынандай өте шұғыл сапарымызға киналыс білдірген жоқ. Ұйтқыған жынды боран күшейді, бір жақсылығы- жол асфальт, Қызылжар мен Омбыны қосатын үлкен жол осы. Біз бұл жолмен 100 шақырымдай жүріп Буласво қаласына жеткеннен кейін, Бастомар кеңшарына қарай баратын жолға түсеміз. Ол жолмен де бірсыпыра жер жүруіміз керек болады.

Бастомарға ауыл орынға отырған кезде жеттік – ау. Бұл кезде боран да толастай бастаған. Қар ауылдың үстімен жүріп кеткендей, сорайған электр сымдарының бағаналары көрінеді, әр жерде антенналар қараңдайды. Ауылға кірген бір ізді көрдік те, біз де сол соралпен жүріп, бір үлкен үйдің ауласынан бірақ шықтық. Үйге кірсем, өзіме таныс азамат Бастомар кеңшарының директоры осы үйдің иесі екен. Келген жайымызды айттым. Мағжан ағамыз халық жауы деген жаладан ақталып, егемен ел болғандығымыздың арқасында, ортамызға оралып отыр. Мағжан Жұмабаевтың Салтай деген інісі болған. Ол кісі осыдан он шақты жыл бұрын дүние салса керек. Сәкеннің отбасы қазір Бастомар кеңшарында тұрады, ол кісінің Бибізайып деген әйелі мен Болат деген ұлы бар деп естіп келдік. Ойымыз алдымен оларды Мағжан ағаларының елімізге оралғанымен қуанту, екінші, ұлы ақын жайында Бибізайып апамыздың көрген – білгендері, естігендері болса киноға түсіріп, жазып алу. Сөйтіп, Қызылжар теледидарынан көрсетеміз деген мақсатымыз бар.

Шарушылық директоры біздің бұл хабарға үй ішімен мазаттанып, қуанысып қалды. Мініп келген машинамызды осы үйдің ауласына қалдырып, өзіміз жаяулап Бибізайып апайдың үйіне бет алдық. Оның қай тұста екенін алдында сұрастырып алғанбыз. Боран басылыпты. Ауыл көшесін қар бітеп тастаған. Оппалап жүріп іздеген үйімізді таптық – ау. Іздеп келген адамдарымыздың бәрі де үйде екен. Біз үшін бұл да қуаныш болды. Амандық – саулықтан кейін келген жайымызды айтып, Мағжан бауырларының ақталғанын жеткіздік оларға, сүйінші сұрадық. Бибізайып апай жылап жіберді.

Менің байқағаным, апайдың мына жылауында оның өмір бойы көрген қорлығының зары бар. Кеңес өкіметінің осы әулетке жасаған қорып – жою сияқты айуадық әрекеттері жүрекке шемен боп қатқан ғой. Бибізайып апайдың көкірегінен қуаныштан гөрі мұң мен өзекті өртер өкініштер басымырақ шығып жатқандай. Ғұмыр бойы өксімен жүрген апайды да, тіпті, Мағжан ағамыздың бүкіл әулетін де түсінуге болады. Мағжан алаштың ақыны еді. Ол халқымыз өзге елдермен терезесі тең,

тәуелсіз ел болсын деп армандады. Мағжан ағамыз қазақтың мұнын мұндап, жоғын жоктағаны үшін жазықсыз жапа шекті. Мұнымен қоймай, ақынның жүзден аса ағайын – туғандары, баурлары, құда, жекжаттары атылып, айдалып, кенес өкіметінің түрмелерінде отырғанына не дерсің?! Бибізайып апайдың қауанышы мен қайғысы аралас жылауында бір әулеттің емес, халықтың қасіреті жатыр деп ойлауға тура келеді. Шындығы солай.

Бибізайып апай ұлы Болаттың қолында тұрады екен. Келіні сырқаттанып қалыпты. Мен Болатпен және оның ұлы Дулатпен таныстым. Болат келіншегімен аталмыш шаруашылықта қызмет етеді. ал Дулат заңгер болуға талаптанып жүр десті осындағылар.

Бибізайып апай жас кезінде келбетті, сұлу адам болғанға ұқсайды. Жасы жетпістен көп асса да, «сырлы аяқтың сыры кетсе де, сыны кетпейді» демекші кәрілікке онша бой алдыра қоймаған кескінімен, жанарының оты онша көп суал маған көзі бойындағы қайрат пен қажырды аңғартып – ақ тұр.

- -Мен ол кісіні алғаш рет 8 жасымда көрдім, - деп бастады әңгімесін Бибізайып апай -Мағжан менің туған нағашым болады, апасының – менің шешемнің амандығын білемін деп келген ғой біздің үйге. Менің үшінші сыныпта оқып жүрген кезім. Мен ғұрыптас туыстарымыздың балаларына:

- - Жаксы оқындар, сендердің замандрың туды, жаңа өкімет орнады, - деп бізге қағаз, қарындаш берді. Балаларыңды оқытыңдар, оқудан олар қалмасын, -деп әкейге тапсырып кетті. Біз оқу оқып жүрдік. Уақытта тоқтау жоқ қой, өмір өтіп жатты. Мен де өсіп, бой жеткен қыз болдым. Ел ішінде әкеммен құда болғысы келетіндер шыға бастады. Әкей мені өзінің ұнатқан кісісіне бергісі де келіпті. Осы кезде Бекен атам:- Бибізайып өзімнің сүйегім, туған қарындасымнан туған, менің бір балама осыны берсін, -деп әкейден сұрайды. Әкей аса бергісі келмеген соң, мені Сәлтай (шын аты Сәлімжан) алып қашып әкетті.

- Сәлтай - Мағжанның туған інісі. Мен бұл үйге 1929 жылы келіп боп түстім. Мен барғанда бұл үйде екі айғыр үйірлі жылқы, сиыр, қой-бәрі бар екен. Бір айдан соң біздің үйге Қызылжардан Мағжан қайын ағам әйелімен келіп қонақ болды. Әке – шешесімен, туған-туыстарымен қауышып екі-үш күндей болды. Ағалары мен інілері бәрі де бір-бір шанырақ болатын. Мағжан қайынағаны бәрі де кереметтей күтіп, сыйлады, қонақ етті. Ол кісі Қызылжарда партшколада сабақ береді екен.

Жуырда бір шаруаммен Алматыға жүрмекшімін, сол сапар алдында өздеріммен кездесіп, амандасайын деп келдім деп, өзінің асығыс екенін айтты.

- Сол кеткеннен кейін бір ай болды ма, болмады ма, июнның іші ме, әлде июльдің іші ме, ол кісіні НКВД ұстап алып кетті. Содан Мағжан қайыпағаны көргеміз жоқ. 1930 жылдың қысында әйелі Зылиха мен інісі Сәлтай ол кісіні іздеп Мәскеуге кетті. Мәскеуге барғанда бұлар Әлихан Бөкейханов ағаның үйіне барса керек. Есігін қағып, мен Мағжанның Сәлімжан деген інісімін дегенде, есіктің арғы жағынан Әлихан аға: «Сен Мағжанды іздеп келген оның інісі болсаң, акынның бір ауыз өлеңін оқып бер», -депті. Сәлтай есіктің сыртында тұрып Мағжанның «Сасыккөлім -туған жерім» деген өлеңінің бірнеше шумағын оқиды. Әлекең бұларды қуана құшақтап қарсы алады. Ауылдан Мағжанға арнап әкелген қазы – карта, күрт – майын, киім – кешегін Әлекең көріп шығады да:»Мынаны да қосып қойындар»-деп, бір пар сары ботинканы шүберекке оратып салғызады. Кейін Мағжан: «Сендерге маған келуге көмектескен кім екенін білдім», -депті. Әлиханның бір ботинкасының бас жағында молырақ қажалған жері бар екен. Түрмедегі Мағжан содан білсе керек. Бұтырка түрмесінің басшылары Мағжанды туыстарына көрсетпегіті, онымен сөйлестіріпегіті, әйтеуір арнап апарған киім-кешегін, тамағын беріпті. Сәлтай (Сәлімжан) сөйтіп, ағасының амандығын біліп қана қайтты. Кейін ол кісіні анда жіберді, мында жіберді десіп жүрді. Хат бірде келеді, бірде келмейді. Хатты жөнді ол жерден шығармады да. Сонымен уақыт өте берді. Бір кезде құдай салмасын, 1937 жылдың дүрбелені басталды да, Мағжан қайынағаның Әбәммүсілім, Қаһарман және Біләл деген үш бірдей ағасын ұстап әкетті. Біләл немере ағасы болушы еді. (Біләл - Солтүстік Қазақстан облысының әкімі Серік Сұлтанғазыұлының атасы -М. Қ.

-Оларды не үшін, қандай қылмыстары үшін ұстап әкетіп еді?-деймін мен Бибізайып апайға.

- Әкелері болыс болған, байдың балалары, інісі Мағжан кенес өкіметіне қарсы өлең жазып жүр, ол халық жауы ретінде сотталған деген жаланы бұл бауырларының бастарына үйіп – төккен де. Енді бұл пәледен қалай құтыласың?Одан құтылу жоқ. Ақыры үндемесі бар, НКВД-сі бар тамаша сырбаз жігіттердің көздерін құртты. Олардың бала шағалары аңырап жетім қозыдай калды далада. Мұхмеджан ағаны да соттады. Бұл кісі де Мағжанның туған інісі еді, айдаудан аман - есен

келіп, Омбы облысының Қаскаат деген ауылында тұрып, ол да өтті өмірден. Ал менің жолдасым Сәлтай 1950 жылы колхозда бригадир болып істейтін еді, оған қарамағындағылардың кейбіреулері наразылық білдіріп, кешегі байдың баласы, халық жауы Мағжанның інісі бізге қысым көрсетіп отыр. Біз мұны құртамыз деп, Сәлтайдың үстінен шағым түсіріп, оны 25 жылға соттатты. Оны Қызылжардың түрмесінде екі жыл отырғызды да, Семейге жөнелтті. Соңынан іздеп барып жүрдім. Ол кісі Мәскеуге, Алматыға арызданып, ақыры республикалық сот оның 10 жылын қыскартты да, 15 жылын қалдырды. Сөйтіп жүргенде Сталиннің өліміне байланысты ма, әйтеуір, елге бір жылылық леп жеткендей болды. Соның әсері ме, Сәлтай аман-есен ауылға оралды ғой. Бұл ұмытпасам 1955 жыл болатын. Ол колхозда жұмыс істеп жүрді. Мағжан ағаны 1960 жылы босатылады деген қағаз да шықты, соған да қуандық. Ол кісінің ақталып, өлендері кітапқа басылып шықса Сасықкөлдiң басында бір той жасар едім, - деп еді Сәлтай ағасының құрметіне. Оған тағдыр жеткізбеді, ажалға кім қарсы тұра алған, Мағжанның інісі Сәлтай 75 жасында қайтыс болды. Ол қайтқалы да, міне, 13 жыл болды.

-Сіз Мағжан ағамызды бала күніңізде, жас кезіңізде көрдіңіз ғой. Сол бір сәттерді есіңізге түсіре аласыз ба?

-Ол кісі жаз жайлауда келеді. Әкесі бір үлкен отауды арнайы тіктіріп, Мағжан аға әйелімен екеуі ғана сонда отырады. Біз шәйін қайнатып есіктен береміз. Өзі сонда отырып жазады. Не жазатынын өзі біледі. Өлендер жазады. Жаңа жазған өлендерін біз оқимыз. Сонда майдың өлеңін де жазды. Жазып берген өлендерді біз оқи береміз.

Сол өлендердің есіңізде қалғаны барма?-дедім Бибізайып апайға

Ол кісі сонда:

- Май кірді, жер құлпырды,
- Гүлдер жайнап,
- Жібектей көкөрайлар
- Жатқан жайнап.
- Суықтан тоңып өлген
- Шыбын – шіркей,
- Тіріліп, канат қағып,
- Быж-быж қайнап, -
- деп өленді нәшімен, өзінің мақамымен оқи жөнелді.

- Есіңізде қалған тағы қандай өлеңдерін жатқа білесіз?-деп едім апай «Туған жерім – Сасықкөлді» атады.

- Алыстан мұнарланып шалқыған көл,
- Бетінде күннің нұры балқыған көл.
- Жарасып саф күмістей ақ көбігің,
- Мап-майда мөлдірінде қалқыған көл.
-
- Айдын көл, ата қоныс, құт болған көл,
- Сусын боп сұрағанға, от болған көл.
- Кеше бірлік, ынтымақ түгел шақта
- Бейне бір сенің басың сұт болған көл.
-

- Ақиық акын Мағжан ағамыздың Сасықкөлге арнаған өлеңін Бибізайып апай ерекше шабытпен, даусын көтере бір мүдірместен жатқа оқып шықты. Шіркін туған жер, Сасықкөл, осы әулеттің ең қасиетті мекен-ау. Мына кісінің өлеңді оқып отырғандағы кескін –келбетінің өзгеріп сала беруін қара, қалай құшырып кетті, -деп іштсіз таң-тамаша болдым. Манағы айтып отырған қайғылы уақиғаларын бір сәт ұмытқандай, ғажайып, жаймашуақ күйге еніп, Сасықкөл өңіріндегі базарлы шақтарын, көкорай шалғынды жайлауын есіне түсірді білем апай.

- Қарағым, осы келгеніңе көп рахмет. Біз Мағжан ағамыздың жазықсыздан-жазықсыз халық жауы атанғанына қорланып жүрдік, япыр –ай, біз, ұрпағымыз ел бетіне бұқпантайламай, тура қарайтын күн болар ма екен, -деп армандаушы едік. Алла арманымызға жеткізді, шүкірлік етеміз ғой. Өкініштісі, халық жауы, халық жауының туыскандары деп қапша бауырларымызды жер жастандырды сұрқия саясагты үкімет, оның жандайшап, қол шоқпарлары. Мен соған налимын. Өзімнен туған жалғыз балам бар, одан туған немерелерім бар. Өздерін көріп отырсындар, бәрі де қуанып жүр. Енді осы жастардың өмірлері бақытты болса екен. Бұлардың көңілдеріне кірбін түспесе екен деп тілеймін. Айналайын, талабың таудай болсын, бізді қуантқандай, өзінді алла қуантсын, -деп Бибізайып апай ризашылық сезімін білдіріп жағты.

- Біз манағы ізімізбен машинамызды қалдырған үйге келсек үй иелері ас дайындап қоган екен. Түн жарым болғанда Қызылжарға қарай жолға шықтық. Бір жақсылығы боран басылған көрінеді. Әр тұсын қар ұстаған асфальт жолмен үлкен

машиналар жүріп, із салып тастапты. Сол ізге біз де түстік. Қызылжарға таң ата жеттік –ау.

- Сөйтіп, ұлы Мағжан Жұмабаев туралы алғаш ұйымдас-тырған телевизиялық хабарымды 1989 жылдың 4 - жұлдызында солтүстікқазақстандықтардың назарына ұсындым. Орыс жазушысы, жерлесіміз Иван Шухов 1965 жылы маған сыйла-ған Мағжанның портреті де осы жолы теледидар арқылы жарық дүниеге шыққан болатын. Халықтың қуанышында иек болған жок. Ел – жұрт ақиық акын Мағжанды мен тірілтіп әкелгендей сезімде болды десем еш өтірік емес.

- Ол хабардан кейін телестудияға хаттар көптеп келе ба-стады. Көрермендерден бізге жолданған хаттардың тақыры-бы – ұлы акын, жерлесіміз Мағжан Жұмабаевқа арналған. Сондай хаттың бірі Буласв қаласынан келіпті. Хат иесі Зейнол-ла Олжабасв екен. Зекең көп жылдар бойы аталмыш ауданда, оның кейбір шаруашылықтарында басшылық қызметтер атқ-арған, ауданға да, облысқа да танымал, ел ішінде абырой, бе-делі бар азамат екенін мен де жақсы білуші едім. Ол өз хатын-да былай деп жазыпты: Мағжан Жұмабаев бүкіл қазақ халқы мақтаныш ететін дарабоз акын. Ол Булаев ауданындағы Сар-томар ауылында туып - өскен. Сондықтан Мағжан ағамыз, акын ағамыз бізге, буласвтықтарға жерлес болады. Мен секілді аудан-ның барша жұртшылығы аса қуаныш құшағында, тебіреніс үстінде. Өшкеніміз жанды, өлгеніміз тірілді. Мағжан акынның жырлары біздің аспанымызда калықтап тұратын болады енді. Мен осы ауданның Қарақоға кеңшарында бас зоотехник болып істеп жүргенде Мағжан үйіндегі Зылиха шешемізбен үш жыл-дай көрші тұрдық, дәмдес болдық. Сол уақытта Мағжан ағаның азды - көпті еңбектерін Зылиха шешейден алып, оқып, тамаша өлеңдерінен сусындаған адаммын. Ал дарынды акынның бір өлсін қылаң берсе, елендеп, естігім келіп армандап жүрестін аза-маттың бірімін.

- Жуырда жерлес акынымыз Мүтәллап Қанғожип дайын-дап, жүргізген телехабарынан Бибізайып апайымыздың естелігін естідім. Отбасымен отырып апайдың әңгімесін тындап, қатты тебірендік, көзімізге жас алдық. Бұрынғылар: «Өткен күнде белгі жок», - деуші еді. Өткен күнде белгі бар екен, - дедім Биб-ізайып апайдың әңгімесін тындап отырып.

- Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасы жуырда бірінші рет Қарағанды облысының «Орталық Қазақстан» газе-тінде жарық көрді. Оны газетке беруші Жайық Бектұров ағамыз

3. Ол кісі сол газеттің бір данасын маған беріп жіберіпті. Мұны сіздерге жазып отырған себебім, «Батыр Баянның» маған да қатысы бар. Баян батырдың қазіргі ұрпағының бірі мен- алтыншы ұрпағымын. Баяннан--Бұлан--Мұсабай--Басшығұл--Олжабай--мен, Зейнолла. Ал шындығында менен асқан бақытты жан бар ма қазір?Өмірге менің табынып жүретін ақыным келді, онымен бірге бабам тірілгендей болды. Кезінде мен Баянның ұрпағы деп айтуға қорқып, қорғаштанушы едім. Шүкір, енді менің алдым да ашылды. Менің ендігі тілегім: «Молодежный»совхозына, Булаев ауданына Мағжан Жұмабаевтың атын берсе құба-құп болар еді, -деп жазыпты Зейнолла Олжабаев бауырымыз.

МАҒЖАННЫҢ ШӘКІРТІ

Досым акын, журналист Владимир Шестериков маған бір күні телефон шалып: -Біздің редакцияға(«Ленинское знамя») бір адамнан хат келді. Ол өзінің хатында Мағжан Жұмабаевтан сабақ алғанын айтады. Өзі телестудиядан алыс тұрмаса керек. Пушкин көшесіндегі 40-үйдің тұрғыны көрінсіді.

Иә, кәдімгі ұлы акын Мағжан Жұмабаевтың оқушысынан келген хатты оқығанда бір жағынан көңілімізді қуаныш кернессе, екінші жағынан таң қалып, таңырқаушылығымыз да болатын. Жерлес ақынымыздың өмірі мен шығармашылығы жағынан әлі де оқырманына белгісіз болып келе жатқан ақтандақ тұстары мол. Кімге болса да бұл белгілі жәйт, Мағжан ақынын еңбектері түгіл оның есімін атаудың өзі өте қауіпті болды ғой. Алпыс жыл бойы аты аталмаған ұлы суреткердің өмір жолында да, жыр – дастандарының жазылу тарихында да сыры бимәлім құпиялары баршылық. Жиырмасыншы ғасырдың тұлғалы жазушыларының бірі Максим Горькийдің және оның әйелі Пешкованың көмегімен акын тұтқыннан босап шығады. Карелия тайгасындағы лагерьден бостандыққа шығысымен «туған елім қайдасын?»-деп Қызылжарға бір –ақ тартқан ғой. –Мағжан сен тар жерден шықтың, Ленинградта бола тұрайық. Дем алып, тынығып, өз өзіне келіп алған дұрыс, -деп кеңес берген Зылиха жеңгемізге: -Құрысын бәрі де. Елге жетейікші, -деген көрінеді. Мағжан ағамыз туған қаласына аман-сау келісімен, осындағы Пушкин атындағы мектепке мұғалім болып орналасады. Жоғары кластарға орыс тілі мен әдебиетінен сабақ береді. Хатта көрсетілген адрес бойынша Владимир Шесери-

ков екеуміз және қасымызда кинооператорымыз бар- бәріміз Пушкин көшесіндегі 40-үйге келдік. Хат иесімен әңгімелесіп отырмыз. Жас шамасы жетпістерге еркін келген, бірақ әлі де пысық, тұңғалы қарапайым орыс әйелі. Аты-жөні Татьяна Павловна Нетесова екен. Жуырда «Ленинское знамя» газетінің бірінші бетінде өзіме таныс адамның суреті басылыпты. Олай қараймын, былай қараймын, қайда көргенімді ұмытыппын. Газетте аты- жөні бар шығар деп, оқысам, Мағжан Бекенұлы Жұмабаев деп жазылыпты. Сосын барып есіме түсті. Бұл кісі менің мұғалімім болған.

-Бұрын бұл мектепті Ручкин мектебі деп атайтын. Соғыстан бұрын ол мектепті қос қабатты жана үйге көшірді де, мектепке А. С. Пушкин атын берді. Ұмытпасам 1936-37 оқу жылы болу керек, мен 6- сыныпта оқыдым. Біз 6-сыныпта 30 шақты бала оқыдық. Есімде қалғандары: Таня Ломаева, (ол оқу озаты болушы еді), Виктор Константинов, Володя Скворцов, Леонид Титов, Миша Крашониноков, Таня Подавикова, Нина Морозова, Юлия Волкова. Ал енді бұлардың бірде -бірін бұл қалада кездестіргенім жоқ. Арада қанша уақыт өтті. Қайсысының қайда жүргенін білмеймін. Біздің таланымызға соғыс кездесті де, өмірімізді қым-қуыт етті. Тағдыр бізге аяушылық жасамады. Жап-жас жігіттер Отанды қорғауға қолдарына қару алып соғысқа аттанып кетті. Олардың көбі қайтып оралмады.

Сырт кейпі өте көрікті, әрі байсалды көрінді бізге, -деді Татьяна Павловна. Біздің сыныптың балалары қазақ азаматының сабақ бергенін бірінші көруі. Сондықтан алғашқы күні ол кісімен кездескенімізше бәріміз сырттай олқысынып жүрдік. Өзін Мағжан Бекенұлы Жұмабаев деп таныстырған сәттен -ақ балаларды өзіне баурап, орыс тілінде мүлтіксіз сөйлейтінін танытып тастады. Ол сөйлеп тұрғанда оның түріне қарамаған адам орыс деп қалатындай еді. Мағжан Бекенұлы өте мәдениетті, сыпайы, ешкімге дауыс көтермейтін адам болатын. Орыс тілі грамматикасы бойынша сабақ өткізгенде тақтаға мысалдарды ойынан жазатын еді. Сыныптағы 30 оқушы бұл ұстазымыздың сабағын бар ынтасын салып тыңдайтын болды. Сол тұста біздің сыныптың орыс тілі мен әдебиетінен үлгерімі де әжептәуір көтерілді. Сабаққа жүрдім – бардым қарайтын оқушылардың өзі талпыныс үстінде екенін көрсеткен.

Ол ұстазымның орыс әдебиетінің классиктері А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Некрасов шығармалары туралы өткізілген сабақтары менің әлі күнге есімде. Мағжан Бекенұлы ол ақын-

дардың шығармаларын жатқа оқитын еді, -дейді Татьяна Павловна.

Менің әке мен шешем оқымаған, қараңғы адамдар болған. Екі қолдың күшімен күн көріп, бала -шағаларын асырап, тәрбиеледі. Ал мен болсам оқуға зерек болдым. А. С. Пушкиннің, М. Ю. Лермонтовтың өлең-поэмаларын көп оқитын едім. Қолдары жұмыстан босағанда әке-шешем сол кітаптарды маған оқытушы еді. Менің әдебиетке құштарлығымды байқаған Мағжан Бекенұлы да бір күні мектепте Тая, сен Пушкиннің «Ескерткіш» деген өлеңін оқышы, - дегені әлі есімде. Ұстазымның маған ол өленді неге қалап оқытқанын осы күнге дейін түсінбедім, -дейді Татьяна Павловна ащы өмірінің іздері іспетті айқұш-ұйқыш әжімді жүзін сипап қойып. Ол кісі біздің мектепте жарты жылдай ғана сабақ берді. Бір күні ұстазымыз Алматыға кетіпті, ол қазақтың керемет ақыны сөеп, -деген қауесетті ғана естідік. Содан кейін Мағжан Бекенұлы Жұмабаевты көрген жоқпын. , -деді Нетесова Татьяна Павловна. Ол жеті сыныптық білімімен соғыстың өрт-жалынды жылдары өзінің еңбек жолын бастауыш мектепте мұғалім болудан бастапты. Соғыстан кейінгі жылдары қаламыздағы заводтардың бірінде құрметті демалысқа шыққанша жұмыс істейді. Бір ғажабы Татьяна Павлованың әдебиетке, поэзияға деген құштарлығы, сүйіспеншілігі арта түспесе бір кеміп көрмеген. Жасының ұлғайғанына қарамастан кітап оқуды өмір бойғы дағдыға айналдырып, оны рухани азық деп түсінеді.

Қазақтың ұлы ақыны, жерлесіміз Мағжан Жұмабаевтан дәріс алған орыс қызы міне, осындай.

Мен 1989 жылы ақын ағамыз Мағжан Жұмабаевтың шәкірті болған Татьяна Павловна Нетесовамен болған әңгімемізді Қызылжар теле арнасынан көрсеткен едім.

МАҒЖАНДЫ КӨРГЕН ҚАРИЯ

Жүрген жерімде қарияларды жолықтырсам оларды әңгімеге тартып, өткен- кеткеннен сыздықтап сыр тарта бастаймын. Біраздан соң қарияның көңілі көлдей болып, қаптың аузы шешілген тұста Мағжан жайынан да не біледі екен деп сұраймын ғой. Көпшілік қарттар ақынның есімін білгенмен басқа ештеңе білмейтін болып шығады. Өйткені ел-жұрт, әсіресе, қарттар жағы Мағжан атын атаса бір пәлеге ұшырайтынынан бұрыннан қорқып қалған, оның атын атауға әлі де сескенеді. Мұндай

үрей, қорқыныш біздің байғұс қаттарымыздың миында, сана – сезімінде қорғасындай ұйып, қатып қалғанға ұқсайды. Мағжан ағамызды көрген-білген адамдар да азайды. Кейбір көргендердің жағдайы жоғарыдағыдай. Ұлы ақын жайында білгендерін сыртқа шығара алмай о дүниелік болып кетті. 1990-жылдары көрші Қорған облысының қазақтар қауымы құрылтай өткізіп, сол құрылтайға мен де қонақ ретінде шақырылдым. Қасыма киноға түсіретін азаматты ерте барғам. Құрылтай өтетін жер- Петухово стансасы, бұл өзі аудан орталығы да. Қорған облысы қазақтарының құрылтайына қатыса жүріп, осы жақта тұратын, аталмыш жиынға келген қарттармен жолығу. Оларды әңгімеге тартып, өткеннен сыр сабақтау ғой. Қарттардың сөздері жақсы. Бұл жақта тұратын қандастарымыз ескіден келе жатқан қазақы салтты да, өзімізге тән ерекшелігімізді де, қысқасы, менталитетімізді сақтап келе жатқан адамдар.

Халық дегенің қарақұрым. Осы көптің ішінен жұқалтаң келген, орта бойлы қара торы қарт мені әудем жерден көріп, қасыма келді. Сақал- мұртын әдемілеп қырған шалдың жүзінде әжімнің іздері де онша көп байқалмайды. Ақсақаға сәлем беріп, жөн сұрастым. Ол кісі жуырда мені теледидардан көргенін айтты. Сонда сіз Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян»киссасынан біршама өлең оқыдыңыз, -деді қарт. -Иә, Мағжан ағамызды және оның шығармаларын халыққа таныстырып жүрміз, -дедім. -Айналайын – ау, мен ол кісіні көрдім ғой деп шал көзіне жас алды.

-Түбім Керей, Шағалақ деп атайды біздің ағамызды. Менің туып - өскен жерім мына Тауағаш ауылы-деді шал ел жақты иегімен нұсқап. Мен елден 1928 жылы аласапыранда кеткенмін. Содан бері осы арадамын. Қорған облысының Макушин ауданында тұрғаныма 60 жыл болды.

Бала шағаңыз, өсіп келе жатқан ұрпағыңыз бар ма, ақсақал?-деймін, әңгімені әрі қарай өрбіткім келіп.

-Бар, төрт немерем қолымда, тұрмысым жаман емес. Атым-Тілембай, Балғабай баласымын. Жасым 83- ке келді. Көп жүрдім, көп көрдім. Есілкөл жағында да болдым.

-Манағы бір әңгімеңізде Мағжан Жұмабаевты көрдім деп едіңіз. Бүгінде ондай текті адамдарды көргендер некен – саяқ.

-Оны көргенім, деп бастады әңгімесінТілембай ақсақал, Қарақоға деген станса бар, соның арғы жағында бір Керейдің елінде болдым. Сол арадан кейін Есілкөлге көшіп барып, онда

Мағжанның Қаһарман деген ағасымен көрші тұрдым. Біз сыйласып, біріміз аға, біріміз іні болып жүрдік. Қаһарман ұзын бойлы, ірі кісі еді. Өте кішіпейіл. Бір күні таңертең Қаһарман келді біздің үйге. Май айының іші болатын. Мені құрдас деп атаушы еді. Құрдас, үйдемісің? – деді есіктен кірер- кірместен.

-Ия, үйдемін, аға.

-Қарағым, сен жақсыны көргің келе ме? – деді.

-Е, , неге көргім келмесін. Жаспын, айхай 25 тегі кезім.

-Қарағым, жақсыны көргің келсе, Мағжан аған түрмеден шығыпты, соны көріп кел. Қарагер биемді жегем, ал құнаныңды жанына парға сал, балам Ғаділша, жеңген, үшеуің барып келіңдер. Мен елге бара алмаймын. Көкмешіттен алыс емес, Безбожный деген көшеде Мағжанның үйі бар, сонда барасыңдар. Арбаға бір сүйретпе кымыз, бір тоқты саламын. Осымен барып қайт, шырағым, – деп тапсырды Қаһарман ағай. – Менде екі сөз жоқ. Жарайды делім. Сонымен үйден шыққан күні жүріп отырып Булаевтың түбінде бір қондық та, екінші күні сәске кезінде қалаға келдік. Қызылжарға келсек Мағжан үйінің терезесінен қарап отыр екен. Біз келгенде қақпаның алдына шыға келді. Қақпаны ашып бізді орамға, қошеметтеп үйге енгізді. Аз-кем отырдым да, атымды ағытайын деп далаға шықсам, ол кісі атты ағытып байлап қойыпты. Қандай кішіпейілділік десеңші, мені жассың ғой, өзің істе деп тұрған жоқ. Ана қойды соя қояйын деп ыңғайландым. Қарағым бір жыл болды қой соямағаныма өзім соямын, үйге кіріп отыра бер, – деді. Әлгідей болмай ол кісі қойды сойып, үйге кіріп, әңгімелесіп отырдық. Сол үйде бір түн қондым. Мағжан ағамен түннің бір уағына дейін әңгімелестік. – Байқап отырсам сіздің сөзіңіз осы үкіметке, тіпті, қарсы емес, жақын сияқты көрінеді маған. Сізді не үшін түрмеге жапты? – деймін себебін білгім келіп.

-Әй, қарағым- ай, мен әлі түрмеде отырмын, мен түрмеден шықтым деп ойламаймын. Мені бұлар бір жыл сынайын деп шығарып отыр, – деді Мағжан аға. Менің мынадай өлеңім бар. Соның бір – екі ауызын айтайын:

*Жүрегім, мен зарлымын жсаралыға,
Сұм өмір абақты ғой саналыға.
Қызыл тіл, қолым емес, кісендеулі,
Сондықтан жаным күйіп жанады да.
Қу өмір қызығы жоқ қажытқан соң,
Толғанып қаруым сол баяғыға.
Түйіннің тоқсан түрлі шешуі бар,*

*Әдемі ертегідей баяғыда.
Әдемі өткенді ойлап айнымасам,
Сұм өмір күшті уын аяды ма?
Ертегі уатпай ма баланы да,
Сөз сиқыр ғой, жазбай ма жсараны да?
Ақын да бір бала ғой айға ұмтылған,
Еркімен өз – ақ отқа барады да.*

- деп өзімді өзім отқа салып тұрмын ғой, осымен кеттім ғой, - делі. Мен Алашорда жағында болдым. Алаштың ерлері туралы мақала жазбақ болып, Көкшетауға барғанда бір ақсақалға кездесіп, ол маған бір түн бойы Батыр Баянның ерлігі, батырлығы жайында әңгімеледі, баяндады. Үйге келген соң 300 жол қисса ғып жазып шығардым. Мұным үкіметке қарсы болды, сонымен кеттім, қарағым, -деді Мағжан аға. Жас кезім ғой, бір түнде сол өлеңді жаздырып алып келін едім. . 1941 жылы соғысқа кеттім. Мен соғыста жүргенде әйелім қайтыс боп кетіпті Үйімнің іші быт - шыт болып, еш нәрсем қалмапты. Кеше Қызылжардың телевизорынан Мағжанның «Батыр Баян» қиссасын бергенде мен сол жырға қосылып кетсем керек. Үйде құдағиым да телевизор қарап отыр еді: -атамды қараңдар, анау өлеңге қосылып кетті, -деп күліп отыр. Қарағым –ай, ол акын Мағжанның өлеңі ғой. Мен Мағжан ағаның бұл өлеңін жаттап алған едім.

-Ал, снді сол Мағжанды көрсеніз, ол кісі қандай адам еді?-деп сұрап қойдым.

-Аққұба, ұзын бойлы дер едім мен өзімше. Аппақ құдай кісі еді. Түрмеден шыққан адам ағармағанда қайтушы еді? Ол да бар шығар. Ал енді сөзге тамаша шебер, жәй сөйлеп отырғанда тақпақтап, өлең шығарып отырғандай сөйлейді екен, -деді қарт шынымен қайран болып.

-Мағжанға басқа туыстары да келе алмай отыр- ау?-дедім тағы да.

-Келе алмады. Қаһарман менімен бірге бір стансада тұрды, бірақ Қызылжарға келе алмады. Оның елде жүргенін біреу көріп қалса, «үндемеске» хабарлап қояды. Содан соң халық жауынып ағасы деп ұстап әкетеді оны. Ол кісі осыдан қорықты.

Кеше соғыстың ішінде Қаһарман ағаның әйелі Ғаділша деген ұлымен Макушинде менің үйімде болып, бір түн қонып кетті.

Мана айттым ғой, Мағжан ағамен қалай кездескенімді. Күні бүгінгідей ол кісінің кескін-келбеті, аздап ақ қырау шалған қара

шашы көз алдымда. Оның сөйлеген сөзі, өлең оқудағы мақамы, әдемі дауысы көңілімде, құлағымда санқылдап тұр. Алашым, қазағым деп мерт болған сырбаз жігіт қой. Көргенім-ай, шіркін –ай, сол кісіні! Жүрегім жанып барады, -деп қария көзіне жас алды. Тебіреніп кетті білем.

МАҒЖАН АТЫМЕН...

Қазақтың ұлы ақыны, Абайдан кейінгі дарабозымыз, өзіміздің төл тумамыз Мағжан Бекенұлы Жұмабаев. Ол халық жауы деген жаламен сталиндік репрессияға ұшырап, 1938-жылы атылылып кетті. Түркістан әскери округінің 1960-жылдың 8-шілдедегі шешімімен Мағжан Бекенұлы Жұмабаев өлгеннен кейін ақталды. Ал оның толық ақталуына тағы да 20 жыл керек болды. Трагедия, міне, осында. Қазақтың Мағжанын сұқпаны сүймейтіндер әлі де бар екен. Олар әлі де мықты отырған болып шықты.

Қазақтың мәдениеті мен әдебиетіне аса зор еңбек сіңірген ұлы акынның рухы енді ғана туған жеріне оралып отыр. Өлгеніміз тіріліп, өшкеніміз жанды. Мағжан акын қазақ еліне жүздеген жылдар бойы ансап күткен егемендігімізді ала келгендей болғаны да рас. Осындай қуаныш үстінде ақ иық акынға көрсетер құрмет те зор болуға тиіс. Мұнымен қоса Мағжан Жұмабаевтың туғанына 100 жылдық торқалы тойы да жақындап қалған.

-Біз, әр қайсымыз, Мағжан, Мағжан, - деп улап – шулап жүрміз ғой. Бірақ осы жерлес акынның қолымызда шығармасы жоқ. Алматыдағы жазушылармен сөйлесем, эне- міне кітабы баспадан шығайын деп жатыр, - дейді. Көпшілік жұрт акынның шығармаларымен танысқылары келеді, -деді бір жиналыста облыс әкімі В. Гартман шын мәнінде өкініш білдіріп. Облыс мәдениетін басқарып жүрген Виктор Лапухин көзі күлімдеп мен жаққа қарады да: облысымызда жазушылар одағының мүшелері бар –Қанғожин, Шестериков, -деді. Ол «қу» менде Мағжан Жұмабаевтың қолжазбаларының барлығын көптен білетін еді. Өйткені акынның қолжазба жырларын ауылдағы шалдардан, Бибізайып апайдан, акын, аудармашы Хамза Абдуллин ағадан, тағы сол сияқты көзі ашық, көкірегі ояу адамдардан жинағанымды 1960 жылдары машинкаға бастырып, облыстық партия комитетінің екінші хатшысы Әнуарбек Шмановқа, журналистер Дүйсенбі Әуелбековке, Тұрсынбай Кәкімовке және басқа да «аузы берік» азаматтарға таратқан едім.

Ақынның өлендерімен танысқан азаматтар тамсанып айтып жүретін. Солардан ол да естіген болу керек. Мағжан ағамыздың бірлі - жарым өленін Владимир Шестериков та орысшаға аударған. Тамаша деп ол да таңдай қағып жүретін еді.

Егер баспадан Мағжан шығармаларын басып шығаруға мүмкіндік тапсаңыздар, мен қолжазбадан құрастырып беруге дайын екенімді айттым. Орыс тілінде бұл кітапты ақын Владимир Шестериков әзірлеп беретініне сенімім барлығын білдірдім.

-Бұл дұрыс болды. Енді дереу кітапты бастырып шығару керек, -деді әкім. Жігіттер тездетіңіздер, - деп ол атаулы күнге уақыттың аз қалғанын ескертті. Кітапқа «Сарыарқаны сағындым» деген ат беріп, облыстық «Ленин туы» газетінің Бас редакторы, досым Бакыт Мұстафинге апардым. Ақиық ақынның кітабын қатесіз, сапалы шығарайық. Бұл өңірде асыл ағамыздың кітабы алғаш шығайын деп тұр. Газетіші көзімнен қарап, үтір - нүктесіне дейін сүзіп шықшы деп өтіндім. Кітапқа редактор деп Бакыт Мұстафиннің есімін де жазып қойдым. Сонымен бір айдың ішінде Мағжан Жұмабаевтың «Сарыарқаны сағындым» деген жыр жинағы алғаш Қызылжарда оқырман қолына тиді.

Досым орыс ақыны Владимир Шестериков та ұлы Мағжанды орыс тілінде жырлатып, «Летящее пламя» жинағын Қызылжар баспасынан шығарды. Сөйтіп, ел -жұртты ақиық ақын ағамыздың әсем жырларымен сусындаттық.

Солтүстік Қазақстан облысының зиялы қауымы Қызылжардың бір көшесін және бір алаңын Мағжан Жұмабаев атымен атауды ұйғарған. Халықтың бұл өтінішіне қалалық кеңес атқару комитетіндегілер оң көзқарас танытып, Мағжан атына лайықты алаң іздестіре бастаған - ды.

Тың эпопеясының 30 жылдық мерекесі тұсында Петропавл қаласының Куйбышев аудандық атқару комитеті коммунист көшесі мен интернациональный көшесінің қиылысындағы алаңға ескерткіш қою жөнінде ұсыныс жасады. Ол монумент алаңның ортасында, КарПИ-филиалы үйінің қасында бой көтермек еді. Сөйтіп бұл алаңды (Тың) Целинный алаңы деп атаймыз деп біраз жұрт шуылдасты да, соңынан бәрі ұмыт болып қалды. Бұл мәселемен қайтып ешкім айналысқан да жоқ. Әйтеуір, осы жерде бір дөнкіген тастың бірнеше жыл бойы жатқаны анық.

Бірақ, бұл аланды бұрынырақта космонавт Шаталовқа да берген деп шықты бір адамдар.

Бұл кезде Қызылжар қалалық халық депутаттары кеңесі атқару комитеті төрағасының орынбасары болып Болат Сәрсенбасв ініміз істейтін еді. Бірде ол журналистермен кездесіп, алаңға Шаталовтың да, целинныйдың да аттары берілгендігі туралы ешбір құжаттың жоқ екенін жеткізді. Кезінде Куйбышев аудандық атқару комитеті ресми қаулы да қабыламаған көрінеді. Қысқасы, бұл алаңға ешкімнің ат берілмеген болып шықты.

Өкінішке орай, қаланың бір көшесін де, біз, зиялы қауым таңдаған аланды да бірден Мағжанның еншісіне бере қою да қиынның қиынына айналды. Себебі, ақынды қаланың көпшілік халқы білмейді. Сондықтан жұртшылыққа да, қалалық онамастикалық комиссия мүшелеріне де Мағжан Жұмабаевты таныстыру қажет болды. Облыстағы газеттер мен телрадио журналистері ақиық ақынның өмірі мен шығармашылығы жайлы жиі жаза бастады.

Мағжанның немере інісі Ғаділша Қажарманов өзінің бауыры туралы: «Өкініші кетпес жәйт сол, Мағжан қаламы нағыз дер шағында тоқтады. 1927 – жылы ол елге оралды. Ол оқытушылық қызметпен айналысты, жаңа жырлар туғызды. Саяси бет – бағытын түзетіп алған Мағжан ақындық шабытының кемел шағына да келген еді. Бірақ, тағдыр бұйрығы басқа болды. Жазықсыздан жазықсыз Карелия концлагеріне камалды. М. Горький мен Пашкаваның (Горькийдің әйелі) көмегімен одан 1936 жылы уақыттан мерзінен бұрын босанып еді, бірақ, бір жылдан аса уақыттан соң Алматыда ежовшылардың қанды шеңгеліне ілікті. Міне, жарты ғасыр бойы біз Мағжан ағамыздан көз жазып қалдық». -деп еді егіліп.

Облсовпрофтың мәжіліс залында өткен ардагерлердің кездесуінде соғыс ардагері Виталий Кошкин: «Қазақтың ұлы ақыны Мағжанға мұражай үйін осы қалада салу керек. Көп ақша кетеді деген сөзге мен қосылмаймын. Одаи мемлекетіміз жарлы бола қоймайды. Бөлінген ақшаны ретімен жұмсаса болғаны. Себебі, сталиндік концлагерлерде болып, қорлық – зорлықты бастан кешкен ұлы ақын ақыры атылып кеткен. Осындай жерлесімізді, тұлғамызды келешек жастарға таныстыруымыз керек – ақ. Мағжан Жұмабаев туралы мағлұматтар өзінің мұражайында – тарихта қалғаны жөн емес пе. Мен сіздерге мына бір оқиғаны айтқым келіп тұр. Романовтардың 300 жылдық құрмс-

тіне патшалық заманда Петропавлда ескерткіш –мұражай үйі салынды. Міне, сол үй әлі тұр, дін аман. Қазір механикалық техникум үйі есептеледі. Бірақ, оның «Романовтардың 300 жылдығы» құрметіне салынған екенін елдің бәрі біледі. Сіздер ақынның құрметіне алаң, көше оның есімімен аталу керек деп жатырсыздар. Оларың да көңілге қонады. Өте дұрыс. Сонымен бірге, қаламызда Мағжан Жұмабаевтың мұражайы болғаны да жақсы, - деген болатын.

Мағжанның өмірі мен шығармаларын насихаттауда Мәлік Мұқанов, Ұлжан Жұмабаева, Ерік Асқаров, Владимир Шестериков, Бақыт Мұстафин, Болат Қожпхметов, Галина Райш, Зейнолла Әкімжанов, Қилаж Мағазов, Виталий Кошкин, Қайролла Мұқанов және басқа да азаматтар ұлы жерлестеріне деген сүйіспеншіліктерін танытты. Жаксыбай Самрат, Әдия Ысқакова, Болат Бекенов, Сұлтанғазы Біләлов, Сабыржан Әбілмәжіновтар қала кәсіпорындарының ұжымдарында, оқу орындарында телестудияда жиі -жиі болып, Мағжан ағамыздың өмірі мен шығармашылығын тілге тиек етсе, ал оның бауырлары Сұлтанғазы Біләлов пен Болат Бекенов әкелері атылып, айдалып кеткенде жастайларынан қорлық пен зорлықтың неше атасын көріп өсіп – жеткендерін жылармандай болып айтатын. Халық жауының балалары болғандықтан бізге деген көзқарас та теріс болды. Сол себептен біз өзгелердей оқып, терең білім де ала алмадық. Үнемі көзге түрткі болып жүрдік, -деп теледидардан мұнайып сөйлегендерін естігеніміз бар.

Алқалы бір жиын облыстық қоғамдық «Долг» клубында өтіп, сонда сөз алған (бұл күнде марқұм болып кеткен) аяулы ағаларымыздың бірі Қилаж Мағазов Мағжан туралы: «Ленинградқа сапар шексеңіз –«мыс салтатты» Бірінші Петр алдыңнан қарсы алады. Оларды былай қойып, Қазақстанның бір киырына аяқ бассаңыз, қабағы қатулы, қылышы қырық метр Ермак тұрады түксііп. . .

Апыр-ау, француз императоры тәуір, орыс патшасы жақсы, Ермак та қастерлі. Сонда қазақ хандары мен батырлары құбыжық болғаны ма?Неге жер төресі Қызылжарда, Көкшетауда Абылай тұрмайды қасқайып?Жаужүрек қаракерей Қабанбайымыз бен қанжығалы Бөгенбайымыз қайда?Осыны ертеде –ақ ескерген Мағжан ақын өлені бүгінде ұлттық намысыңды оятар, батырлық жыры емес пе?!»-деп еді.

Ұлы ақынның лирикалық өлеңдерінің бір тобын менің досым Владимир Шестериков орыс тіліне аударып, оны кітап етіп

шығарған болатын. Орыс тілді қалалықтар Мағжан өлеңдерімен осылай қауышқан еді. Осындай, көп болып қолға алған ісіміздің нәтижесінде, арада аз уақыт өтпей, коммунист көшесі мен алаң да Мағжан атымен аталатын болды.

1989 жылдың 18-қаңтарында облыстық «Ленин туы» газетінде белгілі ақын, аудармашы, жерлесіміз Хамза Абдуллиннің «Мағжан»деп аталған мақаласы басылды. Сонда ол кісі Мағжан Жұмабаев ағамыздың өмір жолы жайында әңгімелей келіп: «Мағжан 1918 жылы Омбы қаласында мұғалімдер курсы ашып, соның директоры болып қызмет атқарды да, 1919 жылы бірінші қазақ совет газеті «Кедей сөзінің» жауапты редакторы болып істеді. Кейін осы курс те, газет те Қызылжар қаласына көшіп келді. Екі мекеннің екеуін де Мағжан өзі басқарды», - дейді. Қызылжардағы мұғалімдер курсы деп отырғаны, бұрын педучилище болған, қазіргі Петропавл гуманитарлық колледжі. Қызылжарлықтар енді аталмыш оқу орнына ұлы ақынның есімін беру керек деген мәселе көтерді. Бұл да жеңіл шаруа емес екенін сезіндік. Облыстық, қалалық партия комитеттерінің және облыстық, қалалық оқу бөлімдерінің жауапты қызметкерлері бас болып, Қызылжардағы қоғамдық ұйымдардың өкілдері бар –бірысыпыра азаматтар педучилищеге келдік. Оқу орнының ұжымы біздің келетінімізден күн бұрын хабардар болған түрі бар. Себебі, ұжым мүшелері түгел жиналғанға ұқсайды. Мәжіліс залы халыққа лық толы. Жиналғандарға ресми және қоғамдық ұйымдар өкілдері жерлесіміз, ақ иық ақын, педагог, жазушы Мағжан Жұмабаевтың осы оқу орнының алғашқы директоры болғанын, жастарға бірнеше жыл дәріс бергенін және қазақтың Абайдан кейінгі тұлғалы ақын екендігін бірінен соң бірі шығып айтып жатыр. Оларда үн жоқ. Ауыздарына құм құйып қойғандай. Сіздер не дейсіздер?Мағжан Жұмабаев ағамыздың атымен осы училищені атасак қайтеді?Сіздер қарсы болуға тиісті емессіздер ғой. Көп үнсіздіктен кейін егделеу әйел төмен қарап отырып: «Біз ол адамды білмейміз, естіген де емеспіз». Осы тектес сөзді мұрындарының астынан тағы да екі – үш адам қайталады. Қызыл шытпен жабылған столдың орта тұсында отырған директор орнынан ырғала тұрып, шындығында да біз Мағжан Жұмабаевты білмейді екенбіз деп екі қолын екі жаққа жайды. Жұрт шуласып тарай бастады. Лепіріп келген көңіліміз су сепкендей басылып, училищеден жыларман болып біз де шықтық. Ойлап тұрсаң, бұларға кінә де жоқ. Мұндағы оқытушылардың барлығы дерлік орыс тілділер. Мағжанды ол тұста орыстар түгіл қазақтар да білмейтін.

Педучилищеде болған кездесуден кейін қалада әңгіме көбейді. Көпшілік жұрт Мағжан Жұмабаевтың өзі құрған оқу орнындағы бүгінгі педагогтардың білместіктеріне реніш те білдіріп жүрді. Бір жағынан бұл Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармашылығын насихаттауға мықтап кірісу керек екенін ескерткендей болады. Бұдан былай қазақша, орысша газеттер акынның өлеңдерін жиі жариялап тұрды. Осындай дарынды берген солтүстік өлкесі де ғажап. Қызылжарда өскен, оқыған. Акынды бүкіл түріктілдес халықтың бәрі біледі екен деп қуаныш, мақтаныш сезіміне бөленген қалалықтар да көбейді.

Қыскасы, Ұлы акын өзінің тамаша лирикаларымен жерлестерінің жан – жүректеріне біртіндеп еніп, қуанышқа бөлей бастады. Жолдыөзек өңірі Мағжан жырларының әсерімен шалқыды, шабыттанды. Қызылжарлықтардың өтініш – тілегі бойынша коммунист көшесі мен интернациональнй көшесінің қиылысындағы алаң және коммунист көшесі Мағжан Жұмабаев атымен аталатын болды. Қуанышымызда шек болған жоқ. Өзім де аталмыш көшенің бойында тұрушы едім. Бұл мақтаныш сезімінен туған жыр еді.

МЕН МАҒЖАННЫҢ КӨШЕСІНДЕ ТҰРАМЫН

*Мен Мағжанның көшесінде тұрамын,
Жаз дидаклы жарқыраған тұрағым.
Көңілімнің кетіреді ол хошын да,
Көкірегіме құйылады жыр- ағын.*

*Мен Мағжанның көшесінде тұрамын.
Таңды қарсы ап, Күнге сәлем қыламын.
Ұлы ақынға сиынамын құдайдай,
Маржан жыры қолымдағы құраным.*

*Мен Мағжанның көшесінде тұрамын.
Қанып ішем оның кәусәр сыр-әнін.
Нұр бақытты халқыменен ақынның,
Тәуелсіздік салтанатын құрамын.*

*Мен Мағжанның көшесінде тұрамын.
Буырқанып, қайнап, тасып, тұнамын.
Орындалған арманы боп ақынның,
Алаңынан азытам жыр бұлағын.
Мен Мағжанның көшесінде тұрамын.*

Қазақстан Республикасы министрлер Кабинетінің 1993 жылғы 13 тамызда № 695 қаулысымен Петропавл педагогикалық училищесіне Мағжан Жұмабаевтың есімі берілді. Қазір бұл оқу орыны - Мағжан Жұмабаев атындағы гуманитарлық колледж. Қазақстан Республикасы Президентінің 2000 жылдың 23 қарашалағы №490 Өкімі бойынша Солтүстік Қазақстан облысындағы Булаев ауданы Мағжан Жұмабаев ауданы болып аталды. Егемен елдігіміздің арқасында Мағжанның күні туған жерінің аспанында жарқырады. Сөйтіп, ақын жырлары енді байтақ әлемді шарлап, оның өзі дүние жүзі халқының мақтанышына айналды.

Тағдыр – ай десеңші! Кеше ғана халық жауы деп келген Мағжан ақынның жұлдызы Қызылжар аспанында – Қазақия көгінде жарқ етіп, жарқырап, мәңгілікке жанып тұратын болды.

ҚАРАҒАШ АУЫЛЫНДАҒЫ МАҒЖАН ТОЙЫ

«...Ал енді Сасыккөлде откеп тойдан соң Мүтәллап Қангожиннің Есілдің Оңтүстік батысындағы Қызылжардан 100 шақырым жердегі өзінің туған ауылы Қарағашқа апарып той өткізуі барлық Мағжанды сүйген елді қуантты. Бұл – тек Мүтәллаптің ғана емес, күллі қазақ халқының Мағжанға деген махаббатын айшықты көрсететін құбылыс сияқты болды». Хамза Абдуллин. «Мұстафа мен Мағжан – Тұран елінің даналары». кітабы, 42 - бет. Алматы – 1989жыл.

Иә, мен данышпан ақын Мағжан өлеңдерімен бала күнімнен сусындаған адаммын.

Күннен тугап баламын,
Жарқыраймын, жанамын.
Күнге ғана бағынам,
Өзім күнмін, өзім – от,
Көзім қысық, сөзім де - от,
Өзіме өзім табынам.

Жерде жалғыз тәңірі – от,
Оттан басқа тәңірі жоқ!

– деп жырлаған ақынға қайран қалып, қайта – қайта оқушы едім. Ол тұста Мағжан өлеңдерін жұрттан жасырып оқитынын. Ал, мені Мағжан өлеңіне дуалаған менің ауылым, Қарағашым, осындағы от ауызды, орақ тілді аталарым -шалдар. Олар көбіне домыраға қосып, ақырын ғана ыңылдап айтып отыратын еді. Сонау 50-жылдардағы колхоз басқармасы Баян Ешкеев те, колхоз партия ұйымының хатшысы Жұныс Мағзұмов та Мағжан өлеңдерін әнімен, мақамымен айтып отыратын. Өлеңнің авторын олар ешкімге айтпайтын.

Бұлар өткен ғасырдың басында ашылған Әділбай мектебінің түлектері еді. Кеменгер жерлесіміз Қайсар Тәштитов та аталмыш орыс – қазақ мектебінің түлегі болатын. Мектеп қазіргі Аралағаш ауылы төңірегінде тұрған. Біздің ауылдың бірсыпыра азаматтары осында оқып, Мағжанның, Міржақыптың өлеңдерімен де осы оқу орнында достасқан.

Ұлы ақынның өлеңдерін мен де қариялардан жазып алатын едім. Мағжанға деген сүйіспеншілік солай басталған –ды.

1989 – жылдың жазында Мағжан Жұмабаевтың ортамызға қайтып оралуын облыс басшылары, жалпы ел болып оның туған жері - Сасық көл жағасы мен Сарытомар даласында мерекелемекші болды. Осы тойға дайындық жұмыстары жүріп жатқан тұста Мағжан тойын мен неге туған ауылымда өткізбеймін деген ой келді де, елде кеңшар директоры болып жүрген Біржан Кенжеғозинмен ақылдастым. Той жабдығын өзім көтерем, сен тек ұйымдастыру жағына қол ұшын берсең болды деп едім, аға, сізге көмектеспегенде кімге көмектесемін, -деп, білегін сыбанып шыға келді. Қуанғаным-ай!Мың болғыр, нағыз азамат екенін, өзінің текті атаның баласы екенін танытып тастады. Әкесі Балғожа ағамыз да ақын жанды, адамды тани білетін, ақылға бай, сөзге шебер адам еді. Мен 50-ге келгенде өлеңмен телефон арқылы өзі құттықтап еді, қайран қария, ол сонда сырқаттанып, төсек үстінде жатыр екен ғой.

Мағжанға арнап туған ауылым Қарағашта той өткізетінімді халық депутаттары облыстық Советі атқару комитетінің төрағасы Балташ Тұрсынбаевқа айттым. Ол алдында таңданып қалғандай әсер байқатты. Таңданатын да, таңырқайтын да жөні бар. Сырт қараған адамға, мен ұлы ақын Мағжанға кіммін? Бес қайнаса сорпамыз қосылмайтын адамдармыз. Менің ол кісімен жақындығым да, туыстығым да жоқ қой. Міне, мәселе

кайда. Бірақ акынның қасиетті рухы мені өзіне тәнті еткізіп, жақындатып тұр ғой.

Сартомардағы Мағжан тойы да керемет дүрілдеп өтті. Менің ауылым Қарағаш – ойдым–ойдым ақ кайыңды орман ішіне орналасқан. Ормандар алыстан сағым теңізінде жүзіп бара жатқан кемелердсі, немссс, аралдардай көз тартатыны бар. Алты ай жаз бойы жауын жаумаса да, бұлар өз бояуынан айналып көрмеген. Сұлу жер! Нағыз акындар жайлайтын мекен.

Қарағаш туған жер – ауылым,

Қарағаш – дарқан ел – қауымым.

Таң болып қалар ең бір көрсең,

Көкшенің тетелес бауырын.

Көк белес, нулы орман жан – жағы,

Ол қашан кемелге толғалы.

Төсінен ақ жамбы шашылған,

Шіркіннің базар – ау, бар маңы.

— деп жырлаптын бір кездс Қарағашымды. Ауыл Ленин аудандық шаруашылық бірлестігі болып тұрған. Шамасы 300 –ге таман түтіні бар іргелі ауыл. Бұл ауылдан талай – талай есімдері елге танымал адамдар шыққан. Қазақстан комсомол - жастарының 1930 – жылдардағы бірінші басшысы болған Қайсар Тәштитов, Солтүстік Қазақстан және Көкшетау облыстарында Қазақстанның ауылшаруашылығы құрылысын ұйымдастырушылардың бірі, әрі бірегейі болып танылған Сәмеке Ешкеев, соғыстан кейінгі жылдарда Қазақстанның солтүстік облыстарында қазақ жастарының ана тілінде оқуларына, олардың институттарда оқып, жоғары білім алуларына сүбелі үлес қосқан Өмірзақ Ғайсин және басқа да біртуар азаматтар көп еді.

Негізінен мал шаруашылығымен айналысқанмен, ауылдағылар астық та өндіретін. Жері құнарлы.

Қарағаш ауылының үлкен мәдениет үйіне халық симай кетті. Ауылдың үлкені-кішісі түгел жиналған. Алматыдан, Қарағандыдан, Ақмоладан, Ақтобе, Атыраудан және басқа облыс, аудандардан, көрші ауылдардан келген халық қанша! Облыстық партия комитетінің хатшысы Нелли Александровна Иванова Қарағаштағы Мағжан тойын ашып берді де, құттықтау сөзін сөйледі.

Қазақстан Жазушылар одағының хатшысы, осы мерекеге жазушылар делегациясын бастап келген жазушы, КСРО Мем-

лекеттік сыйлығының иегері Сәкен Жүнісов:- Жолдастар, қарағаштық бауырлар, қаумалаған халайық!Қуаныштарың құтты болсын, ардақты перзентің, асыл ақының Мағжанның орталарына қайтып келген қуанышымен құттықтаймын!Ал енді Мағжан ағамызға, оның тамаша қасиетті рухына арнап той өткізіп отырған Мүтәллап бауырымыздың адам қайран қаларлық ісі-бүкіл қарағаштықтардың, күллі халқытың ұлы Мағжанға, оның сан сырлы, сымбатты, терең ойлы, өрнекті поэзиясына деген сүйіспеншілігінің символы сияқты, жолдастар. Мағжан Жұмабаевқа арналған қазақ –совет әдебиетінің күндері ұлы акын туып, өскен Қызылжар өңірінде алғаш рет өтіп отыр. Өйткені, Мағжанның түнекті дүниеден ақталып келгеніне де бірнеше ай ғана болды. Осыған бүкіл ел болып қуанып жатырмыз. Бұрын бұл Солтүстік Қазақстан облысында бүкіл республикамызға белгілі үш алып жазушыларымыз бар еді. Олар Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов және Иван Шухов болатын. Енді олардың алдында бүкіл түрік жұртының ақиық ақыны, сіздердің жерлестеріңіз, бауырларыңыз Мағжан Бекенұлы Жұмабаев тұратын болды. Бұрындары біз әр қазақ міндетті түрде ұлы Абайдың өлеңдерін оқуы керек, білуі керек десек, енді жасымыз бар, жасамысымыз бар- бәріміз де дүлдүл акын Мағжанның да жырларын оқып, білгеніміз дұрыс болады. Абай өлеңін жатқа білмейтін қазақ, қазақ емес деп жүрген едік, енді Мағжан өлеңін білмейтін қазақ, қазақ емес дейтін боламыз. Ол үшін ана тілімізде сөйлеп, ана тілімізде оқиық, жолдастар. Мағжан шығармаларын орыс тілінде емес, өзіміздің қазақ тілінде, Мағжанның тілінде оқығанға не жетсін. Аударманың аты аударма ғой. Мағжан акын енді тек қана сіздердің ақындарыңыз емес, ол бүкіл Қазақстанның ақыны болады. Ол осыдан Көкшетау, Қостанай Атырау, Ақтөбе, Алтай, Алматымен қауышып, бұдан асып, бүкіл қазақ жерін аралайды, Одан әрі орыс елін аралап, ол еуропаға жол тартады. Сөйтіп біздің дара-боз акын күллі әлем жыршысына, ақынына айналады.

Қарағаш та ақынның ауылы, біздің Мүтәллап ақынның ауылы. Мағжан аталарыңның орталарына оралғанына қуаныштарың тіпті, орынды –ақ. Сіздер Мағжанды бізден де артық білуде тиістісіздер. Өздеріңізге жерлес, туыстас ақынның тамаша сырлы да, отты өлеңдерінен алған әсерлерін Мүтәллап та жанына сіңіріп келген ғой. Мағжан тойын өзінің ауылында да өткізіп отырғаны оған деген ғажайып сүйіспеншіліктен, сағыныштан туған деп түсіну ләзім. Тойларыңыз құтты болсын ағайындар.

Қазақстан Жазушылар одағының жанындағы Мағжан Жұмабаев атындағы Қазақстан жазушылар қорының директоры, М. Мақатаев атындағы сыйлықтың лауреаты, талантты акын, өзіміздің жерлесіміз Ерік Асқаров Мағжан акынға деген жүрек лүпілін жиналған қауымға жеткізіп еді.

Қадірлі ауылдастар, тойларыңыз құтты болсын! – дей келіп ол Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасының кіріспесін:

*Жүрегім, мен зарлымын жаралыға,
Сұм өмір абақты ғой саналыға.
Қызыл тіл, қолым емес, кісендеулі,
Сондықтан жаным күйіп жанады да.
Қу өмір қызығы жоқ қажытқан соң,
Толғанып қарауым сол баяғыға.
Түйіннің тоқсан түрлі шешуі бар,
Әдемі ертегідей баяғыда.
Әдемі өткенді ойлап айнымасам,
Сұм өмір күшті уын аяды ма?*

-деп тамаша бір шабытпен жатқа оқыды да, Мағжанның 1938 жылы репрессияға ұшырап атылып кетуі, жалғыз Мағжан акынның трагедиясы емес, бүкіл халықтың трагедиясы. Трагедияның сорақысы 1960-жылы Мағжан ақталғаннан кейін үп-түңсіз жабылып қалуында. Сол жылдары Сәкен Сейфуллин, Лияс Жансүгіров, Бейімбет Майлиндермен бірге шықпауында. Арада 20 жыл өткеннен кейін ғана Мағжан акын ортамызға оралып отыр, -дей келіп, той өткізіп отырған Қарағаш ауылының азаматтарына, акын ағасына ризалық сезімін өзінің суырыпсалма өлеңімен білдірді. Ел дүрілдете қол соғып, Ерікке қошемет көрсетті.

Сөз алған ұлы акын Мағжан Жұмабаевтың немересі Ұлжан Жұмабаева былай деді:

*Кең дала, көресің ғой, анау жатқан,
Жібектей жасыл шөптер бетін жапқан.
Асқар тау, балдан тәтті сулары бар,
Әне сол анам еді мені тапқан!*

-деп, Мағжан атам өзінің жері, өзінің елі туралы осылай жазған. Менің аяулы акын атам өте бауырмал, аккөңіл, биязы мінезді адам болған. Ол Мәскеуде оқып жүргенде, оған институтта қалып, осында сабақ беруін өтінігенде, жоқ, мен ауылға барып, балаларды оқытамын, -деген екен менің Мағжан атам. Менің бар арманым осы депті. Мұны маған Мағжанның сүйікті

жары, менің Зылиха апам айтты. Зылиха апам қазір менің қолымда, Алматыда тұрамыз. Мен өзімнің атымнан, Зылиха апамның атынан Мүтәллап ағаға Мағжан ағасының құрметіне той өткізіп отырғанына көп рахмет айтамын. Құрметті Қараағаш ауылының азаматтары, бүкіл ел болып Мағжан атамның рухын аспанға көтеріп жатқандарыңызға ризашылығымды айтып, басымды иемін. Барлығыңыз аман болыңыздар.

Мағжан біздің қазақ поэзиясын ғарыштық биікке шарықтатқан акын, - деп бастады өз сөзін Халық жазушысы, төкпе акын Ғафу Қайырбеков. Біз әлі Мағжанның деңгейіне жете алмай келеміз, жолдастар. Ұлы жерлестеріңіздің орталарыңызға қайтып оралуына қуанып, қошемет көрсетулеріңізге қарағанда, қарағаштық бауырлар, сіздер де акынсыздар -- ау деп қалдым. Иә, шыпдығында да акынның ауылы ғой. Мына отырған өздеріңіздің балаларыңызды азамат, акын еткен сіздер. Қазақстанның қай киырынан болсын акындар келе қалса, Қарағашқа ат басын тірейтін болады. Себебі бұл акынның ауылы. Ұлы акын Мағжан тойын кереметтей тойлап отырған да акынның ауылы. Ғажап! Мен өзі сезімнің адамымын ғой. Сіздердің акын Мағжанға деген ыстық ықылас, сүйіспеншіліктеріңізге қуанып та, толқып та тұрмын, бауырлар. Бұл өзі адам ауызбен айтып жеткізе алмайтын құбылыс. Сіздер Мағжанға деген халықтың сағынышын білдіріп тұрсыздар. Мағжан жеңісінің алғашқы күндері жасасын!

Құрметті Рақа! (Рахманкүл Бердібаев ағамызға күле қарап) Бүгін мына акынның ауылында өзіміз бір қазақша көсіле сөйлейікші. Мынандай қалың елдің алдында акынның бүйірі қызып, өлең оқығысы келеді ғой. Мағжанның «Күннен туған, гүннен туған пайғамбар» деген өлеңі бар. Мен де «Күннен туған» деп Мағжанға арнап өлең жазып едім, соны сіздерге оқийн.

*Рас қой күн перзенті шынында акын,
Бәрінен күннің оған нұры жақын.
Жердегі құдайлардың басын иіп,
Бәрі де алдына кеп жығылатын.
Өйткені оның оты шарпылмайтын,
Тірлік жоқ шарпылғанда балқымайтын.
Тас та жоқ, тақыр да жоқ, өзге түгіл,
Алланың елшісіндей аты да айқын.
Қолына қалам алса құдіретті,
Ұршықтай үйіреді ол, жер мен көкті.*

Ұшқан құс, жүгірген аң, жүрген адам,
Бәрін де көз алдында көлбеңдетті.
Не дерсің тәңірі демей оны сонда,
Жерге бір келіп – кетер, анда – санда.
Болады жер де жесір, ел де жесір,
Болмаса бір ақыны анда – санда.
Сондай жыр үйреткен-ді Мағжан маған,
Мейлі оны адам дерсің бағы жанбаған.
Алайда ақындықтың аруағын,
Көтерді ол биігіне армандаған.
Не керек ол қазақты бір шулатты,
Салды да ауызына мың шумақты,
Ана тіл, ана жырдың бұлағынан,
Таңдайын талайлардың шылқылдатты.
Ондайлар жер бетінде көп тұрмайды.
Көп тұрып, атағына кір жұқтырмайды.
Сондықтан аз ба, көп пе алдарқатқан,
Ақын, а жол болады алғыс айтқан.
Сүйегі қалды құрап сан ант атқан,
Бір кезде ақынды атқан, ақылды атқан.
Басына күнде жақсы бір кезек күн,
Ақынның ақ бесігі сол бөбектің.
Әумин! –деп тебіреніңдер, аққайыңдар,
Арманға сан көп айтқан сен де жеттің.
Ал енді шайқалыңдар, қарағайлар,
Басыңа биік – биік тарады ойлар.
Тарады асыл жанға, ақын сөздер,
Соны айтып құмтөбенің бірі айғайлар.
Арулар қақтырыңдар ән қанатын,
Тән балқып, қызығына жан қанатын.
Түсетін маржан десе Мағжан аты,
Оралды енді бүгін қайран ақын.

Ғафа ағаң поэзия прағымен аспанкөкке қанат қаққандай, шалқып, тасынып кетті дерсің. Әрбір сөзін ашық, айқын оқып, тыңдаушысының мақамымен де тәнті ететін ақынға жұртшылық өре-түре келіп, қол соғып тұрды.

-Өлеңді түсінетін аудиторияда оқу керек екен-ау!-деді шаттанып, шабыттанған Ғафу аға.

Ардақты бауырлар! – деді академик Рахманқұл Бердібаев ағамыз, - қазақ жерінің сонау 10-ғасырда ғұмыр кешкен данышпан ғалымы, дүние жүзіне білімнің шам - шырағын жаққан Әл - Фараби өзінің бір атақты ақын замандасы қайтыс болғанда: - Біздің халқымыздың ақыл ойының кемересі бір елі түсті – ау, - деген екен. 20-ғасырдың басында өмір сүрген қазақтың ұлы адамдарының Шәкәрімнің, Ахметтің, Мағжанның, Жүсіпбектің, Мержақып Дулатовтың 70-80 жыл бойы аты аталмай, шығармалары оқылмай келсе, біздің халқымыздың ақыл – ой, парасатын бірнеше елі төмен түсірген.

Өзеннің суы шалқып ақса, дәрияның суы шалқып ақса, кең далада шөп өседі. Елдің де көркі болады, жердің де көркі болады. Егер өзеннің суы сарқылып қалса, жаңағы көріктен айырылады. Бейнелесі айтсақ, халықтың сөзін айтатын, намысын қорғайтын, рухын білдіретін-ақын. Осынау ақындардың, ойшылдардың осыншама уақыт көзден ғайып болып кетуі қиын заманда біздің қазақ халқының рухани дамуына сонша залал келтірді. Бірнеше буын өкілі, үш буынның өкілі деуге болады, сол адамдарды білмеді. Қасиеттерімізді, елдігімізді танымады. Тіліміздің, тарихымыздың, елдігіміздің, намысымыздың жақсы создерін ести алмады.

Сондықтан да біздің ақыл – ой, парасатымыз бірнеше елі төмендеп кеткен еді. Міне сол ұлылардың оралуымен, соның ішінде ұлы ақынымыз Мағжан Жұмабаевтың оралуымен, сол дәриядай болып аққан халық парасаты өзінің кемеріне келе бастады. Міне, сол толысқан парасаттарымыз құтты болсын. Абайдың сөзі бар:

*«Көп адам дүниеге бой алдырған,
Бой алдырып, аяғын көп шалдырған.
Өлді деуге бола ма ондайларды,
Өлмейтұғын артына сөз қалдырған», - деп.*

Қазақ жері қандай кең болса, дарынды, данышпан адамдар да көп болған. Әр өнердің биіктері болған. Гете айтады: «Адам баласы Жаратқанмен таласа алмайды. Үлкен тауларды жасай алмайды, үлкен өзенді орната алмайды. Ол адам баласының қолынан келмейді. Нағыз сұлулықты табиғат жасайды», - дейді. «Бірақ адамның да қолынан келетін биіктіктер бар. Адамның да қолынан келетін тереңдіктер бар», - дейді. Тереңдіктер, биіктіктер деген өнер.

Қазақ жерінде күйдің де биік жерлері бар. Анау Құрманғазы, мынау Тәттімбет - шертпе күйдің күмбезін шығарып кет-

кен. Үлкен дарынды әннің мұнарасын соғып кеткен Біржан, Ақан бар. Одан биік әніміз жоқ. Сол сықылды адамның ақыл – ойы жеткендей поэзияның да биіктері бар. Сол биіктеріміздің біреуі Шыңғыс тауы болатын болса, Абайдың елі болатын болса, қазақ поэзиясының тағы бір биігі – дәл осы өлке - Солтүстік Қазақстанның осы бір тамаша өңірі. Осы поэзия биіктеріміздің қайтып оралуы құтты болсын!

Патшаның Сарайы да, ұлылардың мәңгілікке жасаған ескерткіштері де жойылады. Уақыттың катап сынына төтеп бере алмайды. Қазақ халқы айтпақшы: «Дүниенің бәрі жойылады, дүниенің бәрі жаналанады. Туу бар жерде - өлу бар. Бірақ екі – ақ нәрсе өлмейді. Ол- акынның аты, ғалымның хаты», -деген. Міне, Мағжан Жұмабаевтың оралуы өте бір мәні бар, терең құбылыс. Бұл - демократияны тереңдету кезеңіне сәйкес келіп отыр. Тұншыққан ойлар, айтылмаған сырлар, өксікті армандар жарыққа шығатын заманға келіп отырмыз. Міне, осы заманымыздың қарқынына сәйкес, өшкеніміз жанып, өлгеніміз тірілді дейміз. Мағжан Жұмабаев туралы жаңа – жаңа жазыла бастады. 70 жыл бойы ол қара тақтада жазылып келген. Енді оның аты бұдан былай қарай алтын әріптермен жазылатын болады. Мағжан Жұмабаев неге осыншама қиыншылыққа түсті? Ақ-молла Мұхамедиядтың сөзі бар. Діни мағналы сөз болғанымен де, керек сөз, терең мағнасы бар.

Қайғылы пендесіне құдай жақын,

Жылатар пендесінің асыл затын.

Кімді артық сүйсе, соны артық қинар,

Достың естийін деп мінәжатын, - деген.

Мағжанның сонша азапқа түсуі, өмірінің ерте қиылуы, ылғи белсенділердің, жұлқындылардың сынына ұшырауы кемдігінен емес, оның артықтығынан. Артық жаралғандығынан, халықтың жүрегіндегі сөзді, ойды айта білгендігінен және тайсалмай еркін айтқандығынан. Ғасырлар бойы халқымыз жинаған даналықты келешек қауымға бергісі келгендіктен. Шынын айтқанда, халқымыздың намысын айтқандықтан. Сол намысымыздың қайтып оралғандығы құтты болсын.

Мағжан Жұмабаевтың өлеңі – қазақ сөзінің ескерткіші. Дүние жүзінің поэзиясында орын алатын қазақ өлең өнерінің үлгісі.

Ерте замандарда акындыққа да тәуіп етіп іздеп барады екен. Мұрат тауы дейтін болады екен де, сол тауға барып түнейді екен. Мұрат тауының бұлағынан су ішелі, сонда әлгі адамға

ақындық даритын болған. Менін ойымша бұдан былай қарай Мағжан күндері өте береді. Түбінде, ақын боламын, сөз өнеріне жетемін дегендер орны осы жер болады. Тау дегеніміз бейнелі сөз. Бұл жер жазық болғанмен өлсіннің тауы. Сол мұрат тауларыңыздың орнағаны құтты болсын.

Мағжан арман еткен елдің ішінде отырмыз. Енді Мағжанның ізбасарлары туу керек. Әр нәрсе өзінің келешегімен жақсы. Орталық қазақстан, солтүстік қазақстан –қазақ поэзиясының орнаған жері. Анау Бұқар жыраудан бастап, бүгігі Сәкен Жүнісів, Ғафу Қайырбековтерге дейін қазақ өнерінің інжу – маржанын, қазақ сөзінің ең асылын жасаған ел бұл. Бүкіл Сарыарқа. Сонғы жылдары қазақтың өлеңінің ғимаратын соққан елден жазушылар аз шыға бастады. Оның себебі не?Оның себебі, мектептердің азайып кетуі. Қазақтың тілін, мәйегін, дәнін оқитын адамдардың азаюы. Мен ауызша сөйлегенді тілді толық білгендік деп ойламаймын Кітап тілін білу керек. Сол көшіміз үзіліп қалғандай болды. Қазақтың барлық жері бізге бірдей. Ал әдебетімізді жасаған елдің керуенінің іркіліп қалғаны өте ауыр еді. Мағжандардың, Ахметтердің қайтып оралуынан сол тоқталып қалған көш қайтадан жүрер деп ойлаймын. Ол үшін ана тіліндегі мектептер көбейуі керек. Қазір барлық техникалық институттарда қазақ бөлімдері ашылып жатыр. Енді біздің тіліміз бастауыш, орта мектептің тілі емес, ғылымның тілі болады. Кешегі Абайлар, Мағжандар салған дәстүрді орнату керек. Әрбір тілдің 50 шақты қызметі бар дейді. Сол бір қиыншылық жағдайда 50 шақты қызметінің жартысынан астамы жоғалып кетті. Соны орнына түсіруіміз керек.

Мағжанның айым, күнім деп бағалаған тілі аман болсын, соны жаратқан елі аман болсын.

Содан шешеннен шешен тізгін алып, қарағандыдан келген сыншы, филология ғылымдарының докторы Бакыт Кәрібаева, Ақтөбеден келген Қойсын Дүйсенова, Есілкөлден келген Баян атты қарындасымыз ақын Мағжан жайында ойлары мен толғаныстарын тілге тиек етті.

Мағжан Жұмабаевтың шығармаларын жинап, оны насихаттап келе жатқан ақын, аудармашы Хамза Абдуллин Мағжанның бұрын көпшілікке белгісіз болып келген өлеңдерін оқып берді. Ақын, жерлесіміз Есләм Зікібаев ақиық ақынға арнаған өлеңі оқып, жиналған қауымды риза етіп тастады. Тойға келген қонақтарды Ленин аудандық атқару комитетінің төрағасы Мейрам Едірессов бауырымыз құттықтады, Мағжан ағамыздың

тойына келіп, оның өмірі мен ғажайып жырлары туралы көсіле сөйлеп, көңілімізді көтергендеріңізге рахмет десті қарағаштық азаматтар.

Ата – бабамның қыстауына, Балықты көлінің жағасына бірнеше үй тіктірдім. Ол кезде қазақ үйін табу да қиын еді. Көбіне мұндай той – томалақтарды палаткаларда өткізетін едік қой. Сәті түсіп, мұның да жөні келіп қалды.

Балықты көлінің аумағы 15-20 шақырымдай. Атақты Жолдыөзек бойындағы көп көлдердің бірі.

Атығай қоныс салған Жолдыөзекке. . .

Бір кезде жау да салған қолды Өзекке.

Айрылып байлығынан көп соққы жеп,

Көз жасы Атығайдың толды Өзекке!

-деп Мағжан жырлаған өлке.

Көктемде Балықтыға Жылымды көлінен кішкене озенше(-өзек) арқылы су тасып, қайнап келіп жатады. Сондықтан мұны ел «Өзек» деп атайды. Мағжанның «Батыр Баян» поэмасындағы «қара өзек», «қанды өзек» осы деседі екен қариялар. Баянның інісі мен қалмақ қызын атқан жер де осы тұста көрінеді –міс. Бұл Балықтының батыс жағалауы, Алқа ауылының іргесі.

О заманда, біздің ауылға атақты Ақан сері жиі келіп жүріпті. Елдің шарусы жақсы, малға бай болғанға ұқсайды. Оның үстіне Байқадам деген атамыз Ақкиіктің белгілі биі. Бұл ауылда өнерпаз адамдар да көп екен. Солардың бірі-жылқылы бай, әрі өнерпаз, сері Садуақас деген атамыз. Ол кісі домбырасын алып күй тартқанда, оның сұлу шұбар аты билеп тұратын болған. Ақан сері атығай ішіне келгенде Садуақасты қасына ертіп жүретін көрінеді.

Бұлтындай сүмбіленің ауып жүрмін,

Туысты атығайдан тауып жүрмін. –

деп басталатын Ақан серінің өлеңі осы бір сөзімізді дәлелдейді.

Дарабоз ақынымыз, бауырымыз, жерлесіміз Мағжан тойы да осы ата – бабамның шалқар даласында, айдынына күн қондырған кәусәр сулы Балықты көлінің жағасында өтіп жатыр.

Ежелден сауықшыл ауылдың сауыққой жастары да тойдың өресін аспандатып – жүр. Әншілік өнерімен бүкіл республикаға танылып қалған Сәлім мен Керей Садриевтер Ақанның, Біржанның әндерін, Мағжанның «Бәрінен де сен сұлу» әнін кезек – кезек шырқағанда сырғалы кербез қайыңдар да: «Біз бұл

әндерді тындағанбыз, естігенбіз», дегендей, бас изеседі. Әулие акын жайлы әңгіме, аңыз айтып, сұлулық, мәңгілік өмір, тіршілік жырын жырлайды.

Бір аланда палундар қазақша күрестің көкесін танытып, қызбаланған жұртшылық кепкелерін көкке атып жатқан шуы да, дуы да өзінше қызық.

Сәйгүліктер тұяғымен күй ойнап, Нөгербек(қыстау аты) даласын ұршықша үйіріп барады. Бірде қатарласа, бірде сондарына қарай шыққан кику, көтерме айқай, қазақы жүйріктердің делебесін одан сайын қоздыратындай. Мәреге бұрын жеткен аттардың иелері өзі шапқандай, өзі озғандай мәз - мәйрам.

Біздің қазақ той өткізсе, алды – артына қарамай, барын салады ғой. Қазақ бір құшақтаса, мол құшақтайды демекші, бәрі де мол болды. Шүкіршілік.

Облыстық, аудандық партия және атқару комитеттерінің жауапты қызметкерлері Н. А. Иванова, Б. Тұрсынбаев, З. С. Беева, Ә. Ысқакова, М. Едірессовтар Мағжан тойының өту барысында азаматтық, адамгершілік ортақ көңіл танытты. Ауылдастарыммен араласып, бірге тойлады. Сөйтіп, Мағжан ағамыздың тойының бір бұлағының көзін ашқандай болдым. Ұлы акынның рухын Қарағаштағы ауылдастарым, елім төбесіне көтерді, жүрегіне ұялатты. Мағжанның аруағы жебеп жүрсін деймін.

АСҚАҚ ТҰРҒАН БӘЙТЕРЕК

Ұлы адамдар жайлы естелік жазу өте жоғары жауапкершілікті қажет ететінін біле тұра, өзім аса құрмет тұтатын алып тұлға, жерлес жазушы – академик Сәбит Мұқанов жайлы қағаз бетіне үзік сыр түсірмеу кешірілмес күнә сияқты көрінді. Өйткені, марқұм Сәбит ағаның сыр алысар, ой бөлісер жан аямас досы, не болмаса туысы болмасам да сонау Алматыдан туып-өскен атамекені - Есіл өңіріне келе қалғанда ұлы жазушы ағаның қасында болып, балалық, інілік ізет көрсеткенім, ұлағатты әңгімесін, келелі кеңесін тыңдағаным шындық.

Менің бұл ісім Сәбит ағаға жағыну, болмаса оған көрініп қалу емес, дүниеге қайталанып келе бермейтін ұлы жүректі адамға інілік қызмет, сүйіспеншілік, кішілік көрсетуден туған еді.

Халқымыздың Сәбит Мұқановтай ұлдары көптеп туа берсе оларға қызмет етуден казактың қай қара баласы жалығар дейсіз. Ол бір сәулелі бакыт емес пе! Кезінде сондай бакыт менің де басыма қонған.

Ұмытпасам 1967- жылдың маусымында Қызылжарға жерлес жазушы С. Мұқанов келді. Қасында сапарлас серіктері де бар. Бірі-көрнекті ақын ағамыз Мұзафар Әлімбаев, ал екіншісі өзіміздің, облысымыздың айтыс ақыны, әнші, домбырашы Игібай Әлібаев. Сәбит ағаның Солтүстік Қазақстан облысына әдейі ат басын тіреуінде, менің түсінігімше, екі себеп бар. Біріншісі, жылдағы әдеті бойынша туған жеріне келіп, өзімен бірге өскен жора-жолдастарымен, ағайын-туғандарымен және оқырмандарымен қауышу. Адам баласы егде тартып, қарттыққа қарай бет қоя бастағанда, жас шағында өткен оқиғаларды есіне түсіріп, қызықтап, ансайды. Сол жас дәуренді бірге думандатқан достарды іздейді, сағынады. Міне, сол сағыныш Сәбит ағаны да Қызылжарға жетелейді ғой деп ойлаймын. Жазушының бұл сапарының тағы бір мәні бар. Қызылжарлықтар оны Қазақ ССР Жоғарғы Советіне депутаттыққа кандидат

етіп ұсынған болатын. Республика парламентіне ұсынылған кандидат пен сайлаушылардың кездесу рәсімі де болуға тиісті еді.

Ойқаладағы «Заря» кинотеатрінде Сәбит Мұқанов сайлаушылармен кездеседі, сен сонда сөз сөйлеуің керек, - деді бірде телевизия және радио жөніндегі облыстық басқарма партия ұйымының хатшысы Вениамин Федорович Яковлев.

-Онда мен не айтам?-дедім мен шыныммен саскалақтап. Мен үшін тосын қойылған бұл тапсырмаға сенерімді де, сенбесімді де білмедім. Бойымды бір түсініксіз сезім билеп алды. Облыс, республика халқы түгіл, бүкіл Совет елі, барша әлем қол соғып, құрмет тұтатын Сәбит Мұқановтың алдында менің мінгірлегенім қалай болады? Бұл кісі жайында саликалы да, салмақты ой айту менің шамамнан келмесе не болдым. Әй, осы біздің адамдар да қызық, ештеңенің байыбына, маңызына жетпестен кем пішіп, келте қайыра салады. Әйтпесе осынау Қызылжардан, тіпті, телерадио басқармасынан менен өзге адам таппағаны несі, -деймін іштей күйініп. Дауылды түнгі аспалы көпірде тұрғандай халімді байқаған парторг: ничего, -деп мені өзінше жігерлендіріп, ақыл-кеңес айтып жатыр. Менің алай-бұлай бұлтақтағанымға көнетін ол жоқ. Сонымен тәуекелге бел байлап, алдымен қазақ тілінде, содан соң орыс тілінде Сәбит ағаның кандидатурасын сайлаушылар алдында қолдап сөйлейтін болдым.

Кешкі сағат 17. Кинотеатрдың залы да әжептәуір кең екен. Жиналған халықтан ине шаншар жер жоқ десе болғандай, отырар орын болмағандар түре келіп тұр. Жиналғандардың бәрі де атақты жазушы-академик Сәбит Мұқановты көреміз, сөзін тыңдаймыз деген ниетте. Мойындарын соза түсіп, тыныштала қалған. Шыбынның ызыңы естілетіндей. Осы тыныштықты жазушының тамағын кеней шыққан жіңішкелеу дауысы бөліп жіберді. Сәбит аға көп сөйлеген жоқ. Бірақ, керісінше сайлаушылар жағынан өз кандидаттарына беріп жатқан аманаттары молырақ сыяқты. Қаланың мәдениет, әлеуметтік жағдайы қашаннан оңбай келе жатқан емес пе?! Сөйлеушілер бірінен соң бірі шығып, өз ойлары мен тілек-талаптарын жіпке тізгендей айтып жатыр.

С. Мұқанов сахна төріндегі қызыл матамен жабылған столдың тура орта тұсында кең маңдайы жарқырап, қапсағай мол денесімен халыққа қарай ұмтыла түсіп, бар бейілімен, жан-тәнімен, елдің сөзін ынтыға тындап отыр.

Бір кезде маған да сөз кезегі келді.

-Жолдастар, әркімнің өзінің сүйікті жазушысы болады. Сондай жазушы, Сейфуллин, Майлиндермен бірге қазақ-совет әдебиетінің кара шаңырағын көтерушілердің бірі, академик-жазушы, жерлесіміз, қаламыздың құрметті азаматы Сәбит Мұқанов. Сәбит ағамыздың шығармалары тек қана қазақ оқырмандарына ғана емес, көп ұлтты совет халқының бәріне де таныс.

... Ағамыздың өмірі мен шығармашылық жолдары әр бір совет азаматына, әсіресе, жас ұрпаққа үлгі-өнеге. 335-Подгорный сайлау округі бойынша Қазақ ССР Жоғарғы Советінің депутаттығына кандидат етіп ұсынылып отырған ардақты азамат, кадірлі жерлесімізге бір ауыздан дауыс беруге шақырамын, -дедім.

Кездесу аяқталды, жұрт тарай бастады. Сәбит аға да есіктен шығып барады екен, мені көрді де: қарағым, рахмет, екі тілде жақсы сойледің, ана машинаға отыр, бірге барамыз, -деді есіктен төрдей ұзын кара «ЗИЛ-ді» пұсқап. Ағаның жанында облыстық атқару комитеті төрағасының орынбасары Л. П. Орлова бар екен. Біз отырған машина қонақ үйге қарай бет алды. Ал оған жету үшін алдымен ойдан тауға қарай көтерілуіміз керек, биіктігі де ежептәуір. «Ойқаланың» бұрылыс-қиылыс көшелерінен өткеннен кейін біз мінген «ЗИЛ» өрге қарай бет алды. Асфальт жолдың он қанатында нағыз өрге шығар, таудың ұшар басында тұрған қос қабатты тас үй жақты қолыммен нұсқап, Сәбит аға маған: Сен мынау үйді білесің бе?-деді. Ел-жұрттан естігенім болмаса. ... деп мұрынымның астымен мінгірледім. Білмеймін деуді де ұят санап, білемін дегенді айтудан қорқып отыр едім, Сәбит аға бар денесімен маған қарай бұрылып: бұл жерде Абылайдың Ақ үйі тұрған деп, ол үйдің тарихынан қысқаша анықтама беріп тастады. Сендер-журналистер туған жердің, елдің тарихын жақсы білгендерін дұрыс болады деп қойды жазушы. Аға, біз Абылай ханның атын атауға қорқамыз ғой, батылымыз жетпейді дедім, ағымнан жарылып. Ол кісі енді бұл жерге келмейді, қорықпа, -деп мырс-мырс күліп алды да: Абылайдың тарихта болғаны рас, қазақ халқының ханы болғаны, Қызылжарда аз-кем тұрғаны шындық, айналайын. Жолшыбай менен жөн сұрап, қай жерден, қай ауылдан екенімді анықтап жатыр Сәбит аға. Ленин ауданына қарасты Қарағаш ауылынанмын дегенім сол екен, аға маған қарай тағы да оқыс бұрылып: иә, Қайсардың ауылынансың ба?-дегені. Сол ауылданмын деп жатырмын мен де.

-Е, айналайын, Қайсар, . . Қайсар. . . деді Сәбит аға ойланып қалғандай. Сөйтті де осы өңірден шыққан алғашқы комсомолдардың ішінен бірталай қызмет істеп, Отанына, еңбекші халқына көп еңбек сіңірген комсомолдың біреуі Қайсар Тәштитов, Ол менен төрт жас кіші еді. Біз онымен 1922-жылы осы Қызылжарда «Қазақ-татар клубының» сауық кешінде таныстық. Күн сайын болатын мұндай сауық кештерді ұйымдастырушылардың бірі Қайсар екен. Комсомол ұйымына 1921-жылы түскен ол ауыл арасында да бірталай қызмет атқарып, Қызылжарға шыныққан комсомол болып келіпті.

Кейін Алматы қаласында көріп, онымен бұрынғыдан да жақсы танысып, араласып та кеттік.

Қайсарды жақсы көріп қалғандықтан мен өзімнің «Сұлушаш» деп аталатын поэмамның басты бір геройын Қайсар деп атағам, -деп ардақты аға Қайсардың бүкіл өмір жолын, оның Қазақстан комсомолына сіңірген еңбегін жырдай айтты. Сондағы менің қайран қалғаным, адамдардың аты-жөндерін, жер, су аттарын бұлжытпай есінде сақтауы. Өзіміз бірге қызмет істеп жүрген кісілердің есімдерін кейде ұмытып қалып жатамыз. Ал Сәбит аға тірі шежіре, көне тарих еді. Қандай тақырыпта әңгіме қозғасаң да тайпалған жорғадай көсіліп кетер еді. Тыңдаушыны өзіне тәнті етіп тастайтын, өзіне еріксіз қарататын ғажайып қасиеті бар болатын.

Академик -жазушы С. Мұқановтың Қызылжар қаласын коркейтіп, , оның мәдени-әлеуметтік жағдайын жақсартуға қосқан үлесі мол. Кейіннен өзінің есімімен аталған облыстық кітапхана, қаламыздағы драма театры мен орта мектеп құрылысы Сәбит ағаның тікелей араласуымен салынған ғимараттар. Оның «Петропавл қаласының құрметті азаматы» деген мәртебелі атақ алуының сыры да осында жатыр.

Қонақ үйге келсек Сәбит ағаның бөлмесінде Игібай Әлібаев, Мұзафар Әлімбаев, Уакит Темірбеков және Мәлгеждар Әуесбесковтер отыр екен. Сәбит аға есіктен кіре бергенде Игібай ақын үкілі домбырасын бебеулетіп жіберді де, өзінің аскақ даусына басты дерсің. Ақын термелеп жөнелді. Отырғандар әншіні қолдап, қолпаштап жатыр. Игібай ақынның мұнысы Сәбит Мұқановқа көрсетіп отырған қошеметі, бір жағынан әзіл сияқты көрінді маған. . Кейіннен байқағаным, Игібай ақын Сәбит ағамен қалжындаса да береді екен. Әзіл-қалжындары да әдемі, өте жарасып тұратынын да көрдім.

Иекен Біржан салдың көкке өрлеген қанатты әнін де, Ақан серінің мұнды әуенін де, Үкілі Ыбырайдың сырлы жырын да шырқады. Сәбит аға акын дауысы шарықтай көтерілгенде: О-о-о-деген-деп Иекенді қолтықтап, көтермелеп қояды. Сөйтіп тамаша рахат құшағына енгендей, әнді құмарта тыңдайды.

-Аға, ертең кешке телевизиядан сөйлуіңіз керек екен. Басшыларымыз бен цензура қызметкерлері сөйлейтін сөзіңіздің мәтінін сұрайды, -дедім. Не туралы айтады екен дейтін шығар, -деп қойдым тағы да.

-Қарағым-ау, мен не айтады дейсін. Құдай аузыма не салады, соны айтамын да, -деді сылқылдай күліп жазушы.

Сәбит аға Петропавл телевизия студиясына белгіленген уақытта келді. Қасында жоғарыда айтылған жолсеріктері бар.

Меймандармен телевизиялық хабарды мен жүргізіп отырмын. Жерлес жазушы өзінің шығармашылығы жайлы айта келіп, жалпы Қазақстан жазушыларының бүгінгі қол жеткен табыстарын тілге тиек етті. Өзі айтқандай, оның қолында бір парак қағаз да болған жоқ. Көпшілікке айтарын көкірегіне бұрын-ақ жазып алғандай. Енді сол жазып алғандарын іркіліссіз төгіп отыр, төгіп отыр, тоқтаусыз, ағыл-тегіл актарула. Жазушының туған халқына айтарының мол болғаны қандай ғажап!

Француздың атакты жазушысы О. Бальзак алпыс роман жазып қалдырған кісі. Менің Бальзактан да көп роман жазуға мүмкіндігім бар, болашақта жазатын кітаптарыма пайдалануға жинаған материалдарым көп. Денсаулығым жақсы, тоқсан жас жасауды ойластырып жүрмін, -деп еді Сәбит аға қалжыңға басып.

Шыпдығында С. Мұқановтың жаңа кітаптары жыл сайын бірінен соң бірі кітап дүкендеріне түсіп жататын. Оқырман қауым сол тұста жалағармағай «Аққан жұлдызды» құмарта оқып жүрген. Жұрт Сәбит ағаның әлі талай шығармалар беретініне сенетін еді Октябрь деп аталатын жаңалық лебімен Қызылжар өңірінде болған өзгерістер, азаттық, бостандық жолында ақ бандалардан қапыда мерт болған күрескерлер жайлы Сәбит аға облыс көрермендерінің жүрегіне жеткізді.

Қайран Баймағамбет жанып тұрған жалын едің-ау!-деуші еді акын Ізтөлінді есіне түсіріп.

Бандиттер Қызылжар революционерлерін атып қана қоймай, олардың денелерін балталап, қылышпен кескілеген ғой. Кескіленіп, туралған денелердің кімдікі екенін айыру мүмкін болмағанның, бәрін бір жерге жерлеуге тура келді. Тек Баймағам-

беттің денесін үстіне киген қызыл ала ішкі киімінен ғана айырды. Ол бір ауыр кезен еді ғой, киім де тапшы болатын. Баймағамбеттің ішкі киімдерінің қызыл ала шыттан тігілуі, сол жоқтықтан еді, - деді Сәбит аға. Ізтолин де сіздердің телестудияларыңның жанындағы бауырластар қабірінде жерлепген, - деп акынның өлмес жырын оқып берді.

Қызылжарда Хафиз Базарбаев деген жігіт болды, - деп Сәбит аға қаламызда комсомол ячейкасын алғаш ұйымдастырушылардың бірі туралы әңгімелеп кететін. Ол өзі қаланың төңірегіндегі былғары зауытының жұмысшысы Базарбайдың отбасында туған. Февраль революциясы болған жылы Хафиз он үш жаста еді. Сол жасына карамай Қызылжарда ұйымдасқан Союзмен ісіне араласып, белсенділік көрсеткен. Қызылжар большевиктерінен үлкен саяси тәрбие алған. Осындай комсомолдық қызу істе жүрген Хафизді 1921-жылдың басында кулактармен байлар оны ат құйрығына байлап сүйретіп, азаптап өлтірген. Қызылжарда Х. Базарбаев атымен аталған көше бар. Хафиз өлтірілгенмен оның бостандық жолындағы ерлік ісі жас ұрпақтың есінде мәңгі сақталатынына сенемін, - дейтін.

Есімі елімізге мәлім, әйгілі акын Мұзафар Әлімбаев академик-жазушы Сәбит Мұқановтың шығармашылығы жайлы, оның Совет әдебиетіндегі орыны туралы кеңінен сөз еткен еді.

Әнші-акын Игібай Әлібаев туған елге арнаған өлеңдерін домбырамен орындап берді. Әнші Үкілі Ыбырайдың,

Біржанның әндерін де шырқады. Сөйтіп Сәбит ағаны да, корермен көпшілікті де екі өнерпаз риза еткен.

1960-жылдары акын Мағжан Жұмабаев туралы ел ішінде әңгіме көп болатын да, оның халық жауы деген жаладан ақталуын күтетін. Хабар аяқталғаннан кейінгі өзара әңгіме арасында мен Сәбит ағадан Мағжан акын туралы сыр тарттым. Ол кісі осындай сұрақтың болатынын білгендей, еш бөгеліссіз: Мағжан өте туған акын еді, күшті акын болатын, - деп Сәбит аға акынның «Гүлсім ханымға» деген өлеңін біреу естіп қалмасын деген кісіше, қарлығыңқыраған жінішке дауысымен акырын жатқа оқып берді. Міне, төгіліп тұр емес пе! Оның өлеңдері де, поэмалары да осындай, - деп қойды маған жымия қарап.

Сәбит Мұқановтың қарапайымдылығы, жоғары адамгершілігі, акын-жазушыларға қамқорлығы және ол кісінің қызық-қызық мінездері жайында талай-талай естеліктер жазылары анық. Қамқорлығы дегеннен шығады, 1972-жылдың көктемінде Солтүстік Қазақстан облысына, өзінің туған еліне келгенде

теледидардан сөйлеп, былай деген еді: Бір өлең бар «Туған жер еш нәрсе жоқ сенен ыстық, Себебі сенде туып, сенен ұштық». - деген.

«Мынау туған жердің топырағы, суы адамды тарта береді. Мен ең алғаш осы Петропавл уезі, қазіргі Солтүстік Қазақстан облысынан оқу іздеп басқа жакқа аттанғанымда биыл елу жыл. Сол елу жылдың ішінде қандай ауыр жылдар болса да жылына бір келіп кетпеген жылым болған жоқ. Биыл да келіп қалдым. Оның бір талай себептері бар. Бірінші, туған жерді көру, суынан, дәмінен тату, сонымен бірге осы облыстағы Сергеев ауданында тұратын Қазақ –совет әдебиетінің көрнекті акындарының бірі Ғалым Малдыбаевтың 70 жасқа толуына байланысты жасаған тойына келдім. «Гой дегенде, қу бас домалайды» деген қазақтың сөзі бар. Ғалым бірге өсіп, біте қайпаған, менен аздап кішілігі бар, бір жағынан сырқаттау, отырып қалған адам. Соның көңілін көтеріп, әрі халықпен, жерлес бауырлармен, туған жермен дидарласуға келіп қалдым».

Міне, осыдан-ақ Сәбеннің дос-жолдастарына деген қамқор көңілі, сүйіспеншілігі көрініп тұрған жоқ па!

Солтүстік Қазақстан облысы еңбекшілерінің әрбір игі қадамдарына қуанып, ынта-назарын ел жакқа салып жүретін.

Бұл жолы да солай болды.

-Қазір көктем уақыты, жұрт үлкен шаруашылық науқанға кірген кез. Ол егіс науқаны. Мемлекетке астық сатуда Солтүстік Қазақстан облысының республикадағы орыны аса үлкен. Бүгін таңертең радиодан «Қостанай» деген ән естідім.

Тегі Алматыдан айтты ғой деймін, басын ұстай алмай қалдым.

Қостанай облысы республикадағы көлемі жағынан және мемлекетке астық сатуда алдыңғы қатарда келе жатқан облыстардың бірі. Ал соның із-өкшесін баса, етегінен ұстай, жарысып, кейде озып кете жаздап келе жатқан республикадағы ең көрнекті облыстың бірі-осы Солтүстік Қазақстан. Облыстың егіншілікте, мәдениетте жеткен жетістіктерін естігенде қуанамыз. Осыдан бірнеше жыл бұрын қазақша айтқанда Қызылжар, орысша айтқанда Петропавл үлкен деревня сияқты болатын. Соңғы он жыл ішінде қала кең қанат жайып, өркендеп, өсіпті.

Қаланы аралап көрдік. Қала керемет жаңарып, көркейіп келе жатыр, тамаша үйлер салыныпты. Соның ішінде мен үшін ең бір көрікті, театрдың жаңадан салынып жатқан үйі. Бұл мақта-

рға тұрарлық ұй. Бүкіл Қазақстанды алғанда мұның алдына түсетін театр үйі кемде-кем. Сонымен бірге қалада тоғыз қабат үйлер бой түзепті. Алдағы уақытта да осындай үйлер салына береді деп ойлаймын.

Жана ғана Омбы, Көкшетау, Қостанай облыстарына жер асты құбырларымен су беріп жатқан жерді көріп келдік. Бұл ертегіде ғана болатын нәрсе. Шындықта мұндай игілік, жақсылық ешкімнің ойы түгіл, түсіне де кірген емес.

Биыл жылдың ырымы жаман емес. 15-майдан бастап облыстың барлық шаруашылықтары егіс ісіне жұмылады.

Егін салып жүрген еңбеккерлерге зор денсаулық, жұмыстарының жемісті болуларына тілектестік білдіремін». -деген еді.

Қазақ-совет әдебиетінің қалыптасуын, өркендеуін Сәбит Мұқановсыз ұғыну, түсіну мүмкін емес. Ол Қазақ-совет әдебиетінің нулы орманында жеке дара көзге ұрып тұратын бәйтерек, асқақ бәйтерек.

Сәбит ағаға деген ыстық ықыластан, сағыныштан туған өлсім бар еді. Сол өлеңімді де келтіре кетуді жөн көріп отырмын.

*Есілдің өзің өскен атырабы,
Құлпырып нудың жырлап жапырағы.
Қырдағы Қызылжарың сағынды ма,
Сәбе!-деп көшелері шақырады.*

*Сен жүрген құба жон да жатыр әлі,
Бұрқылдап күлгін, қара топырағы.
Сағынып талай барған «Тың теңізің»
Сылдыр-сылдыр Сәбе!-деп шақырады.*

*Толқынды толқын қуып жапырады,
«Дос» неге бұлай суын сапырады?!
Дөңінде «Түлк ойпақтың» жел суылдап,
Сәбе!-деп сызылтып ән шақырады.*

*Кеше-бар, бүгінде ол жоқ. Осы арасын
Тірліктің қалай ғана қош аласың?
Туған жер ұлын жоқтап толғанғанда,
Жүрегің сыздап, көзге жас аласың.*

СӘБИТ МҰҚАНОВТЫҢ ТОЙЫ - ХАЛЫҚ МЕРЕЙІ.

(Кинорепортаж)

Академик – жазушы, даңқты жерлесіміз, тамаша сөз зергері Сәбит Мұқановтың туғанына 90 жыл толуына арналған салтанат Есіл өңірінде жалғасуда. Астанмыз Алматыда өткен мерекенің бар сұлулық сәні, шалқар қуанышы, дарқан шапағаты Солтүстік Қазақстан облысына ауысты.

Астанамыздан ұшқан күміс канат әуе лайнері Қызылжар әусжайына бір топ қаламгерлерді, Сәбең отбасының мүшелерін жеткізді.

Меймандар арасында Өзбекстаннан, Белоруссиядан, Якутиядан, Татарстаннан, Томнан, Омбыдан келген ақын-жазушылар бар.

Жазушылар делегациясын Қазақ КСР Министрлер Кеңесі төрағасының орынбасары Күмісжан Омірбаева мен Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының екінші хатшысы Сайын Мұратбеков бастап келді.

Құрметті меймандарды қарсы алушылар Сәбеңнің мерей тойына арнайы келген оның асыл жары Мәриям апайға дәм – тұз ұсынды. Мәриям апай өзін және туған – туыстары мен балаларын, немерелерін жылы шыраймен қарсы алғандары үшін облыс, қала басшыларына ризашылық ықылас білдірді.

«Қызылжар» ансамблінің өнерлі өрендері меймандарға мың бұралған билерін де, қырдың қызыл гүлдерін де сыйға тартты. Қызылжардың тіл үйірген сары қымызы да халқымыздың қазақы дәстүр жалғастығын растағандай болды.

Меймандарды облыс, қала партия, кеңес ұйымдарының өкілдері қарсы алды.

Қаланың орталық көшесіндегі облыстық кітапхана Сәбит Мұқанов атында. Меймандар осында қала жұртшылығымен, бұқаралық хабарлар өкілдерімен және қаладағы шығармашылық ұйымдар өкілдерімен кездесті.

Кездесуді Қазақстан Компартиясы облыстық комитеті идеология бөлімі меңгерушісінің орынбасары Әдия Ахметова қысқаша сөз сөйлеп ашты да, кездесуге келгендерді ардақты ағамыз, жерлес жазушымыз Сәбит Мұқановтың әулетімен, туысқандарымен таныстырды.

Жазушылар делегациясы атынан сөз алған көрнекті ғалым, жазушы Тұрсынбек Кәкішев Солтүстік Қазақстан – тамаша

таланттар өлкесі. Бұл кеше ғана ортамызға оралған кезінде орыстың үлкен зиялылары «Қазақтың Пушкині» атаған, бүгін мүшелтойын тойлап отырған Сәбит Мұқановтың сөзімен айтқанда Абайдан соңғы ұлы ақын Мағжан Жұмабаев туған өлке. Бұл әдебиетіміздің биік шыңдарының бірі, екі жылдан кейін туғанына 90 жылдығын тойлағалы отырған Ғабит Мүсіреповтың, орыс – совет әдебиетіне елеулі үлес қосқан, Горькийдің ыстық ілтифатына іліккен Иван Шуховтың туып өскен жері, - деді ғалым

Қазақтың тіршілік- тынысын білгісі келген адам тек қана Мұқтар Әуезовтың «Абай жолын» ғана оқып қою аздық етеді, - деді «Жұлдыз» журналының бас редакторы Мұқтар Мағауин.

Бұған қоса «Өмір мектебін» міндетті түрде оқу қажет.

Сөз кезегі Сәбит Мұқановтың сүйікті жары Мәриям апайға келгенде ол былай деді:

Қызылжарға келген сайын мен Сәбит атындағы облыстық кітапханаға кіріп шығамын. Осындағы мұражайды да көріп, кітапхана жұмысымен танысамын. Облыстық кітапхананың директоры Бейбітгүл Мағжанкызы да, қызметкерлері де бұл мәдениет ошағын жақсылап ұстап отыр. Өзім соған әрқашан риза болып жүремін. Міне, бүгін де тамаша, жамансы жағдайда екен. Сәбиттің атындағы кітапхананың ел-жұрт алдында көрікті, мазмұнды болғаны жақсы ғой. Мен ризамын. Кітапхана қызметкерлеріне мың да бір рахмет.

Құрметті меймандар мен қала жұртшылығы Сәбит Мұқанов атындағы көше мен Мир көшесі қиылысқан алаңға жиналды. Мұнда да әр ұлттың өкілдері көп жиналыпты. Салтанатты рәсімде қалалық партия комитетінің бірінші хатшысы Дядин мен жазушы Мұстафин сөйледі:

Сәбең Қызылжарға келген сайын осындай қала көшелері халыққа, машиналар легіне сыймай кетуші еді. Бүгін де Сәбеннің өзі келгендей қаламаыз салтанат құшағына еніп тұр. Қазақстанның көрнекті жазушылары, қала халқы келіп оның рухына, аруағына бас иіп тұрмыз.

Бұдан кейін «Қазақ тілі» қоғамы облыстық бөлімшесі басқармасы төрағасының бірінші орынбасары, тарих ғылымдарының кандидаты, профессор Қабдәш Қалиев, көрнекті жазушы Сафуан Шәймерденов, Сәбеннің үлкен ұлы Арыстан және басқалары сөйледі.

Қызылжар қаласының орталық көшесінде Сәбене ескерткіш ашылды.

Сол күні кешкісін Погодин атындағы облыстық драма театрының үлкен залында салтанатты кеш болып өтті. Салтанатты кеште облыстық атқару комитетінің төрағасы Шалбай Құлмақанов баяндама жасады.

Салтанатты кеште Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының екінші хатшысы Сайын Мұратбеков былай деді:

Қазақ жазушыларының ішінде соңына Сәбит Мұқановтан мол мұра қалдырған жазушы жоқ. Сәбеннің еңбектерін зерттеп жүрген ғалым ініміз Құлбек Ергөбековтің айтуынша жазушының 50 томнан астам шығармалары бар көрінеді. Ал оның бәрін шығару біздің міндетіміз. Бүгіндер біз Сәбеннің 100 жылдық тойын өткізуді ойластыруымыз керек. Оның 100 жылдығы қарсаңында барлық шығармалары жарық көрді.

Сәбеннің бұрын қысқартылып басылған, бұрын еш жерде басылмаған шығармалары түгел ел игілігіне айналады.

Саха жазушысы Николай Урсун:

Саха халқы мен қазақ халқының түрлері де, тілдері де бір, - түркі халықтары. Мен сіздерге Саха елінің ыстық сәлемін ала келдім. Сәбит Мұқановтың 90 жылдығы біз үшін де үлкен той. Саха халқының үлкен жазушысы Рафрон Данилов Сәбит Мұқановты жақсы біледі. Ол бізге Сәбиттің қайтыс болардан екі - үш ай бұрын Саха еліне келіп, студенттермен кездесу өткізбекші болғанын айтты. Бірақ сұм ажал оны бұл мақсатына жеткізбеді.

1930 жылдары Солтүстік Қазақстан облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы болған Кир Степанович Амосов жазушы Сәбит Мұқановты жақсы білген. Оның шығармашылығының шындалып, шынығуына көп көмек еткен, қамқорлық жасаған. Жазушы Сәбит Мұқановтың тойы құтты болсын!

Сәбеннің шығармаларын туысқан өзбек тіліне аударып жүрген өзбек жазушысы, аудармашы Нәсір Фазылов Сәбен жайындағы ойларын ортаға салды. Қызылжар қаласының дәл ортасына Сәбит ағаға ескерткіш орнатылыпты. Мана сол мүсінді көріп көзіме жас алдым. Құдай – ау, Сәбит сияқты дарынды жазушысы болса армяндар, грузиндер әр көшеге бір – бір ескерткіш орнатар еді. Сәбит аға дүниеден өткелі 17 жыл болып қалыпты. Содан бері орнатылып отырған алғашқы ескерткіш скен. Әрине, Қызылжар көшесінде Сәбиттің, Ғабиттің, Мағжанның, Шұховтың ескерткіштері тұрады әлі. Қызылжарлықтарға сәлем.

Сәбен туған өлкенің көркіне көрік қосылып, маусым бояуы қоюлана түсегендей, айшықтана көрінеді. Тойға келген меймандар осынау сұлулық құшағына еніп, ақ қайындар мен аккуларды қызықтайды. Олар кезінде ақын Сәбенді, жазушы Сәбенді де сұқтандырған. Тойшылар көші Мамлют ауданына қарасты Дубровное селосының тұсына келіп тоқтады.

Меймандарды кеңшар жұмысшылары мен көркемөнерпаздары құшақ жая қарсы алып, әннен шашу шашты. Меймандарға қазақтың ежелгі қонақжайлылығын танытты.

Дәуіріміздің ұлы дарындарының бірі Мұхтар Әуезов: «Әрі ақын, әрі романист, әрі драматург және әдебиет тарихының зерттеушісі Сәбиттің аты қазақ оқушысының мол қауымына өте данқты, анық қымбат аттың бірі. Оның аты бүкіл одақ елінің оқушысына да мәлім» деген екен.

Көп ұлттың өкілдері бауырластық, достық, туыскандықпен өмір сүріп келе жатқан Қызылжар өлкесінің аспаны шаттық үндерге, сазды әуендерге толы.

Сәбит ауылы. Дәл осынша қарақұрым халықты ауыл ауыл болғалы қабылдап көрді ме екен? Көрген жоқ шығар. Жазушының жерлестері Сәбене, оның рухына деген ыстық ықылас, сүйіспеншілік білдіріп, ауылда музей-үйі комплексін салып бітірді.

Облыстық атқару комитетінің төрағасы Ш. Қ. Құлмаханов сөз сөйлеп, Сәбит Мұқановтың ескерткіш-мүсінінің жамылғысын ашуға жазушының жары Мәриям апайды, халық депутат-

тары облыстық кеңесінің төрағасы С. А. Медведевті және Жамбыл аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы Ш. С. Сұмағұловты шақырды.

Сәбеннің тас мүсіні биік тұғырда туған елімен, осы тойға арнайы келген меймандармен сәлемдесіп тұрғандай.

Қазақ ССР Ғылым Академиясының академигі, жазушы Зейнолла Қабдолов, ғалым Тұрыспек Кәкішев тебірене, толқып тұрып Сәбен жайлы, оның өмірі мен шығармашылығының қилы да, қызықты шақтарын еске түсірді.

Мәриям апайдың жерлестеріне арнаған сөзінде оның жан сыры, жүрек толқуы байкалып, бүкіл ел болып Сәбене, оның аруағына, дарынына көрсетіліп жатқан құрметке ризашылық сезімі де айшықталып көрінді.

Сәбит Мұқановтың мұражай – үйі. Жазушы туған ауылына жыл құрғатпай келгенде ат басын тірейтін қара шаңырақ осы Мұнда Сәбеннің бауыры Шәкен Мұстафин тұратын еді. Ол да дүниеден өтті. Бірақ қасиетті шаңырақ, ондағы дүниесіз мүлік Сәбеннің тірі кезіндегідей бәз баяғы қалпында сақтаулы. Мұнда жазушының қаламдас дос- жолдастарымен кездесу сәттерін бейнелейтін, оның бұраланы көп өмір жолынан сыр шертетін фото- суреттер көрмеге қойылған. Бүгіндер бұл үй халықтың игілігіне айналып отыр. Меймандар Сәбеннің мұражайының жанына жасыл шырша екті.

Уақытта тоқтау жоқ. Өмір де, заман да өзгеріп, жанарып, жаңғыруда. Сәбеннің өзі айтпақшы, «жаман ауылы» қанатын кең жайып, жаңа салынған үйлермен бұрып-бұрып да көркейіп, көз тартады.

Сәбеннің тойына жиналған халықта қисап жоқ. Ақ кайыңды ойдым – ойдым ормандардың қойнауларында қаз – қатар тігілген қазақы үйлер. Жамбыл, Сергеев және Қостанай облысына қарасты Ленин ауданының шаруашылықтары құрған ақ ордалар жазушы мерекесінің мәртебесін көтере түскендей, өте салтанатты. Бұл ауылы аралас, қойы қоралас елдердің Сәбене деген шынайы сүйіспеншілігі болса, ағайындар бір – бірінің рухын көтеріп, қуаныштарын бөліскені.

-Сәбит туғанда шүйінші сұрай барған адамға әкесі аяғындағы етігін шешіп берген екен, -деп әңгімесін жалғастырды Сәбеннің сүйікті жары Мәриям апай. Сүйткен Сәбиті ел-жұртының мақтанышына айналып отыр. Сәбиттің аруағы бір аунады. Аруағы бір аунады оның, айналайын, алтын халқым. Осындай

құрмет, қошемет көрсетіп отырған ел-жұртыма, халқыма ризамын. Мың да бір рахмет сендерге, -деді Мәриям апай.

Жазушы Сафуан Шәймерденов: Мен өзі Сәбит Мұқановтың баласындай болып кеткен адаммын. Мені жеткінзген де, оқуға түсірген де, жазушы еткен де Сәбең. Мен оған қарыздармын. Сәбең көзі тірісінде халықтың құрметіне бөленіп кеткен, сол құрмет әлі де жалғасуда. Сәбең бақытты жазушы. Ол мәңгі өлмейтін жазушы, -деді сөзінің соңында Сафуан Шәймерденов.

«Мен бұл жерге 6 мың километр жол жүріп келіп отырмын, -деп бастады әңгімесін Белоруссиядан мейман болып келген жазушы Кивко. Қазақ халқының ұлы жазушысы Сәбит Мұқановтың 90 жылдық тойы маған өте ұнады. Қарапайым халық Сәбит Мұқанов туралы жазушылардың естеліктерін мынау шыжып тұрған күннің ыстығына қарамастан тыңдап тұр. Бұл неткен өнер сүйген халық екеніне таң қаласын.

Ұлттық ойын-сауық, айтыс, бәйге бәрі де тамаша. Мен жазушы тойына мұнша халық жиналатынын бірінші көруім. Қазақ жері даналар еліне, дарындар жеріне айнала берсін».

Айтыскер ақындар бірін – бірі бұрыннан білетін болғандықтан да олар сөзсайысқа бірден кірісті. Талай-талай ірілі-ұсақты айтыстарда топқа түсіп, шашасына шаң жұқтырмай жүрген Ерік Асқаровтың өресі бүгін де биіктеу көрінді. Жалпы осы айтыста бас бәйгіні қостанайлық ақын қыз Гүлнәр Қалқаева олжалады. Айтыс ақынының «бес қаруын» еркін меңгерген қаршадай өнерлі қыз бәйгеге тіккен сәйгүлікті ауылына мініп кетті.

Облысымыздың әр ауылынан келген не бір ділмәр-шешендер, көмейінен күміс әні құйылған әншілер мен термешілер, жауырыны «жер иіскеп көрмеген» палуандар, не керек өнерлі азаматтардың бірі де бұл тойда қалыс қалған жоқ.

Жазушы Зейнолла Қабдолов:

«Сәбеңнің тойы Қызылжарда болып еді кеше, енді бүгін Жамбыл ауданында, Сәбеңнің туған ауылында өтіп жатыр. Сәбеңнің балалығы басталған жерде даналығы жалғасып жатыр. Мәрмәр тастан өріліп Сәбеңнің мүсіндері жасалуда. Оларды ашу рәсімінде болдық. Қазақтың ұлттық ойындары, ән мерекесі жалғасуда. Сәбеңнің тойы тамаша өтіп жатыр».

Халқымыздың Сәбең деген шексіз сүйіспеншілігінің, қадір-қасиетінің нышаны осындай.

СӘБИТ МҰҚАНОВ ТУРАЛЫ ОЙ

Кенес өкіметі құлады. Коммунистік партия азып-тозып, бытшыты шықты. Ал Сәбит Мұқанов болса кенес өкіметінің бел баласындай болған, қаны да, жаны да Октябрь, Лесин деп ұрандап тұрған адам еді. Кеңестік идеологияның алқызыл туын асқақ ұстаған да осы кісі. Демократияның жылы лебі бүкіл қазақ даласын жайлап алды. Мұнымен бірге еліміз ғасырлар бойғы бодандықтан құтылып, егемендікке қол жеткізіп, өз алдына тәуелсіз мемлекет болып, тереземізді басқа елдермен теңестіреміз деп жүрміз.

Жерлес жазушымыз Сәбит Мұқановтың тағдыры не болады? Ол енді тарих сахнасынан түсегін шығар, -дедік бәріміз, бәріміз болмасақ та көпшілігіміз осылай ойлағанымыз шындық. Уақыт. . . Жылдар өтіп жатыр. Жазушы Сәбит Мұқанов өз орнында. Ешқайда кеткен де жоқ, жылжыған да жоқ. Себебі ол халқымен бірге ұзақ ғұмыр жасайтын туындылар жазған үлкен жазушы, халқымыздың арғы-бергі тарихын сары топырақтан копара қозғап, шежірелеген ғалым.

«Ботагөз», Аққан жұлдыз», «Өмір мектебі» романдары, «Сұлушаш» поэмасы, «XX-ғасырдағы қазақ әдебиеті» және тағы басқа да толып жатқан прозалық, поэтикалық және драмалық еңбектері халықтың қазынасына айналғалы қашан.

Кенес заманында туған ұрпақ Сәбит Мұқановтың шығармаларының кейіпкерлерімен тәрбиеленген, өнегесін алып, өскен. Сәбит шын мәнінде халық арасынан шыққан жазушы, ғалым. Ол әрқашан халықтың тыныс-тіршілігін, арман-мүддесін жырлаудан бір танып көрмеген қаламгер. «Советтік сөзге қаламы, көрмеген істе мұқалып», -деп өзі жазғандай, Сәбит Мұқанов өмір сүрген дәуірінің жалынды жаршысы, насихатшысы. Ол: «кедей таптан шықтым, табым үшін қызмет етемін» деген сенімде болды. Табы оның халқы. Сол табына сөз де, ант та берді. Осы жолға бар күш-қайратын, ақыл-ойын жұмсады. Қызылжарға келген сайын Сәбит ағаны телестудияға шақырып, көгілдір экран арқылы әңгімесін тыңдайтын едік. Ол өзінің бүгінгі дәрежеге жетуін Лениндік партия мен Кенес өкіметінің арқасы деп қуанышпен айтар еді. Жазушы бұларға имандай сенді.

Максим Горький бастаған орыс жазушыларының шашбауын көтерісіп, «тапшыл» Сәбит Мұқанов Қазақстанда социалистік реализмді қуағтаушылар қағарында көріне білді. Сөйтіп,

қазақ әдебиетін де біртектілікке айналдырды. Мәселен, керемет бағыт-бағдары бар, әр түрлі пікірлердегі жазушылар, ақындар бұлармен қатар өмір сүруге қиын еді. Әсіресе, демократиялық бағыттағы «Алаш»

партиясының мүшелері Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаевтар халық жаулары деп аталды. «Алашордашылар» қазақ жазушылары тапқа бөлінуді қойып, таптық емес, жалпы қазақтық әдебиетті өркендету керек», - деген пікірде болды, - деп жазды Сәбит Мұқанов. /Өмір мектебі, 220- бет/ Сөйтіп, Кеңес жазушылары таптық әдебиет үшін күрес жүргізді. «Ұлт әдебиеті таптық әдебиетке айнала алмайды», «Ұлт әдебиеті- интернационализмнің қарама- қарсы беті болуға тиісті» деген бізге қарсы ұрандарды өз көзімізбен оқып, өз құлағымызбен естіген адамдармыз. Сондықтан Коммунистік партия халықты совет әдебиетін жасаумен қатар, оның ғылымын жасауға да шақырды. Сонда партия шақыруына қазақта үн қосқандардың бірі Сәбит Мұқанов болды. . . Мұқанов қазақ совет әдебиетінің правосын қорғаумен бірге, совет әдебиетінің дұшпандарына қарсы соққы берді», - деп жазды Сәбит Мұқанов туралы естелігінде үлкен ақынымыз Әбділда Тәжібаев. «Кәдімгі Сәбит Мұқанов». Естеліктер. Алматы. «Жазушы». 1984ж.

Сәбең (Сәбит Мұқанов – Б. К.) өзінің «Өмір мектебі» мемуарлық трилогиясында Мағжанның өзіне ұстаз болғанын баяндайды деп жазады филология ғылымының докторы, профессор Бақыт Кәрібаева. «...Египет, Греция, Рим тарихын жетік білуіме Мағжанның көмегі болды. Конспектіні менімен бірге жасасты» деп жазды. (С. Мұқанов «Школа жизни», А., 1965г. 47-с.). Сәбең Мағжаннан бір емес, екі рет сабақ алады дейді ғалым Б. Кәрібаева. Алайда, ол өзін Совет үкіметінің «қожасы» сезінген шақта Мағжанды ұстаз еткісі келмеді. Кеңестік идеологияға қажетсіздігін көріп, оны қоғамнан аластауға кірісіп кетеді. Сонда уезд бастығы Соколов Сәбеңе мынандай басу айтып, зиялылық көрсетеді. – Осы өңірде қазақ тілін Мағжаннан артық оқытатын кісі бар ма? – дейді. - Жоқ, - деп, жауап береді Сәбең – Олай болса, алдымен олардың білімін үйреніп алмайсындар ма?! – деген қисынды уәжге Сәбең тоқтамай, оның өзін «контрмен» қорқытып, Мағжанды оқытушылық жұмыстан шығарып тынады. («Зиялыға зәрулік», ҚӘ.25.05.07ж.)

Сәбит Мұқанов Мағжанның ақындығын мойындаған адам. Ол «XX-ғасырдағы қазақ әдебиеті» деп аталатын кітабында Мағжанның ақындығына аса зор баға береді.

«...Ақындық жағынан келгенде, Мағжан, әрине, қазақтың күшті ақындарынан саналады. Қазақтың тілін байыту ретінде, әдебиетке жаңа түрлер енгізу ретінде, Мағжанның еңбегі көп. Абайдан кейін тіл өнегесіне Мағжаннан асқан ақын қазақта жоқ. Мағжанның жаңа бір еңбегі мынау: Мағжанға шейін қазақ ақындары көбінесе шығыс елінен, әсіресе, араб, парсыдан алатын. . Мағжан орыс мектептерінде оқып, көбінесе Еуропа пәндерінен сусындаған адам болғандықтан,

Еуропаның оның ішінде, әсіресе, озық әдебиетін тез меншіктейді. Абай қазақ әдебиетіне Еуропа түрлерін шет -пұшпақтап кіргізсе, қазақ оқушылары Мағжан арқылы толық танысты». - деп жазды

Сәбең. Ол өмірінің соңғы жылдары туған еліне, Солтүстік Қазақстан облысына, Қызылжарға жыл сайын келіп тұрды.

Әр келуі біз үшін зор қуаныш болатын. Жазушының өмірі мен шығармашылығынан, қазақ әдебиетінің бүгіні мен ертеңі туралы үзік-үзік болса да сыр тартуға талпынушы едік. 1965-66-жылдары халықтың аузында жүрген ұлы Мағжан Жұмабаев, оның өлеңдері жайында Сәбит ағадан сұрағаным бар. Ол сонда: -Қарағым, Мағжан үлкен ақын ғой. Ондай ақын біздің қазақта Абай ғана.

Абайдан кейінгі біздің осы Мағжан, -деп ақынның «Сүй жан сәулем» деген өлеңін жатқа оқып, біраз көңілдене күліп алып, «Батыр Баян» поэмасы жайлы ерекше сезіммен әңгімелер еді.

Дәл осы тұста халқымыздың ірі тұлғалары ортамызға оралғандай болып, өлгеніміз тіріліп, өшкеніміз жанғандай сезімде едік.

Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Ілияс Жансүгіровтер қазақ әдебиетінің төрінсіз орын алды.

Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Мержақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаевтардай жазықсыз құрбан болған жайсаң жандар, алып тұлғалар азаматтық болмыс-бітімдері толығымен ақталып, артында қалған мол мұралары туған халқымыздың рухани қазынасына қайта қосылып, шетімізден қуанышқа бөлендік. Осыларды кезінде газет-журналдарда, өзінің кітаптарында сынап-мінеген, көбіне солақай сілтеп жіберген сыншы Сәбит Мұқановты кім ұната қойды дейсің. Ұната қойған адам болды ма екен? Әй, қайдам?! Бола қойған жоқ. Кеңестік идеологияның ығына түсіп алып, ұрандап, айқайға басқаны пындық. Сол солақай сілтесімен Сәбең

талай-талай кемшіліктерге жол беріп алды. Өкініші кетпейтін кемшіліктер, қателіктер еді.

1965-жылы орыстың атақты жазушысы, біздің жерлесіміз Иван Петрович Шухов республикалық «Простор» журналына ұлы акын Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармашылығы туралы алғаш рет үлкен материал дайындағып, басып шығармақшы болды. Бұған Қазақ университетінің бірсыпыра оқытушылары, ғалымдары, қазақстанның белгілі акын-жазушылары

мен сыншылары қатысты. Мәселен, Х. Махмудов, О. Сүлейменов, Е. Жовтис т. б. Бұл арада бір шындықтың бетін ашып кеткен орынды болар. Ол- осы ұйымдастырылып жатқан күрделі істің негізгі ақылшысы, әсіресе, Х. Махмудовқа моральдық колдау көрсетіп отырған ұлы жазушы, жерлесіміз Ғабит Мүсірепов болды. Мұны Иван Петрович Шухов та білді. Ғабит аға әр кез Жазушылар Одағының үйінде үшінші кабаттағы фозде бильярд ойнайды. Филология ғылымдарының докторы, профессор Хайрулла Махмудовтың ұлы Ғабит Мүсіреповпен жолығысатын, Мағжан және оның шығармашылығы, акынға арналған «Простор» журналын шығару мәселелері осы жерде астыртын әңгімеленетін, түйінделетін.

Журналдың сигнал номері дайын болғанда «әттеген-ай!» дейтін жайға тап болды ұйымдастырушылар. Тағы сол Сәбит Мұқанов.

Мағжанға арналған журналдың шығайын деп тұрғанын біліп қалып, Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық комитетіне барған. Мағжан Жұмабаев халық жауы, алашордашыл, байшыл, Ленинді мазақтап өлең жазған кісі. Оған және шығармаларына жарық дүниені көрсетуге болмайды. Мағжан ұлы орыс халқы да жамандайды, сықақтайды. Ертең бізге Мәскеу не дейді?!-десе керек отырған жұртты қорқытып, үркітіп.

Ол кезде мен де Алматыда оқушы едім. Алғашқы бетте қуанышымызда шек болған жоқ. Мағжан жайында жазылған дүниелер «Простордан» алынып тасталды дегенді естігенде қуанышымыз да, көңіліміз де су сепкендей басылып қалды. Бүкіл студент қауымы, ғалымдар, жазушылар, тіпті, осы жайдан хабардар болған алматылықтар қатты іренжіді.

Кеңестер одағын басқарып отырған Никита Хрушев кезінде Қазақстанның оңтүстігінен біраз аудандарды өзбектерге өктемдікпен бергенде, біздің Сәбит ағамыз Никитаның бұл өрескел басбұзарлығын қолдап, өлең жазған, оны сол тұста «Жұлдыз» журналынан оқығанымыз бар.

Бірақ Сәбит Мұқанов мұнысын еш уақытта кателік деп ойламаған сынайлы. Өйткені ол басынан қара бақайына дейін Кеңестік заманның жазушысы, коммунистік идеологияның ығында жүрегін жалынды қайраткер.

*Жалғанда табынатын тәңірім – табым,
Табы жоқтың тәңірі жоқ, күні жарым.
Табым десем бұлақтай таудан аққан
Өн бойымды шымырлап билейді ағын.
Менің табым- еңбекші, еңбек ері,
Онсыз менде күн бұлдыр сағым. -*

деп жырлаған Сәбит Мұқановтың суреткерлік кредосы да, жалпы өмірлік бағдарламасы да осы болатын.

Әр қашан халықтың сөзін сөйлеп, жоғын жоқтаушы Сәбит Мұқанов Теміртау жұмысшыларын Кеңес әскерлерінің атқылауына байланысты Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің кезектен тыс өткізілген Пленуында мінберге бірінші болып көтеріліп, сөз сөйлегенде, Сәбен Қазақстанды басқарып отырған екі бастыққа бассалған ғой.

-Сендердің костюдеріңнің өңірінде окка ұшқан теміртаулықтардың қан тамшысы бар деген. Бұл сөз-ауыр сөз еді. Кейін Қазақстан үкіметін ұзақ жылдар басқарған сол бастықтардың бірі Сәбеннің сол сөзін өмір бойы жадына сақтаса керек қой.

Сәбит ағаның кітаптары Лениндік, Мемлекеттік сыйлықтарға ұсынылғанда, жазушы сол дәрежелердің біріне де ие бола алмады. Академик, жазушы жерлесіміз көгілдір экраннан сөйлеген сөзінде / ұмытпасам 1969-жылы / менің денсаулығым, шүкір, жақсы. Токсан жас жасаймын. Қазір нағыз шығармашылық шабыт үстіндемін, -дегені есімде. Мен француздың әйгілі жазушысы О. Бальзак сияқты алпыс томдық кітап жазамын деген еді Сәбен. Бірақ жазушының дегеніне сұм ажал жеткізбеді, оны арамыздан ерте алып кетті.

Көрнекті қаламгердің жетпіс жасқа толу қарсаңында жерлестері-біздер, оның көптеген оқырмандары Сәбит Мұқановты үкімет «Алтын жұлдызбен» марапаттайды десіп күттік. Ол ойымыз да, күткеніміз де болмай шықты. О. Бальзактай 60 том кітап жазбаса да, халқына 50 томдық шығарма берген Сәбит Мұқановқа Кеңес үкіметі үшінші рет «Ленин» орденін берді. Ал Сәбенді кейбір үкімет маңайындағылар, мемлекет қайраткерлері «Алтын жұлдызымен» құттықтап қойған көрінеді.

Денсаулығы қанша мықты десе де, жасы жер ортадан ауған адамға бұл үлкен сокқы болғаны даусыз. Бұл жағдайға да әкелген әлгі, сол Сәбеңнің бір ауыз сөзін ұмытпай жүрген жоғарыда отырған бастықтың ықпалы екені айдан анық

Сәбит ағамыз жазушылығынан гөрі, кеңес заманында саяси қайраткерлігінен көбірек сокқы көрген кісі. Қалай десекте, артына мол еңбек қалдырған жазушы, ақын, драматург, ғалым Сәбит Мұқанов өзі өмір сүрген заманның, уақыттың айтулы қаламгері болып қала береді.

*Советтік сөзге қаламы,
Көрмеген әсте мұқалып,
Мұны жазған адамы, -
Кәдімгі Сәбит Мұқанов*

-өз дәуірінің айнасына айналды.

Жазушының кателік, кемшіліктері болса, оны пендешіліктен туындаған жәйттер деп түсінеміз, солай қабылдаймыз. Сәбит Мұқановтың біліп, білмей жасаған пендешілдігі өзімен бірге о дүниеге кетті.

Ал оның 50 томдық шығармалары халықтың қазынасына айналды. Ол халқымен бірге ұзақ жасай береді. Әсіресе, өзі туып-өскен Солтүстік Қазақстан облысына байланысты жазғандары өте көп.

XX-ғасырда Қызылжар, Жолдыөзек, Есіл өңірлерінде болған тарихи оқиғаларды білгіңіз келсе, Сәбит ағаның еңбектеріне үңіліңіз. Сәбит Мұқановтың жазғандарының барлығы да қазақ халқының өмір тарихы. Бір кезде жарты әлемді алып жатқан КСРО-ға, бүкіл дүние жүзіне қазақ деген халықты, Қазақстан деген елді Сәбеңнің «Ботагөзі», «Аққан жұлдызы» паш еткен. Сәбит Мұқановтың шығармалары халқымен бірге жасай береді.

ҚЫЗЫЛЖАРДАҒЫ ҰМЫТЫЛМАС СӘТТЕР

Халқымыздың аяулы ұлдарының бірі, қазақ әдебиетінің қабырғасын қаласып, шаңырағын құрысқан жазушы Ғабит Мүсірепов жетпісінші жылдардан бастап өмірінің соңғы кезеңіне дейін туған жеріне, ардақты Қызылжарына, кіндік қаны тамған топырағы Елтіңжалға жиі келетін еді. «Япыр-ау, бұрын туған жеріне ат ізің салмайтын Ғабен ауылға келуін жиілетті-ау, -деп танданғандар да көп болатын. Адам қартайған сайын жершіл, туысшыл бола ма, қалай, әлде жастық шағы өткен мекен-жұртты сағына ма? Әйтеуір, Ғабит ағаның араға жыл салып ауылға келіп, аунап-қунап кететін әдеті жиілегені рас. Ал өзім болсам ұлы жерлесімнің Қызылжарға жыл сайын келіп тұрғанын ұнататын едім.

Жазушы Алматыдан пәлен уақытта келеді екен деген әңгіме шыға бастағанда-ақ облыс басшыларынан бастап, әр ауылдың азаматына дейін жазушы келетін сәтті ынтыға күтіп, белгілі күнге жеткенше асығатындай болатын. Иә, жазушының Қызылжарға келуінің өзі үлкен той, облысымыздың мәдени өміріндегі тамаша құбылыс болатын еді.

Жазушы 1974-жылдың жазында Есіл өңіріне, туған жеріне келді. Қасында Алматыдан еріп шыққан жолсеріктері бар екен. Олар: жазушы, аудармашы Алексей

Белянинов пен Қазақстанның Халық жазушысы, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының иегері Ғафу Қайырбеков. Академик-жазушы Ғабит Мүсірепов пен қала тұрғындарының, оқырмандарының облыстық кітапхананың үлкен залында кездесу болып, онда сол кездегі қалалық партия комитетінің хатшысы Қосыл Омаров, облыстық мәдениет басқармасының төрағасы Сейпіл Уакбаев, акын Болат Қожахметов, Петропавл педагогика институтының студенті

Римма Әлімова, жазушылар Алексей Белянинов, Ғафу Қайырбеков және тағы басқа адамдар сөз сөйлеп, тамаша сөз зергері, заманымыздың ұлы жазушысы Ғабит Мүсіреповтың шығармашылық еңбегін тілге тиек етті. Оның «Қазақ солдаты», «Оянған өлке», «Кездеспей кеткен бір бейне» туындылары туралы жылы-жылы лебіздер білдіріліп, шығармалардағы қабырғалы да, тұлғалы образдардың маңызына, олардың тәрбиелік, тарихи және әлеуметтік мәніне тоқталды. Ғабеннің романдары мен повестері салиқалы ойларымен, келелі пікірлері-

мен оқырманның жан-дүниесін жаулап алатын, сондықтан қолдарынан әсте түсірмейтін сүйікті кітаптары.

Ғабит Мүсіреповтің шебер қаламынан туындаған «Қыз Жібек», «Қозы көрпеш-Баян сұлу» және «Ақан сері- Ақтоқты» пьесалары еліміздің сахналарының төрінен түспей, тіпті, қазақ киноөнерінің жұлдызды дүниелігі болуда, - деді осы кездесуде сөйлеген қызылжарлық оқырмандар.

Шындығында Ғабит Мүсірепов сұңғыла суреткер, ғұлама ғалым, әңгіме жанрының шебері, драматург, романист, еліміздегі алғашқы киносценарист, тамаша новеллист, білгір де терең сыншы, академик, айта берсек, осылай кете береді, бүге берсең, саусақтарың да жетпейді екен. Бір өзі қанша адамның жүгін арқалап, жотасы қайыспай - ақ тұр емес пе! Осыдан кейін Ғабит Мүсірепов ағамызды «Антей» дейсіз бе, әлде, «Титан» дейсіз бе, оны өзіңіз біліңіз. Кім деп атаймын десеңіз де лайық. Ғаламат!- деп тандай қағасыз.

Осы салтанатты сарайдағы мәжіліс Ғабит Мүсіреповке арналғандықтан, мұнда сөйлеген сөздер де ұлы жазушы жайында болды, ендіше қызылжарлықтар жерлес жазушы хақында тұтастай бір дастан, немесе, роман жазғандай болатын.

Бауырымыз, заманымыздың үлкен суреткері Ғабит Мүсірепов маңдайы айдай жарқырап, тамағын сәл-пәл кенеп, бүгінгі қазақ әдебиеті жайлы, жазушы борышы туралы әңгімелеп еді.

Сонда бір есімде қалған жазушы сөздерін қойын дәптеріме түсіріп алғаным бар. Жазушының өз мақамы, өз сөйлеу мәнеріне салыңқыраған түрім бойынша ол былай болып шыққан:

- Ұмытпасам, Чехов заманында жастарды дәрігерлік оқуға қабылдарда: «адам үшін жанымды беремін, бағымды бермін», - деген ант алатын болған. Жазушы да дәрігер, адам жанының дәрігері. Жас бала ана-мынаны аңғара бастағаннан кейін жазушының қолына түспей кетпейді, бір де бірі түспей кетпейді. Сол адамыңыз қартайғанша тәрбиемізде. Сол адамның өсу жолынан әрбір жанұясына лайық әдебиет жасауымыз керек. Осыны ойласақ, адамның жан-жүрегін тазалау жайымен тәрбиелеуге міндетті жазушының берер анты қандай болу керек? Оны мен айтып жеткізе алмас едім. Сондықтан одан үлкен антымыз болмау керек деймін.

Тек қана қолына қалам алғанда ар алдында, азаматтық намыс алдында берер антың барлығын ұмытпа дегенді қосамын. Абай ағаң ақылды «ер данасы» деген.

Ал енді ер біткеннің заманы мен елінен алашағынан гөрі, заманына, тек еліне берешегі көп. Барлық жазушы қауым сондай. Оның үстіне жазушының берешегі асылдар қазынасына жатады. Оған қосыла алмаса, берешектің өтелмегені, - деген болатын.

Жазушы қазақ әдебиетінің проблемаларына тоқталып, өзінің шығармашылық

жоспарынан да оқырмандарды хабардар еткен. Ол сонда биыл «Ұлпан» деп аталатын повесть жазып тәмәмдағанын және оның қысқартылған үзіндісін «Жұлдыз» журналының сегізінші санынан оқуға болатынын айтқан еді.

- Менің ойымда Ұлпан қырық жыл бірге жасасып жүрді. Мен ол бейнені әр қырынан көрсетуге тырыстым-ойы, сезімі, сырт суреті, жас кезі, мінезі, мейірім т. б. Ұлпанда романтизм бар деп те ойлаймын. Орыс сыншылары Ұлпан бейнесінде аңыз бар десті. Мен - жоқ деймін. Ұлпан бірнеше ғасыр бұрын өткен Абақ, Ақкелін, Домалақ ене, тағы басқа рулы елге ұран болған әйелдеріміз болған ғой, - деп Ұлпан жайлы ойын да айтып еді жазушы Ғабит Мүсірепов.

Кейін бұл кітапты орыстың көрнекті жазушысы Алексей Семсенович Бслянинов аударып, ол бұрынғы Одақтағы әдебиет сүйер қауымның тамсанып оқитын шығармасына айналғанын жақсы білеміз.

Әлі есімде, сол кездегі Петропавл қалалық партия комитеті мен қалалық атқару комитетінің мәжіліс залына жиналған халықта кисап жоқ. Қалалық атқару комитетінің сол кездегі төрағасы Стрик мырза еңбекшілер депутаттары қалалық кенесінің жерлес жазушы Ғабит Махмұтұлы Мүсіреповке Петропавл қаласының Құрметті азаматы атағын беру туралы қаулысын оқып, жазушыға диплом тапсырып, оның омырауына Республика елтаңбасы бар лента тақты.

Осынау ғажайып салтанатта Ғабит ағаның жақсы көретін інілерінің бірі, облыстық партия комитетінің екінші хатшысы Әнуәрбек Нәжіметденұлы Шманов сөз сөйлеп, жазушының шығармашылығымен қоса, оның мемлекеттік, қоғамдық жұмыстарына да тоқталды. Ғабит Мүсірепов ол тұста Қазақ КСР Жоғарғы Советінің төрағасы және КСРО Лениндік, Мемлекеттік сыйлықтар жөніндегі комиссияның мүшесі болатын. Әнуәрбек Шманов жазушының осынау жауапты жұмыстарды атқарудағы тамаша іскерлігі жайында да салтанатта әдемі айтты. Жиналған халық атағы әлемге мәшһүр болған жазушыға да, ұлы жерлесіміз туралы әңгімелеген Шмановқа да риза болған көңілдерін білдірісіп жатты.

Бәріміз де қуанулымыз. Шаттыққа толы жиында сүйікті аға, тамаша сөз зергері

Ғабит Мүсіреповке арнаған «Бәйтерек» деген өлеңімді оқыдым.

Ғабит аға!

Сіз бәйтерек тамырларын терең жайған,

Сарыарқаның самалымен

Жапырағы жүзін шайған.

Жапырақтар, жапырақтар

Жыр оқиды - сазды дастан

Құлақ түре тыңдайды әлем,

Қажымастан, қалғымастан.

Өрнектейді дала сырын,

Даласының ақ таңдарын,

Ол бүкпесіз жаяды алға

Қытымыр қыс-ақпандарын.

Даласының алыптығын-

Асқар таулар арқалаған,

Сұлулығын -көрген жанның

*Құмары әсте тарқамаған.
Уақытпен күш сынасқан,
Арманы аспан, ақ тілекті,
Адамдарын ғарышқа асқан,
Дарқан ойлы, от жүректі.
Хас бәйтерек өскен биік,
Толғанады, ой саралап,
Ақ Жайықты, Көкшетауды
Қыялменен жүр аралап.
Күннен шуақ, қырдан нұр ап,
Тұр бәйтерек қия қарап,
Сымбатынан жүректерді
Қытықтайды бір күш тарап
Туған жердің бәйтерегі
Асқарларға ен бойлаған,
Аман болсын әмәнда деп,
Ақ жаныммен мың толғанам.
Елден ерек асқақ, алып
Бәйтерекке қарайды көп,
Өзіңменен шаттануға, мақтануға
Жарайды-ау деп.*

Туған Қызылжары көрсетіп жатқан құрмет-қошеметтен болу керек Ғабеннің келісті келбеті нұрланып, іштей қуаныш құшағында болғаны аңғарылды.

Қызылжарда бірнеше күн болғаннан кейін Ғабит аға Жамбыл ауданындағы Жанажол ауылына - Елтіңжалға жол тартты. Жазушының Алматыдан бірге келе жатқан жолсеріктеріне облыстық партия комитетінің екінші хатшысы Өнуәрбек Шмапов бастаған бір топ азаматтар қосылды. Оның ішінде «Ленин туы» газетінің бөлім меңгерушісі Амандық Жантеміров, асай мұсайларымен кинооператорлар Альберт Мануйлов, Лев Козлов және осы жолдардың авторы мен де болатынын. Табаны туған жер топырағын арада көп жылдардан кейін басып тұрған адамның қандай күйде болатынын айтып жеткізу қиын.

Ғабит ағаға бұл төңіректің бәрі ыстық, бәрі кастерлі, бәрі қасиетті. Ұзақ уақыт көрмеген туған жердің нулы орманы да, саумалдай сапырылыш жатқан күміс көлі де, тіпті, шоқ-шоқ болып өскен кок талы да, ақ кайыңы да жазушы жүрегін толкы-

тып, жанын тебіrentкені кімге болсын аян. Жолсеріктерінің бірі: Ғабит аға, туған еліңізге келдік, - дегенде оның аққұба жүзі жанған оттай алаулап көрінді бізге.

Шіркін, туған жер!- дедім ішімнен қарт жазушының бірде үнсіз тұнжырап, бірде баладай масайрап тұрған қалпын байқап. Ауылдың үлкен-кішісі тайлы-таяғымен ақ боз үйдің қасына жиналыпты. Ғабит аға машинадан түсісімен оны жерлестері, бауырлары, ағайын-туғандары құшақ жая қарсы алды. Ауыл қарттары Ғабит ағаны құшақтап, кішкентай балалар оның аяғына оралып жатыр.

Заманымыздың ұлы тұлғасы. заңғар жазушы осы ауылда дүниеге келген. Осы ауылдың топырағында аунап, балалықтың бал дәуренін басынан өткізген. Оны қарсы алып жатқандардың арасында Ғабит ағаның замандастары, аға, жеңгелері інілері, қарындастары мен келіндері бар.

Мәдениетіміздің, әдебиетіміздің, тіпті, иісі қазақтың ақсақалы сияқты көрінетін Ғабенді Жаңажолдағы ақ кимешекті, ақ жаулықты әжелер: Ғабит қарағым- ау, көптен көрінбей қайда жүрсің?- деген назды да, бұйыра айтқан сөздерді естігенде: Япыр-ау, Ғабит ағаны да қарағым-ау!-деп айтатын жеңгесі бар екен, - деп таң қалдым. Ғабит Мүсіреповтей үлкен жазушыны дүниенің төрт бұрышына есімі әйгілі азамат тудырған осы ауыл да осал емес, ұлы ауыл! Бұл елдің топырағы да, әр тасы да қасиетті!

Ғабит аға кіммен кездесіп, сөйлессе де ауылдың, елдің бүгіні мен болашағын сөз етіп, ауылдастарына деген ыстық ықыласын жасырмай жайып салатын. Ауылдастарына жасаған жақсылығын былай қойғанда, жазушының Жаңажолдың кітапханасына жолдаған кітаптары неге тұрады. Оның бұл игі бастамасын Қазақстанның басқа да көптеген жазушылары қостап, қолдады емес пе!

Бір күні таңертең төсектен тұрып, далаға шықсам Ғабит аға аула ішінде жүр.

Қонақтар да, үй иелері де ұйықтап жатыр. Үйге жүгіріп қайта кірдім де Амандық Жантеміровті ояттым. Ғабит аға далада жалғыз жүр, сендер ұйықтап жатырсындар, тұр тез, - деймін оған. Апалақтап ол да атып тұрды. Екеуміз жазушының қасына барып, хал-ахуалын, қалай тыныққанын сұрап жатырмыз.

-Сендер жүргізушінің бірін оятындар, көлге барып қайтайық, -деді Ғабит аға.

Сонымен танертен ертесімен ағамызды «Волга» машинасына отырғызып алып, ауылдан онша алыс емес көлге келдік. Тостағандай ғана дөнгеленген көлдің

жағасын құрақ басқан көрінеді де, ал одан әрі айнадай жарқыраған айды.

Жаздың ортасы болғанмен танертсіңілік суық ауа денсіні қалтыратып барады.

Ғабит аға машинадап түсс сала ешбір кідірместен көл жағасына барып шешіндіде жас құрақтың арасып қолымен ашып, айдынға қарай аяндап қадам басты. Көлдің барқынынан қалпылдап тұрған Амандық екеумізге ағаның мына кылығы сөкет көрінді. Ғабит аға суға қойып кеткенде біздің жағада қалшыып тұрып қалғанымыз жарай ма? Екеуміз де састық. Амал жоқ. Екеуміз де суға түстік-ау. Ғабит аға мұздай суды елер емес, айдында рахаттанып шомылып жүр. Кейін білсек, бұл көл жазушының бала жасынан таныс, толқынымен шабақтай ойнап өскен көлі екен.

Бойын сағыныш сезімі билеген жазушы ағамыз көл суының мұздай суықтығын да елемеді-ау.

Ғабен Жаңажолдан Алматыға қайтар сапарында Қызылжарға келгенде оны үйіме шақырып, шаңырағымды көрсетіп, төріме отырғызсам, сөйтіп, қадірлі ағамды мейман етсем деген ой мені мазалай берді. Оған себеп, бірнеше күн бойы жазушының қасында жүріп аға мен іні сыяқты қарым-қатынаста болғаннан ба, болмаса осы кісіге ықыласымның ерекше тұсуінен бе екен. Әйтеуір көпілімде қылаң берген сәуле іспеттес пыйғылымды облыстық партия комитетінің екінші хатшысы Әнуэрбек Шмановқа онаша кездесуде айттым. Ол кісі менің бұл ойымды құптады. Сөйтіп, Ғабит аға Қызылжарға келгенде біздің үйде қонақ болатын болды. Бұрын бұл кісі Қызылжарға келіп жүріп, ешкімнің үйінде мейман болмаған еді, сенің жүрегіңнің түгі бар екен Ғабенді қонаққа шақырып отырған дейді маған кейбір ағаларым. Дұрыстап дайындал, ұятқа қалып жүрме, ол кісі өте паң, кірпияз. . . ұлы адам ғой, ұлы адам, - деп кейбір үлкендер менің бұл ісімді жастық. . . көзсіздігіме балайтын сыяқты.

Дастарқанымыз жаюлы, меймандар келетін мерзімге бір сағат қалғанда аяғы ауыр жүрген келіншегімнің толғағы қысып, аяқ астынан апалаң-топалаң болдық та қалдық. «Жедел жәрдем» Зүбәйраны (әйелімді) аналар босанатын үйге алып кетті. Меймандарды күтісуге дереу Құсыни деген қарында-

сымды алдырып, көрші апайды шақырттым. Сөйтіп айтулы уақытта келген меймандарды да қарсы алдық. Ғабит ағаның қасына ерген жолдастары Ғафу Қайырбеков, Алексей Белянинов және Әнуәрбек Шманов, Мәркен Сандыбасов, Уәп Рақымжанов, Дүйсенбі Әуелбеков, домбырашы Серікбай Құсайыновтар түнгі сағат үшке дейін мәжілістесіп отырды. Ғабит әдебиет жайлы көп айтып, қазақ әдебиетінің тағдыры, ана тіліміздің болашағы оны көп толғандыратыны айқын көрініп тұратын. Біздің үйдегі мәжілісте де Ғабит аға әдебиет, тіл туралы әңгімелеуден жалыққан емес. Әсіресе ақында р жайлы айтқандары менің есімде қалыпты.

«Поэзия-әдебиеттің сәукелесі» болу керек, әрине, бұл менің жанымнан шығарған сөз емес. Немістің атақты ақыны Гете айтқан ғой. Қазақ поэзиясының шаңырағын көтерген Мағжан, Ілияс, Сәкен, Сәбит, Бейімбеттер еді. Олардың тұсында жақсы жырлар, қомақты поэмалар пайда болды. Жоғарыда есімдерін атаған ақындар шын мәнінде дәуір жыршылары болатын. Ал бірақ одан бергі жерде сол дарынды ақындардың туындыларын ілгері қарай дамытуда Әбділла, Сырбай, Хамит, Ғафу, Қадырлар біраз күш салып жүр. Неге екені белгісіз біздің ақындарымыз Абайдың жанашыл жырларын шығармаларында пайдаланбайды. Тек ойын, сөздерін арақидік пайдаланғаны болмаса, мәнді істер атқарып жатқандары шамалы.

Соңғы кезде жазушылар одағының төңірегін кілең бас пайдасын ойлаған, бірлі-жарым кітабын шығарып алған соң одақтың мойнына мініп алғыштар пайда болып жүр. Азды-көпті бірдеңелерін шығарып алған соң, мен ақынмын, маған үй керек, аш-жалаңаш жүріп өлең жазуға болмайды, сондықтан менің жағдайымды түзеулеріңізді, литфонды арқылы көмектесулеріңізді сұраймын деп, литфонды дегенді айналдырады.

Әңгіме домбыраға, күйге ауысқанда жазушы ағамыз бұл бағытта да білімпаз, ғұлама екенін көрсетті. Шығыс пен батыстың музыкасын бажайлап талдап, салыстырып, кәдімгі музыка зерттеушісі сияқты шешіліп, кесіліп кетті дейсің.

Отырған қанша азаматтар аузын ашып, көзін жұмғандай Ғабит ағаның бұрын білмейтін қырына тап болып, таңдана тыңдап отыр. Неткен көл-көсір білім, кестелі, өрнекті сөз десеңіші.

-Біздің домбыраның үніне бір «боздау» қосылып, жарысып отырады. Қос шегін қағып қалсаң тыңдаушының жанына, жүрегіне осы боздау үн кереметтей әсер етіп тұрады. Өз ба-

сым домбыранын сыйқырлы үніне тамаша қаламын. Бұл үн басқа музыкалық аспаптарда эсте жоқ, -деді Ғабит Мүсірепов. Сөйтті де ол қолына қара домбыраны алып әдемі бір күйді бүлкілдетіп ала жөнелді.

-Әнуэрбек, осы үйдегі кісін қайда? Шақырындаршы мында, -деді Ғабит аға бір кезде. Отырған меймандар маған бір, ас үй жаққа бір қарасып қалды. Менде үн жоқ, қысылып отырмын, терлеп кеттім. Әнекең маған жымия бір қарады да, болған жайды баяндап берді. Жұрт дуылдасып, шуласып, өздерінің осы үйге мейман болып келістерін ғажап бір жақсылыққа балап, мені құттықтап, қуанысып жатыр. Ғабит аға маған да, келініне де ақ тілектерді аса бір ыстық ықыласпен, қуанышпен төгілтіп отыр. Әттен данышпан ағаның сол аталы сөздерін магнитофонға түсіріп алсамшы, жастық па, жаңғалақтық па, ұлы адам үйімде қонақ болады деген іштей қуаныштан бәрін ұмытып кеткенмін бе?! Әйтеуір осы бір кемшілігімді өзіме кешірілмес күнәдей көремін де жүремін.

Түннің бір уағы болғанда Ғабит аға Әнуэрбекке және қасында отырған жолдастарына көңілді кейіппен қарап, біз бүгін мына інімнің үйінде әдемі мәжіліс құрдық-ау, -деп өзінің адал, ақ көңілін, туған елдің азаматтарына деген сүйіспеншілігін білдіріп еді.

1970- жылдың күзінде егін жақсы шықты. Облыстың, Жамбыл ауданының «Жаңажол» совхозындағы диқандар аса қуанышта болатын. Журналистердің әлде пені ойлап, қыялдап, үнемі жаңалық іздеп жүретін әдеттері. Жамбылдықтардың мол астығымен Ғабит ағаны мен неге қуантпаймын, -деген ой келді бірде маған.

Сөйттім де журналист әріптесім Амандық Жантеміровтен Ғабит ағаның үйінің телефон нөмірін алдым. Ғабит аға мен Амандықтың туыстығы бар-құдандалы. Сонымен мен Алматыға телефон шалдым. Ойым жазушының сөзін телефон арқылы сөзтаспаға түсіріп алып, Петропавл телсарнасынан беру. Ғабит аға үйінде скен. Жағдайды айтып едім бірден көнді. Ауылдастарының табыстарына ортақтас болып қуанғаны даусынан байқалып тұр. Бұрынғы асықпай сөйлейтін мәнерінен бір сәт жаңылғандай сөздерін жылдамдатыңқырап айтқандай болды. Ел-жұрттың амандығын сұрастырып жатыр. Ертең осы уақытта телефон шал, мен дайын боламын, -деді ол. Магнитофонды телефонға қосып, айтулы уақытта Ғабит ағаның Жамбыл ауданы еңбекшілерінің егін жинау мен астық дайындаудағы

қол жеткен табыстарымен, сол сияқты туған жері «Жаңажол» совхозының диқандарын қызу құттықтаған сөзін жазып алдым.

«Қадірлі жолдастар, түнеугүні өздеріңізбен бірге туған жерді аралап жүргенде белуардан келетін егін-шөп әлі сабағында жайқалып тұр еді. Көк теңіздің толқындауына карағанда мемлекеттік жоспар да, өздеріңіз алған міндеттемелеріңіз де артығымен орындалатыны шүбә туғызбаған. Бүгін сол міндеттерді ойдағыдай орындап шыққан хабарларыңызды алдым. Қуана білетін жүрек қандай толқындана білсе, мен де қазір сондай халдемін. Сонша үлкен қуаныштамын. Бұл кезге дейін Жаңажол манайы жетіп көрмеген жеңіске жетіпсіздер. Барлық жан-тәніммен құттықтаймын. Жеңістеріңіз баянды болсын! «Жаңажолдың» барлық еңбекшілеріне, әсіресе, техниканы меңгерген жастарына, ұлдары мен қыздарына сондай қуанышты құттықтау айтамын. Табыстан табысқа, жеңістен жеңіске жете беріңіздер!»

Асыл ағаның жерлестеріне телефонмен берген құттықтауын теледидардан бердім де, облыстық «Ленин туы» газетіне де бастырттым. Ұмытпасам 1976- жылдың қазан айы болу керек. Бұл құттықтау тек қана жаңажолдықтардың ғана емес, бүкіл облыс жұртшылығын қуанытып тастады.

Бір жолы республикалық теледидар арқылы менің жаңажолдық диқандар жайлы түсірілген киноочеркім көрсетілді. Ойымда ештеңе жоқ, жайбарақат, күндегі күйбен тіршілікпен жүргемін. Бір уақытта Алматыдан Қазақ теледидарының белді журналистерінің бірі Хажы Қорған телефон шалды.

-Сенің киноочеркіңді Ғабит Махмұтұлы теледидардан көрсе де, бастығымыз Сағат Әшімбаевтың арнайы шақыруымен жазушы бір топ қаламгерлермен телестудияға келіп, оны тағы да көрді. Саған қатты риза болып, сәлем айтты. Жазушы Ғабит Мүсірепов осы очерктің ізімен ертең теледидардан сөз сөйлемекші, - деді ол.

Республикалық теледидардың хабарларын біз ол тұста көре алмаушы едік. Солтүстікқазақстандықтар Мәскеу хабарларын ғана көретін. Қалай болғанда да, менің қуанышымда шек болған жоқ. Социалистік Еңбек Ері, есімі бүкіл әлемге әйгілі жазушының ыстық ықыласына бөлену, рахметін алу мен үшін зор бақыт емес пе! Осынау қуаныштан мен өзімнің Қызылжарыма сыймай жүрдім. Шалқып, шаттанып, тасынып жүрдім. Бірақ бұл сезімдімді, ойымды ешкімге білдірген емеспін. Жалғыз-ақ осы оқиғадан бір-екі күн өткеннен кейін біздің сол кездегі бас-

шымыз Алексей Кренида мені жұмыс басында кездестіріп:- Сені Алматыдағылар мақтап жатыр, Ғабит Мүсірепов те сенің очеркің туралы жылы пікір айтыпты. Ол не қылған очерк?- деп сұрап жатыр. Менің қитығым ұстап қалды да, жәй әншейін жоспардағы бір хабар да, -деп кетіп қалдым Шығармашылықтан ешбір хабары жоқ адамдар телерадионы басқарып жүргеніне қаның қайнайды, амал не! Сонымен ол да үнсіз, мен де үнсіз қалдық.

Ал Ғабит ағаның республикалық теледидардан сөйлегенін тыңдап, көрмесем де оны толғандыратын туған жері, туған елі-Елтіңжалы, Жанажолы екенін айдан анық білемін. Ол бірде Елтіңжалды аралап жүріп:-Жер, ата-бабаның еңбегі сіңген жер, өмірлік тәжірибесін қалдырған жер, қысы мен жазы, жазғытұрым, күзі қалай өтетіні таныс жер, панасы қандай, бары не, жоғы не, белгілі жер, туған жер! Көлі таныс, жері таныс, ыстық-суығы таныс жер.

Еліңнің қуаныш-қайғысына ортақ жер, -деген еді. Осы өңірді ұлы жазушымен бірге аралап жүріп түйген ойдан туындаған өлеңімді «Елтіңжалда» деп атаған едім.

*«Елтіңжал» бір асыл жер, ертегі жер.
«Елтіңжал» жайлы сырын шертеді жел.
Бұл орман қарағай мен қайың өскен,
Жыр еткен бүгінгі ел, . . . ертеңгі ел.*

*Баурайы «Елтіңжалдың» жұмақ-мекен,
Күміс көл тостағандай құрақты екен.
Ақ қайың көк құрақпен сыбдырласып,
Естілген маған әндер жұмбақ, төтен.*

*Ұлы адам, ұлы азамат, ұлы тұлға,
Ғабеңді болар ма әсте ұмытуға?!
Бір салқын күні орманды ол сайрандаған,
Барды ма «Елтіңжалын» жылытуға?!*

*Ағаға еріп жүріп араладым,
Сау қайың, қыз қарағай араларын.
Бір асқақ қарағайға бас иді ол,
Осында сыр бар-ау деп шамаладым.*

*Сыйпады ол қарағайдың толық діңін,
Ағаға кез болды не? Жолықты кім?
Оны мен сұрамадым, сұрауға да,
Құдіретті ондай маған берінті кім?*

*Неше қыс, неше көктем өтті арада,
«Келместің кемесімен» кетті аға да.
Әлі де сырын сақтап тұр қарағай,
Бас ием ұқсап мен де текті ағаға.*

Жазушы өзінің Қызылжарына, Елтіңжалына талай келіп жүріп мен ол кісіні телестудиядан бір де бір рет сөйлете алмадым. Олде батылым жетпеді ме, әлде ебін тауып сөйлете алмадым ба?! Аға, теледидардан сөйлесеніз жаксы болар еді дегенімде-ақ: -Мүтәллап, мен анау темірге карап сөйлей алмаймын ғой, -деп киналғандай сынай байкататын. Ол кісі қайталап сөйлгенді ұната бермейтін. Сондықтан мен де ол туралы қайтып ауыз ашпайтын едім.

Айта берсе, Ғабит аға жайында әңгіме көп, ол бітпейді де. Ал өзiм заманымыздың алып тұлғаларының бiрi, қазақ әдебиетiнiң клссигi Ғабит Мүсiреповтiң сарқытын iшкен iнiсi болғанымға қуанамын.

ҒАБИТ АҒАНЫҢ ӘҢГІМЕСІНЕН КЕЙІНГІ ОЙ

Бүкіл әлем халқы ЮНЕСКО-ның шеңберінде қазақ әдебиетінің классигі, академик, жазушы, драматург, киносценарист Ғабит Махмұтұлы Мүсіреповтің туғанына 100 жыл толу мерейтойын биыл атап өтпекші.

Ұлы жазушының шығармаларын оқығанда шөлдеп келіп, мөлдір бұлақтан су жұтқандай болатының бар. Халқымыз: -Өнер алды- қызыл тіл десе, сол тілдің, сөздің шебері Ғабит Мүсірепов еді. Қанатты сөзі халқының үстінде қалықтаған сөз зергерін мен әйгілі жазушымыз Мұқтар Әуезовпен қатар қояр едім. Жсрлес жазушымыз Ғабит Мүсірепов сөз өнерін өзгеге үйретуден де жалықпаған адам еді ғой.

Қазақ әдебиетін, қазақ халқын бүкіл әлемге танытқан жазушының оқыған, өнеге алып үйренген мектебі жайында ұлы

жазушы былай дер еді: -Біздің тәлім-тәрбие алып, оқыған мектебіміздің үрдісі құнарлы болды. Ол- орыстың он тоғызыншы ғасырдағы әдебиеті. Бұл ғасырда орыс әдебиеті әлемдік деңгейге көтеріліп, айшықты да, бедерлі көрінді. Пушкинді, Гогольді, Достоевскийді және басқа да орыс әдебиетінің қайталанбас таланттарын, алыптарын әкелген мейілінше мырза ғасыр болатын. Грибоедовтан бастап жас Горькийге дейінгі орыс жазушылары менің ұстаздарым дейтін Ғабит Мүсірепов.

Олар қоғамдық ой-санамызға жаңа үрдіс әкелсе, көркемдік ой да суырылып алға шықты. Сондықтан бұл ғасыр «алтын ғасыр» деп аталып жүр. Осы мектептен біз оқып, тәлім-тәрбие алдық, әлі күнге дейін үйренудеміз. Ол-шындық дейтін ұлы мағанасы бар түсінік, тек әдеби түсінік емес, -деуші еді Ғабит аға. Қалғаны жазушының өз ынта-жігеріне, шеберлігіне байланысты. Жазушыда туа біткен талант, талап, еңбекшілдік- бәрі қатар жүруі керек. Міне, осылардың әр қайсысын жетілдіріп, шындап шеберлікті үнемі арттырып отырса ғана діндеген мақсатқа жетуге болады.

Халық сүйіп оқитын шығарма жазатын жазушы боласын. Жерлесіміз, ұлы жазушы, академик, драматург Ғабит Мүсірепов, міне, осындай.

«Оянған өлке», «Жат қолында», «Кездеспей кеткен бір бейне», «Ұлпан» шығармалары қазақ әдебиетінің саф алтындыры.

Жазушы «Кездеспей кеткен бір бейне» деп аталатын қара сөзбен жазылған поэмасын екі жетіде жазып шыққан екен. «Қозы Көрпеш пен Баян сұлу» және «Ақан сері- Ақтоқты» драмалық шығармаларын да осы уақыт ішінде дүниеге әкелген көрінеді.

-Басымда кайнап, пісіп, жетілген дүние қолыма қалам алғанда ақ қағазға құйылып отырады, - дейтін ол.

Алматыдан Ғабит аға келгенде облыс, қала және аудан басшыларымен бірге болып, жазушыны қарсы алушы едік. Содан Елтіңжалға да жол түсетін. Жазушымен бірге болып Жаңажол, Қарақамыс және басқа да ауылдарды аралайтынбыз. Ғабит аға барған ауылдардың әр қайсысында той болушы еді. Ғабит Махмұтұлы ауылдың ақсақалдарымен, қасындағы жолсеріктерімен тамаша әңгіме-дүкен құрып отыратын кездері де жиі болатын.

-Осы кісіден бақытты жан жоқ шығар, атақ, даңқ дегенін бүкіл дүние жүзіне жетіп жатыр, - деп ойлайтын едім. Бірақ менің бұл пікірім жаңсақ екен. Бұл сырт көзбен қарағанда ай-

тылатын құр болжам, долбар ғана екен ғой. Жазушы елге келіп жүргенде жанында болып, талай әңгімелерін тыңдап, көңіліме түйгенім-Ғабит ағаның кешкен тіршілігі қылыштың жүзінде жүргендей болып көрінеді. Бүгінде бүкіл жұртшылыққа белгілі болып отырғандай, 1930-жылдары Сталин мен Ежовтың қасақана жасаған қырып-жою саясатынан елімізде екі жарым миллион қазақ қырылды емес пе?! Халыққа жасалып отырған геноцидті көрген акын-жазушының бірі де бұған шыдай алмасы белгілі. Ғабен де өзге төрт жолдасымен бірігіп Сталинге хат жазған. Ол хатта Қазақстанда болып жатқан ашаршылықты, аюандықты ашып жазып, бассыздықты тыюын сұраған ғой. Хаттың соңына бес адам қол қойыпты, солардың бірі- Ғабит Мүсірепов. Бүкіл Кеңес еліндегі 250 миллион халықты бір қауызға сыйғызып, қаһарына мініп тұрған арыстандай Сталинге қарсы шығып, оған уәж айтқан Ғабитті ол ондыра ам?! Ғабеннің төбесіне бұлт үйіріле бастамай ма? Ол кезде Ғ. Мүсірепов қазақ еліне танылған жазушы, драматург болатын. Халқым, Қазақстаным деп шыбын жанын отқа салғанына қайран қалмасына амал жоқ. Ол аздай 1937- жылы казактың аса көрнекті жазушысы Бейімбет Майлин қамауға алынып, халық жауы деген айып тағылады. Ұстазы, әрі досы Б. Майлиннің тұтқындалуына назаланған Ғабит Мүсірепов: -Егер Бейімбет Майлин халық жауы болса, мен де халық жауымын, -деген ғой.

Бұрын да Ғабеннің төбесінде бұлт үйіріліп жүр еді, енді бұлт одан бетер қоюлана түседі. Ғабит Махмұтұлы Мүсірепов қызыметтен қуылады. Алматыда тұрып жатқан үйіне басқа адамдар келіп: -сізді бәрібір бұл үйден қуып шығады, пәтеріңізге мен кірейін, -деушілер көбейеді.

-Менің үйіме кірген азамат, кейін ол да халық жауы болып, атылып кетті, -дейтін Ғабит аға.

Барар жері, басар тауы қалмаған Ғабит аға ебін тауып, Мәскеуде Жазушылар одағын басқарып отырған Александр Фадеевпен астыртын хабарласады. Онда да біреу арқылы. Ол кісі көп күттірмей: Мәскеуге тез жет!- деген жеделхат жібереді. Енді Ғабеннің Мәскеуге аман-сау жетуінің өзі үлкен проблемаға айналады.

-Мен жуырда шығармашылық сапармен Семейге жүремін деп күн бұрын хабарлап қояды да, Семей, Мәскеу поездарына екі билет алдырады. Семейге жүретін пойызға отырады да, Ғабен бір-екі стансадан соң ол поездан түсіп, Мәскеу поезына отырып кетеді. Сөйтіп, түрлі қиындықтарды басынан өткеріп, аман-сау Мәскеуге, Александр Фадеевке жетеді. Ол кісі Ғабен Жазушылар одағынан жұмыс береді де, өзін саяжайға жайғастырады. Ғабит ағамыз осылай бір жарым жылдай ешкімге көрінбестен Фадеевтің панасында болады. Оның өлі- тірісін ешкім білмейді. Тек үйінен шығарда ағамыз кішкене балаларының қағазға шимайлап салған суреттерінің бірнешеуін чемоданына салып, ала шығады. Құсыни жеңгеймен келісім бойынша, Ғабит аға өзінің амандығын білдіру үшін айыла бір рет әлгі суреттердің бірін хатқа салып, үйге жөнелтіп отырады. Хатта адрес те, басқа бір сөз де болмайды. Сөйтіп, жазушы өзінің амандығын осылай отбасына хабарлар етіпті. Осындай қуғын-сүргіннен кейін Ғабит Махмұтұлы Мүсіреповтің өмірі рахатта болған екен деп айта аламыз ба?! Әрине, жоқ.

Бұл менің жазушы елге келгенде облыстық партия комитетінің екінші хатшысы А. Шманов пен жазушы, аудармашы А. Беяниновке айтқан әңгімесінен естігенім. Ғабеннің есімі дүние жүзіне белгілі жазушы болатынын Александр Фадеев сыяқты орыс жазушылары күн бұрын, сол кездің өзінде қалай білген?! Мен осыған қайран қаламын. Ғабит Мүсірепов КСРО Жазушылар одағы басқармасының хатшысы болды. Лениндік және Мемлекеттік сыйлықтар тағайындау комитетінің мүшесі болып өмірінің соңғы жылдарына дейін қызмет атқарды. Ал бұл комитетке мүше болу үшін алдымен елге еңбегімен танылған, білімі ұшан-теңіз, дүние жүзі мәдениетін сіңгей-тегжейіне дейін білетін жазушы болуы шарт. Жер шарының әр елінен сыйлыққа ұсынылған шығармаларды талдап, талқылап, өзінің лайықты бағасын беру керек. Мұнымен қоса, шығармаларын сыйлыққа ұсынып отырған елдің тіршілік-тынысын, мәдениетін, әдебиетін бес саусағындай білген жөн. Ғұлама ғалым, шебер жазушы Ғабит Махмұтұлы жоғарыдағы талаптарға сай адам болған ғой деймін. Ғабит Мүсіреповке Социалистік Еңбек Ері деген құрметті атақты беруге ұсыныс жасаған да КСРО Жазушылар одағының, яғни, орыс жазушылары деген де әңгіме бар. Қалай дегенменде, қазақ әдебиетінің классигі, ұлы тұлғаны қолдап, қорғап, қамқор болған орыс жазушыларына, орыстың зиялы қауымына, тіпті, орыс халқына аса бір ілтифатпен алғыс айтқым келеді.

ҚАЙРАН, ҒАФА...

-Мүтәллап! - деген қатты дауыстан оянып, апалақтап, бір жағынан не болып қалды екен деген үрей де бар, төсектен атып тұрсам, бөлменің орта тұсында Ғафу аға тұр.

Құдай сақтайғөр, менің үйімді қалай тауып келді екен?- деп ойлаймын Қаланың «Бензострой» деген мөлтек ауданындағы жекеменшік үйлер лай, батпақты жерде. Кішкене жаңбыр жауса, жердің миы шығып сзіліп, көшмен жүру қиынның қиынына айналады. Бұл жақта тұратындар аяқтарына резеңке етік киеді. Әрі батпақ, әрі бытқыл көшелерден менің үйімді тауып келуі ғажап.

-Сен осында тұрасың ба? - деді Ғафаң таңданғандай.

-Иә, -дегенімше болған жоқ, үйдің төргі қабырғасының сыртында тұрған сиыр сар еткізіп жібергені.

-Әй, мынау не? - деді көзі алақандай болған Ғафаң.

-Сиыр ғой - деп киініп жатырмын.

Бұрын бұл үй сиыр қорасы болған да мен пәтерге түскеннен кейін үй иесі сиырын көрші қораға шығарған. Бірақ менің үйім мен сиыр қорасының қабырғасы ортақ. Ол қабырға үйімнің төргі жағына жатады, сап-сарыала, қанша майласаң да, әкте-сең де болмайды. Мұның да сыры бар. Телестудияға қызметке орналасқанмен пәтер жоқ. Қаладан жарты жылдай пәтер

іздеп, сандалып, табаным тозған. Екі балам, карт шешем бар десем, пәтерге жіберем деп тұрғандар тайқып шығады. Содан осы үйдің иесіне жалынып- жалбарынып, көндіргем. Обалы не керек, қорадан пеші, екі кішкене терезесі бар үйшік жасады да берді. Осыған қуанғаным-ай десенші сонда.

-Шәй ішейік, шешініңіз, - деп шәйнекті тоққа қойып жатыр едім, жоқ, рахмет кетеміз, -деді ол даусын қатқылдау естіріп.

-Шырағым, мынауың сұмдық екен. Осындай тіршілік бола ма? Өңі күреңітіп, іштей түтігіп, ашуланып тұр ма, ренжіп тұр ма? Әйтеуір, мазасызданған рай байқалады.

-Балаларың қайда?

-Оларды шешеммен ауылға жібергем, жазда ауылда болады. Келініңіз жұмыста.

Ғафу Қайырбеков бастаған бір топ акын-жазушылар Алматыдан облысымызға шығармашылық сапармен келген. Апта бойы көптеген ауылдарда, совхоздарда және аудандарда болып, жазушылар оқырмандармен жүздескен, елдің қошемет, құрметіне бөленген болатын.

Облыстан қосылған топтың ішінде мен де бар болатынмын. Ақын ағамен осы жолы жақын танысып, біліскендей едім. Әр кездесуде маған да сөз беріп, өлең оқытып отырды.

-Қарағым, бұлай болмайды ғой. Ақын сиыр қорасында тұрады деген не сұмдық, қазір екеуміз обкомға барамыз, - деді манадан автобуста үн-түнсіз келе жатқан акын аға. Жоқ, мен жұмысқа барамын. Қызметке орналасқаным бір-ақ жылдай болды. Маған ешкім пәтер бермейді, - дедім үзілді-кесілді.

Өткенде Сәкен Жүнісов те үйімді көріп шошып кеткен. Ол да облыстық атқару комитетіне барайық, онда Сақан Құсайынов деген ағай бар, сені сол кісімен таныстырайын, пәтер алуыңа көмектеседі, - деген. Мен бармадым, - дедім Ғафаң. «Бывает же такое», дегенін естіп қалдым. Екінші нөмірлі автобустан обкомның тұсына келгенде ол түсіп қалды.

Кейін білсем, Ғафаң облыстық партия комитетінің екінші хатшысы Әнуэрбек Шмановқа барып, менің қандай күй кешіп жүргенімді баяндаса керек. Ол айтса тігісін жатқызып, жеріне жеткізіп айтады ғой. Егер сіздер акынға Қызылжардан баспана тауып бере алмасаңыздар - мен Алматыға оны алып кетемінге дейін барса керек, қайран Ғафаң.

Қысқасы, асыл ағаның қамқорлығымен бір жылдан кейін екі бөлмелі жаңа пәтерге қолым жетті-ау.

Ақынның Қызылжарға осы сапарынан туған жырлары кандай! Жырдың інжу-маржаны ғой, шіркін. «Ақ қайыңдар елінде» деген циклмен жазылған жырлары классикалық туындылар еді. Ғафанин біздің өңірді шынымен сүюінен өрістеген өлеңдер. Негізі, ақын өлеңді шын күйзеліп, не шын қуанып жазғанда ғана оқушының көңілін толқытатын, жүрегін тебірентетін дүниелер пайда болады.

Дүлдүл ақын «Есіл» туралы былай толғайды:

*Есіл сен қыялымсың бала күннен,
Тасығыш мінезіңмен, танабыңмен
Атыңды жарқ-жұрқ еткен естуші едім
Қазақтың қайырып салған бар әнінен.
Есіл – деп, айтады жұрт боздағын да,
Есіл-деп аяйды адам өз жанын да.
Есіл- деп есіне алып отырар қарт
Көз тастап өткен күн мен озған жылға.
Есіл ер, есіл ауыл, есіл дәурен,
Есіл дос, есіл балам, есіл сәулем-
Бәрінде егіздесіп жүреді атың,
Қосылдың қандай сыйқыр, не сылтаумен?
Әлде сен, әсем өзен, шығанды алып,
Есіліп ағармысың сылаң қағып.
Жібектей желді күнгі толқимысың
Басыңнан бір ән қайтып, бір ән барып?
Елімнің ең шұрайлы жерін басып,
Ағасың, кербез дария керім гашық.
Жас исің, қыз қылығың сол баяғы
Көрінген көк жиіктен көңіл ашып.
Сені айтсам- көз алдыма Арқа келер,
Қарындас қара шашты қалқа келер,
Арманын есіл бойлап Ақан қуып,
Көлденең құлагерін тарта берер.
Не керек, бәрі келер, бәрі келер,
Бір бөлек рақатқа жаным енер.
Серуендеп сендей суға бір түспесе,
Жер сүйген жетім жүрек жанып өлер.
Дарига, көп қой өзен Арқа байда,
Тамырдай тұс-тұсына тарқамай ма?*

*Бірақ та сендей үнсіз, сендей назды
Қыз өзен, шын бұраң бел қалқа қайда?
Бол теңіз, бол керемет, аппақ айдын,
Қуанам, оған өкпе сақтамаймын.
Алайда, теңіз емес, өзен көрсем,
Есілім емес пе деп жалт қараймын.*

Ақынның Есіл өзеніне сүйіспеншілігі - елге, жерге деген ыстық жүрегінен скені белгілі. Ақынның жан- жүрегі Жолдыөзек өңіріне ерекше бұрылып тұратын еді. Ғафаң сұлулықты қастерлеуші еді. -Осы елдің адамдары да, табиғаты да сұлу, деп айтып отыратын. Айтқанда жәй айтпайтын, аса бір қуаныш сезімде, мақтанышпен айтатын.

Ғафу Қайырбековтың «Қызылжар», «Ақ үй туралы аңыз», «Аңшының суретіне қарап» өлеңдері көкейінде мәңгі қалатын туындылар.

Ақынның «Ақ үй туралы аңыз» өлеңі 1967-68 -жылдары Ғафанды біраз сергелдеңге салғанын да естігенбіз. Бұл өлеңі үшін ол үлкен үйдің түрлі басшыларында болып, , өлеңді цензура кітапқа енгізбей әуреге салғаны бар. Бұл шығарманы коммунистік партияның түкірігі жерге түспей тұрғанда жазып, кітапқа енгізуінің өзі бір ерлік еді. Оның сыры - Ғафанның есімі сол кездің өзінде тек Қазақстанның көлемінде емес, Бүкілодақтық ендіктер мен бойлықтарға мәшһүр болғандығын да еді. Атағы жер жарған ақынды тұмылдырықтау оңай емес-ті. Ғафу ақынның аман қалуы да осындай себептен бе деймін. . . Енді осы атақты өлеңнің өзін оқырман назарына ұсынууды жөн көріп отырмын.

*-Абылайдың ақ үйі - дейсің бе, сен?
-Енді көріп, еркің зой-менсінбесең!
Қызылжардың бастағы тәжіндей боп,
Сол түсетін есіңе Есіл - десең.
-Әне, келдік!
Бәрекелді!
-Заманында, дегенмен ұй-ақ екен!
-Дәл Есілге еңкейер қияда екен.
Қазір өзен шегініп, алыс аунап,
Көшіп кеткен көршідей сыяғы екен.
-Ым. . . м. .*

...Болды ма екен Абылай, болмады ма,
Көрді ме екен иесін орда мына?!
Кәрі мекен мелшиіп үн қатпайды,
Ешкім білгіш көрінбейді ол жағына!
Екі ғасыр ішінде, одан да әрі,
Бәрі жұмбақ- не болып, не қойғаны.
Бәлкім, мұнда мүнәжет еткен шығар
Талай биі қазақтың, талай ханы?
Әлі күнге бір сұрақ, - мен аңғарман,
Сұрап келем ақылды адамдардан,
Өзге жұрттың хандары керемет боп,
Біздің хандар қалайша жаман болған
Әлде бассыз, түп-түгел данышпан боп,
Бәрі қасқыр, бәрі де арыстан боп,
Атпен, атақ, даңқты оқшауланбай,
Келген шығар оң- ортақ алысқан боп?
Тағы да үн жоқ, ақ сарай үндемейді,
Үндемей-ақ қойсын ол мүлде мейлі.
Аталғаны «Абылайдың ақ үйі» -деп,
Үні ғой сол- күндеме, күнде мейлі.
-Патша ағзам - сыйлапты дейді аңызда!
-Кім сыйласа бәрі бір- еніші маған,
/Бұл сөзімді жақтырмас ерсі надан/
Кімде болса - топырақты басып тұрып,
Ел ағасын сыйласа- ел сыйлаған.
Күнде сүйген ұрпағы жылап тасын,
Тек атамның моласын құлатпасын.
Сарай салса несі айып көк Есілден
Туған жердің көтеріп мың ақ тасын?!
Біз құрылысқа құштармыз- үй саламыз,
Күнде қала орнату- ой-санамыз.
Бізге ұнайды ескі аман аппақ үйлер,
Аппақ үйлер туралы айтқан аңыз.

Ғафу ақынның Қызылжарға деген адами ықыласы, сүйіспеншілігі, мейірі түсіп тұратындығы бөлекше болатын еді ғой. Қызылжар десе ішкен асын жерге қоятын еді.

*Кірпіш те қызыл, үй қызыл,
Өзеннің жары ол солай.
Қарағай қызыл, гүл қызыл,
Күн нұры түскен жол солай.*

*Аққұба қыздар қызыл бет,
Ақ балтыр қызыл етіктер.
Алқызыл шие үзін жеп,
Алқызыл ерін еріткен.*

*Қызылжар қыла қадірмен,
Дуылдап жатқан думан жер,
Құрметті орыс тамыр мен,
Құдамыз татар тұрған жер.*

*Қызылжар құтты мекенсің-
Әдепті «ә» деп үйреткен.
Аталып атың өтерсің
Бар өнер, әдебиеттен,
Бар ғылым, мәдениеттен.*

Қазақ жерінің сұлу да, көрікті аймағы мол, ал бұл өңірдің керемет сұлулығына жер жете ме шіркін, дер еді.

*Ақ қайыңдар
Күзден жазға қайтыңдар!
Ақ тұлпарлар
Күміс тұяқ, алтын жал!
Сендер мені
Жақсы өлеңмен зымыратып,
Сәт сағат та
Сан хикая айттыңдар,
Ақ қайыңдар,
Ақ тұлпарлар,
Ақындар
Әр орманда
Бір-бір қазақ ауыл бар,
Сағынысқан, алып ұшқан бауырлар.
Қыста қысыр биесінің қымызы,*

*Алға тосқан құрт, май, жентің тәуір бар,
Солтүстікте ерекше екен ауылдар!
Ал мен жүрдім,
Енді сендер қалдыңдар,
Аппақ өлке,
Бала көңі балғындар,
Ал мен жүрдім,
Ақ сүңгідей қолдарын
Ақ шашты ана,
Аппақ сақал шал бұлғар.
Ақ қайыңдар,
Ақ тұлпарлар алтын жал,
Сендерге алғыс,
Күзден жазға қайтыңдар.
Ақ мекенге біздер үшін жаралған,
Азаматқа арнап сәлем айтыңдар.*

Ақын бұл өлеңді сол кездегі облыстық партия комитетінің екінші хатшысы Өнуэрбек Шмановқа арнаған екен. Ғафанның бұл өлкеге бірінші келуі болғандықтан, мұндағы әр нәрсеге дүдәмәл көңілмен қарайтыны белгілі жәйт. Ол кезде алматылықтардың арасында біздің өңірді орыстанып кеткен деген лақап етек алған болатын. Ғафаң да сол күдікпен келсе керек бұл облысқа. Жоғарыдағы ақын өлеңінен байқағанымыздай, Ғафанды «әр орманда» отырған казак ауылдары керемет салтанатпен қарсы алған. Шын қуаныш, көтеріңкі көңіл күй болмаса мұндай өлең өмірге келмес еді.

І Нағыз ақындық шабыттан, терең тебіреністен сырлы сезім күшімен дүниеге келген өлеңде оқушыны селт еткізетін, жүректен үндестік туғызатын бір тамаша құдіреттілік бар, ой бар. Ол ой әркімнің көкейінде, көңілінде, керек десен, ізгі жүрегінде ұялаған. Қызылжарға, осы өңірге деген ыстық ықылас пен махаббатқа айналып, қайнасып кеткен. Ақын осы ойды дөп басып, жыр өрнегімен әрлеп, бедерлеп, шеберлікпен шендестіріп жіберген. Сондықтан да өлең оқырман көңілінен шығады. Халық үшін туған өлеңнің халыққа жетуі өмір талабы.

Ана тілім күшім менің-қуатым,

Жырым сендік жүрегімнен туатын, деп жырлаған ақын Ғафу Қайырбеков ана тіліміздің қадір-қасиетін осылайша бағалады. Оның мәңгілік болатынын, тәуелсіздігіміз кепілдік беретінін де қуана жырға қосты.

Бірде Ғафаңа: - Ақ қайындарға байланысты теңеулерді, орманның арасында жүрген бізден бұрын айтып қойғаныңыз қалай? - дедім інілік назбен.

-Қолдың саласындай ақ қайындарды алғаш көргенде алған әсерім ғой, - деді ақын.

Ақ қайындарды талай ақын жырлаған, тіліне тиек еткен. Бірақ, «ақ тұлпарлар», «күміс тұяқ» деген әсерлі теңеуді айтуға ешкімнің аузы жете қойған жоқ. Өмірде адамзат баласы айтпаған сөздер, шырқалмаған әндер, салмаған күйлер бар ма екен? Жоқ шығар. Олар бізден бұрын да шиырлап, шарлап, талай-талай ойларды айтып келген. Дарынды ақынның құдіреттілігі сол - соның бәрін жана ғана айтылғандай, бұрын көзге шалынбағандай етіп, жаңғыртып жеткізе білуінде.

1993 жылғы мамырдың 27-29-ы аралығында Қазақстан Республикасының Ордабасы тауында 18-ғасырдың аса көрнекті мәдениет қайраткерлері Төле биді, Қазбек биді, Әйтеке биді еске алу күндері өтті. Бұдан үш ғасыр бұрын осынау тарихи тұлғалар Ордабасында ортақ шешім жасап, қазақ халқын жоңғар шапқыншылығына қарсы күреске біріктірген болатын. Ұлы тұлғаларды еске алу күндеріне Өзбекстан, Қырғызстан Республикаларының президенттері, ресми делегациялары қатысты. Осы ұлы дүбір тойдың төрінен дүлдүл ақын Ғафу Қайырбековті көрген едім. Ғафу аға аталмыш той – салтанат жайындағы толғанысын білдірген. Соларды шамам келгенше көкейіме қондырған едім. «Біз тарихи тұлғалардың тойын өткізіп жатырмыз. Солардың барлығының атасындай той – осы той. Қазақтың ел болу тойы, бірігу тойы. Төле би, Қазбек би, Әйтеке би болмаса, сосын солардың сөзін тыңдайтын елі болмаса, елі жиналатын мынадай асқаралы тауы болмаса не болар еді?! Бұлардың барлығы анталаған жауға қарсы шығып: «Біз, қазақ не бар болайық, не жоқ болайық!» деген мәселені шешкен. Ел бұлай жиналмағанда, соңғы қырғын соғыста жоңғарларды біз жеңбегенде күніміз қараң болар еді. Мұны ойлағанда көңілім кереметтей босайды. Маған ең қатты әсер еткені Ордабасына– үш елдің үш ПРЕЗИДЕНТІНІҢ келуі. Нұрсұлтанның бүгінгі сөйлеген сөзі көзіңе жас әкелгендей. Аз сөздің ішінде үш бидің қадір – қасиетін, қазаққа істеген жақсылығын, Абылайдың, батырлардың қаһармандығын жеткізуі ғажап.

Ақын аға ерекше шабыттанып, шалқып кетіп еді – ау. Билердің, хандардың істеген тамаша істерін адамның, қазақтың, Қазақстан деген елдің жәй әншейін қоя салған басшысы емес,

шын мағнасында тағдыры да солариен тағдырлас, атқаратын ролі де, міндеті де солармен ұқсас. Міне, маған сол қатты әсер етті. Үш би қазақтың басын қосатын болса, үш Президент үш мұсылман қауымды, ағайындас түркітілдес халықтардың басын қосып тұрғандай. Әсіресе, Нұрсұлтан Әбішұлының ескерткіштің орнатылатын жеріне барып шымылдығын ашуы, одан анау асқаралы тауға жаяулап, жалғыздап шығып, қазақтың көк туын көтеріп, сөз сөйлеуі. Не деген керемет! Бәрі жарасып кетті.

Мұнда халықтың талантының да мерекесі болып тұр- күресі ме, ат бәйгесі ме, айтысы ма, көкпары ма, қыз қууы ма. . . бәрі бар. Қазақ халқының рухани көтерілудің, рухани биіктеудің куәсі ессбінде тарихтан бері келе жатқан барлық өнердің қайнары бұрқырап сыртқа шыққандай болды. Бұл да біздің керемет табысымыз. Қазір халықты көп жағдайда, рух қана көтеріп тұр. Өйткені біз қазіргі жағдайда байлықпен мақтана алмаймыз, заман болса қиын. Бірақ қазаққа ас – тамақ та, дүние де емес, қазаққа азаттық керек екен дағы, дербестік, елдік керек екен ғой! Сол қуаныш мені таудың басына, аспанға көтеріп тұрған сияқты. Әсер көп. Біз сияқты әсершіл адамда ол көбейе береді. Қызылжарға сәлем айта барарсың. Осындай тойда кездесе берейік. -деп қоштасып еді Ғафу аға.

-Аяулы жылдар. . . асыл күндер. . . Сол жылдарды аяулы еткен адамдар еді ғой, сенің жаныңа жақын кісілер болатын. Енді олар таусылды десе болғандай. . . Кетіп жатыр. . . Кетіп жатыр. Бәрі де бір-бір сағыныш. Бір ардақты кескін қазіргі кезде менің көз алдымнан кетпейтін болды. Ол – Ғабит Мүсірепов мүсіні, -деп жазған ақын

Иә, сол сағыныш Ғафанды біздің солтүстік өңірге жетелеп әкеліп жүрген. Ғабит Мүсірепов ақынға әкедей, ағадай еді. Оның үстіне әдебиеттегі әкелігі, аға-ұстаздығы және бар болатын. Оның көзі тірісінде ондаған өлең, сандаған әңгіме, сапарлар хикаясын жазған. Сол кәсібін Ғабит Мүсірепов о дүниелік болып кеткеннен кейін де жалғастырды. Ғафудың «Елтің-жал» кітабы соның айғағы.

Ақынның «Ағаны аңсау» деген өлеңі де бәріміздің ардақты ағамыз, данышпан атамыз Ғабит Мүсіреповке арналған екен.

*Тоқсанға толған күніңде,
Тоғыса алмадың халқыңмен.
Көрісе алмадың дүние,
Дүрілдеп тұрған даңқыңмен.*

*Таусылды тағат, амалым,
Даусыңды ғана тыңдатып.
«Жоқ!» деген қиын қамалдың,
Ар жағынан үн қатып.
Ғайып боп газжап кескінің-
Патшадай мүсін, ай маңдай,
Қағасың бұлдыр кешқұрым,
Ауаға жұпар жайғандай.
Қайтара алмай өзіме
Алланың қатал бұйрығын.
Көрінбей қалдың көзіме,
Айбыны асқар биігім.
Халқыңмен өмір бір кешкен,
Даңғайыр, дарқан, данышпан.
Еңбегіңді айтып түгеспен,
Қадіріңді айтып тауыспан.
Сағындым, мұңнан айықпай,
«Қасымда жоқ»- деп ағам да.
Ескексіз мынау қайықтай,
Қалтылдап тұрған заманда.
Баяны қысқа аз дәурен
Өтерсің сен де біздерден,
Арыстандарды аңсаумен,
Арыстарымды іздеумен.*

Біздің облыста ұйымдастырылып, өткізілген Мағжан Жұмабаевтың, Сәбит Мұқановтың, Ғабит Мүсіреповтің, Иван Шуховтың торқалы тойларының бірін құр жібермеген Ғафаң әдебиетіміздің ұлы тұлғалары жайлы ел алдында егіліп сөйлеп кетуші еді. Тілдің майын, сөздің мәйегін тамызатын қазақ әдебиетінің алыптарын берген өлкеге деген акынның сүйіспеншілігі, махаббаты ерекше көрініп тұратын.

Жамбыл ауданында Сәбит Мұқановтың 80 жылдық мерекесі өтіп жатқан. Ақ қайыңды орманның алаңына биік сахна орнатылыпты. Сонда әншілер, бишілер мерей тойға жиналған халыққа өз өнерлерін көрсетіп жатқан еді.

Ғабит аға мен Мәриям апайдың өтініштері бойынша, сахнаға Ғафаң шақырылды. Ғафу Қайырбековтің төкпе акын екенін

бұл елдің көбі біледі, ал оның «он екі звотты» әнші екенін біле бермейтін еді. Концертті жүргізуші жігіт: Ғафу аға қазір сіздерге Қасымның «Дариға сол қыз» әнін орындайды, -деп хабарлағанда- қарақұрым қауым тына қалды. Бәрінің көздері ақын ағада. Ғафәң «Дариғаны» домбыраға қосып шырқап кетті. Көзі жасаурап, өзі де кара сұр өңі күреңітіп, маңдайынан білінген тер майда маржандарға ұқсап, әдемі әсер беріп тұрды. Ғафудың өзі оқ пен оттың ішінде, қанды майданды басынан өткеріп жүргендей, осынау қырғын соғыста Дариға қызды көріп тұрғандай аңырағанда тындап отырған жанның бойы тітіреп, жүрек кеудеге сыймай, ойнақшып, толқып, тебіреніп кетеді.

Окка ұшып, өліп бара жатқан жауынгердің Дариғаны соңғы бір рет көремін деп талпынуы, бар қайрат-күшін салып қайта тұрамын ұмтылысы-бәрі- бәрісі де өмірге, мынау кең дүниесіге деген күштарлығыңды арттырады. Тіршіліктің әр минөтінің сондай қымбат, тәтті екенін бір сәт есіне салады. Жаныңа жаңа күш-қуат пайда болғандай әсер етеді.

Осы әнді кейде радиодан естиміз, бірақ, Ғафәң орындағандай әсер бермейді. Ол кісіде кереметтей дауыс та жоқ. Бірақ ақын ағаның орындауында бір сыйқыр күшкеайналатын. Ыңғайы Ғафәң әнді тек даусымен ғана емес, жанымен де орындайтын болса керек.

Содан кейін үлкендер сахнаға Бәдеш жеңгемді шақыратын. (Үлкендер деп отырғаным Ғабит аға мен Мәриям апай.) Ғафу аға мен Бәдеш жеңгем екеуі қосылып «Жұбайлар жырын» шырқайды. Ақын Тұмағам осы әннің өлеңін Ғафәң мен Бәдеш жеңгеме арнап жазған-ау деп ойлап қалушы едім. «Құстың қос қанатындаймыз, тауларды бетке алып болашаққа қарай бара жатырмыз», деп екеуі қосылып айтқанда ерекше шабыттанып кететін еді екеуі де. Жұптарын жазбастан ұзаққа ұшып бара жатқан қос аккумулятор секілді ме еді? Әйтеуір екеуінің орындауындағы осы ән адамды биік мұраттарға жетелейтін.

-Линлайындар, өнерлеріңс мың рахмет, екеуіңнің өмір бойы жұптарың жазылмасын. Бірге қартайыңдар, -дейтін тілектер жиналып отырған ауыл ақсақалдарының аузынан естіліп жатты. Анталап сахна жакқа қарап отырған халықты бүкіл денесімен қозғала баяу шолып өткен Ғабит аға жүзінде ризашылықтың нышаны байқалды. Содан кейін жарайсындар дегендей, ақырын ғана Ғафу аға мен Бәдеш жеңгейге қарап, бас изеді. Ол әнді орындаушыларға көңілден шықтындар дегені.

Міне, осылай, Сәбеннің 80 жылдық торқалы тойында Ғафаң мен Бәдеш жеңгей елді әндерімен бір тамсанып тастаған.

Ғафаң жүрген жерін ойын-күлкіге кенелтіп, суырып салмалығымен, тамаша тапқырлығымен елді риза ететін. Ақынның бұл қасиеті жөнінде газеттерде жазушылар, достары көп жазып жүр. Адамға мейірімді, ақ көңіл, аңғал адам еді. «Қазақ әдебиеті» газетіне қызметке жаңа орналасқан кезі екен. Газетте бір кате кетіп, бас редактордан бастап, әдеби қызметкерге дейін мұрындарынан тізіп, Орталық комитетке алып барады. Лауазымды бастықтар бұлардың жер-жебіріне жетіп, ұрсады. Газетті басқарып жүрген басшыларға бір-бір сөгісті береді. Есікке таман отырған әдеби қызметкер Ғафу жұрт орындарынан тұруға айналғанда:

-Маған не?-депті.

-Саған да выговор, - депті стол басында отырған жоғары лауазымды бастық.

-Бәріне сөгіс беріп жатқан соң, мені неге ұмытты екен деген ақ көңілділік қой, жәйдән-жәй, сөйтіп, сөгіс алдым, -деп күлетін Ғафаң.

Иә, бүгін Ғафу ағамыз арамызда болмаса да ақынның от жалынды жырлары, қазыналы ой –пікірлерге толы еңбектері мәңгілік жасай бермек. Дарынды ақынға арнаған жыр жолдарын мен былай өрнектеген едім:

*Ғафу аға, сен жайлы кетсем ойлап,
Өзіңді жарқ-жұрқ еткен бұлтпен ойнап,
От шашқан найзағай ма деп қалушы ем,
Қиыры жоқ аспанда салған ойнақ.*

*Тұлпардай тас илеген төрт тұяғы,
Шабатын жымырылып қос құлағы,
Ұзаған сайын зулап, биіктейтін,
Ақынның көк пе деуші ем шын тұрағы,*

*Сен жоқсың, кетіп қалдың аспанға өрлеп,
Қырандай қанатыңды қақтың сермеп.
Мүмкін сен ораларсың қыран-ақын,
Кеудеңді сағыныштың оты кернеп.*

*Төкпе жыр пайғамбары заулап ұшып,
Келерсің бір сәт елге жолың түсіп.
Сәлем де Қызылжарға, Мүтәллапжан, -
Деп құшып, қоштасарсың қолым қысып.*

-Мен қазақтың дүлдүл акыны, ұстазым, ағам Ғафу Қайырбеков туралы естелігімді оның өз сөзімен аяқтаймын.

«Өзімді бақытты санайтын бір себебімді жасырғым келмейді. Ол ұлы адамның қасында жанасып жүріп, өткізген қымбат күндерім. Бұларға жанасып, жуып кетудің өзі-өмір қызығы екен ғой!»

АДАМГЕРШІЛІК ЖЫРШЫСЫ

Елуінші жылдардың басында оқырмандарды елен еткізген «Болашаққа жол» романымен қазақ совет әдебиетіне айдарынан жел есіп келген жазушы Сафуан Шәймерденовтың есімі қаламы қуатты сөз зергері ретінде мақтанышымызға айналып отыр. Әдебиет майданына «ә» деп араласа бастағаннан-ақ өз шығармасының тақырыбын адамды зерттеп, тануға, оның сан қилы мінез-құлқын, толғаныс-тебіренісін, қуаныш-қорқынышын, өмір сүйгіштігін, қысқсы, адамдық қасиетін, қоғамдық орта мен жеке адамның өзара байланысын, қарым-қатынасын көрсетуге күш салып, құлаш ұрған-ды. Жазушының бұл талпынысы бір шығармасынан екіншісіне ауысқан сайын айқындалып, айшықталып, өзге асыл тастардың арасындағы лағылдай көз тартып, жәудіреп, жарқырап тұратын болды.

Мен өзімнің осы ойымды тереңірек алып, нақтылап дәлелдеу үшін қаламгердің өткен жылы «Жазушы» баспасынан шыққан «Ағалардың алақаны» кітабын, ондағы повестер мен әңгімелерді, эсселерді тілге тиек етпекшімін. Бұл кітаптағы «Бір таба нан», «Жел керуен» повестері қаламы жүйрік жазушының өзі туып-өскен, оқып, білім алған, азамат атанып, ауыл тіршілігіне, тұрмысына араласқан кезін ой елегінен өткізіп, өзінің өскен ортасын мұқият барлауға, бағдарлауға ұмтылыс жасаудан туған және сол органың, ауыл адамдарының мінез-құлықтарын, ой-өрістерін, әр адамның өзгеге ұқсамайтын ерекшеліктерін, бір сөзбен айтқанда, Сафуан Шәймерденов өзінің жерлерінің портреттерін әдемі берген, тамаша сомдаған деуіміз керек.

Жас Сафуанды жазушы, қоғам қайраткеріне дейін көтеруге әкелік, жанашырлық мейірі, сүйіспеншілігі мен қамқорлығы, еңбегі шын мәнінде көп болған Шәймерденнің қызыметі мұнымен тынбайды. Жазушы шығармасында әсерлі өрнектегендей:

- «Таң атпай тарсылдап терезе қағылады. Өктем дауыс естіледі

Шәймерден, орталық малы су ішпей қалыпты. Тез киініп, ойыққа айда.

- Колхоз малына кеше шөп салынбапты. Ұлып тұр. Біржола шөп апарып шаш.

- Ауданнан келген өкілді көрші ауылға апарып салып кел.

...Шәймерден пәлен үйде пәленшекең өліп қалыпты. Алып шық!»

Міне, елгезек, еңбекшіл, мінезге бай, адамгершілігі зор Шәкең ауылда өзіне серік болар жанның жоқ екенін біледі де жүре береді. Иә, ауылдың қарапайым колхозшысы ма, басқалардай ауыл адамы ма, кім десек те өз отбасының ғана қамқаракетін күйттеуден аулақ. Ол ауыл, қоғам қамы, жұмысы үшін ешнәрседен тартынбайды, қаймықпайды, бет алғаннан қайтпайды.

Адам характерін, оның ішкі сезімдерін, құпияларын, мына тіршілікке, өмірге, қоршаған ортаға көзқарасын ашуда жазушы Сафуан Шәймерденов «адам жанының нақ инженері» іспетті. Оның адамгершілік, ар, ұят деген ұлы ұғымның төңірегінде ұстамды ой қозғап, ұстартқан тілмен толғауы шығарманың бедерін айшықтап, өресін биіктетіп тұр. Ар, ұят дегенде егер осылар алмзат баласында науша жастан қалыптасып, тұла бойынан орықты орын тапса құба-құп.

Ал болмаса ше?!

Қаламы жүйрік қаламгердің аталмыш повесіндегі өгей шеше Бейістің ательде суретке түсу үшін жаулығын алуға қысылуы. Осы арада жазушының өзі біздің сұрағымыз бен күдігімізге жауап береді.

«Жоқ, менен де /фотографтан / одан да емес, өзінің арынан ұялғаны. Яғни адамшылығынан, кісілігінен қысылғаны. Жүрегінде иман отының барлығы. Өз өмірін ар мен адамшылық белдеуіне байлаған мұндай адамдар біреу үшін тау қопару керек деп түсінсе, қопарады да. Бірақ ол қызыметім өткен еді деп біреуден жәрдем де, жақсылық та күтпейді, ешкімге салмақ та салмайды». Ондай адам адамгершіліктің құлы. Қазактың Сарыарқасының теріскейін алып жатқан шалғай өңірдегі адамдардың іс, характері, мінез-құлқы, адамшылық пен кісілігі жазушы лабораториясынан сұрыпталып, әрленіп, шымырланып және шыңдалып шыққан. Осы повестегі Айша мен Рамазанның, ауыл мұғалімдері Ғазез Әбішевтің, Кәрім Ешмұхамбетовтың, әсіре-

се, математика пәнінің мұғалімі Шияп Садықовтың тұлғалары, образдары оқырманын елең еткізері анық,

Ал түрлі Ахметжандар, Петр Матвеевич Голубев, Әпен, Тұрғындар образдары да тартысқа толы. Бірақ боямасы жоқ, әсерлеуі жоқ, шындық оқиғаға құрылған.

Сафуанның азамат атанып, ат басын тартуы, әдебиетке құмартуы, жазушылық ұлы өнердің сайысына салып жіберген не күш десеніз, жауабым дайын: ол-өзім ұшқан ұям- «Ленин туы» газеті дейді қаламгер.

Өзімізге етене жақын, жанымызға, жүрегімізге де ыстық газеттің арғы-бергі өмірін онда еңбек еткен журналистер жайлы жылы пікір, орынды баға беруде жазушы тек қана шындыққа жүгінген. Өзіміз көпшілігін білетін жора жолдас, таныс, тіпті, ағайын болып кететін қаламдастар жайлы толымды да, тартымды зерлеген жазушыға ризашылық сезімімізді білдіргіміз де келеді

Жалпы «Ағалардың алақаны» кітабындағы «Жел керуен» повесін оқып шыққаннан кейін түйген ойымыз: Сафуан Шаймерденов өскен ортаның, қоршаған, қаумалаған адамдардың биік парасаттылығы, жан-дүниелерінің рухани байлығы, өске-лең өмір тынысы мен жүрек лүпілінің бірінғай соғатындығы. Биік мұратты адамдар мен әсем табиғат құшағында туып-өскен, өмір деген сұлу әлемге құлаш ұрған Сафуан ағамыздың сөз зергері, суреткер, жазушы болмауға, тіпті, хақысы жоқ.

Шеберліктің шыңына шыққан Саф ағанның ғасырымыздың ұлы жазушысы Мұқтар Әуезов, қазақ совет әдебиетінің ірге тасын қаласушылар Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, халық батыры Бауыржан Момышұлы тағы басқа да әдебиетіміздің сылаң жүйріктері жайлы толғаған эссе-естеліктері оқырман жүрегін толқытпай, толғандырмай қоймақ емес. Қысқа ғана естелікте аталмыш алып ағалардың адамгершілік, мінез-құлқы, барша жұртта болатын сыяқты өкпе-наз, әзіл-қалжың, адамдарға, жора-жолдастарға, дос жарандарға, көзқарасы, қарым-қатынастары келісті зерленіп, көркем берілген. Ұлылардың бүкпесіз, бұлыңғырсыз жарқылдаған көңілдері талтүстегі аспандай. Кіршіксіз көңіл, кішіпейілділік, адамдарға деген сүйспеншілік бәрі-бәрі де жазушы шығармасында аса тапқырлықпен суреттелген.

«Француз Гюго, қазақ Әуезов. Асылы қай жерде дүниеге келмесін, қай топырақтан жаралмасын ұлы адамдардың әйтеуір бір ұқсастығы бола береді екен-ау, тегі».

Әдемі айтылған сөз. Әлем әдебиетінің алыптары Виктор Гюго мен Мұқтар Әуезов дүниенің түрлі бұрышында өмір кешіп, ғажайып шығармалар тудырса да олардың сөз сөйлеу мәнерінен бастап, күнделікті тіршілік-характеріндегі ірілі-ұсақты істеріндегі ұқсастықтар көп болған. Осыны көреген де, білгір жазушы Сафуан дөп басып, дәл байқаған. Уақыт ұзаған сайын аяулы да ардақты жазушылар Сәбит Мұқановтың, Ғабит Мүсіреповтің және басқалардың күнбе-күндік тіршіліктегі пен-дешіліктің ұсақ-түйегі ұмытылып, аражігі жайылып, олардың тұлғалары Хантаһіріндей оқшауланып, ерекшеленіп, қияннан көз тартады. Осынау алыптардың да арман, мүдделері, мақсаттары болған. Саф ағаның эсселерін оқып отырып ұлылар сонша қарапайым бола ма екен? - деген ой көкейіңнен шеттемейді. Халқымыздың ардақтысы атанған саңлақ жазушылармен күнбе-күн кездесіп, жүздесіп, олармен талай-талай сапарлас болған, абзал ағалардың ұлағатын алып, дәрісін тындаған, олардың шәкірті, інісі, әріптесі болуға ыждаһаттық танытудан тайынбаған, айнымаған оны жоғары мәртебелеп, құрмет тұтқан. Саф-ағаның байқағыштығы кез-келген адам аңғара бермейтін характерлерді ашудағы шеберлігі, оқырманды қуантай, толғап-андырмай, ойландырмай қалмайды. Белгілі жазушының «Бір қақпайлар» деген топтамасында да оқушыны бірден елең еткізер шынында да «бір қақпайлар» бар екен. Тумасынан терең ойлауды қалаған қаламгер естіген, көрген-білгендерін әңгіме ете отырып, философиялық түйіндер жасайды. Бір оқиғаны, не болмаса бір адамды әңгімесінің желісі етіп, оны баяу өрбітіп келе жатады да, бірден тосын түйін, тосын ой айтып тастайды. Қысқа ғана штрихпен үлкен ой, пәлсәпә айту кереметінің деген жазушының қолынан келе бермейтін шаруа.

Сексеннің жетеуіне келген Шаймерден қарт қатты ауырып жатқанда Тахауи Ахтанов оған сәлем береді. Хал-ахуалын сұрағанда қарт: «Сексен бесім дұрыс еді. Арғы жағы кәләкәйт екен» деп өзі де күліп, жұртты да күлдіріпті. Осы бір тұтамдай ғана әңгімені жазушы былай түйіндеген: «Бұл әңгіме көз жұмарынан бір жарым ай ғана бұрын болған еді. Өмірден жыламай өткен адамдардың бірі менің әкем бе деп те ойлаймын» Тосын түйін бе? Тосын!

«Ағалардың алақанын» оқып шыққаннан кейін көңілге түйіп, көкейге қондырғаным мынау - совет әдебиетінің белгілі жазушысы Сафуан Шаймерденов үлкен адамгершілік жыршысы. Оған дәлел біздің қолымыздағы оның құнарлы да, құнды кітабы. Бір қуаныштысы сол, Сафағанның бұл туындысын

Қазақстан Жазушылар одағы Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлығына ұсынған екен Онысы өте орынды. Шындығына келгенде республикалық сыйлықты жазушы бұрынғы шығармалары үшін ертеректе де алуы керек еді. Оқасы жоқ, ештен де кеш жақсы демекші, аса көрнекті суреткер Сафуан Шаймерденовтың «Ағалардың алақаны», сөз жоқ, Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлығына лайықты, кесек туынды.

МҰҚАҒАЛИ МАҚАТАЕВ АҚ ҚАЙЫНДАР ЕЛІНДЕ

1970 жылдың күзі. “Жазушы” баспасының поэзия редакциясында қолжазбам жатқан болатын. Оның тағдырын білмек болып редакцияға барып едім, ондағылар қолжазбамды қолыма ұстатты да: “Жазушылар одағының поэзия секциясына апар. Онда сенің өлеңдеріңді оқып, талқылайды, бізге өз пікірлерін жазып жібереді. Болашақ кітабыңның жарық көру-көрмеуі соған байланысты”, - деген. Қолжазбамды құшақтап Одақтың екінші қабатындағы поэзия секциясына келдім. Барсам, бөлмеде бір жігіт отыр екен.

Үстінде ақ көйлек, қара шашын кейін қайырған. Басы да, дене бітімі де ірі көрінді маған. Орақ мұрындылау ма, қалай? Әйтеуір, басының үлкендігі менің назарымды бірден аударды. “Мына баста біраз дүние бар-ау, үлкен екен” деп ойлаймын. “Өлеңдеріңді мына жерге қой, -деп столды нұсқады да, - ертең түске таман кел. Мен бұларды оқып, пікір жазып қоямын”. – деді өзін Мұқағали Мақатаев деп таныстырған жігіт.

Мұқағалимен сырттай, өлеңдері арқылы таныспын. Не жазса да шын жазатын, шын жылап, шын күліп, шын сағынатын акын талай-талай жыр маржандарын беріп үлгерген-ді. Өлеңдерімен кең-байтақ республикамыздың жырсүйер қауымын тәнті етіп жүрген ақиық акынмен кездесіп, жүздесудің өзі ғанибет! Мен қолжазбаның тағдырын осы сәтте мүлде ұмытып, Мұқағали ақынды көргеніме, онымен сөйлескеніме қуандым.

Ертеңіне мені толғандырған мәселе өлеңдерімнің тағдыры болды. “Мұқан соңыра маған не дер екен? Өлеңдерімді түкке жаратпай, баспаға дұрыс пікір бермей қойса қайтем?” Міне, менің басымды қатырып, миымды шіріткен, көңілімді қобалжытқан мәселе осы. Айтылған уақытқа дейін жазушылар үйінің алдында ерсілі- қарсылы жүрдім де қойдым.

Сағат 12. 30-да не болса да барайын деп есігінің сыртында “Поэзия секциясы” деген жазуы бар бөлмеге кірдім.

Мұқаң бүгін де жалғыз отыр екен. Мені көрді де: “Келдің бе?” – деді көңілді кейіппен. Сәлем бердім де, келдім деп мінгірледім. Зәрем жоқ.

- Өлеңдерің жақсы екен. Өлеңді осылай жазу керек, - деді Мұқан машинкаға бастырылған поэзия секциясының пікірін қолыма ұстатып тұрып. Онда былай делінген: «Мұтәллап оқушы қауымға көптеп танымал ақын. Оның алғашқы жинағын жұрт жылы қабылдағаны мәлім.

Мұтәллап өлеңдері өзінің жылылығымен, ойлылығымен көңіл аударарды. Әсіресе, көңіл аударарлық жәйт – жас ақынға азаматтық үн басым. Заман туралы, біздің өмір сүріп отырған қоғамымыз туралы шаттана да шабыттана жыр толғайды. Дала жөнінде, даланың жайсаң жанды адамдары жөнінде барынша тебіренеді. Бұрынғы жинағына қарағанда ақынның әлдеқайда өскендігі көрінеді. Өз шығармасында өлеңінің бар қаруын толық пайдалануға ұмтылады. Тенеулері қонымды, тілі шұрайлы. Мұтәллап өлеңдері Жазушылар одағының поэзия секциясында бұрын да қаралған, талқыланған. Жаңа жинағын, “Жазушы” баспасына ұсынуға поэзия секциясы қарсы емес.

Қазақстан Жазушылар одағының поэзия секциясы.
М. МАҚАТАЕВ 18 ноябрь 1970ж».

Түстік ішетін кез. Ресторанға барайық, Мұқа, - дедім. - Мен арақ-шарапты қойып жүрмін. Тамақ ішуге болады, - деді ол. Екеуміз бұрынғы Коммунист даңғылы бойындағы “Қазақстан” ресторанына бардық. - Өзің ішетінін іше бер, маған ас алдырсаң болады, - деді Мұқа. Мен де ащыға теріс қарайтынды айтып жатырмын.

- Қой, сен кезінде ішкен жігітсің-ау деймін, шашың ағарып кетіпті ғой. Сен маған қарама, - деп қойды тағы да ақын аға.

- Айтпақшы, “Жұлдыздың” 1966 жылғы 8 санын жастар шығармашылығына арнап, есімдері бұрын баспасөзден аталмаған жас талапкерлерге сәт сапар тілеп, тұсауларын кескенбіз. Сол талантты жастардың ішінде сенің де есімің бар болатын. Есіме, жаңа түсті, - деді ол. “Жұлдыздың” жастарға арнаған санындағы “Дарын шоғы үрлесе лаулайды” деген беташарын Мұқан дайындаған екен. “Әлі аты таныс емес, республика баспасөзінде бірінші рет көрінгелі отырған талапкерлер бетін ашу да біздің журнал үшін бір ғанибет”, - дей келіп, талапкер ақын-жазушылардың есімдерін атайды, олардың шығармаларына тоқталып, бағасын береді. Оның ішінде осы жолдардың авторы да бар.

“Дарын дегеніміз де, бір есептен сексеуілдің жаңа түскен шоғы іспеттес. Оның бірден лап ете түсуі де, қызуын тез шығарып, тез тауысып алуы да мүмкін. Ол өзінен- өзі лапылдай бермей, көзін ашуды, үрлей түсуді керексінуі де ықтимал. Бұйығы дарын бір көрінсе одан әрі көтермесіз-ақ жарқырай түспегі ақиқат.

Міне, журналымыздың осы номерінде жұртшылыққа атын таныстырып, шығармашылық үзеңгісіне аяғын ілдірген жас талапкерлер жүрегінде бәріміз күткен дарын, талант шоғы жатқан да болар. Ол көзін ашып, үрлеп жіберсең, лаулап жанып жүре берер еді. Үмітіміз де мол, сеніміміз де зор”, - деп талапкерлердің өлен, әңгіме, повестерін басқан екен.

Мұқан сырт қарағанда бұйығы, катал адам сияқты көрінгенмен, шын мәнінде, ондай емес екен. Ақжарқын, мейлінше акконіл, жаны да, жүрегі де мөлдіреп тұрған жан. Олай болмаса акын бола ма?!

“Жұлдыз” журналының поэзия бөлімінде Мұқаннан басқа адам отырса, Солтүстік Қазақстаннан жолданған өлеңдерді корзинаға лақтырып тастар еді. Оларға Мүтәллап деген ешкім емес! Қайта солтүстіктен жарқырап ешкім шықпау керек, көрінбеу керек. Міне, сол кездегі тенденция! Қазір де солай.

Ал адамгершілікке бай, ұсақ- түйекке бара бермейтін шын дарын иесі Мұқағали Макатаев өзінің ұлылығын танытып, күн сайын келіп жатқан жүздеген хаттардың арасынан екшеп, елеп, жілігі татитындарын тандап алып, сол кезде Кеңес елінде көп тарайтын әдеби журналдың бетінде бағытымызды айқындап беріп, әдебиет деген арғымақтың тізгінін қолымызға ұстатқандай болыпты.

Талантты тани білу де кереметтік, тіпті, ұлылық дер едім.

1974 жылдың жазы. Күнделікті күйбеңмен жұмыс бөлмесінде отыр едім, телефон шылдыр етті. Трубкасын көтерсем – ар жағынан дауысы гүрілдеген біреу мені сұрайды.

-Ассалаумағалейкум. Бұл кім? –деймін.

- Мен Мұқағалимын. Осындағы қонақ үйде ауырып жатырмын.

Қалтамда 15-ақ тиын ақшам бар. Тез жет, - деді маған. Жұмысты жігіттерге тапсырдым да, қонақ үйге келдім. Мұқан бір бөлмеде жалғыз жатыр екен. Ауруы қатты, қызуы күшті көрінді. Акынның бауыры сыр беріп тұрғандай. Алматыдан шығармашылық сапармен облысқа бірге келген акын, жазу-

шылар мұны жалғыз қонақ үйіне тастап кетіп қалыпты. Мұнысы несі: осындай да жазушылар бола ма, сактай гөр! Тым құрыса, аяушылық болсайшы!

Көп ойланатын уақыт жоқ. Мұқана дереу медициналық көмек керек. Баурына жағатын тамақ әзірлету қажет. Мұқан үйіме де, ауруханаға да баруға қарсы болды. Қалалық, облыстық дәрігерлер ем-домын қонақ үйде жасады. Әйтеуір, үш тәулік дегенде ақын ағаны аяғынан бастырдық-ау!

Облыстық радиодан, теледидардан беріліп, облыстық “Ленин туы” газетінде ақынның өлеңдері жарияланып тұрды. Мұқанның “Аққулар ұйықтағанда” деп аталатын поэмасы тұңғыш рет біздің облыстық газетте жарық көрді (Мұқанның айтуы бойынша). Ол осы дастанын Ғабит Мүсіреповке арнадым деп еді, бірақ өкінішке орай, газетте олай басылмады. Ақ иық ақын Алматыдан Қызылжарға жүрер алдында түс көріп, түсінде Ғабит Мүсірепов қайтыс болып кеткен екен, ақын шошып ояныпты. - Енді не болдық, деген үрейлі оймен, екі санымды соғып тұрып қалыппын. Ғабитке деген сүйіспеншілігім ерекше. Жақында ғана Ғабит ағаның үйіне еркелеп барып, еркін отырып әңгімелесіп шығып едім. Алдымыздағы арқа тұтар данышпанымыз осы кісі ғой деп еді сонда Мұқан. Біраз уақыттан кейін радионы тындасам, Сәбит Мұқановтың өмірден озғаны хабарлап тұр екен, - деді Мұқағали аға.

Наукасынан айығып, көңілі көтерілген ақын екеуміз көшеге шығып, қаланы аралаймыз. Талай әңгіменің тиегі шешіліп, сырлар да айтылды.

Мені бұл үкімет ренжітті ғой, - деді бірде ол ауыр күрсініп. Үкімет деген сөздің артында үлкенді- кішілі басшылар болатыны белгілі. Мұқаннан: сізді ренжіткен кім? Не үшін?- деп сұрағам жоқ. Ондай сауалды қоюдың жөнін де таппадым. Сөз ыңғайына қарағанда, Алматыдан қатты ренжіп шыққан сынайы бар. Мұң арқалағандай болып жүрген ақынның жарасының бетін тырнағандай боламын ғой деп ойлады да, оған ешбір сауал қойғам жоқ. Кейін ақиық ақын Қызылжарға келген сапарынан туған мына өлеңінде де сол ойларын айтқан көрінеді.

«Сол маңға соға алмадым көптен бері,

Күз бе еді?!

Есімде жоқ, көктем бе еді?!

Есімде тек- даланың өкпек желі,

Есімді алып, құшақтап өпкен желі,

*Есімді алып құшақтап, өпкен мені.
Сол маңға соқпай кеттім көптен бері.
Сән түзеген Есілдің оңірінде,
Ақ қайыңдар әлі жүр көңілімде.
Ерекше еді ол жердің көлі мүлде,
Ерекше еді ол жердің елі мүлде.
Ерекше орын алып жүр көңілімде.
Суып барғам, суытқан қылықтардан
Жылып қайтып кеткен ем,
(суып барғам)»*

Осыдан барған соң Мәскеудегі әдебиет институтына оқуға жүрмекшімін. Жуырда Қазақстан жазушылар одағының бірінші хатшысы Әнуар Әлімжановпен әңгімелестім. Ол осылай деп үйғарып отыр. Жинағымды да баспаға өткізіп кетпекшімін, - деді Мұқан әңгіме арасында. Аға мен іні болып әбден үйренісіп алғандықтан ба, әйтеуір, қандай әңгіменің төңірегінде болса да ашық пікірде болып, ағамыздан ақтарылып жүрдік. Содан да ма екен, Мұқана:

-Сіз Мәскеуде жүре алмайсыз ғой, - дедім.

-Е, неге?-деді жұлып алғандай.

-Мәскеудің мәшіндері көп. Шәкен ағам құсатып біреуі қағады да кетеді. Сіздің қазақтың дүлдүл ақыны екенінде олардың шаруалары не? Мұқан үндемей қалды. Менің “оқуға барма” дегенімді ол ұнатпай қалғанын байқадым.

“Түу, бекер айттым-ау” деп қынжылдым артынан. Айтылған сөз-атылған оқ. Айтылып қалған соң оны кейін қайтару жоқ. Әйтеуір, інінің еркелігіне салуға тырыстым. Өзінің денсаулығын да түзеу керектігін айтып жатырмын.

Қызылжар өңірі ұлыларды тудырған ғой. Қазақтың небір жұлдыздарын берген құтты мекен. Табиғаты қандай сұлу болса, адамдары да сондай сұлу- деп лепіріп кетер еді Мұқан. - Шіркін, осы қасиетті ауаны Мағжан ақын жұтты – ау! Мұндай таза ауа тауда ғана болды деген едім. Мағжан бабамның тұған жерінің ауасы тіпті, ғажап екен ғой! Тағдыр маған Жолдыозектің саф самалымен тыныстатып, Ұлы Маханның сарқытын ішкізгендей болды –ау, Мүтәллап. Кәусәрдәй ауаны сіміре бергің келеді. Тынысым да кеңейіп кеткендей. Ол баяу ескен самалға жүзін бұрып, ұшатын қыранша алға қарай ұмтыла түсетін де, демін терең алып тұратын. Рахат құшағына енгендей болатын.

Мұқағали ағамыз Қызылжардан Алматыға барған соң солтүстіктің азаматтары оны қалай қарсы алғанын жырдай етіп, елімізді мақтап барса керек. Белгілі ақын Свет Оразаев осы жайында “Соңғы бір соны шындық” деген ұзақ өлең жазып, кітабына енгізіпті.

*“Соңғы бір соны шындық-“ өлеңінде:
Отырмын екі жеңді түрініп ап,
Алып еске жағдайды ірілі-уақ.
Болған-ды соның бірі еді Мұқағали
Өлерден бірер жылдай бұрынырақ.*

*Қаскөйді қалтыратар қызынганда,
Ішпей-ақ,
Ұқсайтұғын қызу жанға
Мақатаев деген сом марқасқаның
Жолы түсті бір күні Қызылжарға.*

*Тіл табысып кетіп ол бірден елмен,
Әр ізін жырмен өрген,
Гүлмен өрген.
Қасында қаламсапты жігіттер бар,
Алмалы астанадан бірге келген.*

*Шайқалтпас елге деген махаббатын
Емес-ті Мұқаң әсте қатал ақын.
Тек қаталдық танытқан жігіттердің
Әлдекімше қайтейін атап атын.*

*Жауша қарап оған тән нар кеудеге,
Қаталдыққа, япырмау, барған неге?!
Неге сөйтті жатқанда ақын жүрек
Алықынн қонақ үйде,
Тар бөлмеде?!*

*Жатыр жалғыз,
Жанарда жас аунайды-ақ,
Жарым- жандау саулығы нашарлай ғап.*

*Әлсін-әлсін жұлқына аласұрып,
Дөңбекшиді жаралы асаудай нақ,*

*Жалғызсырап жатқан ол тым өкініп,
Тыңдаушым, жоқ бұл сөзде бір өтірік.
Жалтыратып табанын,
Тайып тұрған,
Ал, жігіттер осыны біле тұрып.*

*Безгендері-ай солардың Жырдан асыл,
Құтты қонақ боп жүрген қырға жасыл!
Олар безіп,
Табылды есесіне
Қангожин Мүтәлләтей бір жанашыр.*

*Жүгіріп дәрігерге,
Болған әлек,
(Келер ме бұдан басқа қолдан көмек).
Ақын аға алдында жүгірді-ау ол,
Адалдықтан айнымас қолбала боп.*

*Дегендей-ақ: “Осым жөн,
Осым ақыл”,
Жел беріп ақын көңіл хошына тың,
Зыр жүгірді зерделі інідей-ақ,
Жинады-ау ақырында есін ақын.*

*Көпермес көңілінің көк терегі
Ақын үшін ақ ниет- тек керегі.
Сондай ниет күшімен арыстан жыр,
Аяғымен нық тұрып кеткен еді.*

*Ешкімді зілді сөзбен шымшымай түк,
Айтса да не,
Үйренген бұл шын айтып.
Сол сабаз қайтар шақта Мүтәлләпке
Кеткен-тұғын мынадай бір сыр айтып:*

*-Көздеген көкжиекке кеп қонғанша,
Өтер әлі жаз қанша,
Көктем қанша?!
Мендей ағаң өлмес-ау жуық маңда,
Дәл өзіңдей жігіттер көптеу болса.
Алатын жан жарасын жаза біле,
Бірақ, сендей азамат аз әлі де.
Балтырың сыздағанда ондайлардың
Сенімен әуресі не,
Азабы не?!*

*Ботасындай боздатып бозінгеннің,
“Байбайлатып” ыршытып көзімнен мұң,
Қиын сәтте өзімді жамандыққа
Қиып кеткен жандарды өзің көрдің.*

*Тырнағының ұшына “қан” байлаған
Қатыгездік қандай бұл,
Қандай ғана?!
Тым ерте кеткен соның кесірінен
Талай нар сыймай біздің маңдайға да.*

*Жыланиша зәрін шашар таңдайынан
Қатыгездік зор дерсің қандай бұдан!-
Мұқаң өстіп толғанған кетер кезде
Иіскеп інісінің маңдайынан.*

*Ту етіп сол Мұқаңның ардақ үнін,
Көз салған адал іні алға бүгін.
. . . Артық санар алтынан дарын нарқын
Дара жандар ұғады-ау Нар қадірін.*

*Отырмын дәл осындай тоқтам жасап,
Кей сөзді шабытқа тән отпен қашап.
Шынында,
Арғымақтар көбеймес-ау,*

*Арлылар,
Адал жандар көп болмасақ,
Біріміз-бірімізді қиын кезде
Ішіркін-ай, нағыз досша тек қолдасақ!*

Мен осынау шағын мақаламды жетпісінші жылдары Мұқағали Мақатаевқа арнап жазған өлеңіммен тәмамдағалы отырмын:

*Күрілдеп үнің,
Құлағымда қапты мәңгілік.
Жыр оқушы едің,
Кететін дала жаңғырып.
Жыр оқушы едің
Қолыңды сілтеп, бұрқырып,
Жырыңмен жылқы
Құйғытатын еді шұрқырап.
Жел құған бұлттар
Шұбырып бара жататын
Қарсы қайырған
Қара шаштарыңды жұлқылап.
Мен сені сонда
Құдірет қой деп танып ем,
Жылытып еді,
Жырыңның оты, қаны мен.
Жылытып еді
Жүрегімді менің суынған,
Табиғат берген
Дарыныңның жанымен.
Ақиық ақын,
Мен сені солай танып ем.*

ӘНЕКЕН

/Әнуәрбек Шманов туралы сыр. /

«20-30-жылдардың беті аулақ, ал соңғы 40 жылда қазақтың хас зиялысының қыл бұрауға түспегені кемде-кем. Зады айқасқа ат мініп, тізгін ұстағанның замана ағымына қарсы жүзуі, әсіресе, біздің әлеуметтік системада қиынға соққан, соға беруі де бек мүмкін. Ұлт пен жұртқа аса мүдделі идея мұраттардың қалың қауымға жеткізбек тұлға» заманың түлкі болса, газы боп шал» деген формуланы ұстанған. Бұл орайда, Ілкен, Ілияс Омаров, Кенжеболат Шалабаев, Әнуәр Шманов, Камал Смайылов менің ойыма оралады». Асқар Сүлейменов.

1960 - жылдары іске қосылған Петропавл телестудиясында үш жүздей техникалық және шығармашылық қызметкерлер болса, оның бес-алтауы ғана қазақ ұлтынан да, өзгесі орыс тілділер /орыстар, украиндар, еврейлер/.

Аптасына үш рет он минуттан “Жаңалықтар” беріледі, оның өзі аударма. Анда-санда әдеби- музыкалық хабарлар мен көркемөнерпаздардың концертін дайындап, көрсетеміз. Қазақшамыз осымен тәмам болатын.

Облыстық телевизия мен радиодағы басшылардың дені орыс тілділер. Гонорар дегенді қазан басындағылар пышақ ұшынан бөліп алады да, казакемдерге екі-үш айлап ол берілмейді. Бұл жолы сендерге жетпей қалды, келесі жолы аласыңдар дей салады.

Бізде үн жоқ. Мойнымыздан су кетіп жүре береміз.

Қазақ тіліндегі хабарлардың телевизияда бар, жоғында «үлкен үйдегілердің» шаруасы жоқ.

1966 жылы облыстық партия комитетінің хатшысы болып Әнуәрбек Нәжіметденұлы Шманов келді. Оған көңіліміз де, құлағымыз да елең ете қалғаны рас. Телерадиодағы қазақтар іштей қуанысып қалдық. Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінде істеген десті оны. Бізге келуі сол жерден. Ол кісінің негізі қай жерден, қай жүзден, қай рудан екенінде де Солтүстік

азаматтарының шаруасы жоқ. Әйтеуір жақсы адам, жақсы басқарушы болса болды - дағы. Арқаның жігіттері қай деңгейдегі басшымен болсын терезесі тең тұрып сөйлеседі, іс-әрекетте де солай ғой, жөн-жосықсыз жазылып жастық, бүгіліп тосек болуды жазбаған оларға.

Әнуэрбек Шманов обкомның хатшысы болып келгеннен бастап-ақ, біздің телерадиокомитетте он өзгерістер байқала бастаған. Қазақ редакциясының телебағдарламасын апта сайын жұртпен бірге коллегияда, жиналыста бекітіп, оның жұмысы туралы есеп сұрала бастады. Қазақ журналистерін аудандарға іс сапарларға жіберетін болды. Бұрын “жоқ” – деп ауыздарын қу шөппен сүртетін теледидар бастықтары мен бас мамандары қазақтарға көлік те, кинолента да, іс сапарларға ақша да тауып беретінді шығарды. Әсіресе, Римма Васильевна Сергеева бастық болып тұрған тұстан бастап, бұрын қатып жатқан сен бұзыла бастағандай еді. Сергеева Р. В. Қазан университеті журналистика факультетінің түлегі. Жақсы журналист. Принципшіл, әділетті, әйелдігіне қарамай, ер мінезді кісі болатын. Жас журналистерге қамқорлығы да мол.

Обкомның жаңа хатшысы туралы алғашқы пікірді біздің ұжымға жеткізген де Р. В. Сергеева болды. Пікірі жақсы. Римма Васильевнаның айтуы бойынша Ә. Шманов қазақ, орыс және неміс тілдерінде еркін сөйлеседі. Білімі ұшан-теңіз. Әлем әдебиеті мен тарихынан, философиясынан білмейтіні жоқ.

Өте қарапайым, кішіпейіл.

Облыстық телерадиокомитетіндегілердің бізге деген көзқарасы да, ықыласы да бірден жақсарғаннан кейін, біз де еркіндік алғандай, санатқа қосылғандай сезініп, жұмысқа ынта қойып, аса бір иждиһаттықпен кірістік.

Бас редакторымыз Дүйсенбі Әуелбеков, аға редакторымыз Сейфолла Каюмов. Балтабай Дайыров аға екеуміз редакторымыз. Телевизияда журналист редактор деп аталады.

Зайра Мусина режиссер, Халима Дәуітова диктор. Баян Құдайбергенова режиссердің ассистенті. Міне, қазақ редакциясындағы шығармашылық топ осындай болған.

Осы жылдары телевизиялық-музыкалық “Самал” клубын ұйымдастырдық. “Самалымыз” өте сәтті басталды, көрермендер кереметтей қызу қолдап, қарсы алды. “Самал” шып мәнінде өнерпаз жастардың клубына айналды да, оларды күндіз-түні студияда көретін болдық. Бұрын ауыл-село клубтарында эн-жыр айтып жүрген жастар, енді көгілдір экран арқылы мында-

ған көрермендермен кездесіп, жүздесіп, өнерлерін паш ететін болды. Облыс өнерпаздары әр үйдің қонағына айналды. Халықтың ризашылығына бөленгені сондай, тіпті, “Самал” деген атты ел-жұрт жаңа туған нәрестеге, ресторан, кафе, клубқа қойып жүрді.

Біздің Қызылжар көгілдір экранына әкелген жаналығымызды облысымыздағы КГБ-шылар басқапа түсініп қалды ма, солардың екі адамы кезекпен мен жұмыс істейтін бөлмеде отыратын болды. Бастапқы кезде біз олардан шошынқырап жүруші едік, кейін бойымыз үйреніп кетті ме, олардың бар-жоғында да шаруамыз болған жоқ.

Бұдан кейін көп ұзатпай “Ақ отау” телеклубын да эфирге шығарып жібердік. Бұл әдеби клуб болғандықтан оның мүшелері жергілікті жас жазушылар мен жас акындар. Олар: Ермек Қонарбаев, Бақыт Мұстафин, Болат Қожахметов, Шашубай Малдыбаев, Зейнолла Әкімжанов, Байтұяқ Жанымбетова, Нұрлан Қасымов, Нұрлан Әлібаев, Сайлау Уәлиев т. б. Сөйтіп облыс халқы жастардың шығармаларымен танысып, біліп отыратын болды. Клубтың жас акын-жазушыларды қанаттандыруға, шабыттандыруға әсері жаман болған жоқ.

Ол заман еңбекші қауымның заманы деп аталатын еді ғой. Еңбек адамы бірінші орында тұратын. Сондықтан сол еңбек адамы жайлы телеэңгіме, телеочерк, киносуреттеме, кинофильмдер түсіріп, көгілдір экраннан көрсететін едік. Бұл талабымыз да сәтті болды деп айтқым келсін. Мұнымен қоймай Республикалық телефестивальдерге қатысып, жүлделі екінші, үшінші орындарды иемденіп жүрдік.

Есімі республикамызға әйгілі болған, қазақтың тұңғыш комбайншысы Қасен Нұтпаев, Социалистік Еңбек Ері Әбу Сыздықов, Смирнов орта мектебінің Ленин орденді мұғалімі Зейніл Мұқатаев, Қоскөл аулының атпал азаматы, екі Ленин орденінің иегері Сайлау Шыңғысов, КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреагы Қабдірәшит Сәрсенбаев, Социалистік Еңбек Ерлері Есіләм Бәукепов, Байман Тұрғынов, Молдай Байтұсов және басқалар туралы фильмдер, очерктер түсіріп, фестивалдердің бәйгелерін жеңіп алып отырдық.

Домбырашы Серікбай Құсайынов туралы түсірген фильміміз Бүкілодақтық телефестивальда бірінші орын алғаны да бар. Серікбай бауырым қазақтың кара домбырасымен Құрманғазының “Сары Арқасын” Мәскеу телеарнасынан күмпілдеткенде ішіп отырған асын жерге қоя салып, орындарынан өретұра

келіп: Жаса!- деп кикүлап қалмаған қазақ аз болар. Өз басым сондай әсерде болғаным бар.

Бастығымыздың хатшысы: сені обкомға Шманов шақырып жатыр, - деген соң, жүгіріп обкомға келдім. Обком хатшысы кабинетінің алдында отырған келіншек мені дедектетіп Ә. Шмановтың алдына алып барды. Ол орнынан тұрып маған қарай аяндады, қол беріп амандасты. Орта бойлы иықты, төртбак, шымыр ленелі жігіт екен. Артқа қайырған қара шапаны екі шекесіне төгіліп түсіп тұр. Мұрыны қоңқайғандау, таулықтардың мұрынына ұқсайды. Көзінде көзілдірік. Көзәйнектің ар жағынан қараған қоңыр көздері күлімдеп тұратын сияқты көрінді маған.

ҚазГУ-дың журналистика бөлімін тәмәмдап, диплом тойына киген костюмді обкомға киіп барғам. Омырауымда ромбик. Оқудың сырттай бітіріп үйге келгеніме бір айдай болған. ҚазГУ-дың ромбигі қаракөк түстес те, оның нақ орта тұсында алтындаған Олақ Елтаңбасы орнатылған. Жаңа дүниенің жарқырап тұратын әдеті ғой, Ә. Шмановтың көзіне менің ромбигім бірден түссе керек.

Университетті қашан бітірдіңіз?- деді ол.

Жуырда ғана оқуымда тәмәмдап келіп, жұмысқа кіріскенімді айтып жатырмын. Ол кісі мені оқуымды бітіруіммен құттықтады.

Сіздің омырауыңыздағы анау белгі барлық наградадан да жоғары.

Ол сіздің көп жылғы адал еңбегіңіздің, мандай теріңіздің нәтижесі. Сондықтан мұның құндылығын сезіне, түсіне білу ләзім деп, өзінің Мәксудің халықаралық қағынастар институтына қалай түсіп, қалай оқығанын әңгімеледі. 1940-50- жылдары аталымын жоғары оқу орнына славяндардан басқа ұлт өкілдері қабылданбайды екен. Өзінің өжеттігі ме, жітілігі ме? Әйтеуір, Әнуарбек Шманов құжаттарын институттың қабылдау комиссиясына өткізіп, басқа абитуриенттермен бірге емтихан да тапсырады. Бағасы өте жақсы, бірақ ол басқа ұлттың өкілі болғандықтан (қазақ) институтқа қабылданбайды. Ол тыңдаушы ретінде лекциялардан қалмай барып жүреді. Сөйтіп, Әнуарбек ағамыз институтқа заңды түрде қабылданбаса да оқуды тастамайды. Ол солай бір жылдай жүреді. Жас қазақ жігітінің оқуға, білімге құштарлығын, талпынысын институт ғалымдары да байқаған болу керек, солардың көмегімен Ә. Шманов институтқа қабылданады. Онда ол неміс тілі бөлімінде оқиды.

Арамызда бір қара домалақ жүре берсін, бізге ештеңе қыла қоймас деген болу керек. - деп қалжың айтып қойды әңгіме арасында.

Екінші курста оқып жүргенмін. Институттың дәлөзімен бір топ адам келе жатқан, арасындағы біреуі қазаққа ұқсайтын сияқты. Япыр-ау, мынау шыныммен қазақ емес пе? - деген оймен әлгі кісінің қасына келіп, жөн сұрастырдым. Айтқанымдай, қазақ болып шықты. Сол жерде не болғанымды білмеймін, қалт тұрып қалыппын. Мәлік Фазылов деп қолын ұсынғанда ғана селт етсем керек. Оған себеп: Мен осы институтта оқитын алғашқы қазақпын, - деп жолдастарыма мақтанатынмын, қуанып жүретінмін. Мына кездесу төбемнен біреу суық су құйып жібергендей болды. М. Фазылов институттың соңғы курсында оқиды екен. Сонымен мен екінші қатарға түсіп қалғаным, - деп көңілдене күліп алды.

Мәлік Фазылов халықаралық қатынастар институтының француз бөлімінде оқып, бітірген. Кейін Көкшетау облыстық партия комитетінде хатшы. Қазақ ССР-і сыртқы істер министрі қызметтерін арқарған ірі мемлекет қайраткері.

Қайда болса да алда болғанды, бірінші болғанды қалайтын жалындап тұрған жастық шақ еді ғой ол кез, - дей келіп, әңгіме желісін біздің жұмысымызға қарай ауыстырды.

Сіздердің телеклубтарыңызды жұртшылық жақсы қабылдауда, жүрген жерімде тек жақсы пікірлер естимін. Телевизияның болашағы зор ғой, оны мейлінше толық, жақсы пайдалана білу көп еңбекті, көп үйренуді қажет етеді.

“Самал” жайлы өзіңіздің пікіріңіз қандай? - деп қалдым сөз арасында.

-Ел-жұрт ұнатқан “Самал” маған да ұнайды. Сіздер Мәскеудің “Огонегіне” еліктейсіздер-ау, дұрыс, дұрыс. Жақсыны көре білу, мүмкіндігінше, оның жақсысынан үйрену де құптарлық жәйт. Әрине Мәскеуде, Олаққа, дүние жүзіне аттары белгілі артистер мол. Дегенмен талпыныстарыңыз, ізденістеріңіз қуантады бізді - деді Әнуэрбек Нәжметдинұлы.

-Солтүстікқазақстандықтарға өз араларынан шыққан өнерпаздарды көру мақсұт, олардың өнерлерін қызықтап, жетістіктеріне қуанады.

“Самалдың” орысшасы қалай айтылады? - деп сұрады бірде обком хатшысы.

-Біздің телестудияда қазақ-орыс тілінің білімпазы, екі тілді де ерттеп мінген Дүйсенбі Әуелбеков деген ағамыз бар. Бас

редакторымыз сол кісі. Ол: Самал сөзін орыс тіліне аударуға болмайды деп отыр дедім.

-Дүйсенбі дұрыс айтады, мен де осы сөзді дәлме-дәл аударалмадым. Орыс тілінде мұндай сөз жоқ екен. Қазақ тілінің байлығына қайран қаласың, неткен бай тіл!

Обком хатшысы аз-кем үнсіз отырып қалды. Кім білсін не туралы, кім туралы ойлағанын. Ол жағы маған бимағлұм. Мүмкін қазақ тілінің бүгінгі мүшкіл халі есіне түсті ме? Әлде оның жан-жүрегін қазақ тілінің болашағы толқытты ма, кім білсін? Сұрақ көп.

Бірінші көрген адаммен осылайша жайдары, жарқын жүзбен сөйлесуі, кейбір партия басшыларындай, немесе партия қызметкеріндей ысқырынып, мысымен басқысы келіп отыратын қалып та, кейіп те танытпауы мені ғажап қалдырғаны рас.

Әдетте, жоғары мәртебелі партия, кеңес қызметкерлерімен сөйлесу қарапайым адамдарға, журналистерге онай шаруа емес. Ол сені алдына отырғызып қойып керіле ме, созыла ма, сызданып қабағын түксите ме, содан барып: Әй, бала сен өзі. . . деп қорқыта –үркіте әнгімесін бастайды. Маған бұл адамның бес тиынға қажеті жоқ. Керісінше, мен оған қажетпін, керекпін! Сөйте тұра, партократ бастық өзінің дегенін маған қыр көрсету арқылы істеткісі келеді.

О. Шмановпен алғашқы кездесу бұдан бұрын мен көрген жүздесулерден тіпті, өзгеше, жылы шырайлы, таныс, жақын адамдардың әнгімелескеніндей әсер қалдырды. Алғашқыдай емес мен де ашылыққырап, шешіліп сойлей бастадым. Әңгіме арасында менің өмірімнің әр тұсынан сыр тартып отырды.

Осыдан былай біз жиі-жиі кездесіп тұратын болдық. Енді мен Әнуэрбек Нәжметдинұлы деп ресми атамай, кәдімгідсі, қазақша сый-құрмет тілімен Әнеке дейтін болдым.

-Журналист, жазушы шын мәніндегі шығармашылық аламы. Олар әр жазған дүниесін миымен ойлап, жүрегімен толғанып шығарады. Кішкентай ғана хабар жазсын, мақала, әңгіме жазсын- бәрі бір ол өз жанын толғандырып шығарады және олар күн құрғатпай, тынымсыз жұмыста болады. Олар қай уақыт болсын, қайда жүрсе де, қайда отырса да миларына дамыл- тыным бермейді, ойлану, толғану, яғни, жұмыс істеп тұрады. Журналистерді заводтар мен совхоздардағы инженерлермен де салыстыруға болмайды. Инженер қанша шығармашылықпен шұғылданса да, тап журналистей миына күш түсірмейді. Ол бес жылда ма, он жылда ма бір зат ойлап шы-

ғаруы мүмкін, болмаса, ол да жоқ, -дейтін Әнекең. Журналистердің еңбектерін бағалап отыратын. Тұрсынбай Кәкімовтың, Дүйсенбі Әуелбековтың, Бақыт Мұстафиннің, Георгий Шамовтың, Николай Варовтың, Болат Қожахметовтың, Владимир Шестериковтың шығармаларын қадағалап оқып отыратын еді.

Бірде облыстық “Ленин туы” газетінде Тұрсынбай Кәкімов ағамыздың “Ленин бұл ауылда болмаса да” деген көлемді мақаласы жарияланды. Әнекең мақаланы оқып шығып, талантты журналист ағамызға риза болғаны бар. Әлгі мақаланы сен оқыдың ба, ол туралы ойың қандай? – деп әрікмдерден сұрап-біліп, кейіннен сол мақаланың төңірегінде пікір алысулар өткізіліп жүрді.

Әнекең баспасөзде, телерадиода жылт еткен жақсылық көрісс балаша мәз болып, шағтанып қалушы еді. Журналистің жазғанының бәрі бірдей тақтайдай түзу болмау керек, оның кедір-бұдыры, ой-пішқыры кездесіп тұрғаны жөн. Сонда оның жазғанын жұртшылық тұшынып оқиды, кейіпкерінің, немесе, алған объектінің олпы-солпысы, кемшілігі көзге ұрып тұрмаса да, байқалып қалатын ерекшеліктері болуы мүмкін. Журналист қоғамдық пікір тудырып, жұртшылықты елең еткізіп, қызықтыра білуі тиіс дейтін.

Елдің айтуы бойынша, Әнекеңнен бұрынырақ обкомның хатшысы болып қазақтың дарынды ұлдарының бірі, мемлекет және қоғам қайраткері Ілияс Омаров істепті. Осы өңірдің орыс, қазағы ол кісі туралы жылы-жылы создер, жақсы пікірлер айтады, -деді бірде Әнекең. Сол сүйікті ағамыздың Қызылжар өңіріне, оның халқына жасаған игілікті істерін әрі қарай дамытсам деп ойлаймын, сол үшін күш саламын. Сөйтіп ол Ілекең туралы біз естімеген талай әдемі әңгімелерді айтар еді.

Ілияс Омаровтың тұсында солтүстікқазақстандық бауырлар өздерінің қазақ екендіктерін түсіне бастаса керек, өзін-өзі танығандай жағдайға келе бастаған көрінеді. Алапат соғыстан кейін ел есін жаңа ғана жинай бастаған кез ғой. Осы тұста облыста алғаш рет ақындар айтысы ұйымдастырылып, елдің көңілін көтерген, талай-талай тарланбоз ақындар өнерлерімен елдің сүйіспеншілігіне бөленгені аян. Олар: Ахметжан Нұртази, Уакит Темірбеков, Игібай Әлібаев, т. б.

Қаламының жел бар, ақын-жазушылыққа ебі бар жастарды да, жасамыстарды да ауыл-ауылдан жинатып, олармен әңгімедүкен құрып, бағыт-бағдар сілтеген, газет-журналдарға олардың шығармаларын жариялатқан көрінеді. Бұл туралы үлкен

жазушы, марқұм Зейнел-Ғаби ағамыздан талай естігенім бар. Зекен: Ермек Қонарбаев, Жарасбай Нұрқанов, Саркен Барқытов, Мәлік Мұқанов, Ғазез Балғожин- бәрі де Ілекеңнің ұрпақтары дейтін. Өзгесін былай қойып, Қызылжарда телеорталық орнаттырғанын айтсаңшы! Мәскеуден келіссөздер жүргізіп, А. И. Микоянмен жақсы достығын пайдаланып, одақтың басқа қаласына жоспарланған телеорталықты Қызылжарға әкеліп салдыру бір тәңірдің ғана қолынан келетін шаруа. Теледидар ол кезде жұрттың түсіне де кірмейтін. Ілекең оның қажеттілігін 50- жылдары көрегендікпен сезініп, білген. Сөйтіп, Алматы мен Өскеменнен кейін Қызылжарда да телеорталық бой көтерді.

Алдында үлгісі бар Әнекен облыс тұрғындарына қолынан келгенше жақсылық жасауға ынта-жігерін де, қажыр-қайратын да аямай кірісті десем артықтығы бола қоймас.

Алдымен ол кісі бүгіндері өзіміз айтып жүрген демократ болатын. Облыстық партия комитетіне қырық градус ыстықта үстіне сыкиып костюм киіп, мойнына галстук байлап барасын. Бұл өзі партократтар үшін жазылмаған заң іспеттес.

Ал Әнуэрбек Нәжіметденұлы ондайды онша елей бермейтін, өзгеден де оны талап етпейтін. Хауіптенбей, еркін сөйлейтін, жалтақ болмайтын. Ойын-тойларда би де билейтін, ән де айта-тын. Ет те жейтін, арак та ішетін. Орыстың, батыстың роман-старын, өлеңдерін жатқа айтағын, тіпті, Гете, Гейнелердің жыр-ларын өз табиғатында, неміс тілінде саулағушы еді- ау. Бұларға Ессинді қосыңыз. Махамбет- Беріш, мен де Беріш, - деп Мағамбеттің отты өлеңдеріне түсе қалатын.

Әрине, поэзия сүйер орыс, қазақ, неміс ұлттарының өкілдері ауыздарын ашып, көздерін жұмып дегендей, таң- тамаша болып Әнекеңнің аузына қарап қалатын тамсанып. Осылай бір өзі думанды жұртты үйірілтіп әкететін құдіретті күштің бе, өнердің бе иесі ме деуші едім.

Неміс тілі дегеннен шығады, 1968- жылы Қызылжар теле-экранынан неміс тілінде хабар жүргізіле бастады. Сонда оны ұйымдастырған, неміс көрермендерін құттықтан, шымылдығын ашқан - Әнекең. Осы тұста телескрин бір мезгіл татар бауырларға да беріліп тұрды. Оны қазақ редакциясының жа-нынан ұйымдастырып, ол көбіне әдеби- музыкалық хабарлар-мен шығатын.

Неміс, татар тілдеріндегі хабарлар тартымды, әсерлі бол-ды да, көрермен қауымнан редакцияға хаттар көп түсетін- ді. Ол хаттарда көрермендердің тілек-талаптары, редакция қыз-

меткерлеріне деген алғыс та көп болатын еді. Бұл тірліктің бәрі Әнекеннің Обкомға келуімен болып жатқан игілікті істер, жана нышандар, өмірімізге ене бастаған жақсылықтың лебі, бүгінгі күннің терезесінен қарап айтсақ, демократияның нұрлы шапағы сияқты екен. Ол кісімен әр кездескен сайын бір жаңалық, немесе, әлемдік дүниеден құлақ естімеген оқиға, бұрын бұл өңірде айтылмаған ойлар, әзіл, әңгімелер естіп, жан рахатына бөленіп, рухани байып қалушы едім.

Әнекеннің кабинетіне бара қалсаң столының үсті үйілген кітап болады. Есіктен кіріп барғанда сол кітаптардың арасынан ол кісінің төбесі ғана көрінетін. Кітапты көп оқығанымен қоса ол оқығанын жадына сақтап алатын да, ешуақытта ұмытпайтын. Оқыған, тоқығаны мол Әнекең нағыз эрудит еді ғой.

Жуырда Ленин ауданында болып қайттым, сен сол ауданнансың ғой, - деді бірде маған.

-Иә, сол ауданнанмын,

Ауданда ел басқаруға лайықты жігіттер бар екен. Өздері білімді, білікті мамандар, мәдениетті, рухани жағынан бай, елжұртты да, еңбекті де ұйымдастыра білетін нағыз атпал азаматтар. Уақытында жоғарыдағылардың көздеріне түсе қоймаған да, кейбіреуі бір орында көбірек отырып қалғанға ұқсайды. Жігіттерге өсу керек қой, - деп жүзінен кейістіктің іренін байқатты.

-Сіз біздің ауданда болғанда танысқан азаматтарыңыздың есімдерін айтайын ба? - дедім күліп.

Ол: айта ғой, - дегендей басын изеп, ишара білдірді. Елжұртқа ақыл-ес болып, беделге ие өзім білетін азаматтарды жіпке тізгендей сыдыртып шықтым. Олар: Міңәйдар Жакыпов, Ядыкар Сейтмуллин, Асқар Игібаев, Мақтай Сағдиев, Ғазез Есмұханов, Владимир Житенко.

Дұрыс, тура, таптын, жерлестерінді жақсы біледі екенсің, - деп мәз болып қалды. Араға бір-екі жыл салып жоғарыда аттары аталған жігіттер аудан, облыс, тіпті, республикалық орындарда қызмет істей бастады. Осы азаматтардың қызмет дәрежелерінің өсуіне Әнуәрбек Шмановтың әсері болды деп айта аламын. Бұл мен білетіндері ғана, бір ауданның жігіттері. Ал мен білмейтіндері қаншама!

Тауфик Мұхамедрахимовтың обкомның өнеркәсіп және құрылыс жөніндегі хатшысы болып келгені дұрыс болды, ол келгенге дейін мәдени құрылыстарды салдыруға бірінші бастықты көндіру маған қиынға түсуші еді, қазір жағдайым жеңі-

лденді. Тауфиқ айтқанын орындатпай қоймайтын бір бет жігіт, оған мен қосылғанда бірінші еріксіз көнеді. Екеуіміз екі жақтан қысқанда ол байғұс та иіледі, сөйтіп, дегенімізді істетеміз, - деп күліп алушы еді Өнекен.

Иә, сөз ыңғайы келгенде айта кетейін, облыс орталығындағы Погодин атындағы орыс драма театры, “Қазақстан” кинотеатры, педагогика институтының оқу корпустары мен жатақханалары, педагогикалық, медициналық басқа да толып жатқан училищелер, балалар ауруханасы, үшінші қалалық емхана, аурухана, облыстық кітапхана, ауыл-селоларда салынған мәдениет үйлері, клубтар, кітапханалар, дәрігерлік пункттер, ауруханалар, емханалар құрылысы Тауфиқ пен Әнуәрбек ағалардың тұсында қызу қолға алынғаны анық. Облыстағы мәдәни құрылыстардың барысын Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов ағаларымыз қадағалап отыратын.

Біздің аудандар мен колхоз-совхоздарды басқарып жүрген жігіттер шошқа қорасын, кешенін салғанына мәз. Мен оларға үнемі айтып, ескертіп жүрем: әй, бауырлар, сендер қора салғандарына мақтанбандар, халықтың қажетін өтеуді ойлаңдар, - деймін.

Тұрғын үй, мектеп, клуб, монша, аналар босанатын үй, музыка мектебін салуды ойларыңнан әсте шығармаңдар, анау, Түркістандағы Ахмет яссауидың Мавзолейін Ақсақ Темір салдырып, артына өшпес белгі қалдырды. Бірінші Петр де қандай қала тұрғызып, есімін әлемге әйгіледі емес пе?!- деп айтып жүремін дейтін.

Шаруашылық басшылары бас қосқан үлкен жиналыстарда ұлы адамдардың, патшалардың, хандардың тұрғызған құрылыс үйлерін, сарайларын жырдай айтып кететін еді. Өнекен жиналған қауымды әлемдік биіктерге жетелегендей болатын.

-Біз олардай бола алмаймыз ғой, - дегендерге, Абай не деді? Болмасаң да ұқсап бак!- деген жок па? Сендер Талж-Махал салмай-ақ қойыңдар, ел-жұрт риза көңілмен айтып жүретін құрылыс тұрғызыңдар. Қазір совхоздарда салып жүрген үйлерің инкубатордың балапандары сияқты, кешке қонақтан қайтқанда өз үйім деп көршінің үйіне еніп кетуің ғажап емес.

Селоларда құрылыстарды Оскар Паль сияқты жүргізіңдер. Әр үйдің өз бет-бейнесі бар, сыртқы архитектуралық мәнерімен бүкіл көшеге сән беріп тұрады, - деп Совет совхозының директорын мақтап, оның бұл саладағы жетістігіне өзінің ризашылық сезімін білдіретін.

Жалпы Өнекен баяндама жасайтын жиналыстарға халық көп жиналатын, тіпті, залда орын болмай, жұрт түрегеліп тұратын. Оның баяндамасындағы тарихи деректер, философиялық ойлар мен тамылжыған тіл, барлығы қосылып тыңдаушыны елктіріп әкетуші еді. Япыр-ай, мындай да қазақ болады екен-ау!- деп шығатын орыстың кейбір зиялы азаматтары.

-Сенің кітабың биыл шыға ма?- деп сұрады менен бір күні Өнекен.

-Жазушы баспасының биылғы жоспарында тұр.

-Оған дайындалдың ба?

-Дайындық болады ғой. Қой бар, арақ-шарап дүкенде емес пе?!- дедім ағымнан жарылып.

-Ей, сен түсінген жоқсың. Мен сенің кітабың шыққаннан кейінгі той- томалақты айтып тұрғаным жоқ, айтайын дегенім басқа. Кітаптың шығуына іштей дайындығың болғаны жөн. Өлеңдеріңді оқыған сыншылардың бірі қатты сынауы мүмкін, тіпті, түкке алғысыз етуі ғажап емес. Ал кейбіреуі кітабыңды мақтайды, Сен осылардың біріне де қызу қандылық жасамай, қайта салқын қандылық танытқаның абзал. Мақтады деп дандайсыма, сынады деп ренжіме. Осыларға іштей дайын болғаның жаксы. Мұны айтып отырғаным, өзін сияқты жас- акын- жазушылардың біразы баспасөз бетіндегі сынға төзе алмайды да, өзінен өзі түңіліп, шығармашылықпен мүлде қош айтысады, ал кейбірі ашуланып, назаланып, күйініп арақ ішіп кетеді. Мұндай сындар кей жағдайда әдейі де ұйымдастырылады. Сынға шыдай алмай қалатын жағдайлар орыстың да, қазақтың да акын- жазушыларының арасында болған. Мен соны айтып отырмын.

Өнекеннің білгірлігі, көрегендігі, айтқан ақыл- кеңесі менің өмірімде көп пайдасын тигізді.

Алғашқы өлеңдер жинағым жайлы республикалық баспасөздерде жарияланған рецензияларда әркілі пікірлер көп айтылды. Міне, осы тұста Өнекеннің айтқан ақылы дөп келді де, кітабым жайлы жазылған барлық пікірлерді ештеңе болмағандай, жайбарақаттықпен қабылдадым. Ақыл-кеңесі үшін Өнекен талай рахметімді де айтып жүрдім.

Өнекен баспалардан жаңа шыққан қазақша, орысша, немісше әдеби, саяси, тарихи және философиялық кітаптарды құр жібермей, елден бұрын оқып отыратын.

Әдеттегідей, өзінің шақыруымен жұмыс аяғына таман кабинетіне барсам, Өнекен кітаптардың ортасында бір журнал-

ды оқып отыр екен. Мен барған соң әлгі журналды қолыма ұстата салды да: мына татарларды көрдің бе, біздің Мағжанды қалай құрметтейді?!- деді желпінінкірей сөйлеп. Мен онын осы бір сәттегі іс- әрекетінен қуанышты да, таңдануды да байқағандай бодым. Қарасам татарлардың әйелдерге арналған журналы, сонда Мағжанның атақты өлеңі «Бәрінен де сен сұлу» татар тіліне аударылып баслыпты. Авторы көрсетілмеген, қазақ шаирынан деп берілген.

Бұдан бірер жылдар бұрын Мағжан өлеңдерінің біразын машинкаға бастырып, Әнекеңе берген болатынмын. Ол кісі содан былай Мағжанға ғашық болып кеткендей еді. Мағжанның ақталып, оның шығармаларының халықтың игілігіне айналуын Әнекең де армандаушы еді.

Әнуэрбек Шманов облыстық партия комитетінің хатшысы болып тағайындалғаннан бастап Алматыдан Қызылжарға ақын- жазушылар жиі келетін, келгенде қазақ әдебиетінің на- рқасқалары, сүт бетіндегі қаймағы келетін. Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, Тахауи Ахтанов, Әбдіжәміл Нұрпейісов, Са- фуан Шәймерденов, Сырбай Мәуленов, Ғафу Қайырбеков, Ғаб- бас Жұмабаев, Мұқағали Мақатаев, Мұзафар Әлімбаев, Жай- санбек Молдағалиев т. б. Қызылжар өңірінде қонақ болып, ха- лықпен кездесулер өткізіп, шығармалары жайлы ел –жұрттың кеңесін тыңдайтын, өз ойларын ортаға салатын. Ал сол кезде- су, жүздесулердің басы-қасында Әнекеңнің өзі жүретін, біздерді де қосшы етіп жіберетін. Жазушылар да Жолдыөзек өңіріне қарыздар болып қалмайтын, біздің ел жайлы, адамдар туралы әдемі өлең, әңгіме, тіпті, циклдар, кітаптар жазылып жатар еді. Ғафу қайырбековтың Әнуэрбек Шмановқа арнаған “Ақ қай- ындар, күміс тұяқ тұлпарлар” өлеңі қандай! Мұқағали Мақа- тасевтың “Ақынның ауылында” өлеңі ше! Айта берсе таусыл- майды, осылай кете береді, кете береді.

Әнекеңнің Кенжеболат Шалабаевпен жолдастығы, достығы ерекше болатын. Екі арыс та біріні – бірі қатты сыйлайтын еді.

Кенжеболат ағамыз ол кезде Қазақ Мемлекеттік Абай атын- дағы опера және балет театрының директоры болатын. Ақыл, парасатына, ел басқарудағы даналық үлгілеріне қарап па, әйте- уір, сол тұста Кенжекең халық арасында Құнанбай атанған.

Әнуэрбек Шмановтың обкомның екінші хатшысы болып қызмет етіп жүрген тұсында Кенжекең өзі басқарып отырған опера және балет театры артистерінің үлкен бір тобын Қызыл- жарға әкелгені бар.

Нұрғиса Тілендиев, Ермек Серкебаев, Бибігүл Төлегенова бастағана өнер қайраткерлері Солтүстік Қазақстан облысын да екі апта бойы елді ән мен жырға, күмбірлі күйге бөлеген.

Біздің Нұрекен /Нұрғиса Тілендиев/ домбыраны бакаймен де тартады, - деп қалжыңдайтын Әнекен. Кейін білсек, онысы шындық екен. Нұрғиса Тілендиев композитор болуымен қатар, керемет домбырашы, тіпті, қазақтың қара домбырасын, Әнекен айтқандай, бакайымен де безілдететін шебер орындаушы көрінеді. Еуропалықтар ондай шебер орындаушыны вертуоз дейді. Нұрғиса аға да нағыз вертуоз болып шықты. Домбыраны сол қолымен қағатын солақайлығы барын да көрдік. Шын өнер адамдарының осындай да ерекшеліктері болады екен-ау деймін ішімнен. Өйткені ол кезде біз тек қана Мәскеудің теле арнасын көретінбіз де, Алматыны көре алмаушы едік. Алматыны көру солтүстікқазақстандықтарға арман болатын.

Кенжекен мен Әнекеннің қазақтың бүкіл әлемге есімдері мағлұм болған өнер қайраткерлерін Қызылжарға әкелуінде мән болу керек. Ол- қас өнерпаздарды қызылжарлықтарға көрсету, таныстыру екен.

Жаны жайсаң, жүрегі жомарт, көңілі жайлау Әнекеннің достары да көп болатын. Достыққа, жолдастыққа лайықты адамдарды таңдай білетін. Солармен қарым-қатынасын үзбеге тырысатын. Қасым Жұнысовқа, Қанаш Шәкеновке, Шаймұрат Смағұловқа деген сүйіспеншілігі ерекше болушы еді. Аталған азаматтардың қуаныштары мен күйініштеріне ортақтасып жүретін.

Солтүстік Қазақстан облысының адамдары жайдары, ақ жарқын, мінезге бай, өздері шетінен кескінді, келбетті, ал әйелдері қас сұлулар ғой!- дейтін Әнекен.

Табиғаты қандай! Оттең тауы жоқ, әйтпесе, Швейцариянан бір кемі жоқ. Тостағанадай көлдер, жайылған кілемдей көк орай шалған, қара ормандар, аппақ сау қайындар, қысы- жазы жап-жасыл қарағайлар. Осынау табиғат аясында туып, өскен бұл жердің адамдары сұлу, олардың ішкі дүниелері де сұлу болмағанда қайтеді?! Жолдыөзектің ұлы адамдарды өмірге көп беруі де содан. Дарқан табиғат асылдарды да аямай берген, береді де!-деуші еді. Әнекен қуанғанда кіршіксіз көңілін мөлдіретіп тастап, шашылып, тегіліп қуанатын.

Бір күні:- Мен Алматыға ауысатын болдым, мәдениет министрі болуға келісімімді бердім. Жуырда жарлық болуға тиіс, - деді маған қуанышты раймен, Әнекен.

-Әнеке көңіліңізге келмесін, сізді ол орынға отырғыза қояр ма екен?

-Неге? Мені Қонаевтың өзі қабылдады. Сізді мәдениет министрі етіп тағайындайын деп отырмыз. Келісесіз бе?-деді. Мен келісімді бердім. Ол кісі қолымды алып, маған табысты еңбек тілейтінін айтып, құттықтады. Сен отырып бүйректен сирақ шығарасың, - деп менің сөзіме мән берген жоқ.

-Ендеше мен өз ойымды айтайын. Алматыдан Қызылжарға келген ақын-жазушылар, ғалымдар, журналистер сіздің кабинетіңізге кіріп, өзіңізбен жүздеспей кететіндері шамалы. Олардың қай-қайсысы болсын сізбен ой бөліскісі келеді, кейбір проблемаларын сізге айтып жатады, Алматыда тындырылатын шаруаларын сіздің алдыңызға жайып салып, ақыл-кеңес сұрайды. Мен осылардың бәрін де байқап жүрмін. Ертең Сіз министр болып астанаға барсаңыз бүкіл зиялы қауым сіздің есігіңізді босатпайлы, көп басшылар сіз Алматыға барғаннан кейін, тіпті, кісі болудан қалып қоюы ғажәп емес. Ал ондай жайсыз жағдайда қалғаннан гөрі сізді осы Қызылжарда ұстап отырған жақсы. Осыны ойлайды да Қонаевқа сөзі өтетін кісі іздейді, сол арқылы дегендерін істетеді. Сізді министр етпейді. Сіздің біліміңіз ұшан-теңіз, үш тілде сөйлеп, жазасыз, оған қоса рухани байлығыңыз, жоғары мәдениеттілігіңіз, үлкен адамгершілігіңіз- бәрі де дұшпандарыңызды шошытады. Әнеке мені селқос отырып тыңдаған сынай байқатты да: жәрәйді, көрерміз, -деп әңгіме арқауын басқаға ауыстырып жіберді.

Арада екі-үш аптадай уақыт өткен болу керек, жұмыс орныма Әнекең телефон шалды.

-Радионы тыңдадың ба?

-Тыңдадым. Базарбаев мәдениет министрі болып тағайындалыпты.

-Жаманның айтқаны келмейді, сандырағы келеді, -деп, сенің сандырағың келді, әй!

Жұмыс аяғына таман сөмкеңе бір жарты сал да маған кел. Сен арақ ішпейсін, М. Щебетунды алып үшеуіміз қала сыртына шығамыз.

-Жарайды, Әнеке.

Михайл Щебетун облыстық ішкі істер басқармасы бастығының орынбасары болатын. Бұрын комсомол, партия органдарында басшылық орындарда қызмет істеген. Ол кісімен мен де қызметтес болғаным бар. Щебетун обком комсомолдың

бірінші хатшысы болған да, мен сонда нұсқаушы қызметін атқарғанмын.

Сөз жоқ, Әнекен министр бола алмағанына өкінді де, ренжіді де ғой. Бірақ ренішін онша білдіре қойған жоқ, не болса да ішінде болу керек. Ал мен болсам оның обкомда қалғанына қуандым. Ол кісі маған жанашыр ағадай болып кетіп еді. Шынымды да, сырымды да жасырмай Әнекеңмен бөлісіп жүруші едім.

Бірде Облыстық кеңес атқару комитетінің хатшысы Олег Петровский кабинетіне шақырып алып, маған облыстық Кеңес атқару комитеті төрағасының көмекшісі болуға келісімімді сұрады. Ойланайын- деп шықтым да, жүгіріп жұмысқа келдім. Болған жайды Жәнәбіл Оспанов, Дүйсенді Әуелбеков, Сейфолла Каюмов, Балтабай Дайыров ағаларыма жеткіздім.

Жәкен бірден: бар, -деді. Жағдайынды түзеп аласың, теле-студия орнында ғой, онда ұнамаса қайтып келерсің. Негізінен бәрі де осындай кеңес берді. Ол кездес бәрімізді қинайтып баспана ғой. Жөні дұрыс басында баспана болатын болды, -деп жатыр ағаларым.

Осы жөнінде Әнекеңмен ақылдасайын. Ол: тұрмысыңды түзейсің- астында машина болады, көңіліңе ұнаған жерден жақсы пәтер аласың. Олға жазбайсың, онымен шұғылдануға уақытың да болмайды деп, көмекшілік қызметтің қандай екенін айта келіп: әй, поэт никогда не был лакеем!-деді.

Мен үндеместен Әнекеңнің кабинетінен шықтым да О. Петровскийге телефон шалып, көрсеткен сенімдеріне, ықылас- ниеттеріне алғысымды айтып, шақырған қызметке бара алмай- тынымды жеткіздім.

Кейін Әнеске Қазақ Республикалық Мемлекеттік телерадио комитеті төрағасының орынбасары болып жүріп те, қазақ телевизиясына өз қолтаңбасын қалдырып үлгерді, “Қымызхана”, “Тамаша”, “Терме”, “Ақындар айтысы”- осылардың республикалық эфирге шығуына Әнекеңнің жасаған ықпалы ерекше. Ол қандай қызметті болса да аса бір сүйіспеншілікпен, жанашырлықпен елім, халқым деген ізгі ниетпен атқарар еді.

Қазақтың өнері мен мәдениетіне, соны жасаушы азаматтарына жасаған жақсылығы мен сіңірген еңбегі жайлы талай- талай әңгіме, естеліктер айтылары да, жазылары да сөзсіз. Әнуәрбек Шманов биік тұлғалы азамат еді.

АТТАНДАҒАН ЖАҢАТАС ЖАСТАРЫ

Жұмыс аяқталып қалған, кабинетте жалғыз едім. Телестудияның жұмысы кешке қарай қызады да, әдетте, абыр-сабыр болып қаламыз. Бүгін кешке ондай әбігерлік болған жоқ. Қызметкерлер үйлеріне кеткен. Телефон шылдырынан трубканы көтерсем, облыс әкімінің орынбасары Майра Қанафина сөен. Амандық-саулықтан соң, ол кісі Қызылжарға Жамбыл облысына қарасты Жаңатас қаласынан екі вагон жастар келе жатқанын айтты. Даусында кобалжушылық байқалады. - Олар не қылған адамдар екен? - дедім мен.

-Есіңізде болса түнеугүні бұл азаматтар Орал қаласына барып, қалада казактармен қактығыса жаздаған. Кейбір деректерге қарағанда аз-кем қактығыс болса да керек. Енді сол жастар аттандап біздің қалаға келе жатыр. Оған себеп жуырда Омбы телесидарының Мәскеуден берген орсекел хабары. Онда Мәскеу телесидарының тілшісі үлкен хабар ұйымдастырып, сібір казактарының кругінен репортаж көрсетілген.

Иә, ол хабарды бәріміз де көріп, таң қалып, жағамызды ұстағанбыз. Жаңатас жастары Қызылжарды казактардан қорғаймыз, қаламызды, жерімізді ешкімге бермейміз, -деп келе жатыр, -деді Майра Хажыбайқызы Қанафина. Осыдан бірер жыл бұрын қаламызда казактардың қозғалысы байқалған. Мұнда да 1990-жылы казактардың кругы ұйымдастырылып, оған сібір казактарының атамандары шақырылған. Бұл жиынға тек сібірліктер емес, Ставрополь, Орал, және Приднестровья казактарының басқарушылары қатысқан еді. Сол жиында бұрынғы облыстық комсомол комитетінің бөлім менгерушісі Ачкасовты осы өңірдегі казактардың атаманы етіп сайлаған. Содан былай Қызылжар көшелерінде қылышын сүйреткен әскери киімді орыс жастары көріне бастаған еді. Ол ол ма, Ресейдің ала туын аспандата ұстап Ачкасов бастаған казактар облыстық әкімшілік үйінің іргесінде митинг ұйымдастырды. Онда казактар былай тұрып, облыстық, қалалық кеңестердің кейбір депутаттары бірінен соң бірі шығып сөйлеп, егеменді еліміздің болашағына, Президентімізге сенімсіздік туғызып, тіпті, өрескелдікке барып жатты.

Ачкасов мырза, журналист Б. Супрунуктер Петропавл Ресей қаласы, мұны Омбы облысына қосу мәселесін қолға алу

керек деген сияқты сөздерді жиі айтып, орыс пен қазақ халықтары арасына араздық сынасын қағатын, өсек-аяң, неше түрлі пәлелерді үйіп-төгіп, тұрпайы сөздерді де судай сапырып жатты.

Қызылжарда өтіп жатқан ірілі-ұсақты митингілер мен жиылыстар жайлы көршілес Омбы облысының журналистері келіп, бүкіл Ресейді көбіне жалған акпарлармен хабарлар етіп тұрды.

Жамбылдық қазақ жастарының аттандап Қызылжарға келе жатуы, міне, осыдан.

Хоп, дедік, сонда не істейміз? - деп сұрақ қойдым мен Майраға. Оларды қалайда Қызылжарға жеткізбей тоқтату керек сияқты. Жамбылдықтар мұнда келсе қырғын бола ма деп қорқамыз, - деді жалпы облыс әкімшілігі атынан сөйлеп отырғанын сездіріп. Қылышын беліне байлап, қамшысын ышқырына қыстырып қала көшелерін кезіп жүрген қазақ-орыстар анау. Шынында да қорқыныш скен-ау, деп түйдім мен де ішімнен. Оған тағы қаланың басбұзар бұзақылары қосылса сұмдықтың көкесі сонда болады.

-Аксақалдар мен «қазақ тілі» қоғамындағылар не деді? - Олар тіс жарып ештеңе айтқан жоқ, - деді үзілді кесілді жауап қатқан әкімінің орынбасары. Ол жақтан ешбір қозғалыс болмағаннан кейін Майра Хажыбайқызы маған телефон шалып тұрғанын енді білдім. Әйтеуір осы жігіт ұлтым, елдігім, ана тілім деп жанын шүберекке түйіп жүретін еді, осыған айтып көрейін дегені ме екен?

Ондай жағдай болса, жамбылдық жастардың алдарынан мен шығайын - дедім. Қасыма бір-скі адам ала шығайын. Жалғыз адамға аттандап келе жатқан халықпен кездесу де, сөйлесу де жеңіл бола қоймас, - деп Майра Хажыбайқызына өз ойымды түсіндірдім. Ол кісі қуанып кетті. -Көлік болады. Менің машинам сіздің қарамағыңызда деді.

Белгілі журналист Мәлік Мұқановты және қоғамдық жұмыстардан бас тарта білмейтін, беделді ағаларымыздың бірі Қарақан Сейітовті қасыма аламын, - дедім.

Қысқасы, кешкі сағат 19. 30 кезінде Қызылжардан Ақмола қаласына қарай «Волга» машинасымен жолға шықтық.

Алматы -Қызылжар пойызы таңғы 9-да Ақмолаға келуге тиісті. Сол жолаушылар пойызына Жамбыл облысындағы Жаңатас қаласының жастары отырған екі вагон да тіркелген. Ойымыз- пойызды Ақмолада қарсы алу. Келе жатқан жастармен кездесіп, әңгімелесіп, оларға ой- мақсатымызды айтып,

түсіндіру. Қолдан келсе қалайда жас азаматтарды қырғын-сүргіннен аман сақтап қалу

Шортан қаласында Мәліктің бір туысы бар екен, сол үйден дәм ішіп, түнгі сапарымызды әрі қарай жалғастырдық. Жол ұзақ. Қанша жесіл машина болса да адамды шаршатады екен. Біз сағат 9 болмай Ақмола қаласына жеттік. Тура Ақмола облысы әкімшілігіне барып, облыс әкімінің орынбасары Жалмағамбетова ханымға мән-жәйді түсіндірдік. Сол кезде жас шамасы 35-40 -тар шамасындағы жайдары, ақжарқын, мейлінше білімді, қазақ және орыс тілдеріне жүйрік облыс әкімінің орынбасары қаладағы жазушыларды, журналистерді және мәдениет қызметкерлерін дереу жинап, оларға тапсырма берді. Тапсырма- бізге көмектессе, Жаңатас жастарын Қызылжарға жеткізбей шамадан келсе, кейін қайтару. Өзіме бұрыннан ет жақын туған ағамдай болып кеткен қаламгерлік жолға түсуіме сәттілік тілегін- батасын берген ұстазым, үнемі қамқоршым болып жүретін әз ағам, қазақтың өресі биік, айтулы ақыны, жазушысы, көсемсөз дүлдүлі, «Сарыарқа» журналының бас редакторы Нұрғожа Оразов, өзімнің жақсы көретін жерлесім, әріптесім, Ақмола облыстық «Арқа ақары» газетінің бас редакторы Октябр Әлібсков және басқа да танымал жігіттер осы топта екен.

Вокзалға Алматы- Қызылжар пойызы келін тоқтады. Қызылжардан келген біз де, ақмолалық азаматтар да Жаңатас жастары отырған вагондарға жапырласа міндік.

Амандық-саулықтан кейін, жаңатастықтардың сапарларының мақсаты жайында сұрастыруға көштік. Біз ойлағандай олардың мақсат-мүдделері Қызылжарға жету, сөйтіп, ондағы қазақтарға тойтарыс беру.

-Ел, жер, - деп келгендерін дұрыс, біз бұл пиғылдарды қоштаймыз. Ұлтжандылық танытып, қасиетті қазақ жерінің бір сүйемін де ешкімге бермейміз дегендеріне қосыламыз. Жерімізді біз де /солтүстікқазақстандықтар да/ ешкімге бергісі жоқ, бауырлар.

-Қазақстанның солтүстік шекарасына 80 танкімізді тартып қойдық. Қазақстанда туып, өскендіктен олардың барлық тіршілік – тынысынан қанықпыз. Басқа елдердей емес, бізге бұл елді басып алу оп-оңай. - деп бөскен қазақтардың бір басқарушысы. Осындай қокан - лоқыны естіп отырып қызылжарлықтар толғанбай, қандары қызбай, ызаға булықпай жүр дегенге кім нанады. Бірақ шыдамдылық керек, ақылға салған жөн,

-дейміз вагон толы жастарға. «Ашу - алдында, ақыл - соңында» демей ме халық. Жастардың аты жастар ғой. Намысқа қызынады. Түтігіп ашу шақырады. Бәрі де заңды.

Бірақ біздің сөзімізге құлақ асар емес. Біздің ойымыз- бұлар отырған вагондарды Қызылжарға дейінгі бір стансада составтан ағыту.

-Жеріміз де, еліміз де, міне, өзіміз де аман-саумыз. Шапқышылық жоқ. Көздерін жетті ғой. Міне, біз алдарыңда отырымыз, -дейміз. Олар көнбейді.

Біздің уәжімізге көнбек түгіл, сөзімізді тыңдағылары келмеуге айналды. Менің байқауымша, әсіресе, қыз-келіншектер тым ашулы, ызалы.

-Сендер өздерің сатқынсыңдар, біздің ата-бабаларымыздың білегінің күшімен, найзасының ұшымен қорғап, ұрпақтарына қалдырған жерін бөлшекке түсіріп, жауға бермекшісіңдер!-десін. Көздерінен қанды жастарын сорғалатып, бізге қарай жұлқына зіркілдеп, жер-жебірімізге жете айқайлағанда өзге жолдастарымды қайдам, өзімнің мысым басыла қалады. Мына қыздардың бізді кінәләп, ышқына айқайлап, ұрсып, боздап жылауларына қарап тұру да бір азап. Қыздардың мына сыйықтарын көріп ішін ашиды, өзіңнің де жылағың келеді.

-Біз осы, шынында, кімбіз? Мына жастар кінәләп тұрғандай сатқын емеспіз бе?-деген ой да көкейге орала береді екен. Сонда біздің кінәміз не? Бұлар қиын-қыстау жағдайға ұшырамасын. Әлдеқандай қактығыс бола қалса, жастар не жаракаттанып, /құдай бетіп аулақ қылсын, / не өлім-жітімге ұшырамасын ғой біздікі.

Мәлік жол бойғы стансалардан жастардың біздің сөзімізге көнбей келе жатқанын Қызылжарға хабардар етіп келеді.

Вагондағы жастардың киімдері тым жұпыны, ішіп-жесіп отырғандары да - қара нан мен қара су. Шындығына келсек, осынау көрініс адамға аяныш сезімін туғызады-ақ. Бұл не? Тәуелсіз ел боламыз, жұрт боламыз деп, еңсе көтеріп жатқан халықтың адал көңілінің көрінісі ме? Үш жүз жыл бойы бөтен елдің табанының астында езілген жандардың жоталарын жазуы ма?

Көздерінен мөлтілдетіп жас төгіп, қолқаларын тесіп шыққан у запыран үнді қыздарды көргенде, оларға кейде іштей риза болады екенсің. Туған елім, жерім!-деп соққан жүректеріңнен айналайын!-деймін іштей айқайлап. Қызылжарға “Аттандап” келген арыстардың толық емес тізімдегі аты – жөндері мынадай: Жанатастан:

Иманбаев Жакыпбай
Дінәсілова Жәзира,
Қокабаев Бактар,
Тәленов Мұрат,
Жандарбеков Бекмұрат,
Сағынова Алтынай,
Жандарбеков Ербол,
Сасыкбаева Ұлбосын,
Ғалымов Алтынбек,
Айдарбеков Әсет,
Бектеміров Бағлан,
Ішкеев Болат,
Өтсбасв Серік Дулатұлы,
Ноғайбсков Әмірқұл Қонабайұлы,
Омаров Құрал,
Бұқапбасв Ерболат,
Серіков Марат,
Сағынова Алтынай,
Жандарбеков Палмырза,
Ыбырайымов Қайрат,
Әбдікәрімова Роза,
Естаева Сәуле,
Жандарбеков Қалмырза,
Бейсенгереева Ардак,
Жанар,
Сатыбалдиев Онуар, Шолаққорғаннан.
Арыстан Тамдыдан.
Рүстем оралман.
Серікбаев Іңірлыбек оралман.
Тұңғышбаев Гаупар,
Қасымова Света,
Үсібалиева Айнұр, Жамбылдан.
Тәрбеков Ескендір, Жамбылдан.
Сәмбетаев Оралтай Жамбылдан.
Байділдаев Талғат Жамбылдан.
Кәрібаева Қадияша Оралға барған.

Орынкүл
Жайлаукүл Мойынқұмнан.
Назарқұлов Манап Мойынқұмнан.
Бердіқұлов Желдібай Мойынқұмнан
Жидебиев Сейітказы Мойынқұмнан.
Қалиев Сәрсембай Шудан.
Бек Көкшетаудан

«Мағжанның мен жастарға сенемін!» дегені - көрегендік-
ау! Осындай жастар тұрғанда ел болмауға қақың да жоқ! Ат-
тандап шыққан жастардың қолдаушысы, қорғаушысы, ақыл-
шысы болғаны қандай жақсы. Бұларға Мағжан, Олжастар-
нысана. Солардай алып тұлғаларға біздің жастар арқа сүйеу-
лері керек. Арқа сүйейтін Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы
Назарбаевымыз бар, шүкір! Не десенде осы жастар бақытты!

Ақмолалық жігіттер Шортан стансасында түсіп қалды.
Жастар ырық берер емес. Қарақан Сейітов ағамыз, Мәлік
Мұқанов ініміз үшеуіміз жаңатастықтарды үгіттей-үгіттей
Көкшетауға да келіп қалдық.

Көкшетауда біздің топқа облыстық партия комитетінің бұры-
нғы хатшысы Мәркен Ахметбеков пен облыстық «қазақ тілі»
қоғамының төрағасы Қосыл Омаровтар қосылды.

Жаңатас жастары алған беттерінен қайтар емес. Олардың
ойлары Қызылжарға барып, казактармен кездесу. Мәселе осы.
Біздің күні бойы айтып келе жатқан ақыл-кеңесіміз, өтінішіміз
жүзеге асатын түрі жоқ. Жастар біздің уәжімізді тыңдаудан
қалды. Арнайы тапсырыспен осы сапарға шыққан біздер об-
лыс басшыларымен телефон арқылы келісіп, Смирново стан-
сасында жаңатастықтарды пойыздан түсіруге мүмкіндік алдық.
Егер меймандар бұл ұсынысқа көнбеген жағдайда, олар оты-
рып келе жатқан вагондарды составтан мүлде ағытып тастай-
тын болды. Жолаушылардың барлығын автобустарға отырғы-
зып, Ленин кеңшарының балалар дем алатын лагерьде дайын-
далған арнайы асқа алып барды. Солтүстікқазақстандықтар
оларға құрмет көрсетіп, кейін қайтар жолдарына жетерлік азық-
түлікпен қамтамасыз етті. Жастардың бәрі де сол күні Алма-
ты пойызымен елдеріне жүріп кетті. Қызылжарда Жаңатас
жастарының он шақты өкілі қалды. Олар істің анық-қанығына
жетіп, қаланы, ондағы тіршілікті өз көздерімен көру, сөйтіп, бар-
лық мән-жәйді жерлестеріне барған соң айтып жеткізу еді.
Жаңатас жастарымен біздің келісіміміз солай болған. Қ.Тіпті,

оларға айтқан сөзімізде тұратынымызды айқындайтын қолхат та бердік. Ол құжатқа Мәркен Ахметбеков, Қосыл Омаров, Қаракан Сейітов және мен Мүтәллап Қанғожин қолымызды қойдық. Келісілгендей, меймандарға Қызылжарды аралағып, қаладағы тарихи орындарды көрсетіп, қорытындысында облыс әкімшілігінде олармен кездесу ұйымдастырылды. Бұған облыс, қала қоғамдық ұйымдарының, ұлттық қоғамдардың, мәдениет, әдебиет және басқа ұйымдардың өкілдері қатысты. Республикалық, облыстық телерадиокомпаниялардың шығармашылық топтары, республикалық, облыстық және аудандық газеттердің өкілдері қатысып, Жаңатас жастарының өкілдеріне және оларды Ақмоладан бәрі қарсы алған бізге сұрақтар қойып отырды.

Жаңатас жастарының Қызылжарға аттан салуынан кейін республикалық, облыстық баспасөздерден, телерадиодан репортаждар, мақалалар, интервьюлер беріліп тұрды. Әйтеуір, ел аман, жұрт тыныш.

Көршілеріміздің арасында ұлтараздықты қоздыру әрекеттері одан әрі өріс ала бастады. Ресейдің «Вести» ақпарат бағдарламасы теледидардан Омбыда өткен казактардың жиынынан репортаж беріп, онда казактардың әскери киімдегі ақ шашты москал адамы: «Президент Назарбаев орыс халқына геноцид жасауда!» - десе, оның қасында тұрған жас жігіт жүйкесі тозған аламша айқайлап: «Онда / яғни, Қазақстанда / біздің қандастарымыз қырылып жатыр!» - деп өзеурейді. Репортажда өзін полковникпін деп таныстырған қапсағай денелі кісі теледидардың тілшісіне аспай-саспай былай деп түсінік береді: «Маған Приднестровьеде соғысу қиын болды, ал, Қазақстанда ол жеңіл болады, өйткені, мен бұл елдің тұрмыс-тіршілігін, табиғатын, қысқасы, барлық жағдайын жақсы білемін. Басқаша айтқанда, жергілікті жағдайды білмегендіктен Молдавиядан алған әсері шамалы көрінеді бұл сабаздың. - Ал, Қазақстанда. . . Міне, осындай арсыздықпен айтылған жалған геноцид пен қандастарымыз қырылып жатыр деген байбалам Приднестровьеден келген бұрынғы жауынгерсымақтың аузынан естіп, оның қанішерлік бет-бейнесін ешбір журналистік комментарийсіз бүкіл ТМД-елдеріне көрсетіп берді.

Иә, мұндай қорқынышты хабарлардан кейін қай қазақстандықтың жүрегі шошымай, көңілі қобалжымай қалар. Достығымыз, туысқандығымыз мәңгілік, - деп жалған дүниеге жар салып жүрген ұлы елдің кейбір азаматтары балалайқаларының

сым шектерін қаттырақ тартып, дыбысын өзгерте бастаған соң, жаныңды үрей торламай ма?! Бір жағынан қорқыныш, екінші жағынан намыс деген бар емес пе?! Ал намыс қазақ табиғатында ерекше орын алады. Ата-бабаларымыз найза, шоқпа-рымен туған жерін, ата-аналарының сүйегі жатқан зираттарын /қорымдарын/ ешқашан жауға тапталпаған. Сөйтіп, ұлан-асыр жерді бізге қалдырып кетті емес пе?! Осы ойлар қай қазақтың жүрегін тырнамайды, жанын жегідей жемейді дейсің. Көкірегіңді керіп, ашу-ызанды қайнатады бұл жағдай. Енді ғана еңсемізді көтеріп, аяғымызбен тік тұрып, шаңырақ көтеріп ешкімнің нұсқауынсыз өмір кешетін тәуелсіз ел боламыз деп жүргенде «жер астынан жік шықғы, екі құлағы тік шықтының» өзі болса, қиынның қиыны. Өтпелі кезеңнің ауыртпалығы оз алдына, оны халық түсініп, шыдап-ақ келеді ғой. Ел-жұртқа бәрінен бұрын тыныштық қажет. Қара нан мен кара су іпсең де, соның өзін бойыңа тыныштықпен, ешбір алаңсыз сіңіргенге не жетсін. Елдің көксейтіні де, тілейтіні де-аманшылық!

1993-жылдың желтоқсан айында көршілес Ресейдің газеттері мен телерадиолары Солтүстік қазақстанда ұлттар араздығын қоздыратын материалдарды көптеп жазып, көрсетіп тұрды.

«Жел болмаса, шөптің басы қимылдамайды», дсмекші, Бүкілресейлік ақпаратқа жел беріп, бықсытып, қоздырып отырған да өз ішіміздегі саясаткерсымақтар болатын. Қазақстанда қазақ тілі мемлекеттік тіл деп жарияланғаннан бері орыс тілді деп аталатын жұртшылықтың кей бір өкілдері Б. Супунюк, А. Ачкасов және басқалары Қазақстанның тіл туралы заңына көрнеу қарсы шығып, бұл тіл мәдениетті тіл емес, өте тұрпайы тіл деп, қазақ халқын да, оның тілін де кемсітіп, қарапайым халықтың арасында іріткі жүргізіп, келсе, мазақ етіп көрсетіп жатты. Қала құрылыс кәсіпорнында партия жиналысын откізін, онда партия мүшесі емес мырзалар сөз сөйлеп «Есіл бойы демократиялық күштері одағының» бағдарламасымен таныстырады. Бұл құжатта көзге ұрып тұрған ештеңе болмағанмен Солтүстік Қазақстанның Сібірден, Омбыдан, Қорғаннан қол үзіп бара жатқаны осы құжаттың авторларын қынжылтып отырғанын айтылады. Сонымен бірге, қазақ тіліне мемлекеттік статус берілуі орыс тілділерді шошытып отыр деп, олардың арасына бықсып, жану үшін шок тастайды. Тіл туралы заң күшін жоймаса, Петропавл қаласы, тіпті, Солтүстік Қазақстан облысы Ресейдің қолтығына енеді, немесе, бұл өңірде екінші Приднестровье болады деп ашық жариялайды. Солтүстік Қазақ-

стан облысында пайда болған «ЛАД» деп аталатын славяндар қозғалысының жетекшілері мен мүшелері әр аптаның сәрсенбісі күні Қызылжардағы «Достық үйінде» жиын өткізіп тұратын. Олар мұнда жиналғандар алдында «Қазақстанда адам құқығын қорғау» тақырыбына баяндама жасап, бұдан соң осы жиналысқа арнайы шақырылған сөзуарлар мен қозғалыс мүшелері лепіретін. Олар Қазақстан Республикасының конституциясына қарсы бағытталған, әсіресе, қасақана ұлт араздығын тудыратын былапыт сөздер айтып, атқарушы органдардың қызметімен санаспауға, оларға құлақ аспауға үндеген сепаратистік дауыстар тым қатты, әрі ащы шығып тұратын. Осының барлығы айпалып келгенде, Солтүстік Қазақстан облысы территориясында «Приишимская республикасын» құруды талап етумен жалғасатын.

Ал «Русская общинаны» баскарып жүрген Б. Супрунюткің және община мүшелерінің де дәмесі сол-қолдарынан келсе, Солтүстік Қазақстан облыстарын біріктіріп, өз алдына мемлекет құру. Қызылжардағы кейбір орыс зиялыларының таңғажайып сөздері мен істеріне қызынып делебесі козып, бұрын «ұлылыққа» үйреніп қалған, шовенизмнің желімен қарындай кампайып, кебінген бірсулердің митингішіл, жиналысшыл болып алғаны шыныдық. Олар Ачкасов пен Б. Супрунюткің «аталы» сөздерін ауыздарынан сілекейлері шұбырып тұрып тыңдайтын. Риза болған олар қол соғып, жер тебініп, қиқуласып, шуласатын.

Өзімнің осы уақытқа дейін түсінбейтінім, көршілес Омбыдан, Қорғаннан журналистер келіп, біздің облыс, қала өмірінен құрыққа сырық жалғап, ешбір қисынға келмейтін, жалған материал жазатындығы.

Кенестік тәртіпке үйренген біздер өтірік репортаж, мақала жазу ақылға қонбайтын іс секілді. Жалған репортаж, хабар бермек түгіл, сол жазғалыңның ішінде кісі аттары, елді мекен аттары дұрыс жазылмаса қатты сыға қалатынбыз. Ал мыналар көрер көзге, аузы-мұрындары қисаймастан жаланы жаба салудан тайынбайтындар.

Солтүстік Қазақстан облысында басшы қызметтерді қазақтар иемденіп алып орыстар қара жұмыста, - дейді шімірікпестен орыс тілді тұрғындардың «жанашырлары». Осындай өсек-аяң басылған көршілес облыстардың газеттерінен жиып-теріп, өнін айналдырып, «Известия» газетінің меншікті тілшісі «Солтүстік қазақстан екінші Придестровье болмас па екен!?

деген айдармен мақала жазды. 1994-жылдың 12-ақпанында «Вечерний Омск» газеті Б. Сурунюткің «Пылающий регион № 72», сол жылдың 10- ақпанында А. Коршуновтың «Национальный вопрос кровогочит и пахист порохом» деген мақалаларын басты. «Как бы Северный Казахстан не стал вторым Придестровьем»-деген материалын Омбыдағы «Новое поколение» газеті жариялады.

1994-жылдың 27-ақпанында «Орион» газеті С. Вакуновтың «Однажды мы можем проснуться в горячей точке!»-деген мақаласымен, Ресей мен Қазақстан шекарасында болашақта соғыс болатын төңіректердің картасын қосып шығарыпты.

Мұндай шабуылдан кейін қарап отыруға, тіпті, болмайтын болды. Намысқа тырысып Омбыдағы Ресей теледидарының тілшісі Морозов мырзаға телефон шалдым. Ол бетбактырар емес. Сөзіміз үйлеспей қойды. Менің алдыма колденең тартатыны қаламыздағы журналист Б. Супрунюк мырзаның кезекті жалақорлықпен жазылған хаты. Ол хатта орыс пен қазақтың арасына ши жүгірткен, елдің мазасын әбден алып болған жалған ақпараттар.

-Ей, қарағым-ау, сіз біздің Петропавлға қонаққа келіңіз, мен сізді күтіп алайын, жер шалғай емес, жақын ғой. /Мен ол тұста Солтүстік Қазақстан облтелерадиокомпаниясын басқаратын едім. /Елімізді, жерімізді көріңіз, жергілікті халықпен кедестірейін сізді. Содан кейін не жазсаңыз да еркінсіз болсын, - деймін. Оған ол көнбейді.

Ресейдің «Вести» ақпарат бағдарламасының бас редакторына, оның орынбасарына да телефон шалып: Елді қорқытып-үркітпей алдымен біздің Қазақстанға келмейсіздер ме, содан кейін сіздер айтып жүрген жағдай шын мәнінде орын алып отырса, құба-құп, жазыңыздар, теледидардан көрсетіңіздер. Бірақ ондай жағдай бізде жоқ. Құдайға шүкір, біздің Солтүстік Қазақстанда тыныштық. Ал сол тыныштық тіршілігіміздің шырқын бұзып отырған сіздер. Шекараға 80 танк әкеліп қойдық, -деп қоқашлоқы көрсеткендеріңізге жол болсын. Оу, біз сіздердің /Ресейдің / қара шекпенінен шығып та үлгіргеніміз жоқ қой. Қазақтар күні кеше сіздерге бауырлас халық емес пе еді?! Бүгін аяқ астынан өзгере қалғандарыңызға жол болсын, бауырлар.

-Біз бәрін де түсінеміз. Мұның бәрі шовинистік бағыттағы топтпрдың шашбауын көтерушілердің жасап жүрген істері. Әрине, мұның түбі жақсылыққа апармайтынын жақсы түсінеміз. Кеше бір ыңғайсыз жағдай болды. Бір қисық-қыңыр

сюжет кетіп қалды бізден, кешір, бауырым. Сол сюжетті дайындап, эфирге берген журналисті жұмыстан шығарамыз, -деді «Вести» телебағдарламасы бас редакторының орынбасары Ал сіздерге, яғни, Қызылжарға біздің Алматыдағы тілшілеріміз барады. Сіз алдымен олармен сөйлесіп алыңыз, -деп ол маған өз тілшілерінің телефон нөмірлерін берді. Арала біраз уақыт өткеннен кейін Бүкілресейлік телерадиокомпаниясының Қазақстандағы тілшілері А. О. Кондрашов пен А. А. Связин біздің облысқа келді. Бұл кісілермен күні бұрын келісіміміз бойынша, телефон арқылы сөйлесіп алғанбыз. Ресейлік әріптестер қалада да, аудандарда да халықпен жолығып, жүздесіп, әңгімелесті. Елдегі тыныштық жағдайды көздерімен көрді. Оларды өгініштері бойынша Ресей Қазақстан шекарасына да алып бардық. Сол тұста Қорған мен Омбы қалаларына қатынау, байланыс тұйыққа тірелгендей болған еді. Өйткені аталмыш қалалардың казактары атамандарының ұйғарымдары бойынша, Қазақстан азаматтарын аталмыш қалаларға шекарадан өткізбейтін. Оған себеп, біздің елде казактарға әскери киім киюге және қару асынып жүруге ұлықсат етілмеген. Олар Қызылжарда казактарға қысым көрсетіп, азаматтық құқығымызды бұзып отыр деп лаңқалытты, шулап, жол тосып, шекарла шектен тыс өрескелдіктеге барған. Ресей шекарашылары өздерінің Қазақстандағы тілшілері А. О. Кондрашов пен А. А. Связинді сөйлеспек түгіл маңдарына да жолтпады.

Сол жолы Мәскеулік әріптестеріміз облыстық телерадиокомпанияда болып, біздің журналистермен жылы жүзді әңгімелесті. «Бет көрсе- жүз ұялады», -демекші, мұндай жүздесулердің пайдасы өте зор болады екен.

«Вести» телебағдарламасының тілшілері біздің облыс жопінде ұнамсыз пікір білдіріп жазбаса да, олардың басқа әріптестерінің лайықсыз істері үшін ұялғандары рас. Оны біз сезіндік.

Ресейдің басқа газеттерінен біздің облысқа ешкім ат ізін салған жоқ.

Сонау патшалық заманнан бері Солтүстік Қазақстанға саяси қуғын-сүргінге ұшырағандар келетін. Әрине, олар зорлықпен келетін. Ал мұндай саясат кеңес өкіметі тұсында кең етек алды. Откен ғасырдың отызыншы жылдарының аяқ кезінен бастап облысымызға корейлер, украиндар, немістер, орыстар, шешендер, құмықтар, қарашайлар, ингуштар, ұйғырлар, курдтар тағы басқа халықтар оз еркімен келмегені ел-жұртқа аян.

Өктем саясаттың ықпалымен келгендерді өз даласындай кеңпейілді қазақ халқы тағдырдың тауқыметін көріп, сор айдағандардың бәріне мейірімділік танытып, ас-суымен де, киім-кешегімен де бөлісті. Әй, мынау не қылған адамдар деген жоқ. Кең пейіл қазақ осылардың бірі де шетқақпай етіп көрген емес. Ұяты, ары, иманы жоғала қоймағандар қазақ халқының мұндай ұлылығын әлі де мойындап жүр.

Әйтседе, көпшіліктің ішінен «өзі су ішіп отырған құдығына түкірушілер» де табылады. Олар елдігімізге, мемлекеттігімізге, тіліміз бен ұлттығымызға, президентімізге жала жаба бастады. Ал мұндай сорақылыққа, бетсіздікке қол қусырып, қарап отыруға қалай дәтін шыдар. Мен қазақтың, қазақстандықтың деген әр бір адал да, таза жүрскті азамат бұған қоз жұмып отырсын кәс.

Сондықтан облыслерадиокомпанияның журналистері қазынасы, «ЛАД» қозғалысы мен «Орыс қоғамының пасық әрекеттерін халық алдында әшкерелеуге кірістік. Бірақ, біз олардың намыстарына, ояндандарына ешқашан тіл тигізгеніміз жоқ.

Қолымызда телерадио тұрғанда ешкімнен қысылып, қымтырылудың қажеті жоқ. Телерадио кімнің қолында болса, өкімет соныкі. Алланың өзі қолымызға мықтап ұстатқан бұл сұрапыл қаруды ел үшін, халық үшін дұрыс пайдалана білуіміз керек. Пайдаландық та!

Журналистер Сабыржан Әбілмәжінов, Мәлік Мұқанов, Жарасбай Сүлейменов, Амандық Жантөміров, Александр Яремчук, Раиса Бикмухамстова, Иван Денисенко, Жақсыбай Самұратов, Владимир Харин, түсірушілер Лев Козлов, Серік Майлин, Сергей Денисенко және басқалар облысымыздағы түрлі қозғалыстар мен қоғамдардың басшылары мен кейбір мүшелерін теле айтысқа, әңгімеге, интервьюге шақырып, олардың іс-әрекеттерін әшкере ететін сюжет-суреттемелер түсіріп. Оларды теледидардан халыққа көрсетіп тұрдық.

Телерадиокомпанияның басшылығы журналистер Сабыржан Әбілмәжіновті Омбы облысына, Жарасбай Сүлейменовті Қорған облысына, Наталья Хоменкованы Түмен облысына арнайы тапсырмалармен іс-сапарға жіберіп, ұлтаралық қатынас, халықтар достығы, Ресей мен Қазақстанның көршілес шекаралас облыстарының экономикалық, әлеуметтік және мәдени байланыстары туралы репортаждар, суреттемелер, теле-радио очерктер және интервьюлер дайындау тапсырылды. Жоғарыда есімдері аталған азаматтар өз міндеттерін абыроймен атқарды.

Мұндай шығармашылық сапарлардың болашағы зор, манызы күшті болатынын облыстық телерадио арнасынан берілген, көрсетілген хабарлар дәлелдеді.

Бұл сияқты хабарлар Ресей жағындағы көршілерімізге де қажет екен. Олар да біздің елде болып жатқан тіршіліктен хабардар болғысы келді, не болып, не қойып жатқанын білгісі келетіндер көп көрінеді. Олар Ресей баспасөзі мен теледидары айтып, жазғандай, Қызылжар өңірінде тыныштық жоқ, орыстар мен қазақтар қыркысып жатыр деп ойлуы мүмкін ғой. Сондықтан мәселенің ақ, қарасына жеткілері келеді. Осыдан былай қарай бізге көршілес Есілкөл, Назыбаев, Құртамұш, Қазан, Петухов және басқа да Ресейдің біздің облысқа көршілес аудандарынан хаттар көптеп келе бастады. Ресей жағының қазағы да, орысы да Егемен Қазақстанда жүргізіліп отырған ұлтаралық қатынас, тіл туралы, құқық қорғау жөніндегі саясаттарға ризашылық сезімдерін білдірді. Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевқа адами ыстық ықыластарын білдірушілер мол болғаны шындық.

Осынау аумалы-төкпелі шақта біздің облысты басқару Владимир Карлович Гартманның үлесіне тиген еді. Солтүстік Қазақстан облысының халқы жағынан орыстар жағы басым болып келеді. Мұның үстіне украиндарды, немістерді және поляктарды қосыңыз. Ал қазақтар шамамен 18 пайызды құрайтын. Солтүстік Қазақстан облысы тұрғындарының ұлттық

құрамын ескерген президентіміз мұнда басшы етіп В. Гартманды жібергені өте дұрыс болды. Бұл бір қиын кезең болатын, әйтседе, В. Гартман ұлтаралық келісім мәселесін оңтайлы шешіп отырды. Бұл кісіге әр жаққа қарап сөйлеп тұрған адамдармен тіл табысу оңай жұмыс болған екен деген ой тумауы керек. Бірақ облысымызда тыныш, қақтығыссыз, у-шусыз өмір болу үшін, бейбітшілікті баянды ету жолында ол біраз тер төкті. Оның бұл саладағы еңбегін ерекше атаған орынды. Үкіметіміз В. Гартманды «Құрмет» орденімен марапаттады. Ол осы құрметке лайықты адам.

Бірде Владимир Карлович мені кабинетіне шақырып алып, көршілес Ресей облыстарының губернаторларымен теледидарда әңгіме өткізуіңіз қажет болып тұр, - деді әкім.

Ресейдің бізге көрші облыстарының губернаторларымен келісілген шаруа болса мен іске кірісейін, - дедім В. Гартман мырзаға. Жоғары лауазымды басшылардың ақылымен біз Ресейдің көршілес облыстарының губернаторларын телесұхбатқа шақырдық. Түмен, Қорған және Омбы облыстарының губернаторлары Рокицкий, Богомолов және Полежаев мырзалар ауылы аралас, қойы коралас отырған орыс және қазақ халықтарының ежелден келе жатқан тату көршілігі, тамыр-достығы туралы кеңінен әңгімеленіп, аталмыш облыстардың Солтүстік Қазақстан облысымен экономикалық және мәдени байланыстарының үзілмейтінін дәлелдеп берді.

Бұл жұмысымыз облысымызда да, республика басшылары тарапынан да жоғары бағаланды. Әсіресе екі республиканың халқына да әсерлі болғаны рас.

Облыстық телерадио мен облыстық «Солтүстік Қазақстан» және «Северный Казахстан» газеттері қазақ жұртының елдік, егемендік туралы дабылды дауысын барша әлемге әйгілеп жатты. Бұл тұста аталмыш газеттің журналистері Әскер Әбілқайыров, Токтар Зікірин, Зейнолла Әкімжанов, Мұрат Нұрмұқанов, Болат Қожахметов, Өмір Есқали, Жоламан Шаханов, Иван Моор, Владимир Шестериков, Валентин Глазков, Татьяна Журавская, Бакыт Мұстафин, Қошан Қалиев, Құрман Рамазанов тағы басқалар бір бағытта, бір мақсатта жұмыс істеді. Ол - еліміздің тыныштығы болатын.

Егер казактар белдеріне қылыштарын, ышқырларына қамшыларын қыстырып шығатын болса, біз де қарап жатпаймыз, - десті қазақ жастары. Ауыл-ауылдарда жастар қозғалысы бас-талды. Барлық казак ауылдарында жастар атқа қонды.

Қазақ жастарының ұлттық намысын үрлеп, тұтатып, туған ел, кіндік кескен жер, -деп аруақ шақыртып отырған облыс журналистері-газеттері және телерадиосы болатын. Егеменді ел болудың пағыз жауапты да, сындарлы кезеңі еді бұл. Рес-публикамыздың тәуелсіздік алуының алғашқы жылдары Солтүстік Қазақстан облысы журналистерінің атқарған еңбектері орасан зор еді.

Облыс әкімінің орынбасары Майра Хажыбайқызы Қанафи-намен ақылдасып, Мәскеуде тұратын жерлес жазушы Сергей Баймухаметовты Қызылжарға шақырмақшы болдық. Әкімнің орынбасары бұл шаруаны маған жүктеді. Онымыз, ол келе қалса облыс, қала тіршілігінен Ресейдің газет журналдарына, телерадиосына шындықты айшықты көрсететін материалдар дайындату. Сойтіп, Ресей жұртшылығын, ТМД халқын Солтүстік Қазақстан облысындағы бейбіт, тыныштық өмірге көз жеткіздірту. Сөз орайы келгенде Майра Хажыбайқызы Қана-фина туралы да айта кеткен орынды болар. Ол Қызылжар қала-сының тумасы. Осы қалада оқып, жоғары білім алған. Облыс-тық, қалалық және аудандық партия, кеңес органдарының бас-шы қызыметтерін атқарған тәжірибелі ұйымдастырушы, бас-шы Майра Қанафина облыс әкімінің орынбасары қызыметіне тағайындалғанда оған тапсырылған жұмыс - оқу- ағарту, мәде-ниет, денсаулық сақтау, баспасөз бен телерадио, тіпті, әлеу-меттік, саяси ахуал да осы кісінің пешенесіне тиесі болған. Отпелі кезең деп жүрген уақыттың қиындығы да, ауырлығы да жеткілікті еді. Қыруар шаруаны тындыруға, шынын айтсақ, ол жүрегін де, жанын да аямай кірісті. Кейбіреулер оны орыс мінезді дейтін, онысы тапсырылған жұмыстың уақытында орындалуын талап студесі туындаған болу керек. Кейде бала мінезді болып кететін кездері де болатын. Жаны да, жүрегі де таза, ақжарқын адам. Бүкпе-сақпа дегенді білмейтін жан.

Ол орыс ұлтшылдарымен де, оқалы киім, оқпантайлы ка-заксымақтармен де олардың заңсыз істері үшін аянбай күрес жүргізді десем, ешкім бұл ойымды өтірік дей алмайды. Ол кісі бізді \журналистерді\ не бір заңсыздықтарды әшкерелеп, олар-ды халық назарынан тыс қалдырмауға шақырып отырды. Май-ра Қанафинаның көкейінде де, баршамыз ойлағандай, қазақ елінің тәуелсіздігі, шын мәнінде азат, өзге елдермен терезесі тең, өркениетті ел болу тұратын.

Ресей жұртшылығымен диалог үшін біз халыаралық «МИР» телесарнасын пайдалануымыз керек. Ал оның Бас ди-ректоры қазақтың атакты публицисі, Бүкілодақтық, халықара-

лық сыйлықтардың иегері, тележурналист, ақын, Қазақ ССР-і телерадио мемлекеттік комитетінің бұрынғы төрағасы, өзімізге жанашыр дос, жолдас, ақылшы Ғаділбек Минажұлы Шалахметов.

Солтүстік Қазақстан облысындағы жағдай жайында Мәскеудегі Ғалскенмен телефон арқылы сөйлесіп едім, ол менің ой-мақсатымды қуана құптап, ешбір ойланбастан: «МИР» телеарнасы сіздердің хабарларыңызды бүкіл ТМД -елдеріне тарататын болады, -деді. Қуанғаным-ай! Ел үшін, халық үшін туған азамат!- деп Ғалекендерді айтатын болар. Екі дайда қолтығыңнан демеп, тұлпарға мінгізгендей қанаттандырып, жігерлендіріп жіберетін қодаушы азаматтың болғаны қандай бақыт! Ғалекен Мәскеуде тұратын жазушы жерлесіміз Сергей Баймұхамбетовтің Қызылжарға келіп қайту жол қаражатын өз мойнына алатын болды.

Сергей Баймұхаметов Қызылжарға келіп, бірнеше телехабарлар дайындады. Оның облыс бойынша жүріп-тұруына, шығармашылығына барлық жағдай жасадық. Ол да тамаша шеберлікпен әсерлі фильмдер түсірді. Бұларды ТМД-елдерінің жұртшылығы тамашалады.

Осы видеофильмдердің бірінде облыс әкімі В. Гартманға сөз беріп, ол облыс басшыларының ұлттық құрамы туралы ресми мәлімет келтірді: қала әкімі - орыс, облыс әкімі – орыс, облыстағы басқару орындарындағы 17 басшының 6-ы қазақ, қалалық басқару орындарындағы 7 басшының 1-і қазақ, заводтар мен фабрикалардың 18 директорының 1-і қазақ, совхоздардың 150 директорының 39-ы қазақ. Төктеріне келсек, Солтүстік Қазақстандағы орыс жұртының «жанашырлары» және олардың сөздерін қайталаушы Ресейдің кейбір газеттері өтірікті судай сапырып жүр!-деді В. Гартман.

Жазушы Сергей Баймұхаметов облысымызға екі-үш жыл бойы үзбей келіп жүрді. Шығармаларын орыс тілінде жазатын талантты жерлесіміздің жүрегі қазақ деп, қазақ елі, жері деп соғатынын барша жұртшылыққа әйгіледі. Өйткені оның соңында да қаңқу сөздер көп болатын.

Орыс тілінде жазатын қазақ жазушылары мен журналистері туралы қалыптасқан теріс пікір бойынша, Сергей де орыс болып кеткен адамның санатында. Сергейдің қазаққа жаны аши қояды дегенге сенбеймін, -дейтін азаматтардың кейбіреуі. Бірақ, ол өз ойлағанымдай, туған елге, кіндік кескен жерге деген сүйіспеншілігі, перзенттік ыстық махаббаты жалындап тұрған

азамат екен. Ал оның қаламы жүйрік жазушыны екені бүкіл ТМД елдеріне ертеден мәшүр.

Сөйтіп, қарымды жазушы, журналист досым Сергей Баймұхаметовты Мәскеуден қарсы алып, облыс өмірінен түсірілген видео фильмдермен Омбы қаласы арқылы Мәскеуге шығарып салып жүрдім.

Солтүстік Қазақстандағы бейбіт өмір, егеменді ел боламыз деп жұртшылықтың биік мұраттарға талпынысы, қаймағы бұзылмаған достық қарым-қатынастағы көп ұлтты халықтың тыныс-тіршілігі Ресейдің орталық газеттерінің беттерінде, «МИР» телеарнасында жарияланып тұрды.

**ДОКЛАД НА ТОРЖЕСТВЕННОМ
СОБРАНИИ, ПОСВЯЩЕННОМ 150-ЛЕТИЮ
АБАЯ КУНАНБАЕВА (21. 07. 95г.)**

ВОСХОЖДЕНИЕ К АБАЮ

Дорогие друзья! Сегодня у нас знаменательный день. Мы отмечаем 150-летие великого сына казахского народа- Абая Кунанбаева. Это не только праздник для Казахстана, но по решению ЮНЕСКО и для многих стран мира.

Абай - это такая значительная личность, что сродни развевающемуся знамени под чистым небом добра, на пике гордости, чести и достоинства нашей нации. Абай- это наше прошлое, настоящее и будущее, это бессрочный паспорт казахского народа, всех казахстанцев, который с гордостью и смело можно предьявить перед лицом мировой цивилизации. В ставших нам привычными словах «как сказал Абай...», лежит глубокий смысл, Абай позвал нас и вывел на вершины цивилизации.

Абай - не только одна из величайших вершин нашей культуры, но и духовный наш пастырь. Он мудрый учитель, приложивший все свои силы в дело коренного изменения общественного сознания и бытия. Это колокол, разбудивший веками дремавшую стень, это духовный предводитель, показавший народу путь к источникам мировой цивилизации и общечеловеческих ценностей.

Даже через 150 лет после его рождения и 90 лет со времени смерти великий дух Абая витает над нами, живет в нас, в его потомках.

Абай - гуманист, просветитель, демократ, философ, основатель казахской письменной литературы. Написано о нем немало. Популярным источником познания великого сына казахского народа, как известно, является эпопея Мухтара Ауэзова «Путь Абая», которая, без сомнения, относится к лучшим достижениям мировой литературы. К сожалению, должен признать,

что у многих до сих пор знания об Абая ограничиваются этой, пусть яркой, книгой о нем и о нашем народе. Немало исследовали духовное и поэтическое наследие Абая ученые Мухаметжан Каратаев, Зейнолла Кабдолов и многие другие.

По справедливой оценке ученых и литературоведов, Абай-великий поэт казахского народа, ему нет равных среди своих единокровных братьев по поэтическому мастерству.

Однако хочу отметить, что наше понятие и наши оценки духовного наследия Абая доныне редко выходили из рамок мышления, выработанного тоталитарной системой. Абая мы, в основном, воспринимали чаще как чисто казахское, национальное явление, не соизмеряя, не сопоставляя его творчество с достижениями передовой мысли всего человечества. Как результат, не смогли в свое время раскрыть во всей полноте его величие. Надо признать, что многие переводы произведений Абая на языки других народов мира страдают несовершенством. Хотя сам Абай сумел составить высочайшие примеры поэтического перевода русских классиков, а через русский язык - классиков мировой литературы.

Казахский народ в течение трех веков находился в тисках колониальной зависимости, и эпоха Абая совпала с периодом господства в степи чиновническо-бюрократической тирании. Откуда же, по устоявшимся тогда и гораздо позже понятиям, в дикой степи мог появиться такой титан мысли, великий поэт и пророк?

По канонам канувшей в лету советской идеологии, Абай являлся личностью, которая противоречила нашим представлениям о классовых интересах. Он – представитель феодально-байского сословия. Его путь, по тем понятиям, никак не сходился с путем нарождающегося пролетариата, широких слоев казахской бедноты и крестьянства. Сказать по совести, пропаганда его гражданской позиции, общечеловеческих взглядов и позиций в те времена была небезопасна. У нас на памяти в каких тяжелейших ситуациях оказывались и через какие испытания прошли знатоки его жизни и творчества, которые пытались говорить о нем правду. Это были первые борцы за духовное возрождение своего народа. А каким гонениям подверглись в недалеком советском прошлом его сыновья, близкие родственники за одно лишь происхождение? Ярким примером в этом смысле является судьба Шакарима Кудайбергенова, крупнейшего поэта, философа-мыслителя европейского уров-

ня, племянника Абая, который в 70-летнем возрасте был обогнан, расстрелян как предводитель банды и сброшен в засохший колодезь. Лишь в 1960-годы открылась нам эта неприглядная история во всей своей бесчеловечности и ограниченности.

Но вернемся к Абая. Мы обрели свою независимость. Стремимся выйти на столбовую дорогу, по которой идут цивилизованные страны мира.

Как нация, народ, молодое суверенное государство, мы упорно ищем свое место в мировом политическом, экономическом и культурном пространстве. Мы ясно осознаем, что сколько бы ни опирались на мировой опыт, мы пойдем своей, самобытной дорогой. Настоящая свобода - в духовной независимости, в своеобразии развития, в природе самой цивилизации.

В этом лежит наше стремление по-новому взглянуть на духовно-нравственное наследие лучших представителей своего народа, пайти в них то богатство, то содержание, которые дают возможность нам встать в ряд свободных, цивилизованных стран на правах равноправного члена этого мирового образования.

Поэтому-то мы и опираемся на наследие и учение Абая, как на фундамент национального возрождения, как на образец высшей пробы.

В произведениях Абая ярко отражен духовный облик казахского народа во всем его многообразии.

Абай родился в эпоху Ренессанса кочевого образа жизни XIX века, века, прославившемся своими певцами, акынами, сэрэ, композиторами, уважал и свято чтит традиции предков, однако, далеко не довольствовался ими. В чем тут дело? Причина в том, что он никогда не отделял восприятие своего народа от восприятия всего человечества, был всегда против национальной самоизоляции, против довольства сравнительно невысоким уровнем жизни и быта народа. Верил, что, сохраняя лучшие черты кочевой культуры, казахский народ способен к духовному обновлению и совершенствованию. Свидетельством тому его поэзия, его философские раздумья в книге размышлений «Гаклия».

Невозможно в коротком выступлении раскрыть все грани богатого наследия Абая-поэта, Абая-философа, Абая-просветителя, Абая-переводчика, Абая-композитора. Вот только несколько жемчужин из его поэтического ожерелья.

*«О, не упорствуй так, народ упрямый мой,
Моих речей пойми, подумав смысл прямой.
Быть может, для себя в них пользу ты найдешь,
Не для забавы здесь я говорю пустой...»* -

так обращается Абай к народу в стремлении быть полезным ему.

*«Если горе придет, то спины не сгибай!
Если явится радость, достойно встречай!
Загляни в свое сердце и там в глубине,
Отыскав жемчуга, береги, не бросай!»* -
советует он нам с любовью и отеческой заботой.

*«Язык любви- язык без слов,
Лишь чувства, ощущений зов...»* -

говорит он языком поэзии, о языке самого прекраснейшего человеческого чувства.

*«В белой шубе, плечист, весь от снега седой,
Слеп и нем, с серебристой большой бородой,
Враг всему, что живет с омраченным челом.
Он скрипучий шагает зимой снеговой»* -

в этих строчках о зиме, как живом существе, так и слышится пушкинское «Не ветер бушует над бором», но глубоко переосмысленное, перенесенное на казахскую почву без грани ученичества.

*«Манит нас этого мира лукаво-обманчивый зов,
Словно коня он среножить сетью обманов готов,
Можем ли мы человека умершим назвать,
Если оставил в наследство он мудрость
бессмертную слов»* -

терзается, сомневается, надеется душа поэта.

И так можно бесконечно цитировать всликого мастера слова, вновь и вновь черпая мудрость, красоту, первозданность чувств, искренность из неиссякаемого источника высокой поэзии. А сколько сомнений, неприятия всего косного, отсталого в так любимом, с одной стороны, укладе жизни, с другой стороны, искренней боли за его несовершенство. Как человеку Абаю глубоко жаль расставаться с милым с детства миром.

Но как бы ни сожалел Абай, он хочет видеть свой народ на других высотах, равновеликих высшим достижениям челове-

ческой цивилизации. Это и понятно, вот кочевой быт, кочевая культура эпохи Абая, хотя и не исчерпали себя, но уже не могли противостоять оседлой европейской культуре. Поэтому Абай стремился впитать в себя лучшие источники восточной и европейских культур и послужить делу приобщения «огромной страны казахии» к высокой цивилизации.

Вначале Абай освоил культуру Востока, в том числе истоки философии великого Аль-Фараби, по-своему, по-реформаторски познал религии и этику ислама.

По мысли Абая, религия должна основываться не на привычках, традициях и ритуалах, а на истинной любви, которая в сердце каждого и которая не нуждается ни в каком указующем персте. Любовь эта, прежде всего, должна быть посвящена всемогущему Богу, затем плоду любви Аллаха - человечеству, затем, как гаранту благословения божьего человечеству - одной из величайших сил - силе справедливости. Это религия, состоящая из симбиоза рационального и идеального сознания плюс гражданской традиционной веры.

Именно такой человек, такая личность, вобравшая в себя любовь ко всем этим трем основам религии, считает Абай, и есть истинно верующий.

А в известном своем 38 слове, говоря о том, что Всевышний наделил человека восемью ликами: жизнью, наукой, могуществом, зоркостью, чуткостью, желанием и созиданием, хотя и не в таком абсолютном совершенстве, каким он обладает сам, Абай призывает: «Не тверди нескромно, что невозможно уподобиться Богу... Но подражай во всем делам его, следуй указанным им путем». Тем самым Абай стремится укрепить духовное мужество своих соплеменников. В этом стремлении больше не от восточной, а скорее от европейской культуры. Если бы Абай не был представителем лишенного исламского фанатизма кочевого образа жизни, то вряд ли удалось бы ему подняться до такого, почти вселенского уровня мышления и миропонимания. И печаль, и радость Абая, как и у Чаадаева, в стремлении к духовному возрождению, обновлению своего народа. Строки Абая: «Держись за корму двух кораблей, цена то силы пусть твоей», мы должны воспринимать как духовное завещание. Потому что мы благодаря своему геополитическому положению - представители евразийской культуры. Наш исторический долг - стать мостом между Востоком и Западом, сближая эти два великих мира, питаясь их лучшими сока-

ми, не потерять в то же время своей самобытности. На казахской земле один из величайших представителей этого движения был и есть Абай. Поэтому мы, будь то казах, русский, любой казахстанец, должны смотреть на мир и свою миссию в нем, как Абай. Все мы дышим воздухом одной планеты. Эти мысли ведут к планетарности мышления, к планетарности мировосприятия, мирознания. С этой точки зрения «падение Берлинской стены» мы должны воспринимать не только как крушение одной идеологической системы, но и как трещину в условно установленных границах по всему миру людьми. Если веками люди не могут избавиться от печати национального, то это не от силы, а скорее от слабости, поскольку деление на нации, на Восток и Запад в определенных исторических условиях лишь способ для самосохранения. А вот быть в орбите всего человечества, освоить все человеческое пространство несколько не означает утерю национальной самобытности, наоборот делает ее глубже, осознаннее, не страшится ранее неизвестного, испытать себя в новых, неожиданных условиях всечеловеческого общежития. Проблему обновления общечеловеческого сознания ставили еще Тагор и Икбал, Кемаль и Неру.

«Отгороженность от Запада приведет нас к окончательному загниванию и потере творческого потенциала, поэтому мы должны обратить весь мир в объект нашего освоения», - писал Джавахарлал Неру. Одним из первых, взявшихся за практическое претворение в жизнь этой глубокой идеи, был наш Абай.

В своих словах-назиданиях он творчески развивает эту идею и призывает к всемирному братству людей. Главным для него являются общечеловеческие ценности, идеалы добра и справедливости.

Впитавший душой и сердцем высшие ценности своего народа, русской нации, европейской культуры, Абай по своему мировоззрению, духовному развитию, мироощущению стоит наравне с Кантом, Гегелем, Конфуцием. К сожалению, мало тех, кто мог бы донести Абая на языках народов мира без потерь и изынов. Как знать, может, явится его уровня талант, который смог бы равнозначно перевести его произведения, как в свое время он сделал своим Пушкина для всей широкой казахской степи. Доказательно и остро бичевавший недостатки в казахском традиционном быте и сознании, показавший пути их преодоления и выхода на уровень развитой цивилизации, Абай является для казахов вторым после Аль-Фараби духовным пред-

водителем. Почему так упорно повторяем эту мысль? Да потому что мы - народ, строящий свою новую будущность. А для этого нам необходима крепкая идея, способная сцементировать, сплотить воедино весь народ. А ее мы находим в творчестве Абая, проникнутом его любовью к родной земле, к ее людям, заботой об их жизни и судьбе, об их настоящем и еще неведомом будущем.

Как и у всех великих личностей, в размышлениях Абая мы находим неподвластные поворотам истории или мгновенно меняющемуся времени «разумное, доброе, вечное». В его богатом наследии мы находим ответы на свои сомнения, тревоги, раздумья и мечты.

В этом смысле Абай, как Пушкин, Гете, Бальзак, Байрон и яркая плеяда звезд Востока - Навои, Рудаки, Низами, Хафиз, Саади противостоит вечности. Всякий раз он открывается новой гранью неиссякаемого источника миропонимания. С этой точки зрения Абай в казахской истории, безусловно, крупнейшая фигура. И вот сегодня он, который говорил: «Не будь сыном только отца своего, но и всего своего народа» и доказал это всей своей жизнью, вновь вместе с нами. Будто из своей исторической дали, которую лично приблизил к нам, смотрит на то, что происходит в его родной стране, которую любил горячей, страстной, но по-лермонтовски «странной» любовью. Вновь на память приходят его строки:

*В душу взглядишь поглубже,
Сам с собою побудь;
Я для тебя загадка, я и мой путь.
Знай, потомок, дорогу я для тебя стлал,
Против тысяч сражался- не обессудь!*

До суда ли нам, его потомкам, его ученикам, которые не смогли в полной мере извлечь уроки из его веков пронзающих даль учения о мире, о месте в нем человека, о путях народных в его историческом развитии.

В итоге, в катаклизмах XX века Казахстан потерял половину своего населения, а на границе XXI века вновь переживает нелегкие времена возрождения.

И думается, пользуясь счастливой возможностью, которую предоставляет нынешний юбилей поэта, мы должны начать восхождение к Абаю, к высотам его миропонимания, к его высокой поэзии, о назначении которой он говорил:

*Поэзия - властитель языка,
Из камня чуда высекает гений.
Теплеет сердце, если речь легка,
И слух ласкает красота речений.*

К его великолепной, мудрой прозе, наполненной глубоко личной страстью, живой любовью и справедливым негодованием. Нам предстоит заново прочесть его книгу размышлений- этот сплав мыслей и чувства, перекличку разума с сердцем, средоточие житейско-практического, историко-социального, философско-религиозного, морально-психологического опыта большой и нелегкой жизни великого человека - поэта, мыслителя, воспитателя народа.

*«Дружить, кипеть - у сердца много дел,
А честь и совесть - разума удел» -*

наставлял нас Абай. В кипении сердца, лелея и пестуя в душе великое чувство братства и единения, дружбы, высоко неся знамя чести и совести, опираясь на мощную силу разума, должны мы сегодня искать новые тропинки на пути истинной демократии и всеобщего процветания в становящемся на ноги суверенном, независимом государстве Казахстан, о котором так мечтал великий сын своего народа - Абай. Для каждого поэта предопределен свой час, свой срок вхождения в иные культуры. В русской литературе, например, сложилось так, что осознание миром русской литературы как великой было связано прежде всего с русским романом Толстого и Достоевского. И только после них растет интерес к Пушкину- началу классической литературы.

В казахской литературе сегодня, в начале XXI века, происходит восхождение к Абаю. Казахский народ, впервые официально вошедший в мировое сообщество, признавшее его государственность, как никогда прежде почувствовал потребность в своих национальных истоках. Объяснив цивилизованному миру значимость и гениальность творчества Абая, мы сумеем раскрыть особенности нашего миропонимания; кто мы, какие мы, куда мы идем и что для нас было ценностным во все времена? А для этого прежде всего мы сами должны проникнуться духом Абая, вновь и вновь вчитаться в каждую его строку, войти в его чудный мир образов и мыслей.

Абай значителен не столько тем, что сказал вещи непререкаемо-истинные, а чем-то совсем иным, не сразу поддающимся

ся объяснению. Он потрясает огромной духовной энергией, силой мысли, неустанно работающей, порождающей на своем пути все новые и плодотворные концепции. Пожалуй, это и есть родовое качество казахского классического поэта. Главное в них - духовное здоровье, неискривленность понятий о добре и зле, о достоинстве и чести. Не современны ли подобные вопросы? Не поиск ли ответов на эти вечные вопросы возвращает нас к Абая?

Вслушайтесь, разве не современно звучит в этих строках Абай:

*О, казахи мои! Мой бедный народ!
Жестким усом небритым прикрыл ты рот.
Кровь на правой щеке, на левой - жир...
Где же правда? Твой разум не разберет.*

Для тех, кто знает в оригинале это стихотворение, думаю, актуальность его очевидна. И пусть несовершенен перевод, но он доносит до нас мысль Абая о сегодняшнем нашем дне.

Пусть нынешний 150-летний юбилей Абая, который, по общему выражению Кайсына Кулиева, является «сыном казахского народа и всего человечества», станет для каждого из нас шагом к восхождению к нему, чтобы каждый из нас хоть на йоту стал лучше, чище, добрее, чтобы хоть на ступеньку поднялся в своем духовном росте.

«Крылатый конь древних сказаний пронесся над равнинами и холмами, перелетел с вершин Алтая на вершины Алатау. Не так ли Абай, совершив многое, чтобы проложить потомкам дорогу, стал рядом с нашим веком, близкий и сегодняшний», - писал незабвенный Мухтар Ауэзов.

Разрешите еще раз поздравить всех с юбилеем великого Абая и пожелать успехов на пути, проложенном им в поисках добра, справедливости, народного благоденствия.

И. П. ШУХОВ ПЕН МАҚТАНАЙЫҚ

(Тамыры терең достық)

«Сіз тамаша жақсы кітап жаздыңыз. «Горькая линияны» оқып отырып, автордың өз ісіне мығым, дарынды адам екен деген ойға қаласың».

Максим Горький.

«Біздің Иван Петрович, зажап талантты жазушы. Адамға, оның еткен еңбегіне, туған жердің табиғатына деген сүйіспеншілік және қайталанбас әрлі бояуымен төгіліп тұрған тілі қандай».

Қаныш Сәтбаев.

«Сен әдебиеттің қасиетті ісіне өте беріліп, тайқақсымай, қаймықпай қызмет етесің. Шығармашылық өміріне жолдама берген Қазақстандық жас орыс жазушылары Шуховқа қарыздар».

Ғабит Мүсірепов.

Бүгіндер жүз жылдық мерей тойын атап өткелі отырған жерлес орыс жазушысы Иван Петрович Шуховтың шығармашылығы туралы өзі өмір сүрген ғасырдың ірі тұлғаларының айтқан пікірлері осындай.

Иван Петрович Шухов 1906 жылдың 31 маусымында Солтүстік Қазақстан облысының Жамбыл ауданына қарасты Пресновка селосында өмірге келген. Петр Семенович пен Ульяна Ивановна Шуховтардың көп балалы шаңырағында 12 бала болған да, солардың ең кішісі Ваня (Иван) екен. «Адам ретінде, әдебиетші ретінде егер менің бойымда жақсы қасиеттер болса, - алдымен шешемнен, содан кейін менің сауатсыз туысқандарымнан дарыған болу керек. Мен оларға міндеттімін». - деп жазған Шухов.

Жазушының айтуы бойынша, Ульяна Ивановна өте қарапайым, ақкөңіл, кіпшіректеу ғана бойы бар станицалық казак әйелі екен. Жазушының әкесі Петр Семенович Шухов атқарып жүрген жұмысына байланысты үнемі ұзақ сапарларда - ка-

зактардың станицалары мен казактардың ауылдарын аралап, өзінің жеке шаруасымен қоса, барған елдің тіршілік – тынысымен танысып, үйіне оралғаннан кейін өзінің көрген, білгендерін, елден естіген әңгіме, ертегілерді балаларына әдемілеп, қызғылықты етіп айтып отырады екен. Ол балаларына станица казактарының өлең – жырларын әнімен орындайтын көрінеді. Сөйтіп, Иван Шуховтың өзі айтқандай, «сауатсыз ата – анасы» ана тілін жақсы білуге, орыс тілінің бар асылдарын сөздеріне пайдалана білуге дағдыландырған, үйреткен ғой.

Өкесі кішкентай Ваняны қасына алып, қазақ ауылдарындағы достарына, «тамырларына» баратын болған. Сондағы көргендерін, естігендерін кейін жазушы өзінің шығармаларына пайдаланды.

Жазушыны туған жерінің табиғаты да қызықтыратын. Жасыл желік жамылған сау қайыңдар, қарағайлар, далаға арнайы жайылған кілемдей қызыл, жасыл, сары, ақ, көк гүлдер, жоңышқа, бетеге, бидайық және басқа да шөп түрлері көз тартады, көңілге қуаныш ұялатады.

Иван Петрович қай қырда жүрсе де өзінің туып, өскен Пресновкасын, оның сұлу табиғатын ешқашан ұмытқан емес. Ол бұл станицадан кеткенімен онымен байланысын үзген жоқ. Осы өңірдің қасиетті топырағынан жаралғанын бір сәт есінен шығармайтын атақты жазушы Отанына әлсін - әлсін келіп тұрған.

Ол Пресновканың церковно – приходской школасында оқып, мұны бітіргеннен соң, Петропавл қаласындағы педагогикалық техникумда оқиды.

1926 жылы Иван Петрович Омбыға барып, рабфакқа түсседі. Студенттік жылдар Шухов өмірінің ең ғажайып кезеңдері елі. Ол өзінің тұңғыш мақалалары мен өлеңдерін Омбыда шығып тұратын газеттерде жариялап тұрды. Үлкен қалада жаңалық та, жаңа қоғаммен келіп жатқан өзгерістер де мол болатын.

Уақыт, жаңа заман әсіресе, жастарға ерекше күш, қайрат әкелгені белгілі. Мұндай әсерден жас Шухов та құралақан болмағаны шындық. «Мен проза жазып үйрену үшін өлең жазып жүрмін» деген екен жазушы бір әңгімесінде. Шухов қалада жас әдебиетшілер ұйымдастырған кружоктарға үнемі қатысып, ол мұнда өзінің жаңа заманға, туған елге деген толғаныс пен қуанышқа толы жырларын оқитын, басқа да өзі тектес ақын – жазушылардың жазған шығармаларымен танысатын. Жас әдебиетшілер осылай тәжірибе алмасып, бірінен бірі үйренетін. «Біз жастар бұл әдеби кружокты ұйымдастырудағы мақсатымыз

өмірімізге келіп жатқан жаңа қоғам жайында көкейіміздегі ой-ларымызды, арман – тілектерімізді ішімізде сақтамай, халыққа айту, ел – жұртқа жеткізу еді. Осындай ой – максатпен ұйымдастырылған кружоғымыз «Бүкілрессейлік пролетар жазушылардың ассоциациясының филиалы болып шыға келді», деп жазды Шухов. Бірақ олардың бұл ұйымы өздерінің әлсіздігінен, тәжірибесінің аздығынан тарап та кеткен уақыттары болған, дегенмен 1925 жылы рабфак студенттері Шухов, Трусков және Таежнийлар: «Омбыдағы ВАПП филиалы бұдан былай қарай өмір сүреді»- деп сенім білдіріп, жариялады. Осы жылдың желтоқсан айында Омбы қаласынан Бүкілрессейлік ВАПП –тың пісінумына екі делегат шақырылды.

Омбыдағы филиал бүкіл сібір өлкесіндегі жалғыз әдеби ұйым ескі. Мұның мүшелері бұдан былай жұмысшы жастар клубтарында, институт аудиторияларында, заводтар мен фабрикалардың цехтарында, мектептерде, түрлі кездесулерде шығып сөйлеп, жаңа қоғам, жаңарған заман жайлы өлеңдерін оқып жүрді. Аласа бойлы, қараторы жігіт – Иван Шухов жастық шақ, махаббат және комсомол туралы жырларын осындай жиындарда көсіле оқып жүрді. Жалындаған жас Шуховтың өлең жырлары осы тұста Омбыда шығып тұратын «Рабочие пути», «Красное студенчество» және «Журнал крестьянской молодежи» басылымдарына жарияланып тұрды.

Шуховтың Омбыда достары көп болды, солардың бірі – Леонид Мартынов еді. Ол Мартыновпен жиі араласып, әдеби кештерге бірге барып, сахналардан жақсы жырларын ағылтып, жиналған жұртшылықтың құрмет, қошеметіне бөленетін.

Иван Шуховтың жиырмасыншы ғасырдың басында жасындай жаркылдап шыққан орыстың Есенині тектес ақыны Павел Васильевпен де жақын дос болғанын айта кеткен жөн болар. Шухов оны өзінің туған бауырындай жақсы көрді. Екуінің арасындағы рухани жақындық поэзияда да анық байқалатын. Павел Васильевтің шымыр жыр жолдарының әсері Шуховтың өлеңдеріне тигені рас. Мәселен:

...Ірбітте иілген доға мен

Шана зой біздерге керекті.

Қар – құйын жосылып даламен

Ақырып, толқытты жүректі, – сияқты.

Шухов Омбыда жазушылар Андрей Семенов және Антон Сорокиндермен достық қарым – қатынаста болып, ақындық, жазушылық өнердің сырлары мен қырларын бірінен бірі үйреніп,

тәжірибе алды, үлкен жазушылыққа барар жолға дайындық жасады. Иван Петрович болашақта жазылатын шығармаларының сюжеттерін осында тауып, жазушының мектебінен Омбы қаласында өтгі деген дұрыс.

Мәскеудің Валерий Брюсов атындағы әдебиет институтына оқуға түскен Иван Петрович, өзінің екі романын бірінен кейін бірін баспадан шығарып үлгірді. Біріншісі – «Горькая линия», ал, екіншісі – «Ненависть» деп аталады. Бұл туындылар ұлан байтақ Кеңес еліне тез танылып, Максим Горький аталмыш шығарманы Шолоховтың «Поднятая целинасымен» қатар қойды. Шухов СССР Жазушылар Одағын ұйымдастыру жөніндгі Горький комитетінің мүшелігіне еніп, оның алғашқы съезін өткізу шараларын жүзеге асыруға қатысты.

Жазушының өткен ғасыр басында оқырманын селт еткізген шығармасы «Горькая линия» кітабы, адамның туған жеріне деген махаббаты, адами асыл қасиеттерді ұлықтау, қастерлеу жайында. Орыс тілінің барлық сөлі мен дәнін мейілінше орынды пайдаланып, көркем етіп жазған шығарма. Романдағы Чиграй (Шағырай) қазақтың аса бір тұлғалы етіп көрсетілген ақсақалы. Халқымыздың ойлылық, парасаттылық, ұстамдылық және үлкен адамгершілік қасиеттері қазақ қариясының басына жинақталған.

Романдағы қазақ ақсақалының образы орыстың классикалық әдебиетіндегі ең тамаша сомдалған тұлға делініп жүр. Ол шындығында да солай. Халқымыздың ғажайып қасиеттерін дәріптеген, өзгеге үлгі, өнеге еткен Иванымызға ризашылық білдірген жөн! Шуховтың шығармалары бізге сонысымен құнды.

1936 жылы Иван Шуховтың басына бұлт үйірілген –ді. «Комсомольская правда» газетінде мақала жарияланып, онда жазушыға тұрмыс – тіршіліктегі әдепсіздігі деген айып тағылған. Жазушылар Одағы мақаланың ізімен тексеру комиссиясын құрып, ол көп ұзамай жазушының туған станицасы Пресновкаға келеді. Мәскеуден арнайы тексеруге келген жақсы адам болып шығады, егер ол кісі болмағанда Шухов та құрлымға кетеді екен. сол адамның ақылымен Иван Петрович И. Сталинге хат жазады. Сталин Қазақстан компартиясын сол кезде басқарып отырған Мирзоянға Шуховқа бес бөлмелі үй беріп, өзін лайықты бір қызға үйлендіру керектігін тапсырады. Мұның барлығы да орындалыпты, тек, үйлену мәселесін өзі – ақ шешсе керек. Иван Петрович шындығында, сұлуларды көргенде

құты тым түсіп кететін көрінеді. Сұлу әйелді көргенде қандай ерекше шыдап тұрады дейсің, бірақ Шуховтың құштарлығы ерекше болғанға ұқсайды.

Ұлы Отан соғысы кезінде Шуховтың қолына брон беріп, оны майданға алмайды. Ол өзінің жеңіл машинасы - «ЭМКА» сын майданға бергенім деп әскери комиссариатқа тастап кетеді де, туған Пресновкасына келіп, аудандық газетті басқарады. Ол майдан шебінде фашистермен шайқасып жүрген жауынгер жерлеріне барып, олардың ерліктері жайында «Правда» газетіне, облыстық, аудандық газеттерге очерктер, көлемді мақалалар жазады. Осы тұста жазушының қаламынан «Письма сибирским казакам» деген шығарма туындап, оны жауынгерлер «Василий Теркин», «Дым Отчества» сияқты оқиқтарда оқып, тамаша әсер алады. Бұл кітапқа жауынгерлер тарапынан сұраныс көп болады. Содан да болар, Иван Петровичтің бұл шығармасын Шолохов, Эренбург, Леоновтардың публицистикаларымен бір деңгейде деп саналып жүрді.

1950 – жылдардың аяғында Шухов Алматыға көшіп келеді де, шығармашылық жұмысын әрі қарай жалғастырады.

1963 – жылы Иван Петрович республикалық әдеби журнал «Просторды» басқарады. Ол журналға редактор болып келгеннен кейін – ақ басылымның тиражы көбейіп, Цветаеваның, Эфроның, Бальмонттың, Паустовскийдің, Марковтың, Эренбургтың, Ю. Германың, Домбровскийдің романдарына, повестеріне және жырларына жол ашып, жарыққа шығарды. Бүкіл Кеңес еліне аты әйгілі болған «Простор» журналының әр нөмірін миллиондаған оқырманы үнемі күтіп жүретін болды.

1965 – жылдары КазМУ – дың бір топ оқытушылары профессор, филология ғылымдарының докторы Х. Махмудов, ақын, аудармашы А. Жовтис және ақын, аудармашы, жерлесіміз Х. Абдуллин студенттермен жиі кездесіп, Мағжан туралы лекциялар оқитын, оның өлеңдерін Олжас Сүлейменов, Александр Жовтистер орысша тәржімалап жастарға таныстыратын еді. Жоғарыда есімдері аталған ақын - жазушылар, ғалымдар сол жылы ақынның өмірі мен шығармашылығы жайлы «Простор» журналына басып шығармақшы болды. Бұл игілікті істі сол кезде республикалық әдеби журналды басқарып отырған оның редакторы, жерлесіміз, атакты жазушы Иван Петрович Шухов аса қолдап, тіпті өзі басшылық ете бастады. КазМУ – дың филолог – студенттері Қазақстан Жазушылар одағына «Простор» журналының редакциясынан шықпайтын болды. Бәрінің

күтетіні Мағжанның портреті мен шығатын журнал. Журнал редакциясының әр қызметкерінің тұсында бұйра шашы бұрқыраған, екі көзі тостағандай, келбетті Мағжанның портреті ілулі тұратын. Ол тұстағы әңгіме де, сөз де Мағжанның өлеңдері туралы болатын. Бірде әдеттегідей редакция төңірегін торып жүр едім, журнал редакторы Иван Шухов кабинетіне қарай беттеп келеді екен. Мені көрген соң ба, әлде бір шаруасы болды ма, көпшілік қызметкерлер отыратын бөлмеге бұрылды, жолай мені де иығымнан қағып, бөлмеге ала кірді.

Редакциядағылар әлде не күткендей тына калып еді, редактор: «Болмады, - деді. Мағжан бәрібір шығады, оның, күні туады әлі», - деді отырғандардың кейбіріне, маған да ұлы ақынның суретін беріп жатып. Көңіл - күйі нашар екенін алабұртып қызарған жүзін, бұрын да үлкендеу ернінің түсіңкіреп кеткенін - ақ аңғаруға болатын еді Иван Шуховтың. Сөйтіп, жерлес атакты жазушы сол жолы берген Мағжанның портретін осы уақытқа дейін сақтап келемін. Ол маған талантты орыс жазушысының қазақтың біртуар ақыны Мағжанды, оның шығармаларын кереметтей бағалап, оның дарынына бас игені деп түсінемін.

Коммунистік партияның, Орталық Комитеттің, оның бюросының түкірігі жерге түспей, «үндеместін» ықылық ағып тұрған шағында орыс жазушысы Иван Петрович Шуховтың мұндай ғажайып ерлігін ауызбен айтып жеткізу қиын. Мағжан жырларын журналына бастыра алмаса да жерлесіміз Иван Шухов бүкіл ел таң қаларлы батырлық дейсіз бе, батылдық дейсіз бе, - ұлы іс жасады! Иван Шуховты (осы ерлігі үшін) мактауға да, онымен мактануға да лайық! Міне, «тамыр» деп осыны айт.

«Құрметті Иван Петрович, Қазақстанның даңқты жазушысы Сіз, менің күйеуімнің шығармаларын «Простор» журналына бастырып шығармақ ойыңызды естіп, қуанғанымнан жылап жібердім. Бұл менің отыз жылдан бергі алғашқы қулышым», - деп жазыпты Мағжан ағамыздың үйіндегі Зылиха жеңгеміз.

Егемен ел болдық. Шухов айтқандай, Мағжан ақынның күші туды, Зылиха жеңгеміз баспадан шыққан оның алғашқы жинағын бетіне басып, жылап отырып сүйгенін де теледидардан көрдік. Бұл бәлкім, жеңгеміздің екінші қуанышы болар, және соңғы қуанышы шығар. Ол арманына жетіп өтті бұл дүниеден.

Иә, осылай Иван Петрович өзінің журналына бұрын көрінбей ескерусіз калып бара жатқан тамаша таланттардың шығармаларын бастырып, үнемі жариялап отырды. Өкімет бірде Твар-

довский басқарып отырған «Новый мир» журналын жаппакшы деген хауесетті естігенде ол: «Новый мир» жабылса, «Простор» бар», - десе керек. Яғни, «Иван Петрович Шухов бар!» - дегені гой, акын Твардовскийдің.

Мағжан шығармаларын «Простор» журналына бастыруға жасаған әрекеті үшін кейін Иван Шуховты жұмысынан да босатып жіберген.

Талантты жазушы достық, жолдастық деген қасиетті жақсы бағалаған көрінеді. Оның достары қазақ жазушыларының арасында да көп болғанын білеміз. Ол Мұхтар Әуезовтің, Сәбит Мұқановтың, Ғабит Мүсіреповтің және басқа да қазақ жазушыларының шығармаларын орыс тіліне аударған болатын.

Ғафу Қайырбековпен де достық, жолдастық қарым – қатынаста болғанын естігенім бар еді Иван Шуховтың. Жыл сайын 7 – ноябрьде салтанатты парадқа шығатын әдет болды ғой. Сондай бір парадқа жазушылар да жиналса керек. Күзгі ызғырық соғып, жиналған жұрт тоңазып тұрады. Парад болса әлі басталатын түрі жоқ.

Бір кезде жазушы Иван Шухов белбеуіне байлап алған эскери құтысының бұрандалы аузын ашып, оның қаппағына арақ құйып ішіп тұрады. Ол кісі құтысынан әлгіндей тәсілмен арақты әлсін - әлсін ішеді. Мұның бәрін байқап тұрған Ғафу акын:

Артында салақтаған фляжкесі,

Иван Шухов деген мына кісі.

Иван ішіп, сен ішпей тұрғаныңда,

Кісінің келеді екен жылағысы. – депті. Бұл өлеңді жұршылық естіп, сол жерде бәрі мәре – сәре болысады. Мұны Иван Петрович те естіп, Ғафу маған әзіл өлең шығарды деп қуанады. Кейін Шухов Ғафумен жолыға қалса, өзіне шығарған өлеңді қолқалап, оқытады екен.

Иә, біз Иван Петрович Шухов туралы, оның шығармалары жайында айта берсек, әңгіме көп. Академик, жазушы Ғабит Мүсірепов айтқандай, «Иван Шухов әдебиеттің қасиетті ісіне тайсалмай, қаймықпай қызмет етті».

ГЛУБОКИЕ КОРНИ

В произведении Ивана Шухова «Пресновские страницы» есть такие строки: «Почти в каждом встречном ауле находились гостеприимные отцовские тамыры – дружки. По вековому неписаному закону они с непритворной охотой привечали и потчевали нас в своих восхитительных, прохладных в зной и теплых в непогоду, уютных юртах».

Да, корни тамырства очень глубоки. Сегодня мы являемся свидетелями торжества векового тамырства, вспоминая нашего выдающегося писателя-земляка. Предстоящий юбилей Ивана Петровича Шухова – это не только праздник литературы, праздник дружбы народов, нашего единения.

Иван Шухов был тем, кто одним из первых способствовал творческой реабилитации великого казахского поэта Магжана Жумабаева. Разумеется, мы могли бы узнать о Магжане намного раньше, если бы кое-кто из писательского круга не использовал свое влияние, чтобы зачеркнуть славное имя в нашей литературе, в конъюнктурных целях спекулируя на политических взглядах поэта, который никогда «не ходил в адъютантах ни у какой партии».

Чувство соперничества, зависть к таланту, родовое пережитки стали камнем преткновения на пути к полной реабилитации поэта в 60-е годы.

В далеком уже 1965 году профессор, доктор филологических наук Хайрулла Махмудов, профессор-филолог, переводчик и литературовед Александр Жовтис, наш земляк, поэт-переводчик Хамза Абдуллин организовали лекции со студентами Казахском государственном университете им. С. М. Кирова о Магжане, его стихи перевели на русский язык Олжас Сулейменов, Александр Жовтис.

Таким образом молодежь знакомилась с поэтическим миром Магжана.

Являясь студентом Казахского государственного университета, я был участником собрания, обратившегося с просьбой к Правительству Республики об издании произведений Магжана Жумабаева, о котором я слышал еще в детстве в своем родном ауле Караагаш и находился под очарованием его прекрасных стихов.

С жизнью и творчеством выдающегося сына степи первым решил познакомить читателей журнал «Простор». Главный ре-

дактор журнала Иван Шухов с воодушевлением взялся за дело. Эти поэты, писатели и ученые собирались издать в журнале «Простор» статью о жизни и творчестве поэта. Главным редактором этого журнала был наш земляк, большой писатель Иван Петрович Шухов, который с воодушевлением взялся за выпуск статьи.

Студенты-филологи КазГУ практически не покидали стен редакции журнала «Простор». Все с нетерпением ожидали очередной номер журнала со снимком Магжана. Почти у всех работников журнала был на виду портрет поэта, удивительно обаятельного, с густой шапкой кудрявых волос, с выразительными глазами.

Помнится, и я пришел в редакцию. Иван Петрович Шухов, проходя по редакционному коридору, увидел меня и пригласил в свой кабинет, где уже сидели работники редакции и приглашенные. Как только зашел Иван Петрович, все замолчали в ожидании услышать что-то важное.

- Не получилось, - сказал Шухов. - Но Магжан все равно будет издан, наступит такой день.

Всем находившимся в кабинете, в том числе и мне, Иван Петрович подарил портрет Магжана. Вид у Шухова был разочарованный и грустный. Но нашим надеждам суждено было сбыться лишь четверть века спустя, когда, наконец, было снято табу с творчества поэта. Единственным для меня утешением в те мои студенческие годы стал снимок Магжана Жумабаева, подаренный Иваном Петровичем в редакции.

Известный в те годы журнал «Простор», благодаря своему редактору, замечательному писателю Ивану Петровичу Шухову, дал «зеленую улицу» неопубликованным произведениям Андрея Платонова, Марины Цветаевой, Осипа Мендельштама, и в числе первых журнал решил поведать об опальном казахском поэте.

Учитывая политическую обстановку того времени, поступок Ивана Петровича Шухова был очень смелым. Хотя и не удалось опубликовать стихотворения Магжана, Иван Шухов поразил всех своим героическим, гражданским поступком.

Горячо и искренне благодарен видному русскому писателю за поистине братское чувство к выдающемуся казахскому поэту, равнодушное отношение к его трагической судьбе. Именно в подобного рода ситуациях познается цена истинной братской дружбы.

Уже после того как Шухова сняли с поста главного редактора «Простора», читателям довелось прочитать трогательное, полное признательности письмо вдовы Магжана:

«15. 10. 1965г. , Алма-Ата.

Многоуважаемый Иван Петрович! Когда Магжан Жумабаев, мой муж, выдающийся поэт, автор общеизвестных лирических стихотворений, эпических поэм, переводов произведений классиков русской и мировой литературы, был арестован в начале 30-х годов, я обратилась с письмом к Горькому. Он живо откликнулся, и благодаря его вмешательству муж мой был освобожден из тюрьмы. 30 декабря 1937 года он был вторично арестован, но на этот раз Горького уже не было в живых, и Магжана расстреляли. Когда мне сообщили о том, что вы, известный казахстанский писатель, проявляете определенный интерес к его творчеству, я не выдержала: я заплакала. Плакала, по-видимому, впервые за три десятилетия слезами радости. За добрую инициативу Вас благодарят советские люди!

С уважением Зулейха Жумабаева».

Позже удалось узнать, что формальным поводом снятия Ивана Шухова с поста главного редактора журнала была публикация в «Просторе» романа Фредерика Форсайта «День Шакала», прерванная на половине по прямому распоряжению из Москвы.

«Однако, - читаем мы в книге сына Шухова – Ильи Ивановича, - один старый казахстанский чекист, которому в свое время было поручено в связи с реабилитацией заниматься делом Магжана, прямо заявил мне: отца сняли за попытку напечатать в своем журнале стихи незаконно репрессированного поэта-земляка. А «День Шакала» - так, просто удобный повод – предлог».

Вполне согласен с мнением Людмилы Варшавской, с которым познакомился во втором номере журнала «Провинция»: «Талантливые, высокохудожественные произведения Ивана Шухова пережили земной срок своего создателя. И вполне закономерно, ибо это - классика. А классика не подвластна времени. Она вечна».

АХМЕТ ОРАЗАЕВ ӘЛ ҚЫЗЫЛЖАРИ

Түрік тілдес халықтардың ішінде бізге тілі, діні, мәдениеті мен әдебиеті жағынан жақыны- татар халқы. Бұларға татар деген есімді кім бергенін білмеймін. Шындығы, олар бұлғырлар ғой. Бұлғырлар мен қыпшақтардың Еділ бойында еркін өмір сүріп, ауылдары аралас, қойлары коралас тату-тәтті, көрші ел болғаны тарихтан белгілі.

Ежелден қыз алысып, құдандалы болып келе жатқан халықпыз. Қазақ азаматтары о заманнан татар қыздарына үйленген. Сондықтан біздің қанымызда татар қаны болуы заңды құбылыс. Екі халықтың әдебиеттегі байланысы да ерекше назар аудартады. Татардың ұлы ақыны Ғабдолла Тоқай, қазақ арасында Ақмолла атанып кеткен Мифтахитдин Камалетдин, ұлы екі халықтың өмірін, тыныс-тіршілігін, ой-мақсатын, қуаныш-қайғысын кестелі жырларымен өрнектеген ақындар.

Ақмолла өлеңді қазақ тілінде де жазған. Осындай қазақ жұртшылығына белгілі татар ақындарының көшінде Ахметолла Мұхаммедзариғұлы Оразаев әл Қызылжари немесе, әл Құрмаши де бар. Ахмет Оразаев әл Қызылжаридың туған жылы белгісіз. Ол Қорған облысының Притобольный ауданына қарасты Звериноголовское деревнясында молданың отбасында дүниеге келген. Оның әке-шешесі Қызылжарға көшіп келеді де, Ахметтің балалық шағы осы қалада өтеді. Ол алғаш рет Қызылжар медресесіне оқуға барады. Ол кезде қала халқының дәлі қазақтар болғандықтан, медреседе оқытындардың көбі де аталмыш ұлт балалары еді. Ахмет қазақ балаларымен араласып, олардан қазақтың тілін ғана емес, олардың әдет-ғұрпын, ертегі, қисса, аңыз- әңгімелерінен сусындап өседі.

Ахмет кейін Қазан губерниясындағы Қашқар медресесіне оқуға түскенде де, халық шығармашылығына ден қойып, әсіресе, шығыс поэзиясымен жақсылап таныса бастайды, одан ыждахатпен үйреніп, өзі де өлең жазуға машыктанады. Ол шығыстың ғашықтық жайындағы дастандарын көп оқиды. Ахмет Сүлеймен Бақырғанидың, Ахмет Яссауидің өлең, жырларын оқып, танысады, олардан поэзияның қыр-сырларын үйренеді. 19-ғасырда өмір сүрген татар ақындары сыяқты Ахмет Қызылжари да шығыстың жұлдыздары. Фирдауси, Рудаки, Хәям, Хафиз, Сағди, Науаилардың шығармаларынан көп үйреніп, тәжірибе жинақтайды. Осындай көп ізденістің нәтижесінде 1874-жылы

«Бозжігіт» поэмасын жазып, Қазан баспаханасынан бастырып шығарады. Бұл дастанның өмірге келуі, ол бүкіл татар халқының қуанышына айналады.

Әсіресе, татар жастары, медресе шәкірттері бұл шығарманы қолдарынан түсірмей оқитын болады.

Алғашқы туындысын татар оқырмандары жылы қабылдағаннан кейін, шабыттанған Ахмет Оразаев 1876-жылы «Таһир мен Зүһра» поэмасын жазып, оны тағы да кітап етіп бастыртады. Ақынның бұл шығармасы да татар әлебиетінің аспанында жұлдыздай жарқырайды. Дастанды тек татарлар ғана емес, тіпті, қазақ оқырмандары да іздеп жүріп оқитын. Шын мәнінде халықтың сүйікті шығармасына айналған бұл дастан араға жыл салып баспаханалардан 15 рет кітап болып басылып шығып тұрған.

Шығыстық сюжетке құрылған дастан батыстың әйгілі «Ромео мен Джульеттасы» сияқты, махаббат мөлдірлігін, мұңдылығын, ұлылығын жырлайтын үлкен туынды.

«Таһир мен Зүһраның» мазмұны араб, үнді слдеріне сәтсез заманнан белгілі. Оны Орта Азия халықтарына алғаш таныстырған ХҮІІ – ғасырда өмір сүрген өзбек ақыны Саяди еді.

Таһир мен Зүһра бірінсіз бірі бұл өмірде тіршілік құра алмайтындай, бірін-бірі көрмесе, мынау кең дүниеге сыя алмайтындай ғашық жандар. Зүһра сүйгеніне қосылу жолында не бір азапты бөгеттерді, тосқауылдарды бастан өткереді. Бірақ олар қандай қиындықты болса да қаймықпай қарсы алуға берген серттерінде тұра біледі. Кер заманның кесірлі әдет-ғұрпының, оның күшті билеушілерінің қатыгездіктерінен Таһир қыйғылы қазаға ұшырайды. Оның соңынан Зүһра да о дүниелік болады. Зүһраның қабырының үстінде ақ гүл өседі де, Таһирдің қабырының үстіне қызыл гүл өседі екен. Ал бұларды көре алмай күндеген қара пыйғылды Ғараб құлдың қабырының үстіне қара тікенек өсіп, ақ гүл мен қара гүл қосылайын десе, әрқашан бөгет болып тұрады екен. Қара тікенекті балтамен шауып тастаса да, бәрібір ол өсе береді. Ақ гүл мен қызыл гүлдің қосылуына бөгет жасайды-мыс, -деген аңыз осыдан қалса керек.

Екі жастың қайғылы махаббатын жырлаған бұл дастан достыққа берік болу, арманға жету жолында қара күш иелерімен, не бір қиындықпен күресе білу, көңіл, жан тазалығын сақтай білу керектігі баяндалады. Содан да болу керек, бұл шығарма татар халқының да, қазақ халқының да сүйікті дастанына айналды. Жоғарыда айтқанымыздай, «Таһир мен Зүһраның»

жыл сайын көп тиражбен Қазан баспаларынан шығып тұруы да осындай, ел сүйіспеншілігінің шапағатынан болған деп түсінуіміз керек.

Дастанның ел арасына кең тарап, көпшілік оқырманның сүйікті туындысына айналғанын жоғары бағалаған татар халқының ұлы ақыны Ғабдолла Тоқай: «Таһир мен Зүһраны» татарлар өздерінің төл, ұлттық көркем шығармасына жориды», - деп жазған екен.

Ақын Ахмет Оразаев дастанды татар тілінде жазғанмен, онда қазақ сөздері көп пайдаланылған. Қазақ поэзиясының інжу-маржандарынан сусындаған ақын, дастанның жекелеген бөлімдерін қазақ өлеңдерінің өлшемімен, оның барлық ерекшеліктерін барынша қолдана отырып жазған көрінеді. Татар ақыны аталмыш шығарманы қазақ тілінде де жазған. Кең байтақ қазақ даласына, Қызылжар өңіріне «Таһир мен Зүһраның қазақша нұсқасы да тараса керек.

Дастанның көпшілік бөлімдері татардың алты, жеті буынды өлеңінің негізінде жазылыпты. Мысылы, кукта торған йолдызың, суда йөзген кондызың.

/Көкте тұрған жұлдызың, суда жүзген құндызың. / Мұндай қысқа буынды жырлар татардың ән текстерінде де көп кездеседі. Таһир қазаға ұшырағаннан кейін азалы Зүһраның әкесіне айтқан зары: Таһирдай ер жігіт,

Іздесең де табылмас.

Таһирімдей хош жігіт,

Іе кылсаң да табылмас.

Әділ хандар жолдарын,

Тоспадың ғой, ей, ата

Бұл жалғанда біздерді,

Қоспадың ғой, ей, ата.

Маған салған сарайың,

Ішіне от сал енді,

Жалқындатып, жандырып,

Бір қыздыртып қал енді.

/Бұл үзіндіні татаршадан аударған ақын Ақылбек Сабалұлы /

Таһирдің өлі денесін көрген Зүһраның сөзі:

Міне, осылай солды қос гүл-

Ақ гүл менен қызыл гүл.

Жан-тәнімен хан сүйетін,
Жоқ қызыл гүл, құс бұлбұл.
Екеуміздің махаббат қой,
Дүр сілкінткен аймақты,
Маған келер жол, Таһиржан,
Қазір басқа, гүл бақта.
Кеттің жаным, мәңгілікке,
Серуендеймін бақта кіммен?
Тірлігімді ұйқылы-ояу,
Кім сергітер сендік үнмен?!
Дос бола алмас маған ешкім,
Жүрегім де жанбай өпті.
Таһир кетті, маған ешкім
Керек те емес, Тәңірім, есті.
Сенсіз өмір бар дегенді,
Шошымастан қалай айтам.
Құшаққа алып мұз дененді,
Өзіңменен қатар жатам.
/ Аударған біз /

Поэма жартылай өлеңмен, жартылай кара сөзбен жазылған. Бірақ акындық шабытты, әдемі теңеулер мен эпитеттерді оның кара сөзбен жазылған бөлімдерінен де аңғару қиын емес.

«Кесілген бас бакшада өспес, скінші рет шешен сені өмірге әкелмес», -деген сияқты ұшқыр да, ұтымды сөз тіркестері көптеп кездесіп отырады.

Ахмет Оразаевтың «Таһир мен Зухра» дастанын ғасырымыздың басында акын Ақылбек Сабалұлы татаршадан қазақшаға аударып, Қазан баспасынан кітап етіп шығарған екен. Бұл туралы акын былай деп жазады:

Мұхаммед Зарифұғылы Ахмет ноғай,
Оқуды қуар едім халім жоқ-ай.
Ноғай тілден аударып өлең қылдым,
Оқыған қазақтарға болсын оңай.

Ахмет Оразаев баспадан шыққан кітаптарының соңына өз аты-жөнімен қоса Құрмаши, немесе, Қызылжари деп жазған көрінеді. Құрмаши акынның ата-бабасының ауылы, ал соңғысы- өзінің өскен, өнген, өзінің саналы өмірінің денін өткізген сүйікті қаласы- Қызылжар.

Ахмет Оразаев 1880- жылы жастық шағын өткізген казак еліне, Қызылжарына қайта келеді. Ол мұнда өмірінің соңғы жылдарына дейін медреседе жастарға білім, тәрбие берумен айналысады. 1883-жылы татардың талантты ақыны, казак халқының досы, біздің жерлесіміз Ахмет Оразаев әл Қызылжари өмірден өтеді.

ҚЫЗЫЛЖАР ХИКАЯСЫНАН

Петропавл бекінісі болып орнамастан бұрын бұл қаланың орнында елді мекен болған ба? Қызылжар деп казактар бекініс орнаған соң атаған ба, әлде одан бұрын да осылай аталды ма екен?-деген сауалдар әрбір солтүстікказакстандықтың көкейінде жүрері анық. Әрине қайта құрудың жылы лебі қоғамымызға ғана емес, қоғамның әр мүшесінің сана сезіміне оң әсер етіп отыр. Бүгін демократияның шеңбері кеңейіп, еркіндік құшағына енген сайын адамдар өздерін өздері ойша зерттеп, өздерін жана тани бастады. Ана тілінің де, туған жердің де қадір қасиетіне бой ұрып, маңыз беріп келеді. Қызылжар қаласының өткенінен сыр білуге талпынушылық та осындай ниетпен туындап отырғаны анық. Сөз жоқ, Қызылжар көне қала, өткен ғасырда ұлан байтақ республикамыздың орталығы мен теріскейінде өмір кешкен халқымыздың тарихына, мәдени – әлеуметтік дамуына Қызылжардың өткен әсері аса зор. Қазақстанның қай түкпірінде болса да көне көз, сұңғыла қариялармен жолыға калып Қызылжар жайын сөз етсең, оның арғы-бергі тарихын ақтара бастар еді. Қызылжар аңызы, хикаясы ұрпақтан ұрпаққа калып, ауыздан ауызға тарاپ, бүгінде жетіп отырғаны да ғажап. Петропавл бекінісінің салынуы туралы казак елінде мынадай аңыз бар.

Абылай ханға Петр мен Павел деген екі купец келіп: «Есіл өзенінің бойынан бір өгіздің терісіндей жер бер» деп сұрайды. Абылай олардың құлығына түсінбей, берейін, -дейді. Купецтер өгіздің терісін жіп-жінішке таспа етіп тіліп әкеледі. Сол жіпті жазып жібергенде, Петропавл қаласының орнын түгел орап алыпты-мыс. Абылай алданғанын білгенмен уәдесін бұза алмай таспалмен қоршалған жерді беріпті-міс. Ал шындыққа жүгінсек, патша үкіметінің Қазақстан мен Орта Азияны отарлау саясатын жүзеге асыруда жан-жағына зеңбіректер қойыл-

ған Петр мен Павелдің қорғаны елеулі роль атқарғаны рас. 1789-жылы Абылай «Россияға қосыламын» деп уәде берген соң, Россия үкіметі Абылайды да, оған бағынған елді де шошытпай, айла-амалмен бағындыруды ойлады. Сол ниетпен Абылайдан рұқсат алып, Есіл өзенінің жағасына Петропавл бекінісін орнатты. Оны бекініс деп атамай сауда-саттық базары / меневой двор / деп атайды. Бекініске әскер әкеле қалса сауда мүлкін күзетуші, қорғаушы ғана деп әкелді.

Атақты жерлес жазушымыз Сәбит Мұқанов өзінің «Халық мұрасы» деген кітабында: Тұрғын елдің айтуынша, Петропавл бекінісі салынған жерде Арғынның Атығай руынан Дәулеткелді дегеннің ауылы отырады екен. Абылай бұл ауылдың жерін Россияға берген соң, ауыл өкпелеп, Жиделібайсыңға көшіп кетіпті -міс. Бұл туралы сол кездегі бір ақынның мынадай өлеңі бар.

Абылайдың атасы Әліфайыз,

Хан тұқымы тоссанбес етек киіз.

Алым алып, жау жұртқа жерді беріп,

Абылайға шықты ма екі мүйіз!-

деп жазған екен. Халқымыздың мәдениетінің, әдебиетінің және тарихының антологиясы Сәбит Мұқановтың бұл сөзіне қосыла отырып, құйма құлақ қариялардан есгенімді де жұртшылық назарына ұсынғанды жөн көрдім.

Қызылжардан сексен шақырымдай жердегі Қарағаш, Алқа, Орталық және Жаңалық деген ауылдарда Атығай руының Ақкиік деген бір тармағының ұрпақтары тұрады. Көненің көзіндей зерделі қариялардың айтуынша олардың арғы аталары Қызылжардан көшіп келіпті. Иә, кәдімгі Петропавл бекінісі салынған Есіл жағасынан осы өңірге қоныс аударған екен. 1950-жылдары Қараағаш ауылында Есентемір деген ақсақал болды. Ол кісі көпті көрген, өмір тәжірибесі мол болумен бірге, халқымыздың арғы-бергі шежіресінен сыр ақтаратын аузы дуалы, өз кезінің білімдар адамдарының санатында еді. Ол адам сонымен бірге, он қолынан өнер тамған -шебер өрімші, ұста, зергер, етікші болатын. Үйінде етік тігіп отырып, әңгіме тыңдауға келген ауылдың үлкендеріне айтқан хикаяларын тыңдағаным бар. Есентемір қарттың айтуынша, жерімді орысқа беріп қойдың деп өкпелеп, Жиделібайсыңға үдере көшкен байдың есімі - Дәулетәлі дейтін. Есекен және Дәулетәліні менің алтыншы атам деп отыратын. Сәбит Мұқановтың кітабында бұл есім аздап өзгеріп, Дәулеткелді делінген. Бірақ осындай есімді дәу-

летті адам да болған шығар бұл өңірде. Әлде ағайынды адамдар болды ма?! Ол жағы маған бимағлұм.

1910-жылы С-Петербургтен «Ақмола облысындағы қазақтардың шаруашылығы» деген кітап шыққан екен, сонда: «Бүгінгі қырғыздардың /қазақтардың/ ата-бабалары Петропавл даласына әр жылдары көшіп келген көрінеді. Үсздегі кейбір ауылдар бес жүз жылдан астам өмір кешіп келеді. 1908-жылғы есеп бойынша мұндай ауылдардың саны 117 болып отыр. Орыстардың Көшім ханның иелігіндегі жерді жаулап алған тарихи кезеңнің куәгері болған 117 ауылдың қазақтары. Орыстардың Петропавл даласын басып алғанын көздерімен көрген қазақ халқының өкілдері-аталмыш ауылдардың тұрғындары». деп жазған кітапта.

Есіл өзенінің бойындағы Қызылжар деп аталатын биіктің стегіне орналасқан Дәулетәлі ауылы, / немесе, Қызылжар / да осындай елді мекендердің бірі. Мұнын қазақтар үшін аса қолайлы орын болғанын айтқанымыз жөн. Биік жардың үстінде ұйтқи сокқан боран да, қатты жел де жардан өзенге қарай құлар ойпаңға ешбір әсер етпейтін. Тып-тымық, малға да, жанға да пана. Ол ойпаңның ауқымы да кен. Ауылдың үйір-үйір жылқылары ақпан мен қаңтардың жынды борандарында осы ойда қарақұрым болып тұрады екен. Есіл алқасының белуардан келетін шөбі де шүйгін. Жаз бойы бұл өңір малға жайылым болса, қыста жылқыға тебін. Қызылжар ауыл тұрғындарының ежелден бауыр басып, кіндік қаны тамған қасиетті атамекені, Ол - қазақ, үнді, қытай, хиуа және орыс елдері саудагерлерінің, алыпсатарларының жылына бір рет азық-түлік, дүние, жиһаздарымен жиналатын үлкен жәрмеңке. Иә, иісі қазаққа ежелден аты мәлім Қызылжар жәрмеңкесі. Жәрмеңкеге ежелгі дәстүр бойынша суырып салма, төкіс акындар, саусағынан күй төгілген күйшілер, домбырашылар, сырнайшы-қобызшылар, бұлбұл дауысты әншілер, сөз маржанын құйылтқан шешендер, жауырыны жер иіскеп көрмеген түйе палуандар, аузынан жалын атқызып, қылыш жұтқан сыйқыршылар, қып-қызыл боп қызған темірді тілімен жалайтын бақсылар -бәрі-бәрісі де жиналатын. Өнерлерімен елді тәнті етіп, өздері де халыққа танылатын. Ілкім замандардан құт-береке дарыған әйгілі Қызылжардың тұрған жері Ресей өкіметінің Қазақстанға келген өкілдеріне ұнамауы мүмкін емес. Ғасырлар бойы мекен етіп келе жатқан жергілікті халық өзінің тұрмыс-тіршілігіне ең қолайлы жерді таңдайды емес пе! Сондықтан бұл жерді бекініс орнатушылар да қалап

алған. Оларға да ұнаған. Қазақтың біртума ақыны Ғафу Қайырбеков Қызылжар туралы былай деп толғанады:

Қазақтың қала дегеннен,
Хабары сенсің - Қызылжар!
Ескі бір ән мен өлеңнен,
Табары сенсің, Қызылжар.
Қызылжар құтты мекенсің -
Әдепті Ә-деп үйреткен.
Атанып атың өтерсің,
Бар өнер, әдебиеттен,
Бар ғылым, мәдениеттен.

Міне, казак түсінігіндегі Қызылжар осындай. Ол әулие Петр мен Павел бекінісі орнамас бұрын да халқымызға танымал болған. Бұл өлкенің тарихы жергілікті халықтың жасампаз ісін, ұлы мен қызының туған жерді жаудан қорғаудағы таңғажайып ерліктерін сақтап келеді. Ол тарих казак халқының аса әсерлі аңыздарына, халықтық эпостарға, игі дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға өте бай. Бабаларымыз дәріптеп данққа бөлеген, бақытты да, өнерлі ұрпақтар өсірген, олардың мыңғырған малы жайылған бұл өлке- Қызылжар өлкесі деп аталады.

Сонымен Дәулетәлі ауылын Жиделібайсынға көшірмекші болған. Жиделібайсын деп отырғаны казактармен араласып жатқан Хиуа хандығының жері. 1723-жылғы «Ақтабан шұбырындыда бірсыпыра казактың Хиуа хандығына барып жан сақтағаны анық.

Бірақ әбден қартайған Дәулетәлі ағамыз дегеніне жете алмай Балықты көлінің жағасына келіп, көш-көліктерін отықтыруға тоқтаған жерде жан тапсырады. Ол кісінің сүйсегі сол жерде қайыңды орман шетіне жерленеді. Ақылшысынан айырылған ауыл адамдары, кейінгі ұрпақтары өзара кеңесіп, осы жерде қыстайды. Ал одан соң, мал мен жанға қолайлы, шөбі шүйгін, суы мол, қыста пана болатын ойдым-ойдым орманы бар өлкеден ешкім енді табан аударғысы келмейді. Дәулетәлінің Дембі деген ұлы, Нөгербек деген немересі болады. Бұл күнде олардан тараған ұрпақтар бар.

Балықты көлінің күншығыс жағынан казіргі Рублевкаға / бұрынғы Ақсуат / дейінгі жер - Дембі қонасы деп аталады. Нөгербек қыстауы да осында.

«Ленин туы» газеті 22 желтоқсан 1988 жыл

«КӨРІНЕР АНАДАЙДАН ОРНЫ ҒАНА...»

*Жері зой бабамыз тен
ата-ана,
Жанына, малына да
болған пана,
Бұл күнде мойын бұрып
қарағанға
көрінер анадайдан орны
ғана...»*

Бұл жолдардың авторы акын емес, ауыл өнерпазы Кәмила Олібаева. Осы мұңды өлеңді ол зарлы әуенге косып шырқағанда, сай-сүйегін сырқырайды. Өз жерін, өз ауылын сүйіп өскен перзенттің жан-жүрегінен шыққан қайғы зарындай болып естіледі ол ән.

Кәмила осы әнін өзінің туған ауылы Аралағашка арнапты. Бұл ауыл бір кезде Возвышен ауданындағы «Қарағанды» совхозының бір болімшесі болып тұрған еді. Кейін ол «перспективасыз» деп аталды да, қолдан бытыратып жіберілді. Кәми­ланың ұясыз қалған бозторғайша шырылдауы да солан.

Мен осы ауылдың бұрынғы тұрғыны Амангелді Ғабдуллинмен кездесіп сөйлескенде, ол былай деді:

-Аралағаш – менің өзімнің де, ата-анамның да туып өскен ауылы. Еңбек жолымды да осында бастап, 26 жыл механизатор болып істедім. Ауылымыз таратылған соң, көршідегі «Бастомар» совхозына көштім. Бес жылдан бері сонда механизатормын. Аралағаш қандай ауыл еді?! 150-ге тарта түтін болды. Жаңа клуб, сегізжылдық мектеп, жаңа мал қоралары, су құбыры бар еді – бәрі адыра қалды. Совхоз басшылары ресми түрде ауылды бытыратуға бет алған соң, жұрт жан-жаққа көше бастады. Осы «Бастомарда» ғана біздің ауылдан жиырма шақты үй отырмыз. Отыз-қырық семья аштық жылдарындағыдай босып, Россияға, Омбы облысына көшіп кетті. Сол адамдар Қазақстанға керегі жоқ па еді?! Кейде армандаймын: «Қарағанды» совхозының, ауданның, облыстың басшылары қайта ойланпш, сол ауылды қайта жинай бастаса, бәрі болмаса да, біразы жиналар еді. Туған ауылыма ең бірінші болып өзім кошер едім. Ауылымды сағынамын, түсімнен шықпайды. Кейде кеудемді сағыныш қысып, шыдатпай кеткенде, 40-50 шақырым-

дай жердегі ауыл орнына келіп, іштей болса да егіліп, мауқымды басып кетемін...

Қазақта зорлықшылдық үстемдік болған заманнан қалған: «Мен көшсем, орныма егін егер ме едің?», - деген ащы нақыл бар. Аралағашты бытыратқан «Қарағанды» совхозының басылығы қазір сол ауылдың орнына, расында да егін егіпті. Бірнеше гектар қосымша алаңнан сол басшылар қанша астық алып, қай жыртығын жамағанын кім білсін, бірақ «обал-ау» дегенді білмейтін технократтық саясаттың кесірінен облыс картасынан тағы бір ауылдың оты өшті, жүздеген адам «кіші Отансыз» қалды.

Осы Возвышен ауданында тағы бір құрып кетудің аз-ақ алдында тұрған ауыл бар. Ол «Писарев» совхозына қарайтын Комсомол ауылы. Бұл әу баста шағын ауыл екен. Бірақ кезінде жеке колхоз болып отырған, одан колхоздар ұлғайғанда, бригада болған. Қазір ештеңе де емес. Бұл да «перспективасыз» ауылдар санатына еніп, саналы түрде бытыратуға «кесілген» ауыл. Бір кезде қоғамдық мал ұстаған, бастауыш мектебі, 40-50 үйі болған екен. «Перспективасыз» деп айдар тағылған соң, үй салу тоқтатылған, бүкіл шаруашылық орталыққа көшіріле бастаған. Жұмыс болмаған соң жұрт өз-өзінен бытырап, қазір 4-ақ үй отыр. Жандары тегіс пенсионерлер. Солардың бірі - Қ. Рақымжанова ауылына, мүмкін, әлі де көңіл бөлінер, көркейер, жұрт жиналар деп үміт етеді. «Өлсек сүйегіміз осында қалсын деп отырмыз», - дейді. Тағы бір қария Б. Қожамсейітов: «Бұл жер бізге ата-бабадан мирас болып қалды, енді өзіміз кімге мирас етіп қалдырмақпыз?» деп мұңаяды. Шағын ауылдарды жоюдың экономикалық зардабы бір басқа, ал осы қария айтып отырған моральдық, рухани зардабын немен өлшейміз?! Кеше ғана осы ауылда туып өскен ертең оны жатсынып өссе, ұрпақтар арасындағы байланыс жібі үзіледі дегенде не дейміз. Орыста: «Туысын білмес Иван», - деген, қазақта: «Туысын білмегеннен без», - деген түсінген адамға үлкен ой саларлық сөздер бар. «Көзінің алдындағысынан басқаны көрмейтін, ертеңгісінен арғыны ойламайтын «бақай есепшілердің» кесірінен «кіші Отанынан» күшпен айырсақ, жастарға үлкен Отанды сүюді, қадірлеуді қалай үйретпекпіз?! Өз еліне, халқына, олардың тарихына деген нигилистік көзқарас осыдан барып тумай ма?!

Ленин ауданына қарасты Ильич атындағы совхозда Өндіріс ауылы бар. Бұрын әжептәуір ауыл еді. Бұл да «перспектива-сыздар» қатарына ілініп, құлазуға айналған. Бұрын 50 үй еді, қазір 16-сы қалыпты, 64 адам тұрады. Жол нашар сәкім жөндемейді. Бастауыш мектеп бар еді, ол да жабылды. Медпункт болса, болмасын жоқ. Кішкентай магазин бар, бірақ онда күнделікті қажет тауардың өзін табу қиын.

-Мен 1972 жылдан бері совхоздың жылқысын бағамын, - дейді осы ауылдың тұрғыны К. Бопашев, - Содан бері ауыл құрып барады. Совхоз, аудан басшылары еш көмек көрсетер емес. Жаңадан үй салмақ түгіл, ескілерін де жөндемейді. Ең бастысы жұмыс жоқ. Жұмысқа жарайтындар сабылып совхоз орталығына барамыз. Оған бізді ешкім тасымайды. Жаяулап, жалпылап, ат жегіп, біреуге мінгесіп барамыз. Бізге тым болмаса ауылдың қасынан 200-400 бас мал бордақылайтын қора салып берсе, совхозға қанша пайда әкелер едік. Біздің біраз проблемамыз да шешілер еді. Ауылда аз да болса оқушы балалар бар. Оларды да совхоз орталығына ешкім тасымайды. Қыста біреу суыққа ұшып, боранға адасып өле ме деп зәре жоқ. Жастардың бәрі басқа жаққа кетіп жатыр. Көшпегені совхозға жолағысы келмейді. Жуырда екі жас жігіт көршідегі лесхозға жұмысқа кірді. Ауру адамды ауруханаға жеткізу қиынның қиыны. Ұят та болса айтайын, бір жүкті әйелді Ильинкаға трактормен апарам деп, ол жолда босанып қалды. Телефон дұрыс жұмыс істемейді, оны жөндейтін ешкім жоқ. Өткен жазда ауылда өрт болды. Телефонмен еш жерге звондай алмадық. Күн ыстық, бәрі қурап тұрған. Өзіміздің совхоздан қайыр болмады. Көрші Москва ауданындағы Комаров атындағы совхоздың орт сондірушілері келіп құтқарып қалды. Әйтпессе бүкіл ауыл жоқ болар еді. Совхоз бізден зиян көріп отырған жоқ. Барлық жұмысына қатысамыз. Бірақ бізге дұрыс адамгершілік көзқарас жоқ. Егер біз бұл совхозға керек болмасақ, жерімізбен көрші Комаров атындағы совхозға тапсырсын.

Осы ауылдың тағдыры туралы Ильич атындағы совхоздың директоры В. В. Донченкомен сөйлескенде ол:

-Өндірісте менің екі-ақ механизаторым бар. Өзгесінде шаурам жоқ, - деп бір-ақ қақты. «Жаны ашымастың қасында басың ауырмасын», - деген осы. Совхоздың кәсіподақ комитетінің председателі А. Н. Мачкариннің айтқаны мынау:

-Е, ондағыларда мал көп, ақша көп, әбден байып алған, - деп кекетеді.

Осы ауылдың тұрғыны А. Оспанов мәселеге басқа қырынан көз салды:

-Директор басқа жактан келген адам. Ол біздің қамымызды жеп қайтсін? Мен кәсіподак комитетінің председателі А. Мачкаринге таң қаламын. Ол осы Ильинканың тумасы. Ауыр жылдарда біз осы Ильинканың орыстарымен бір таба нанды бөлісіп жедік. Арамызда үлкен достық сезім, жақын қарым-қатынас болды. Ал қазір біздің жағдайымыз мүшкіл болғанда, А. Мачкарин сияқты жерлестер қол ұшын беруі керек емес пе? Бірақ оның ойына ештеңеде кірер емес. Бізде нағыз интернационализм жоқ па деп ойлаймын.

Өндіріс ауылының жағдайына Ильинка селолық советінің председателі А. В. Бурлев қана жаны ашығандық білдіреді. Біз ол кісіге Өндіріске бірге барып, ауыл адамдарымен сөйлесейік дегенде былай деді: Ол ауылға баруға менде бет жоқ. Өткен жылы сол ауылға совхоз басшылары тегіс барып: «Ауылды көтеріміз, көркейтеміз», - деп құшақ-құшақ уәде беріп кеттік. Бірақ түк істелген жоқ. Өндіріске көмек керек екенін түсінемін, бірақ оған менің қолымда дәрмен жоқ. Сондықтан сіздермен барып өндірістіктер алдында қайта қарабет болғым келмейді. Ұяламын...

Осы Ленин ауданына қарасты «Ульянов» совхозында Мәдениет деген ауыл бар. Кезінде іргелі ауылдардың бірі еді. Қазір ол да құрығалы қалған. Бұл ауыл Петропавл –Сергеевка трассасының үстінде тұр. Көп жерде жол проблемасы қиын болса, мұнда ол – проблема емес. Сөйтсе де санаулы ғана күні қалған. Үй салынбайды, жұмыс жоқ. Негізгі тұрғындар – пенсионерлер. Азды-көпті жұмысқа жарайтындар совхоз орталығына барып істейді. Әйелдер тегіс жұмыссыз отыр. Мектеп жоқ. Клуб қирап тұр. Ауылдың шетіне дейін жыртып, егін салып тастаған, мал бағатын да жер жоқ. Совхоз басшылары қазір ауылды көтеріміз деп уәде береді. Бірақ қалай көтереді, қашан көтереді, ол жағы белгісіз.

Шағын ауылдардың бытырауы, құлдырауы – ашығын айтсақ, драмаға емес, трагедияға айналған. Мұнда тек экономикалық проблемалар емес, әлеуметтік, саяси, интернационалдық, гуманистік, патриоттық проблемалар біріне-бірі астасып жатыр. Мәселенің бір шетін ғана ашып айтайық. Ол ана тілі мәселесі. Егер тұрғындары орыс тілінде сөйлейтін шағын селолар бытыраса, ол адамдар басқа үлкенірек орыс селосына көшіп барып, балаларын орыс мектебіне оқытуға береді. Ол балалар

тіл жағынан еш кемсітушілік көрмейді. Ал қазақ ауылдары тара-
раса, тұрғындары көбіне-көп орыс мектептері бар селоларға
көшеді де, балаларын орыс мектебінде оқытуға мәжбүр бола-
ды. Бұл – ана тілінен, туған әдебиетінен қол үзу деген сөз. Ш.
Айтматов тілдік қорға енгізген «мәңгірттікке» бастайтын жол-
дардың бірі осы. Бұл жоғарыда айтылғандай, шағын ауылдар
трагедиясына қатысты көптеген күрделі проблемалардың
біреуі ғана.

Ленин ауданында Орталық деген шағын ғана ауыл бар. Ол
«Заречный» совхозына қарайды. Бір кезде осы ауыл да «перс-
пективасыздар» қатарына ілініп, жергілікті басшылар оны бы-
тыратуға бет алды. Үй салмай қойды, жұмысты қысқарта ба-
стады. Сонда ауыл ақсақалдары бір шеті облыс, екіншісі Алі-
мағы – жан-жаққа шағым тоғытып, ауылды аман алып қалды.
Бірақ бұл – трагедияға ұшырап отырған барлық шағын ауыл-
дарға ортақ «рецепт» бола алмайды. Жергілікті басшылар
жұрттың арыз айдауын күтпей, жағдайды өз қолдарымен түзе-
уді қолға алуы керек.

Булаев ауданында Қарашок деген шағын ауыл бар. Ол бұрын
Калинин атындағы совхозға қараған. Сол совхоздың басшыла-
ры (директоры В. В. Приходченко) Қарашокты көзбе көз бы-
тыратуға ыңғайланды. Ауыл жұрты дабыл көтеріп, ауыл
көршілес «Қарақоға» совхозының қарамағына берілді. Бұл со-
вхоздың басшылығы (директоры А. Г. Лейс) ауыл адамдары-
мен ақылдасып, ауылды көтеруді қолға ала бастады. Қарашокқа
су құбыры тартыла басталды, монша салынды. Тұрғын үйлер
салынбақ. Қазір ауылдың «аман қалатынына» сенім күшейе
бастады. Бұдан совхоз да, ауыл тұрғындары да ұтыс таппаса,
ұтылған жоқ.

Жамбыл ауданында Октябрь, Жалтырша деген шағын ауыл-
дар бар. Екеуі де Ғ. Мүсірепов атындағы совхозға қарайды.
Бұл ауылдар да құрып кетуге айналып еді. Әсіресе, Жалтыр-
шаның жағдайы тіпті мүшкіл еді. Бірақ совхоз басшылары (ди-
ректоры Қ. Қайыржанов) уақытында тиісті шаралар қолдана
бастады. Тұрғын үйлер, мәдени-тұрмыстық және шаруашы-
лық объектілер салынды, жұмыс ауқымы кеңейтілді. Қазір бұл
ауылдардың жағдайы көп дәрежеде жақсарып қалды. Әсіресе,
Жалтырша ауылы көз қуантады. Бұрын елінен көшіп кеткен
біраз адамдар туған қонысына оралып, «кіші Отанымен» қайта
қауышуда. Совхоз басшыларына олардың айтар алғысы мол.

Шағын ауылдар трагедиясы – тоқырау заманының кесірі. Ол кезде осындай ауылдарды бытырату жоғарыдан түскен «нұсқаумен» жергілікті «шаш ал десе, бас алатын» басшылар «жанын сала» жүзеге асырады. Қазір партияның Орталық Комитеті, Совет үкіметі осы «солақайлықтың» қате екенін түсініп, сол қателіктерді түзетуге шақырып отыр. Және бұл шақыру қалың көпшіліктің тілегімен қабысуда. Ендеше шағын ауылдар мәселесін қазіргі партия талабына, жұртшылық үмітіне орай түбегейлі шешетін уақыт жеткен сияқты.

Мүтәллап Қанғожин.
СССР Жазушылар одағының мүшесі.

Редакциядан: Құрметті оқырман! Газетіміздің 1988 жылғы 20 декабрь күнгі санында жарияланған жерлес ақынымыз М. Қанғожиннің «Көрінер анадайдан орны ғана» атты шағын ауылдар проблемасына арналған мақаласына орай оқырмандардан ондаған хаттар түсті. Мақала төңірегіндегі пікірталас бес айға созылды. Бүгін сол пікірталасты тәмамдағалы отырмыз. Оған қатысқан оқырмандарға алғысымызды айтамыз.

ОБЛЫСТЫҚ «ҚАЗАҚ ТІЛІ» ҚОҒАМЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ АЛДАҒЫ МІНДЕТТЕРІ (Жиналыста сөйлеген сөз)

Тіл- халқымыздың жаны. Жаны шығып кеткен адам өліге айналатыны сияқты, тілінен айрылған халық жойылады. Аты өледі. Жаныңның нәрі, халқыңның ары, үні болып келе жатқан ана тілімізді жетілдіру үшін құрылған облыстық «Қазақ тілі» қоғамының тындырған жұмыс қандай?

Жолдастар, ендеше соған тоқталайық. Өткен бір жыл мерзім ішінде «Қазақ тілі» қоғамының облыстық ұйымы 10 рет бюро мәжілісін, 2 рет пленум өткізді, бүгінге дейін тындырған жұмысымыздың қиыны да, нәтижесі де қоғамды құруға, ұйымдас-тыруға байланысты. Облысымыздың 12 ауданында, үш қала-да, ауыл – селоларда қоғамның тиісті ұйымдары құрылды. Қоғамның мүшелігіне 6 мың адам тартылып отыр.

Бюро мәжілістері мен пленумдарда қаралған мәселелер тақырыбы, бастауыш ұйымдар құру, тіл дамытуға байланысты жұмыс салалары болды.

Жастардың ана тілін ұмытып, басқа тілді игеруі, оның мінез-құлқының өзгеруіне әкеп соққаны рас.

Атадан балаға мирас болып келе жатқан ұлттық салт-дәстүріміздің, әдет-ғұрпымыздың ұмытыла бастағаны да жүректі шымырлатады. Содан да болар облыстық «Қазақ тілі» қоғамының бюро мүшелері алдарына басты мақсат стіп балабақша, мектеп мәселесін қойды. Өйткені біздің тіліміздің негізі сол балабақшада, мектепте.

Осыдан жыл, жыл жарым уақыт қана облысымызда жалғыз ғана қазақ балабақша болса, аталмыш мерзім ішінде бұл балабақшалардың саны 23-ке жетіп отыр. Бұлардың бәрін біз ашып отырмыз деген пікір айтылмауы керек. Әрине ой елегінен өткізген адамға бұл оңайлықпен жасалып жатқан шаруа емес. Үлкен күш, жігер, керек десеніз, мықты жүйкені де қажет ететін іс.

Облысымыздың өзге аудандары мен совхоз-колхоздарын былай қойғанда Қызылжар қалаларында балабақша ашудың өзі қиынның қиынына айналды. Қазақ тілі қоғамының мүшелері, жалпы жанашырларымыз үйлі-үйге барып, телефон арқылы хабарласып, бүлдіршіндердің тізімін жинадық. Мұндай тізімдегі бүлдіршіндердің ұзынұрғасы 120-дан асты.

Алғашқы кезде біздің балақша жайлы, талап-тілектерімізге қалалық атқару комитетіндегілер түгіл, қалалық оқу бөліміндегі жолдастар да аса мән берген жоқ. Сондықтан үш-төрт рет қатарымен сол бүлдіршіндердің ата-аналарын жинап, қала басшыларып қатыстыра отырып жиналыс өткізуге тура келді. Ата-аналар мен басшылар бетпе-бет келіп, сұхбаттасқанда ғана өзара түсіністік пайда болып, екі балабақшаның қасынан балаларын тәрбиелейтін топ ашуға келісілді. Ол топтар қазір бар. 140 шақты бүлдіршіндеріміз қаладағы осындай топтарда тәрбие алып жүр.

Әрине, бұл аз. Бұған ешкімнің де көңілі көншімейді. Тайлы тұяғымызбен, үлкеніміз де, кішіміз де қалыспай күн-түн демей қала кезіп жинаған балалар тізімін қалалық оқу бөлімінде сақтап қойып отырмыз. Балаларын қазақ балабақшаларына беруші ата-аналардың саны күннен-күнге ұлғаймаса кемитін емес. Қалайда қаламызға әзірге бір балабақша қажет-ақ. Ұзынқұлақ хабарлар мен облыстық және қалалық басшылардың айтуларына қарағанда жуырда қазақ балабақшасы болатын көрінеді. Егер ол шындық болса көптеген азаматтарымыздың табан ет, мандай терлерінің жарыма-жартыла болса да қайтқ-

аны болар еді. Мен бұл арада қаламызда балабақша, мектеп болу үшін жан-тәнімен, қазақтық намысымен кірісіп, алысканмен алысып, жұлысканмен жұлысып дегендей кірісіп жүрген журналист, партия, соғыс, еңбек ардагері Рашид Бәдірлієнов, осындай ардагеріміз Қайырлы Тілеужановты, журналистер Жақсыбай Самратты, Өмір Есқалиевті, Зейнолла Өкімжановты, Мәлік Мүкановты, Сабыр Нурмукановты, Аманкелді Сәулебаевты айтар едім. Бүгіндері мен мектеп жасына дейінгі 465 мекеменің 204 – інде қазақ тіліне үйрету сабағы жүргізіледі. Өздеріңіз байқап отырғандай манызы аса зор бұл іспен әлі шындап айналыспай отырған мекемелер канша. Өзгені былай қойғанда қазақтардың қалың отырған ауыл-сєлєларында осы уақытка дейін балабақшалары жоқ. Қазақтар аудан бойынша басым-Жамбыл ауданындағы 15 ауылда балабақша мүлде жоқ. Сергеев ауылдарындағы қазақ ауылдарының 10 – ында да осындай көріксіз жағдай. Ал Преснов ауданындағы жалғы қазақ ауылы Айымжанға да жаңа балабақша қажет.

Шындығына келсек аудан, совхоз басшылары көңіл бөліп қараған болса, бұл мәселенің шешімін табуы аса қиын шаруа емес. Бұған алдымен құнт керек, ауылдардағы сәбилерге деген жылы қамқор көңіл мен адамдық сөзім керек. Қазақтың ұлы ақыны Мағжан Жұмабаев өзінің «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз» деген еңбегінде былай деп жазған өкен:

«Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізге құрылуына барып тіреледі. Мектебіміздің тілі таза, сау, берік және өз жанымызға (қазақ жанына) қабысатын, үйлесетін негізге құра білсек, келешегіміз туралы тайынбай-ақ серттесуге болады. Сондай негізге құра алмасақ келешегіміз күнгірт» Бұдан 60 жыл бұрын жазған ақынның ойы біздің бүгінгі күннің тақырыбына сай келіп тұрған жоқ па? Мағжан бұл ойларын бүгін айтып отырғандай.

Облысымызда биылғы оқу жылында барлық 447 мектептің 47-сі қазақ, 22-сі аралас болып отыр. Қазір облысымызда мектеп жасындағы баланың-қазақ мектебінде де, қалғаны орыс мектептерінде білім алуға. Бұрын ауыл балаларына орыс тілінде білім, тәрбие беріліп келгені белгілі.

Қараағаш орта мектебі қазақшаға бірден ауысты. Ленин ауданына қарасты Өндіріс, Амангелді, Алқа бастауыш, Жамбыл ауданындағы Есперлі. Совет ауданындағы Дайындық, Көктерек, Аманкелді орталау мектептері де қазақшаға ауыса бастады. Ал Бексейіт және Майбалық мектептері қазақ орта мектептерінің қатарына қосылды.

Қоғамымыз (қазақ тілі қоғамын айтып тұрмын) құрылысымен-ақ біз облысымыздағы оқу-ағарту мекемелерімен бірлесіп отырып жастарға білім беру ісіне көбірек көңіл аудардық, аударып та келеміз. Мұның басты себебі: халықтың, қоғамның келешегі- бүгінгі жас ұрпақ, ендеше олардың қамы үшін әрекет жасау барлық істен де маңыздырақ. Жас ұрпақ біз үшін – туған тіліміздің ертеңі, мәдениетіміздің көкжиегі, тарихымыздың тірегі. Жастар- халықтың ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық игі дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды өзінің қан-сөлімен, бар жылулығымен өшірмей лаулатып келе жатқан үмітіміз.

Өкінішке орай біздің бұл ниетімізді қабылдай алмай жүргендер де аз емес. Жанымызды қинап, жүрегімізді ауыртатын Дайындық, Есперлі, Қызыл жұлдыз сияқты ауылдардағы ата-аналардың қазақ тілінің келешегіне сенімсіздік білдіріп, балаларын қазақша оқытуға қарсы болғандарына не дерсің. Мұндай әрекет мұғалімдер арасынан шығуда. Мұндай ата-ана қаладан та табылула. Өлі де үрке қарап, іші жек көрмесе де бұл қозғалысты науқандық іс, өтпелі кезеңге санайтындар қатары да жеткілікті дәрежеде. Әрине, біз олардың айыптаудан аулақпыз. Сондықтан да үгіт-насихат пен батыл істердің ғана үміт күтірері шындық. Қоғамдық пікір қордаланып тұрып, қолға алған істің көбі нәтижесіз болады. Демек алдағы уақытта да тіл туралы жұмыстың барлығын алдымен бұқара санасына сан рет сіңіріп барып, сонан соң кейінгі істі сатылап дамыта берген жөн дейміз. Осы ыңғайда атқарған облыстық «Ленин туы» газетінің, облыстық теледидар мен радионың бір жылдан бергі қызметін тізбелеп шығу мүмкін емес.

Облыстық мәдениет комитеті, облыстық «Ленин туы» газеті, облыстық телевизиямен бірлесіп дайындап өткізіп жүрген «Наурыз» мерекесі, биыл тұңғыш рет өткізілген облыс әнші-термешілерінің бірінші фестивалі көпшілік көңілінен шықты. Жерлесіміз, қазақ - совет әдебиетінің іргі тасын қалаушылардың бірі Сабит Мұқановтың туғанына 90 жыл толу мерекесі Одақтық дәрежеде біздің Есіл өңірінде тойланып өтті. Осы аталған салт- дәстүрлерді, жылдар бойы есте қалар атаулы тойларды халықтың санасына сіңіруде. бұқаралық хабарлама құралдарының маңызы ерекше.

Жақында облысымыздың оқырман қауымы қоғамымыздың үні «Қызылжар» атты газеттің екі номерімен танысты. Осы уақытқа дейін облысымызда көпшілікке арналған мұндай басылымның болмағанын, тіл мүддесін қорғау мәселесінің көзден таса, көңілден қағыс қалып келгендігін еске алсақ, бұл газеттің

шығуының өзі халқымыздың рухани өміріндегі елеулі оқиға екендігі даусыз. «Қызылжардың» алдында мемлекеттік мәртебеге ие болған тіліміздің өркендеуі жолындағы атқарар жауапты да маңызды жұмыстар орасан зор болмақ. Қазақ тілін үйренуге байланысты, дінге қатысты, спорт ойындарына орай материалдар басылып тұрмақшы. Бүгінгі күрделі ұлтаралық қатынастар мәдениетіне арналған тақырыптар да әрдайым назардан тыс қалмақ емес.

Әрине, газеттің редакция алкасы, редакторы бар ол-қаламы жүйрік журналист Өмір Ескалиев.

Жолдастар, осы арада аталмыш газеттің шығуына байланысты болған оқиғаны да айтпай кетуге болмас.

Рас, «Қызылжардың» жарық көруі біздің облыс оқырмандары үшін үлкен оқиға. Бірақ қаламыздағы кейбір орыс зиялылары газет карпінің жасыл түсті бояуымен терілгенінен «шошып», оны исламның жасыл туына анарып теңестіріп қойды. Супрунюк деген біреу өздерінің жиынында сөз сойлеп, газетімізді ислам дінін уағыздаушы деген айдар тағыпты. Тіпті, әлгі азамат және басқа да сондай желөкпелер қосылып «Қазақ тілі» қоғамының газеті туралы листовкалар шығарып, аялдамаларға іліп кеткен көрінеді. Осыдан бір ай бұрын халық депутаттары облыстық Советінің мәдениет, тіл жөніндегі комиссияның мәжілісінде менің есебімді тындап, газетіміз туралы пікірімді ондағылар ыждаһаттықпен сұрады.

Комиссияның төрағасы Плешаков жолдасқа және облыстық халық депутаттарының бір тобына лайықты да тұжырымды жауап берген сияқтымын. Қазақ тілі республикада мемлекеттік тіл болып белгіленумен іс бітті деп санауға болмайды. Ендігі мақсатымыз тіліміздің қоғамдық қызметін одан әрі кеңейту, дамыту қажет. Қазақ тілі облысымызда өмірлік қажеттілікке айналсын дейтін болсақ, оның оқып-үйрену мәселесіне көбірек көңіл бөлгеніміз жөн. Бұл салада атқарған істерімізден шешімін табуға тиісті проблемамыздың басымдау жатқанын жасыра алмаймыз. Облысымыздың кәсіпорындарында, мекемелерінде, және оқу орындарында ұйымдастырылған 71 үйірмеде 1, 5 мың адам қазақ тілін үйреніп жүр. Облыстық саяси орталақта Есмұқанова, Солтүстік мал шаруашылығы ғылыми зерттеу институтында Ғалия Смағұлова, Мамлют мектеп-интернатында сабақтың жүйелі де мазмұнды өтеуіне Рәзия Белгібаеваның көп күш жұмсап келе жатқаныны айту ләзім. Сонымен қатар басқа да ұлттар тілдерінің дамуына қамқор-

лық жасау керектігін ешқашан естен шығармауымыз керек. Балабақшаларда болсын, мектептерде болсын жастарға орыс тілін оқытып, үйрету басты міндеттеріміздің бірі болу жөн. Көп жағдайда скі тілді бірдей меңгерген мұғалімдер аздық студе.

Қаламыздағы педагогика институты скі жылдан бері дайындал жатқан тіл мамандары бүгінгі сұранымға толық жауап бере алмады. 4-5 жылдан кейін ауыл мектептеріне баратын 25-30 маман қай жыртығымызға жамау бола алады. Сондықтан қазақ тілінің мамандарын дайындау көлемін ұлғайту керек.

Абитуриенттерді жыл сайын 25-тен емес, 75-тен қабылдау керек институтқа. Сонымен қатар 1950 жылдардағыдай институттың қасынан мұғалімдер дайындайтын екі жылдық жеделдетілген факультет ашқан да дұрыс болар еді. Егер мұндай шұғыл шаралар жасамасак тіл мамандарын дайындау тым ұзаққа созылатын түрі бар. Бұл облыстық оқу-ағарту басқармасы мен біздің педагогика институты ректорының шаруасы ғой деймін. Осындай жеделдету тәсілін педагогика училищесінде де қолданса құба – бұлар еді. Қазақ балабақшалары мен бастауыш кластар тәрбиешілері мен мұғалімдердің қажеттігін қазірдің өзінде сезініп отырмыз.

Олбетте қазақ тілі мен орыс тілін білген, осы екі тілде бір-бірімен жақсы түсінісуге жеткен қандай тамаша. Өкінішке орай қазіргі кезде қос тілді қатар алып жүретін азаматтар аз. Әлі күнге дейін кадрларды іріктегенде, резервтерді белгілегенде бұған мән қойылмай келсді. Іскерлігі, принциптілігі, адалдығы, талап қоя білгіштігі, тағы басқа қасиеттері ескеріледі де, тіл білетін – білмейтіні (орыс тілінен басқа) көлеңкесінде қалып қойып жүр. Қазір ірі өндіріс орындарында, мекемелер мен ұйымдарда, совхоздар мен колхоздарда жауапты орындарда, басқару қызметтерінде істейтін лауамызды адамдарға қос тілді қатар меңгеру қажеттігі өмірдің өзінен туындап отыр. Басшы ең алдымен тәрбиеші. Тәрбиеші болу үшін тек сөзбен ғана емес, іспен де үлгі көрсете білген жөн. Өзінің де, өзгенің де тілін, мәдениетін, әдет-ғұрпын, салт-санасын қастерлеп, құрметтей білген басшының соңынан халық ереді. Қай халық болса да басқа ұлттың өкілі өзінің тілінде сөйлеп тұрған адамды құрметтеп, қадірлейді. «Өркім сыйлағанның құлы деген сөз тегін айтылмаса керек. Бұған мысалдар да келтіруге болады, жолдастар. Облыстық орман шаруашылығы өндірістік бірлестігінің бас директоры Житенко Владимир Михайлович, облыстық атқару комитеті төрағасының бірінші орынбасары Дремасов Влади-

мир Кудратович, облыстық телевизия және радио хабарлары жөніндегі комитеттің төрағасы Вихляев Виктор Васильевич, Новороссийское аудандық бірлестігінің директоры Кромм Иван Иванович тағы басқалар, екі тілде де сойлесе алады.

Біздің облыс көп ұлттар өкілдерінің мекені. Есіл өңірінде орыстар да, татарлар да, немістер де, белорустар да тршілік кұрып, еңбек етуде.

Ал мұндай көп ұлттылық жағдайында қазақ тілін дамыту онай шаруа емес, бұған жан-жақты жұмыс қажет. Бұған бәріміз болып кірісуге тиіспіз. Шынын айсам, ауыл адамдары қалаға келсе абдырап қалады. Көшелерден қазақ тіліндегі сілтемелерді, көрсеткіштерді таппаймыз. Мандайшадағы жазулардың қазақшалауы әлі күнге мықтап қолға алынбай отыр. Транспортта қазақша хабарландырулар бірде айтылса, бірде айтылмайды. Петропавлдағы түрлі қызмет көрсету орындарынан қазақты, немесе, қазақша білетін адамды таба алмайсың.

Аудандарды былай қойғанда, қаламыздағы денсаулық сақтау мекемелеріндегі бөлімдер мен учаскелер атаулары тек орысша жазылған қалпы түр. Қаламыздағы дәріханада да сондай жағдай. Мұнда да қостілділік ұмытылғанға ұқсайды.

Облыстық сауда басқармасы мен облыстық тұтыну қоғамына қарасты мекемелерде де қос тілділікке мән бермей келеді.

Ал аталмыш мекемелердің денінде өзіміздің азаматтар баршылық етуде. Сөйте тұра самарқаулыққа жол берілуде. Заң қабылданды, сөзіміз де жеткілікті. Мәселе айтылған жерінде қалып, бәрі бәз баяғы қалпына түсті.

Бірақ мұндай кейіс көңілді облыстық байланыс басқармасының басшыларына айтудан аулақпыз. Қайта біздің қоғам байланыс басқармасына қарасты мекемелердің қызметкерлеріне ризашылық сөзімдерін білдіреді.

Ескендіров жолдас, тіл туралы заңның жүзеге асуына күшжігерлерін салып келеді. Қазір қай-қайсыміз болсын республикамыздың қай түкпіріне болсын өз тілімізде хат та жазуға, телеграмма да жолдауға мүмкішілігіміз бар. Жолдастар бұл үлкен жеңіс, тамаша нәтиже. Жоғарыда аттарың атаған сауда орындарының басшылары ұлттық киімдер, ұлттық қажетті заттарды сататын бір магазин, тіпті болмаса бір бөлім аша алмай отыр облыста. Мұндай сынды облыстық тұрмыстық қызмет көрсету саласына да айтуға болады. Тұрғындарға қызмет көрсететін 600 нүктенің дені қазақ ауылдары мен селоларында бола тұрса да мұндағы хабарламалар, жарнамалар, қызмет

көрсету түрлерінің тізімі және басқа да жабдықтау түрлері тек орыс тілінде өрнектелуде.

Ал жиналыстарда екі тіл қатар қолданылуы үшін ілеспе аударма жүйесін орнату керек-ақ.

Өкінішке орай, халық депутаттары облыстық Советінің сессиясында ілеспе аударманы 2-3 рет пайдаланып, енді жұртшылықты үйретіп кележатқан жай бар еді, не себеп болғанын кім білсін, әйтеуір аударма тоқтап қалды.

Облыстық атқару комитетінің ыптасымен 2 училищедегі 35 қазақ қызы машинка басу, іс қағаздарын жүргізу саласында мамандық алып шығып еді, ақыры оларды мамандықтары бойынша қызметке орналастыра алмай әуре-сарсаңға түстік. Қазақ машинкаларының тапшылығы да қол бөгеу етуде. Көптеген селолық Советтердің атқару комитеттері территориясындағы халқы казактар бола тұра іс қағаздарын әлі күнге дейін бір ғана тілде, орыс тілінде жүргізіп келеді. Өздерің кілең қазақсындар солай бола тұра іс қағаздарыңды екі тілде неге жүгізбейсіндер десек, ағатай-ау біз қарсымыз ба соған, қазақ тілінде басатын машинка болмай отырған жоқ па? Деп алақан жаяды ауылдық Советтегі жолдастар. Жоғарыда шет жағасын айтқанымдай, облыстық мәдениет басқармасымен бірлесе отырып Мағжан Жұмабаевтың, Иван Шуховтың оқуын, Сабит Мұқановтың торкалы тойын өткіздік, аудандық, облыстық ақындар айтыстарын да халқымыздың ұлттық ойын-сауықтарын өткізу жоспарлануда. Бір қызығы қазақ жастарының, өнерпаздарының бастарын қосып, түрлі сауық кештерін ұйымдастыратын бізге бір баспана бұйырмай келеді. Екі жылдан бері татар, қазақ, орыс, неміс, украин ұлт өкілдері бас қосатын, өнерлерін тамашалайтын «Достық» клубы болса деген ойды әр түрлі жиналыстарда, мәжілістерде, облыстық Советтің мәдениет жөніндегі комиссиясында, облыстық мәдениет басшыларымен болған әңгімелерде қанша рет айтып келсемін бәрі дұрыс дейді, бірақ-нәтижесіз.

Соңғы кездері облыс орталығында әр түрлі ұлттық мәдени-көпшілік шаралары өткізіле бастады. Бұл ұлттар арасындағы түсіністік дәнекері болуға жасалып отырған үлкен бетбұрыс дер едім.

Өткен апталардың бір сенбісінде әр түрлі қоғамдар, партиялар мен ұлттық мәдени орталықтар өкілдері жиналып облыстық Советтің төрағасы Медведев жолдаспен кездесу рәсімін жасаған.

Сол бір үлкен жиналыста Медведев жолдас осы құрамда азаматтық форум құру керек деген ұсыныс айтқан. Ол ұсынысты жиналған қауым бірауылдан мақылдаған еді. Белгісіз жағдаймен сол бәтуәміз келесі жиналыста өз жөніне қалды. Медведев жолдас өз сөзінен өзі тайып шықты да дұрыс емес екен дегенді айтты. Азаматтық форум бола ма, ассоциация бола ма әйтеуір қазіргі жағдайда барлық партияларды, ұлттық мәдени орталықтарды біріктіретін бір үлкен ұйым керек-ақ. Оның негізгі мақсаты-ұлттар арасындағы бірлікті, татулықты, достық қарым-қатынасты нығайту. Ұлтаралық қатынасты жақсарту, ең алдымен сол ұлттарды өздеріне байланысты әрбір ұлт өкілі бірін-бірі кемсітпей ақ көңілмен қарым-қатынас жасайтын болса, ертедегі терең жайған достықтың бәйтерегі жайқала берері сөзсіз.

1990ж.

ТРАГЕДИЯ МАЛЫХ АУЛОВ

Автор этих строк не поэт, эту песню с волнением, от всего сердца исполняет Камиля Алибаева. Она посвятила ее своей малой родине. Назывался этот аул Аралагаш. Когда слышишь эту печальную песню, всю душу пронизывает горечь утраты малой родины.

В одно время аул Аралагаш был отделением совхоза «Карагандинский» Возвышенского района. Позже как неперспективный был распущен.

Я встретился с бывшим жителем этого аула Амангельды Габдулиным. Вот что он сказал: «Аралаган – мой и моих предков аул. Свой трудовой путь начал здесь и проработал механизатором 26 лет.

Когда аул перестал существовать, переехал в соседний совхоз «Бастомар», где работаю механизатором. Каким был аул Аралагаш! Жил полнокровной жизнью: новый клуб, восьмилетняя школа, новые коровники, водопровод. Руководители совхоза были заинтересованы, чтобы аул распустить. Жители его остались без работы и вынуждены были покинуть родные места: только 20 семей в совхозе «Бастомарский». 40 семей переехали в Омскую область РСФСР, как в голодные 30-е годы. Разве эти люди чужие Казахстану? У нас есть заветная мечта – вернуться в родные края. Но это зависит от желания руководителей совхоза «Карагандинский» Возвышенского района и области.

Я бы первый вернулся в родной аул. Он мне часто снится. Когда сердце сжимается от невыносимой тоски, проезжаю 50 км, чтобы посмотреть на бывший аул. Там я даю волю своим чувствам, не сдерживаю мужских слез...

На месте аула по воле руководителей Карагандинского совхоза посеяна пшеница. С горькой иронией вспоминаешь казахскую поговорку: «когда я покину родные места, посеешь ли ты хлеб на месте моего очага?». Остается только гадать, какие дыры латали они в своем хозяйстве этим урожаем. В погоне за рекордной цифрой с карты области исчез еще один аул. В том же Возвышенском районе есть аул, который сейчас на грани исчезновения. Это аул Комсомол Писаревского совхоза. Раньше он существовал как колхоз, потом как бригада. Сейчас там дымятся пока четыре очага. Этот аул тоже вошел в разряд

«неперспективных». Одно время в ауле держали общественный скот, была начальная школа, жили 50 семей. Как только аул посчитали «неперспективным» тут же остановилось строительство домов, все хозяйство перевезли в центральную усадьбу. Жители аула рассеялись по области в поисках работы, остались одни пенсионеры».

А вот слова аксакала Кожаметова: «Это земля наших предков, кому мы оставим ее после себя?» - сокрушается он.

Экономические убытки от уничтожения малых сел - это одна сторона, а вот если взять аксакала, то чем измерить моральную, нравственную сторону: ведь утрачиваются связи, связи поколений.

У русских есть поговорка: «Иван, не помнящий родства», у казахов - «Избегай не помнящего родства». Эти поговорки наводят на серьезные думы. Они, в сущности, несут одну мысль. Как мы можем привить чувство любви к Родине у молодежи, если утрачено чувство малой родины, когда живут сегодняшним днем, не думая о будущем, равнодушно относятся к судьбам людей. Не от этого ли рождаются равнодушные к народу, культуре, истории? В совхозе имени Ильича Ленинского района есть аул Ундрус. Он тоже вошел в трагический ряд «неперспективных». Из 50 семей осталось 16, пока живут 64 человека. Дорога в аул в безобразном состоянии, никто не ремонтирует. Была начальная школа и то закрыли, а медпункта вообще не было. Есть небольшой магазинчик, который не отвечает спросу жителей.

- Я работаю коневодом с 1972 года – говорит житель этого аула Бопашев. – с тех пор аул начал вымирать. Руководители совхозов района не оказывают никакой помощи. Не говорю уже о строительстве новых, старые дома не ремонтируют. Но самое ужасное – нет работы. Те, кто может еще работать, пешком проходят 15 км на центральную усадьбу. Построили бы базу на 200-400 голов скота. Решились бы некоторые наши проблемы.

В ауле есть несколько школьников, их в школу никто не возит. Особенно страшно за детей зимой, могут ведь заблудиться, замерзнуть. Молодежь покидает аул, оставшимся трудно найти работу. Больного человека сложно отвезти в больницу. Вот, недавно, пока вез беременную женщину, она родила в кабине трактора на полпути к Ильинке. Телефонная связь не работает и никто ее не ремонтирует. Прошлым летом в ауле был

пожар, никуда не смогли дозвониться. Спасли нас пожарники из совхоза им. Комарова Московского района. А не то сгорел бы весь аул. Мы вреда совхозу не приносим, на всех работах заняты, но вот к нам нет человеческого отношения. Если мы не нужны, пусть передадут нас с землей соседнему совхозу им. Комарова.

Когда мы говорили о судьбе этого аула с директором совхоза им. Ильича В. В. Донченко, он сказал: «Из Ундуруса у меня 2 механизатора, а до других мне дела нет». Сказал как отрезал. Председатель профкомитета совхоза Мачкарин усмехнулся: «А у них скота много, денег много, они у нас богатые».

У жителя этого аула другое мнение: «Директор – человек приезжий, ему сложнее понять наши вопросы. Вот я удивляюсь позиции председателя профкомитета Мачкарина. Он ведь родом из Ильинки, в тяжелые годы мы с русскими Ильинки делили кусок хлеба. Между нами были теплые, дружеские отношения. А теперь, когда нам тяжело наши земляки, такие как Мачкарин, должны же протянуть руку дружбы. Мне кажется, что настоящего интернационализма нет, это мое мнение».

К проблемам аула Ундурус равнодушно отнесся председатель Ильинского сельсовета А. В. Брулев. Когда мы предложили ему поехать в Ундурус и поговорить с жителями, он сказал: «С какими глазами я поеду туда? Ведь в прошлом году все руководители совхоза клятвенно обещали, что мы, мол, поднимем аул, поможем встать на ноги, но до сих пор ничего не сделано». У сельхозсовета нет ни возможности помочь финансовыми средствами, ни силы. Я понимаю, что аулу Ундурус нужна помощь, но я не в силах им помочь. Поэтому не хочу ехать с вами и краснеть перед жителями аула. стыдно...

В этом же Ленинском районе в Ульяновском совхозе есть аул Мадиният. В прошлом один из зажиточных аулов. В настоящее время и он близок к исчезновению. Этот аул находится на трассе Петропавловск – Сергеевка. Если во многих аулах существует проблема хороших дорог, то здесь ее нет.

Но несмотря на это, аул доживает свои последние дни. Жилья не строят, работы нет, жители в основном – пенсионеры. Те, кто может работать, едут в центральную усадьбу на работу. Женщины сидят без работы, школы нет, клуба нет. Вокруг аула вся земля вспахана, нигде скот пасти. Руководители совхоза пока только говорят, что поднимут аул, а когда и как – неизвестно.

И исчезновение малых сел - это не драма, откровенно говоря - трагедия. Здесь затронуты не только экономические проблемы, но и социальные, политические, патриотические, гуманистические, моральные и интернациональные проблемы.

Раскроем одну из этих проблем. Проблема родного языка.

Жители малых сел, говорящие на русском языке, могут переехать в большое село и там учить своих детей. Эти дети не чувствуют языкового барьера. А вот если аулы начнут исчезать, то жители также уедут в большие села и будут вынуждены учить детей в русских школах. Это отрыв от родного языка, культуры. Ч. Айтматов ввел в литературу «манкурт». Это дорога, ведущая к «манкуртству».

Приведена лишь одна трагическая проблема из вышеперечисленных проблем малых аулов.

В ленинском районе есть небольшой аул Орталык он относится к совхозу «Заречный». Вошел в разряд неперспективных, и местные руководители были заинтересованы в расформировании: жилья не строили, работы не было. И тогда инициативу по спасению аула взяли на себя ветераны войны и труда, они написали гневные письма в Алма-Ату. Аул был спасен. Безусловно, это не является рецептом сохранения малых аулов.

Местные руководители должны, не дожидаясь указаний сверху, взяться за решение этих вопросов на местах. В Булаевском районе есть аул Карашок (Красное). Раньше он относился к совхозу им. Калинина. Директор этого совхоза решил окончательно распустить аул. Жители воспротивились этому решению, и аул передали соседнему совхозу «Карагушинский». Руководство этого совхоза (А. Г. Лейс), посоветовавшись с жителями, взялось за благоустройство аула: провели водопровод, построили баню, развернули строительство жилья. Есть надежда, что этот аул будет жить. Здесь проигравших нет, выиграют совхоз и жители аула.

В Джамбульском районе есть небольшие аулы Октябрь и Жалтырша, они относятся к совхозу им. Мусрепова. Эти аулы были близки к исчезновению. Особенно было тяжелое положение у аула Жалтырша. Руководители совхоза (директор Каримжанов К.) вовремя приняли конкретные меры: были построены жилые дома, культурно-бытовые и хозяйственные объекты, расширен объем работы. В данное время положение этих аулов намного улучшилось.

Аул Жалтырша радует, глаз ранее уехавшие из аула, вернулись на свою малую родину. Жители аула бесконечно благодарны руководителям совхоза за их человеческое участие и исправнодушие. Трагедия малых сел – позорное пятно периода застоя. В то время такая политика (расформирование сел) проводилась по указке сверху. Некоторые руководители рьяно взялись за уничтожение сел.

АБАЙДЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІ ТУРАЛЫ

Абайдың көркемдік, әлеуметтік, гуманистік және дінге көзқарастары терең білінген еңбегі-қара сөздері. Абайдың қара сөздері (Ғақлия)-ұлы ақынның сөз өнеріндегі көркемдік қуатын, философиядағы даналық дүниетанымын даралап көрсететін классикалық стильде жазылған прозалық шығармасы, - деп жазды ұлы жазушымыз Мұхтар Әуезов. Абай өзінің қара сөздерінде шығарманың ажарына ғана назар аударып қоймай, оның тереңдігіне, логикалық мәніне зер салған. Сөйтіп көркемдік шеберлік пен ғылыми зерделік арқылы көркемдік сана мен философиялық сананы ұштастырады. Абайдың қара сөздеріндегі гуманистік, ағартушылық, әлеуметтік ойлары дін туралы пікірлерімен бірігіп, тұтас бір қазақ халқының философиялық концепциясын құрайды.

Өзінің “Қара сөздерін” бастарда Абай: “...ақыры ойладым: осы ойыма келген нәрселерді қағазға жаза берейін, ақ қағаз бен қара сияны ермек қылайын, кім де кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқысын, “керегі жоқ” десе, өз сөзім өзімдікі дедім де, ақыры осыған байладым, енді мұнан басқа ешбір жұмысым жоқ” деп алғы сөз жазған-ды. Міне, содан бері ұлы ойшылдың, кемеңгер ақынның “Қара сөздері” ұрпақтан-ұрпаққа үлгі болып келеді. Абай тек қазақтың ғана данасы емес, бүгінгі таңда бүкіл әлемге аты мәлім ойшылдардың біріне айналды.

Абайдың философиялық ой-тұжырымы, діни көзқарасы, қоғамдық ұстанымы тұтастай алғанда бүгінгі ұлттық идеологиямыздың негізі боларлық терең де ауқымды әлем.

Әдетте, “Абайдың “Қара сөздері” Құран Кәрімнің кішігірім энциклопедиясы сияқты” екендігін көп жұрт байқайды. Абай айтпақшы, “Әрбір ақылы бар кісіге иман парыз, әрбір иманы бар кісіге ғибадат парыз”. Ақын “адам баласы жаратылысы-

нан қиянатшылдыққа, жақын болады” деп түсіндіреді. Ал жаман қасиетті танып-білуге ақыл керек, жеңу үшін мінез керек. Осы ретте, адам өмір бойы өз болмысындағы теріс әдеттермен күресіп өтуі тиіс. . . Мүмкін, адамның адамдығының өзі осыдан көрінетін де болар. Абайша айтсақ, “адамшылықтың алды- махаббат, ғаделет сезім. Бұлардың керек емес жері жоқ, кіріспейтұғын да жері жоқ. Ол-жаратқан тәңірінің ісі. Қысқасы, Абайдағы саясат, құқық мәселесі, мәдениет, адамгершілік түсініктері бүгінгі өмірмен біте қайнасып жатқандай әсер береді. Көреген жаннның көкірегінен қайнап шыққан көрікті ойдың өміршен салмағын байқайсың. Қазақтың барлық жақсылығы мен жамандығының астарына үңіле келіп, “Қазаққа ақыл берем, түзеймін деп қам жеген адамға екі түрлі нәрсе керек. Әуелі -бек зор өкімет, жарлық қолында бар кісі керек. Екінші ол адам есепсіз бай боларға керек... Қазақты я қорқытпай, я параламай, ақылмен, не жерлеп, не сырлап айтқанмен еш нәрсеге көндіру мүмкін емес”... деп ұйғарған Абайдың даналығына қайран қаласың.

Ұлы ақынды тек туған күнінде, немесе, әлдебір саяси мақсаттарға орай еске алып қана қоймай, ұлттық идеология тұрғысында насихаттауға көңіл бөлсек. . . Абай әркімнің күнделікті өмірдегі сырлас досына, ақылшысына, адал жолдан тайдырмас шырағданына айналса ғой, шіркін.

АУЫЛ АШУЫ

1954-жылдың көктемі аса суық, ызғарлы болып кетті. Март айында қар мен жаңбыр аралас жауып, сақылдаған сары аяз қысқан сәттер аз болған жоқ. Қоғамдық малға жемшөп жетіспей малшы қауым, ауыл шаруашылығының қызметерлері көп қиыншылық көрді. Бірақ соған қарамай кеңес елінің әр түкпірінен келген тыңгерлерді Қазақ елі-облыс, аудан, оның ішінде біздің Қарағаш ауылы қабақ шытпай қарсы алды. Оларды төрге отырғызып, қолдарындағы дәмін ажарқын көңілмен алдарына тосты. Тыңға келгендердің бәрін өз бауырындай күтіп, ырза етті.

Соғыстан әбден күйзеліп, тытықтаған елдің бұл тың көтерушілерден күткені орасан зор. Ол –шымбойға батқан кедейшіліктен, күйзелістен шығып, адам қатарлы тіршілік ету. Біздің ауыл Қазақстанның қырық жылдығы атындағы колхоз деп аталатын. Шаруашылықтың жері егіске де, мал жайылымына да қолайлы. әрі мол. Табиғаты да ғажап көрікті, ақ қайыңды шоқ-

шоқ орман, суы кәусәрдәй, балығы «тайдай тулаған» атақты Балықты көлі де осында. Жері өте құнарлы, кара топырақты. Ертеде аталарымыз айтады екен: Бұл құйкалы топыраққа шыбық шаншсаң, ақ қайың болып өседі деп.

Бұл жылы тыңгерлер көсіліп жұмыс істей алмады. Біздің ауылға жоспарланған техника бірден бұл жаққа жете қойған жоқ. Сонда да азғана жыртылып, егін еккен алқаптан жаман өнім алынбаған.

Жұрт қуанды. Ауылдағылар алпақ борықтай нанға ауыз толтырды-ау.

1955-жылы тыңгерлердің үлкен тобы келді. Олардың көпшілігі орыстар мен украиндар. Бір қызығы бұл келгендердің дені комсомолдың атын жамылып жүрген бөгде жандар сияқты. Көбі лагерьде отырып шыққандар. Осылардан құрылған екі трактор егіс бригадалары бар ауылда. Бригада жетекшілері колхоздың басшыларын тыңдғылары келмейді.

Ауданнан бір басшы келсе болды, бәрі соның жапына жиналып алып, анау жоқ, мынау жоқ деп колхоздың басшысын жамандап, шағымданып жатқаны. Сөйтіп шаруашылық басшысының жудырықтай басын шаралай қылады.

Асты дәмді етіп пісірмепсің, -деп бірде қос басында аспаз әйелді екі бұзық тыңгер қайнап тұрған қазанға тастаймыз деп сүйрей жөнелгенде, жандауысы шығып бақырған аспазға түскі ас ішіп отырған тіркеуші ауыл жігіттері араша түсіпті. Бұрын тракторшы болған ауыл азаматтарының бәрі де тіркеуші болып істейді осында. Бұл жігіттер болмағанда аспаз әйелге бір кәдік еді десіп жүрді елдегілер.

-Комсомол дегенің жастар болмаушы ма еді? Мыналарың кәрі комсомолдар ғой, - депті ауыл қарттарының бірі.

Ауыздары толған быланыт, жаман сөз. Құдай-ау, кеңестің комсомолы да өзгеріп, боғы бұзылайын деген екен дейтін көрінеді екіншісі.

-Тек ойбай, комсомолда неніз бар, пәлеге қалып, басшымыз алға комсомол деген соң, жастық шақтарын естеріне түсіріп келіп қалған да, депті ауыл адамдарының бірі.

-Е, қарақтарым, бізге ел-жұрттың амандығы, тыныштығы керек, тілейтініміз сол, Алладан. Ел аман болса, береке-байлық та, бақыт та болады десті қарттар.

Расында біздің ауылға келген тыңгерлердің көбі әр түрлі мерзімге қылмысты істері үшін сотталған, сөйтіп, Сібірдің ат-

шулы лагерінде отырып, енді ғана тұтқыннан босағандар болып шықты. Түр-ұсқындарынан адам шошырлық, бет –ауыздары тілім-тілім, денелерінде сау-тамтық болсайшы. Бұлардың бар мақсаты-«жеңілдің астымен, ауырдың үстімен» дегендей, мол табыс табу. Ол үшін мұндағы тыңгерлер сақа түренін көрсетілген тереңдіктен көтеріп, жердің үстінгі қыртысын жұкалап сыпырып, қарайтады. Сырт қарағанда жер жыртылған, бірақ аграномның көрсеткен тереңдігі емес, алдау ғана. Ауыл маңындағы қыр-қыраттың бәрінде ДТ-54 деп аталатын көк тракторлар бір-бір соқаны тіркеп алып, боз даланы басына көтере божылдап жүр. Жәй жүрген жоқ, заулап-ақ жүр. Өйткені жоғарыда айтқанымыздай соқаның түрені көтерулі, трактор жеңіл жүреді, заулап отырады. Әр тракторға бекітілген тіркеушілер-ауыл жігіттері.

-Мына жерге егін шықпайды ғой, тереңірек жырту керек деген тіркеушіні бұзық тыңгерлер ұрып-соғып алады.

Бұдан соң қай тіркеуші аузын аша алады. Тыңгерлердің бұзақылығын, олардың қайдан сая болғандығынан хабардар ауыл адамдарының көбі тайсактай беретін. Ел жоқ, күн жоқ, қиян далада мына сотқарлар кімді болсын мерт қылуы ғажап емес. Кімнің қосақтап жүрген екі жаны бар дейсін.

Бұлардың жыртқан жерінің тереңдігін үнемі қадағалап отыратын аграном жігіт олардың атқарған жұмыстарын қабылдамай, есепшіге айтып, еңбекақы төлетпей қойған соң, батырға да жан керек демекші, оңай ақша таппақшы болғандар саба-сына түсе бастапты.

Бір күні аспанды бұлт торлап, жаңбыр да жауа бастаған. Кейбір тракторшылар тіркеушілерін кабинаға, жандарына алып, соқа түренін көтеріп, түсіруді трактордан соқаға тартылған жіп арқылы басқарып отыратын болды.

Қайырлы Әйкенұлы 25-26 лар шамасындағы жігіт. Бойы аласа, төртпак, шымыр денелі еді. Оның мінезі бірбет, айтқанынан қайтпайтын, басынан сөз асырғысы келмейтін адам болатын. Қайырлы да тіреуші, тракторшысы тыңгер орыс жігіті. Ол тың жерге, яғни, біздің ауылға тура Сібірдің бір лагерінен босанып келген көрінеді. Фамилиясы Портнягин, бір ерекшелігі, оны ешкім атымен атамай, фамилиясымен айта салатын еді. Оның да жасы отыздың ар жақ, бер жағында. Ортадан жоғары бойы бар, денесі сом темірдей, сол жақ бетінде әлде балтанын, әлде селебенің терең кескен таңбасы бар. Ол езуден құлақтың түбіне дейін созылған. Бір көрген адам түрінен шошып қалады. Оған

оның түксиген қабағын, шүнірейген көзін қосыңыз-теріс айналып кетесіз. Бетеге басқан далада көк тракторын баж-бұж еткізіп Портнягин кабинада отыр, Қайырлы соқаның үстінде. Тракторшы арғына бұрылып та қарамайды. Жаңбырда манағыдай емес, молырақ жауа бастады, Қайырлының үсті-басы малмандай су болды, ашу-ызаға бұлыққан ол соқа тілін жерге тереңрек батырды. Трактор бықылдап-шықылдап, кара түтіндетіп, ауырлай бастады. Портнягин тракторды тоқтатып, кабинадан жын ұрғандай атып шықты, оң қолында пышақ. Лагерлерде жасалатын кішкене кездік. Ол трактор шынжыр-табанының үстінде тұр.

-Көтер соқаның түренін, әйтпесе жарып өлтірем, иттің баласы!-деп айкайсалды тракторшы ашуға булығып.

Қайырлыда үн жоқ, сақау адамша басып изсп, тура алдында тұрған үлкен дөңгелек темірді бар пәрменімен айналдыра бастады. Портнягин тіркеушісін қорқытып, балағат сөздерді де төгі-төгіп, кабинаға еніп кетті.

Жер жырту жұмысы тәулік бойы жүргізілгендіктен тракторшылар да, тіркеушілер де қос басында болады. Жұмыстан кейін осында тынығып, дем алады. Қайырлы да бірнеше күннен бері бригада қосында, ауылға бармағалы да біраз уақыт болып қалған. Портнягиннің манағы ісі мұны қатты ойландырды, не істесем екен?-деген толғаныс жанға маза беруді қойды.

Кешке ауылға қайтуға жиналып жүрген су тасушы Баязит-кес:-сен қазір түп-тура біздің үйге бар да келінің Бәдишаға айт, саңдықтың түбінде шүберекке ораулы жапон қанжары бар, соны сенен беріп жіберсін. Ал сен қанжарды ешкімге көрсетпей маған жеткіз, - келген, Қайырлы дан онша үлкен де емес, тетелес азаматтар.

-Әй, сен не істейін деп жүрсін, байка?! Бұлар шетінен қағынған екенін көрмей жүрсін бе?-деп Баязит те Қайырлыны сақтандырып жатыр.

Қайырлы Әйтенұлы жетімдікті көп көріп өсті. Жетімнің аты-жетім, оны ешкім жақсы көрмейді Соғыс жылдары Қарағанды шахтасына біздің колхоздан бір адам жіберу керек болғанда, ауылдағы басшылар жасы жетпесе де өздері жеткізіп, алыс қалаға айдап жіберіпті Ол жыл жарымдай Қарағандыда болып, ауылға қайтып келген. Аз уақытта жас болсада біраз дүниені көріп қалған болу керек. Сонда ауылға әкелгені жапон қанжары екен.

Үстүрттің даласы. Міне, оған да түрен түсті. Кең даланы басына көтеріп, гүрілдеп тракторлар жүр. Портнягин тракторын бір тоқтатпастан заулатып келеді. Соқада күндегідей Қайырлы отыр. Ол соқа түренін төмендете бастады, трактор маңағы скіпінінен айырылып, бықылдап барып тоқтады. Долданған тракторшы кабинадан атып шығып, балағат сөздерді жаудырып, лагерден ала келген пышағын ерсілі-қарсылы сермеп, Қайырлы отырған соқаға да келіп қалды.

Қайырлы да кешеден қайратына мініп, аруақ шақырып жүрген болу керек, керзі етігінің қонышынан жапонның жалтылдап тұрған екі жүзді алмас қанжарын аспандата көтеріп, Портнягиннің көкірегіне тіреді, өңі бозарып, көзі шарасынан шығардай бақырайған қалпы үнсіз тұрып қалды. Шошыған болу керек, тілі күрмеліп, біраздан кейін барып сөзге келді.

Ашуланғанда Қайырлының бет әлпеті төрт бұрыштанып, маңдайы қыртыстанып, қалың еріні дүрдиіп бет сүйегінен бөлініп, бөлек шығып кететіндей болатын. Бурадай бұрқырап, аузынан көбік шашып, қарсыласына ұмтылғанда ол ешкімге дес бермейтін. Бүгін де солай болды. Оның үстіне жүзі күн сәулесімен шағылысып, жалтылдаған қанжар да Портнягиннің есін алғандай. Үн-түнсіз аз-кем қозғалыссыз тұрған тракторшы-Қайырлы, саған не болған, дос болайық, сен кешір, -деп қолын ұсынды. Қайырлы бұл кезде қанжарын кирзі етігінің қонышына салып жатқан. Батырға да жан керек» демекші, Портнягин шынақ қорықты. Бөтен ел, бейтаныс жер, Қайырлының не ойлап, не істейтінін кім біледі?! Осы ойлар басбұзар тракторшының миына бірнеше секундта-ақ жетті ғой.

Осыдан кейін тіркеуші Қайырлы Портнягиннің қасында, трактор кабинасында отыратын болды.

Көктемде жаңбыр жаумай, қар суымен шыққан көк сарғыш тарта бастады. «Жауынмен жер көгерер» дегендей, жаңбырдың жаздың басына дейін болмағаны ел-жұртты елеңдетті. Жерге ылғал түспеген соң, алқапта қылғиған егін де бой тарта алмай, аңызак жел топырақты суырып, далада қара шаң тұратын болды.

Халқымыздың о замандардан келе жатқан дәстүрі бойынша, мұндай жағдайда ел-жұрт Алладан тілек тілеп, рақымшылық өтінеді. Халықтың ықылас, көңілі дұрыс болғанда, Алла да жаймашуақтық танытып, ақ жаңбырын көл-көсір төгеді. Жарықтық жер ісініп, буы бұрқырап, жасарып, жайнап, рахат құшағына енеді.

Ауылдың қарттары халықтың осы дәстүрі бойынша елді түгел көтеріп, Балықты көлінің жағасына барып, Алладан жаңбыр сұрамақшы болған. Міне, сол ұлы тілек үшін Қараағаш ауылының үлкен-кішісі, тайлы-таяғымен ұлы көлдің жағасына келді. Ел-жұрт аттарын доғарып, арбалардан сойылатын қойлар, қазан-ошақтар мен ыдыс-аяқтар түсіріліп жатыр. Балалар қалың өскен қамыс-құрақтың арасынан үйректің жұмыртқасын іздеп, шуласып жүр. Жастар жүрген жер ойын-сауықсыз бола ма,?! Көл жағасы тамаша думан болды да қалды.

Үлкендер ата-бабалар бейіттерін аралап, аруақтарға құран оқып, зират етіп жүрген. Бір кезде бір топ қариялар аяқтарын ширақ басып, тұсаулы жүрген аттарын ұстап, жайдақ мініп бірінің соңынан бірі кете бастады. Қолдарында сырық па, арбадың жетегі ме, қайықтың ескегі ме, қысқасы, не ілексе соны алғанға ұқсайды. Бұлар ескі зиратқа бет алды.

Бастаушысы Ғайса ақсақал. Жасы жетпістен асса да қара биенің үстінде жайдақ отыр, тіп-тік отыр. Абыр-сабыр болған жұрттың соңынан біз де ере кеттік. «Бақсақ бақа екен» деп, бір соқалы трактор зираттың үстімен өткен екен, бірнеше кабірдің бетін ашып, қопарып кетіпті. Бұрын мұндай сұмдықты көрмек түгіл, естімеген халық не айтарларын, не істерлерін білмей дағдарып қалды. Аттылы қарттар арттарына да қарамайды, соқаның ізімен ілгері кетіп барады. Олардың ішінде Ғайса, Жуандық, Гәкку, Кенжебай, Ескендір, Мейірман, Барбан, Қаппас, Айтқазы, Айтбай, Сағынай, Оразбай, Қайырбек бар.

Аттылардың соңынан жүгіре басып Баян. Ғайса аға, тұра тұршы, -деді айкайлап, Баян Ешкейұлы кешегі қырғын соғыста қолынан, аяғынан ауыр жараланып, елге оралған майдангер. Ауылға келе жарақатына қарамай колхоздың киын да, ауыр жұмысын басқарып, жеңісті жакындатуға көп еңбек еткен атпал азамат.

Ауылдың үлкен-кішісі оны «баша» дейгін. Елдің «баласы» ағанған адам еді. Ғайса қарт көп дауыстардың арасынан Баян інісінің дауысын бірден таныды да, атының тізгінін тарта қалды, бірақ артына қараған жоқ. Өзге аттылар да Ғайса қарияның жанына шоғырлана тоқтады.

-Ғайса аға, -деді Баян ентіге басып келген қалпы, сабыр еткен жөн ғой деймін. Қазір бұзықтар бәрәнді де жазым етеді ғой деп қорқам. Өкімет бар, милиция бар соларға хабарлайық. Жүгенсіз кеткендерді заңмен жазалайды.

-Әй, Баян-ай, өзің білесің, менін Бұлаев жағында құдаларым тұрады ғой. Кеше сол жактан бір құдам келіп еді, құдай сақтасын, бір жайсыз жағдайдың болғанын айтты. Ол жакта да біздікідей шеттен келгендер жер жыртып жатыр екен. Бір тракторшы, жас жігіт болса керек, алдында тұрған ескі кормды көріп, тракторын тоқтатады, бұзып-жарып өте шығуға дәті бармаса керек. Жігіт тракторынан түсіп, анадай жерде атын жетектеп бара жатқан қазаққа келіп: мына жерде зират жоқ па? -деп сұрайды. Сонда әлгі қазақ: дабай, перед, онда халық жауының ата-бабалары жатыр. Жырта бер! -деп кете барыпты. Баяғыда Мағжан деп ауымыздың суы құритын ақынның ата-бабаларының зираты екен. Бұл иттікке ешкім ауыз ашпаған, зират жермен жексен болып қалыпты.

Баян-ау, біз халық жауы смеспіз, ал ақынды жау десе, сүйсігі ағарып қалған оның бабаларында кімнің кандай аласысы бар?

Бұл кандай зұлымдық?! О заман да, бұ заман, осындай хайуандықты естіп, көріп пе ең? «Құлақ естігенді-көз көреді» деген осы. Міне, сол пәле бізге де жетіп отыр. Ойлап тұрсам, сұмдықтың көкесі осы болады. Бұл- сендерді тұқмыдарыңмен құртамыз деген сөз. Мынаны көріп отырып үндемесек, мына балалар ертең бізді кім деп ойлайды, -деп дауыс көтерді Ғайса қарт. Сойтті де, соқа жыртқан ізбен ілгері қарай кете барды. Соңында-шулаған үлкен-кіші, қарақұрым, халық. Халық шыдата ма, зираттан үш-төрт шақырым жердегі бригада палаткасының шаңырағын ортасына түсіріп, бұзық механизаторларды жалаң аяқ, жалаң бас, кейбіреулері іш киімдерімен ғана халықтың қаһарынан қорықып, қашып, қараларын мүлде жойды.

Ел болып жиналып келіп, ашылып қалған зиратты жауып, аруақтарға дұға оқып, Аллаға құлшылық етті. Ауыл адамдары астарын ішіп үлгірмей, аспанды торлаған кара бұлт қоюлана түсті де, жаңбыр жауа бастады, Жұрт құрғакта келіп, көл басынан баптақтап ауылға жеткен еді. Алланың мерейі түссе, берері мол деген осы.

Бұдан былай Қарағашка ешбір тыңгер келген жоқ. Қашып кеткелердің ДТ-ларына ауылдың бұрынғы тракторшылары Файзолла Әбілқалыков, Құнанбай Медиев, Серікбай, Наурызбай Жамұқанбетовтер, Арап пен Амантай Қайыржановтар, Әшімбай, Көшімбай Гәккуевтер, Қадыржан Есмаев, Марат Башыков, Бикат Әшімов, Серғазы Омаров, Иранбек Исин және басқа да жас механизаторлар ис болып қалды. Ал бригадалар-

ды Қинаят Қуандыков пен Жанұзақ Жантұяков басқарды. Бір таң қаларлығы, қарағаштықтардың осы ісіне не аудан, не облыс басшылары тіс жарып ештеңе айтқан жоқ. Мүмкін, Баян Ешкейұлы сияқты біртуар азаматтар болған жайды жоғарғы жакқа дұрыс хабарлады ма, кім білсін, әйтеуір, о жак ауыз ашпаған қалпы қалды. Тіпті, біздің ауылда ештеңе болмағандай, бір қалыпты тіршілік жалғаса берді. Біздің ауылға тек аудан басшылары «Техас» деп ат қойды. Ол АҚШ-тың атшулы шта-тынын аты. Онысы Қарағаш ауылын тентек ауыл дегені болса керек.

АПАМНЫҢ АЛҒЫСЫ

Жаз. Таңертеңгілік шақ. Ауыл малды өріске қосып жатқан. Апам сиырды сауып, қорадан шығара бергені сол, сайғандай бір орыс жігіті сиырдың мүйізінен ұстай алып, жетелей берді. Жігіт сиырдың мүйізінен ұстап қаппаға жеткенде апам да жан-дәрмен әлгі жігіттің омырауынан алып, бөксе тұсынан тепсін, ол бүрісе домалады, басындағы қартузы бір жакқа, бір қолына ұстаған партфелі екінші жакқа ұшып, ішіндегі қағаздары ша-шылып қалды.

-Салығынды төлемесен, сиырыңды бәрібір әкетемін! - деп бажылдаған жігіттің біздің үйге бұрын да келіп, салық сұрай-тып - ағент екенін таныдым. Оның аласа ғана бойы бар, тыр-биғандау. Үстінде әскери китель, бұтында галефе шалбар, аяғында жылтыратып майлаған қара былғары етік.

Апам қапсағай денелі, жауырыны қаппақтай ірі адам. Үйдің де, түздің де шаруасын бір өзі атқарғаннан кейін бе, әйтеуір, жұмысқа әбден мықшеге болып алған, қарулы еді.

-Соғыстан баламды әкеліп беріндер. Озім қан жұтып отыр-ғанда «налог, налок», -деп қылқылдайсын, мен немді берейін, ойбай. Жалғыз сиырды сендерге беріп, өзім не күн көремін мына бармақтай баламен! Ашуға булыққан апам бейшара жігітті қарғап-сілеп, сыбан-ақ жатыр. Шаң-шұң дауысқа маңайдағы көршілер де келіп қалды.

Кер сиыр байғұс атқа бергісіз мал еді. Арба мен шанаға жеккенде атша желіп отыратын.

Жетекке үйренген мал ғой, әйтпесе мүйізінен ұстағанда сиыр бірден жөнге көне қоя ма. «Налог, налог!»-деп тонқалаң асқан жігіттің қолынан кер сиыр қайқан етіп, сытыла жөнелген. Апам сиырды қораға енгізді де, қаппаны жауып, ішінен бекітіп алды.

Ал сыртта орысша бірдеңелерді көршілерге айтып, алақұйын болып жүрген жігітке үйінің іргесі біздің үйдің іргесіне тиіп тұрған Садуақас атай мен Майнұр апай басу айтумен жүр. Садуақас атайдың орысшасы ежептәуір болған-ау деймін, манағыдай емес, жігіт сабасына түсе бастады. Шала-шарпы орысша түсінігім бойынша көршіміз әкемнің 1943-жылы қайтыс болғанын, әкемнің жылын өткізіп жатқанда, Мүбәрәк ағамның соғыста ерлікпен қаза болған дығы туралы «кара қағаз» келгенін айтып жеткізді.

Апамның қазіргі жағдайы, шын мәнінде, тым ауыр да, аса қайғылы болтын. Мұндай халді адам баласының басына бермесін.

Жалғыз сиырдың бұзауын колхозға берулерін керек деп, ферма бастығы жыл сайын алады. Бір қызығы бұзауды жаз бойы өсіріп береміз. Ал көктем жақындағанда әлгі бастық біздің үйге тағы келеді. Колхоздың шөбі бітіп қалды, қыруар мал аш түр, бір шана шөп бересіңдер, болмаса, қораларыңның төбесін жапқан шөпті аламын!-дейді. Ферма бастығы айтқанын істейді, күзде қорамыздың төбесін жапқан шөпті табан бір шана етіп артып, алып кетеді. Біздің қора үлкен болатын. Қораның төбесі аңғал-саңғал болып қала береді. Кейде қар жауғанда кер сиыр аққалаға ұқсап, қалтырап, тоңып тұрғаны.

Оның үстіне салық дегенің тағы бар. Сиыр басы он килограмнан май салығы салынады. Апамның шыр-пыр болып жүргені де осы салық. Бұған қосымшасы да бар шығар, ол жағын білмеймін.

Салық жинайтын агентті апам «соқыр орыс» дейді. Себебі оның бір көзінің орнында шақырайған әйнек түр. Бұл байғұс та соғыста болды ма екен, әлде жәй жүріп көзін зақымдап алды ма? Ол жағы белгісіз. Ауылға келген сайын біздің үйге келіп, салық сұрап, дүн-дүниенді әкетем, сиырынды аламын деп апамды қорқытып, орысшалап қатты-қатты сөйлеп, әкіреңдеп жатады. Оған апам да ашына айқайлап, ызаға булығып, жылап жүріп тосек-орынды, алаша, киізді шым үйдің ортасына үйіп: Ал, әкет мына боқтықты. Баламнан артық ештеңе де жоқ, Мүбәрәгімді әкеліп беріңдер!-деп дауыс қылып жылайды.

Дүние дегенің де тас-талқан. Ең аяғы астымызға салып жүрген төсек те, үстімізге жамылған көрпе де қырық жамау, кішіректеу кезімде көрпенің жыртығына басымды сұғып ойнаушы едім. Осы агент тағы бір келгенде ашу-ызаға булыққан апам баламды өлтіріп отырған Сталин мен Китлер атанның

көріне. . . десін. Одан да қатты естуге ыңғайсыз сөздерді жаудырып жатыр. Құдай ондағанда сол сәтте үйде көрші Майнұр апай бар еді. Әлгі сөздерді естігенде Майнұр апай ойбайды салып, сен не деп тұрсың? Сорлы ертең сотталып кетесің, мына баланды кім асырайды деп айқайлап, сонынан басу айтып, ол кісі апаммен қосылып жылаған. Агент ештеңеге түсінбеді-ау деймін, үйді бастарына көтеріп, азынаған екеуіне көзі алақандай болып, шошына қарап, есіктен шегіншектеп шығып кеткен еді.

Мүбәрак ағам соғысқа дейін Петропавлдағы педтехникумда оқыған. Бұл оқу орнында ол үздік оқушы болып, қоғамдық жұмыстарға белсене араласқан екен. Комсомолға өтемін деп бір-екі жасын артығырақ көрсетіп, ол майданға он жеті жасында аттанған еді.

Мүбәрак ағам оқудан ауылға бір келгенде партия басшыларының портреттерін дүкеннен сатып ала келсе керек Ұлының қайғысымен назаланып жүрген апамның қолына әлгі суреттер түседі. Олардың арасынан Сталиннің суретін тауып алып, оның көзін тырнамақ болған екен, оңайлықпен тырнаққа болмапты. Содан апам барлық суреттерді балтаның астына алып, күл-күл ғып шауып, жерге көміп тастапты

Апамның басындағы ауыр қайғыға, қиын жағдайға ауылдағылар ортақтас болғандай сынай танытып, аяныш білдіріп, әр кім ақыл-кеңес айтуда. .

-Соқыр орыс сізден заңды түрде салықты өтеуіңізді талап етеді, ал сіз оған соғысқа кеткен баламды әкеліп бер дейсіз. Ол сізге балаңызды әкеліп бере алмайды. Онда ондай құдірет жоқ. Екінші, сіз майданнан келген қағазды (онысы кара қағаз) жыртып тастадыңыз. Бұл заманда жай сөзге ешкім сенбейді, қолыңызда қашан да дәлелдеуші қағаз болуы шарт, -деді ауылдың бір мұғалімі апам.

Біздің ауданды басқаруды жоғарыдағылар Қабдунасов деген азаматқа тапсырыпты. Өзі соғыста болған, бір қолынан жараланған көрінеді. Ал оның қарапайым халыққа қамқорлығы мол екен дәстүрлі жұрт. Мұны естігеннен кейін апам скеуіміз ауданға барып, Қабдунасовқа жағдайымызды айтпақшы болдық. Ауылда бір ағайынның ат-арбасын сұрап алып, Явленкаға келдік. Явленка- аудан орталығы, Қараағаш ауылынан отыз бес шақырым жер.

Апамның үстінде тозығы жеткен көк сәтен көйлек, жентүбі ыдырап, жыртылған. Көйлектің сыртынан кигені марқұм

әкемнің қоңыр пенжәгі. Аяғында қонышы төмен қарай салбыраған ескі қайыс етік. Менің үстімдегі көйлек пен бұтымдағы шалбар ма, дамбал ма, айырып болмайтын түрлі-түсті алабажалак.

Дес бергенде Қабдунасов деген фамилияны ұмытпаппыз. Явленканың көшесі толған орыс, бір қазақты көрсекші. Әйтеуір Қабдунасов, Қабдунасов деп жүріп, ол кісінің кеңсесін де таптық-ау. Атты шарбаққа байлай салып, кеңсеге келсек, бір орыс әйелі алдымыздан шыға келгені. Ол орысшалап бізден жөн сұрады, апамда үн жоқ, мен жауап беріп тұрмын. Сол кезде шамасы үшінші класты тәмәмдап тастаған болуым керек. Ауылда соқыр орыстан басқа орыс көрмесем де, мына әйелдің орысшасына түсіптікі жауап беріп тұрғандаймын.

Қысқасы не керек, әлгі әйел бізді Қабдунасовтың кабинетінің есігіне әкелді де, ол кісінің есімі Шәмшит деп өзі кетіп қалды. Есікті ақырын ашып қарап едім, төрде стол басында бір қазақ отыр. Қуанып кеттім бе, немене, есікті бір ашып, бір жаптым.

-Кім керек? Кіріңдер, -делі есік сыртынан шыққан дауыс. Кабинетке апам екеуміз созыла басып кірдік. Стол басында отырған кісі қап-қара шашын артына қайырған, акқұба өнді, төменгі ернінің оң жағында кішкене тыртық байқалады. Оң қолы жоқ сияқты көрінді маған. Өйткені кителінің оң жақ жеңінің ұшын қалтасына салыпты. Амандық-саулықтан кейін Шәмшит Қабдунасов деген кісі керек еді дедім.

Іздеген кісілерің мен боламын, қандай шаруамен келдіңдер?-делі ол. Апам үндеген жоқ. Босағала қаз-қатар тұрған орындықтардың бірінде отыр, Мен оның қасында түрегеліп тұрмын. Шәмшит аға екеуміздің бас-аяғымызға түгел қарап шықты.

Мен жалаң аяқпын. Бұтымдағы лыпымның балағы тіземе ғана жетеді.

Әңгімемді аға, -деп бастадым да, әкемнің 1943-жылы науқастан қайтыс болғанын, оның жылын беріп жатқанда, майданда жүрген жалғыз ағамның ерлікпен қаза тапқаны жөнінде қаралы хабар алғанымызды, қазіргі күй-жайымызды да айттым. Колхоздың басшыларының, соқыр орыстың бізге жасап отырған қиянаттарын бірін қалдырмай, жіңішке тізгендей етіп жеткіздім. Не айтатынымды аулағы мұғалім аға үйреткен еді. Сонын бірін шаппау шығармай әңгімеледім ғой деймін.

Шәмшит аға менің аты-жөнімді, нешінші класта оқитынымды сұрады. Оқуды жақсы оқитын шығарсың?-деп қойды әңгіме

арасында. Қараағаш мектебінде мақтау грамотасымен оқып жүрген мен ғана. Оны да айтып қойдым, түріме қарамай.

Женгей, іренжіменіз, үкімет сіздерге көмек жасайды. Мен қазір осындағы қызметкерлерге барлық шаруаларыңызды тапсырамын. Олар бүгін орындап береді. Колхоз басшылары да, соқыр орыс та сіздің үйдің маңайына да жуымайды, -деп маған қарап жымыды.

Апам жыламсырап тұрып, ағаға рахмет айтты. Мұндай жақсылықтың болатынын күтпеген болу керек, өксіп, өксіп, жылады апам. Шәмшит ағай апамға жыламаңыз деп басу айтты да, телефонмен әркімдермен сөйлесті. Телефонды да бірінші көруім. Орыс тілінде сөйлесті.

Әңгіме төркіні - біздің жағдай. Бір кезде екі-үш әйел қызметкерлер келіп, ағаның тапсырмасымен бізді ертіп алып шықты да, өз кабинеттеріне апарды. Сөйтіп әлгілер біздің барлық шаруамызды сол күні шешіп берді.

Апам Шәмшит інісіне, оның барлық қызметкерлеріне алғысын жаудырып, ауылға кеттік.

Шәмшит Қабдунасов Ленин / Есіл / аудандық атқару комитетін көп жыл басқарған болатын. Ол кісі елдің, аудан халқының шын мәніндегі сүйіспеншілігіне бөленген жан еді. Әсіресе кемтарларға, кемпір-шалдарға және кембағал адамдарға қамқорлығы өте мол болды. Шәмшит аға туралы халық арасында аса бір сүйіспеншіліктен туындаған әңгімелер көп болатын.

Бірде Шәмшит ағамызға келіп Отан соғысының мүгедегі үй сұрайды. Ауатком төрағасы әлгі адамға дереу үй бергізеді, берген үйді ардагер ұнатпай, ағаның кабинетіне келіп, маған жаңа үй бергіз деп, ағаш аяғымен сәкіні сокқылайды ғой. Мен соғыстан бір аяғымнан айырылып келдім деп, айкайға басады.

Кабинетте аудан шаруашылық басшылары, ауыл-село төрағалары болса керек. Ардагер ағаш аяғымен жер тепкілеп қоймаған соң, шыдай алмаған ғой, Шәмшит аға орнынан атып тұрып, кителінің оң жақ жеңін шолтаң еткізіп: Әй, бауырым, мен қолымды ет комбинатына өткізді деп отырсың ба? - дегенде айкайлап тұрған ардагердің ашуы сабасына бірден түсіп, сасқаны ма, ұялғаны ма?-қып-қызыл болып орындыққа отыра қалыпты.

Менің апам Ұлы Отан соғысында ерлікпен қаза тапқан ұлы үшін мемлекеттен берілген жәрдем ақыны ауатком төрағасы П. Қабдунасов бергізді деп жүретін. Оған алғысын да айтып отырушы еді.

«ЕЛІМ!» ДЕГЕН ЕР ЖІГІТ

Жуырда Алматы баспасынан «Қазақстандағы тұлғалар кімдер?» деп аталған өмірдеректік энциклопедия жарық көрді. Бұл кітап 1995- жылдан бері шығып келеді екен. Биыл тоғызыншы рет шығып отырған энциклопедияға өткен ғасырдың алғашқы жылынан бастап бүгінгі күнге дейінгі аралықтағы еліміздің саясат, іскерлік, әкімшілік, ғылым және мәдениет салаларындағы таңдаулы өкілдерінің 5500 нің өмірдерегі енгізілген көрінеді.

Оған Солтүстік Қазақстан облысынан енген екі тұлғаның бірі - Елтай Қайырбекұлы Зікірин. Ол Акқайың ауланындағы «Полтавское» жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің директоры. Директор болғанда қандай?! Елім, жерім, халқым деп тұрған тұлға.

Елтай Қайырбекұлы Зікірин 1956 жылы Совет (қазіргі Акқайың) ауданына қарасты Шағылы селосында туған. Аталмыш селодағы мектепте оқын сегізінші сыныпты бітіргеннен кейін, ол Шағылы ауыл шаруашылық техникумының агрономдық бөліміне түсіп, оны 1975 жылы бітіріп шығады. Ол міндетті әскери қызметін өтеп келгеннен кейін оқуын ілгері жалғастырып, Целиноград ауыл шарушылық институтының агрономдық факультетіне түседі. Ауыл шаруашылығы институтын тамамдаған Елтай Қайырбекұлының «жер маманы» қызметі шын мәнінде басталады.

Ол «Полтавское» кеңшарында алғашқы жылдары бөлімше агрономы, бір – бір жарым жылдан кейін кеңшардың бас агрономы болып еңбек еткен.

Елтай зайыбы Дина екеуі үш бала тәрбиелеп өсіріп келеді. Ұлы Ерлан мен қызы Әлия Қызылжар мен Алматы университеттерінің студенттері. Ал кішкентай Кәмила балабақшаға барады.

Кеңес өкіметі құлап, кеңшардың да берекесі кетті. Енді не істейміз? Ендігі күнкөрісіміз қалай болады?- деген сұрақ Полтавка және Лесные поляны ауылдарындағы адамдардың жүрегін мазалайтыны анық.

«Күлтөбенің басында күнде жиын» демекші, бұрынғы кеңшардың үлкені – кішісі көптен жағылмай анырап тұрған клубка жиналып, бірі - аланы, бірі - мынаны айтысып, ұлап шулап таркасады. Бірде Акқайың аудандық ауыл шаруашылығы

бөлімінің бастығы Олег Владимирович Сторожко мырза бастаған бір топ адам кеңшардың клубына ат басын тіреді. Жиналған халықтың алдында сөз сөйлеген аудан ауыл шаруашылық басшысы құр бекер шуламай, келешекте ел болудың, жұрт болудың жағдайын ойлап, әркім өзі нақты бір шешімге келу керектігін ескертті. Өйткені өткен жолы да күнібойы отырып, ұзақ сонар әңгімеден еш нәтиже шықпаған. Қазір халықтың өзі айтсын, кім қалай ойлап, келешегін кім қалай үйлестірмекші? Әр адам өзіне тиесілі пайын алып, пайға берген жерін өзі жұмыстай ма, әлде бірнеше адам бірігіп ұжым болып жұмыс істей ме, күнкөрістің қамына сөйтіп кірісе ме? Жиналған жұрттың алдында тарам – тарам ойлар мен толғамдар жатқаны анық.

Мұндайда елдің көкейіндегісін дөп басып, бұлтарыс – калтарыссыз шындықты шыңғыртып айтатын ауыл ақсақалдары ғой. Еңбек ардагері Владимир Сергеевич Семенюк сөзін бастағанда – ақ жұрт тыныштала қалды. «Біз бөлініп – жарылмаймыз, не болсақта елмен бірге боламыз. Ешкім ешқайда кетпейді. «Бөлінгенді - бөрі жейді» деген қазақта қанатты сөз бар. Палтавка мен Ясные полянаның адамдары пайларын бұрынғы кеңшардың бас агрономы болған өзіміздің азаматымыз Елтай Қайырбекұлы Зікіринге тапсырсын, елді де, шаруашылықты да сол басқара алады». - Біз бұл жігітті 30 жылдан бері білеміз, өзіміздің қолымызда өскен баламыздай. Елтайдын

шешесін де, әжесін де, атасын да, ағасын да өте жақсы білеміз. Олар ел сыйлайтын, халық құрмет тұтатын адамдар. Өнегелі шаңырақ. «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсін» дегендей, көрген, өскені – жақсы, ар – ұяты бар азамат. Шыдығын айтсақ, Елтай Қайырбекұлы Зікірин осында агроном болып келгелі қандай қуаңшылық жыл болса да астықсыз болғанымыз жоқ. Бұл жігіт нағыз жер маманы. Ауыл шаруашылығының ой – шұқырына дейін жетік біледі.

- Елтай, айналайын, сен тамаша егін өсіріп талай бастықтарға орден алып бердің, оларды жоғары лауазымды қызметке көтердің, біреу үшін қызмет істеуін жетер, енді өзін үшін, мына отырған халқын үшін де қызмет ет, біздің шаруашылықты басқар, - десті ауыл ардагерлері Николай Семенович Науменко мен Михаил Григорьевич Сомкало. Екі ауылдың адамдары өздерінің пайларын түгел саған тапсырады.

Елтай Зікірин бұған дейінгі жиналыстарда шаруашылықты басқарудан бас тартып еді, ауыл қарияларының мына сөздері оны толғандырып тастады. Шындығына келсек, отыз жылдан бері осынша астықты алқаптардың топырақтарын өзінің аялы қолымен нәрлендіріп, құнарландырып, баптап келеді емес пе? Бұл жұмысқа қанша күш – қуат, қайрат пен жігер, маңдай тер сарп етіліп келеді. Оның өлшемі де жоқ. Ол тым шексіз. . . Үзіліске шыққан Олег Владимирович Сторожко: «Мына жұрттың тілегін орындау керек, саған ел үлкен сенім артып отыр, олар өзіннен басқаны қалап отырған жоқ. Әйтпесе осы шаруашылықты басқаруға ниет білдіріп, алақандарына түкіріп жүргендер көп көрінеді. Адамдарды да, шаруашылықты да жақсы білесің, тізгінді ал қолына», - деді.

Сонымен Елтай Қайырбекұлы «Полтавское» жауапкершілігі шектеулі серіктестікті басқаруға бел байлады. Елтай жиналған жұртқа оған көрсеткен сенімдері үшін алғысын айта келіп, өзінің де өтінішін жеткізді.

- Күні ертең мені директор болды деп естісімен қарыздарын сұрап кабинеттің есігін босатпайтындар көп, оны өздеріңіз білесіздер. Қарызымыз – 60 миллионнан асып тұр. Алдымен осы қарыздан құтылу үшін шаруашылықта қалған дүние – мүлікті маған сеніп тапсырасыздар. Мен өздеріңізбен, мамандармен ақылдаса отырып, берешектен құтылу амалын ойластырамын. – Айналайын, біз саған сенеміз, о жағынан қам жеме, қолыңды қакпаймыз десті көпшілік. – Сонымен «Полтавское» шаруашылығын «тәуекел!» деп басқаратын болдық, - дейді

Елтай Зікірін. Біздің шаруашылыққа кіргендер өздерінің пайларын (жер пайын) кейбіреулер үйге әкеліп маған тапсырып жатыр. Соны көрген шешем мен енем маған: «Қарағым Елтай, мына жұртты алдай көрме, өзін түк алмасаң да бұл адамдардың пайышың үлесің толығымен беріп отыр. Халықтың саған деген пын ықыласына біз де қуанып отырмыз. Сонда аналарымның көздерінен мөлдіреп жас та шығып кеткен. Сол сәт әлі көз алдымда», - дейді директор Зікірін.

-1992 жылы егін өте жақсы шықты. Аққайың ауданы бойынша шаруашылықтар біздегідей көрсеткішке жете алған жоқ. Біз сол жылы дәнді дақылдың әр гектарынан орта есеппен 32, 8 центнерден өнім алдық. Бастырылып, жиналған астықты бар күшімізді салып тазалап, келтіріп үшінші кластық кондицияға жеткізіп қабылдау орындарына жөнелтіп отырдық. Сапалы астықтың ақшасы да мол болатыны өзінен өзі белгілі.

- «Полтавское» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі дәнді дақылдармен бірге, майлы өсімдіктермен де айналыса бастаған еді. Аграном басшының көбірек көңіл аударған дақылы – рапс болатын. Бұл өсімдіктің жыл сайынғы беріп келе жатқан өнімі де тұрақты, сату бағасы да жоғары. Сондықтан шаруашылыққа аталмыш дақылдың пайдасы өте зор - оның кассасына «қып – қызыл» ақша болып түсіп жағыр. «Полтавское» шаруашылығы негізінен егін өсірумен, астық өндірумен айналысады. Жердің бетін тырмалап, тұқым сепкенмен бітік астық шықпайтыны белгілі жәйт. Ол үшін егін шаруашылығының агротехникалық шараларын бұлжытпай орындап отыру қажет. Жердің құнарлылығын арттыру үшін органикалық және химиялық тыңайтқыштарды ұтымды пайдаланып, арам шөптерге қарсы қолданылатын дәрілерді де көзден таса қылмаймыз. Біз жыл сайын жерді парға да, зябьке де қалдырып отырамыз. Жақсы жұмысталған бұл алқаптар тұрақты өнім беріп келеді, - дейді Зікірін. Ал нарықтық жағдайда бұл өнімдердің сапасына аса мән бермесе, жыл бойғы еткен еңбек далаға кетті деген сөз. Жердің құнарлылығы мен бидайдың сапалылығын, өнімін арттырудың қыр – сырына әбден қанық болып алған басшы бұл жұмыстың орындалу тәртібін үнемі қадағалап отырады. Өзінің маңдай теріңмен өсірген алтын астығыңды құн – жын кылып, жақсы бағамен қабылдау орындарына өткізе алмасаң, сата алмасаң - еңбектің еш болғаны осы болады. Қазіргі нарықтық жағдайда жинаған астығыңды қымбат бағаға сата білу де өнер, оны да үйрену керек екен. Келеңсіз жағдайларға жо

бермес үшін шаруашылықтың басшылары мен мамандары қырман жұмысына ерекше көңіл бөлетін көрінеді. Комбайннан қырманға жеткізілген бидай тазаланып, кептіріліп үшінші класстық сапа деңгейіне көтеріледі екен. Бұл жұмыстардың барлығы дерлік техника күшімен атқарылады. Бұл арада қырман жұмысшыларының еңбектерін де атап өту орынды. Олар өздерінің күнде атқарып жүрген істеріне маманданып алған. Серіктестік диқандары 8, 5 мың гектар жерге дәнді дақылдар өсірген көрінеді, биыл сол алқаптардың әр гектарынан орта есеппен 25 центнерден өнім алды. Егін орағында болған комбайншылардың табыстары жаман болған жоқ. Әр комбайншы орта есеппен айына 15 -20 мың тенгеден еңбек ақы алып отырды. Соңғы 7-8 жылда ерен еңбек етіп, астық молшылығын жасауға сүбелі үлес қосқан Полтавка және Ясные поляны ауылдарының 20 шақты комбайншылары мен механизаторлары сыйлыққа жеңіл автокөлік алды. Мұндағы тұрғындар өздерінің қарым – қабілетіне, еңбегі мен тірлігіне ғана арқа сүйеу керектігін жақсы түсінгенге ұқсайды. Соданда болар, шаруашылықтағы адамдар өз күндерін өздері көруге, қатарларынан қалыспауға ұмтылулары анық байқалады. «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деп Абай ағамыз айтқан қағида ны берік ұстанған ауыл адамдары тапсырылған жұмысты тыныақты орындауға күш салуда. Комбайншылар Денис Петренко, Жанат Әлібаев және Сергей Евгеньевтер биылғы егін орағының озаттары атанды. Егін орағында еңбек еткен 180 дей адамның үрдіс кимылы, ақ адал мандай тері - жемісін берді. Ауа райының қолайсыздығына қарамастан диқандар астығын жинап алды.

Қазір мұнда мал шаруашылығы да көңіл қуаңтарлық жағдайда. Әсіресе, 250 сауын сиыры бар ферма сауыншылары қысы – жазы сүт өндіріп, оны қабылдау орындарына сатып серіктестікке пайда түсіріп тұр. Шаруашылық басшылары мен мамандары асыл тұқымды мал басын молынан өсіруді көздеп отырған көрінеді. Өйткені мал өсіруге мұнда барлық жағдай жасаған. Жайлы қора да, малға жұғымды жем – шөп те мол. Ауыл шаруашылығындағы осындай ірілі – ұсақты табыстар Елтай Қайырбекұлын елдің әлеуметтік, мәдени жағдайын жақсартуға талпындыратыны сөзсіз. Бақтары жанған ауыл адамдары астыққа да, ақшаға да қарық болып қалса, шаруашылық неше жылғы қарызынан құтылды, жыртқық – тесігін бітеуге кірісті. Серіктестікке қарайтын екі ауылда да ұн үтетін диірмен жоқ еді. Қысы – жазы халық ұн үктіруге трактормен көрші облыс-

тардағы диірмені бар ауыл – селоларды шарлап кететін. Кейде екі- үш күн жүріп апарған бидайын тарттыра алмай, сандары суға кетіп оралатын жағдайлар да кездесуші еді. Серіктестік директоры алдымен ауылға диірмен орнаттырды. Мол өндірілген астықтың пайдасын осылай көрген жұртшылықтың қуанышында шек болған емес. Жаңадан монша салынып, іске қосылды. Мәдениет үйі, әкімшілік және селолық әкімдік үйлері толық жөндеуден өтіп, соңғы архитектуралық көріктілігімен көз тартады. Жеке меншік үйлер де бой көтеріп, көшелер асфальттанып, көгалдандырылуда. Қарттарды отын, шөппен қамтамасыз етіп отырса, мектеп оқушыларын түс мезетінде тегін ыстық аспен тамақтандырады. Бұл арада шаруашылықтың экономикалық және әлеуметтік жағдайының артуына мемлекет тарапынан көрсетіліп жатқан көмектерді де атаған орынды. Мәселен, шаруашылықтың несие алуы, кейбір салық түрлерінен босатылуы сияқты беріліп жүрген жеңілдіктер ауыл адамдарының еңсесін көтеруіне көп көмек екенін де қуана айтады басшы.

ЫРЫС – ЫНТЫМАҚТА

Қазақстанның тәуелсіздікке ие болып ұлттық қайта дәуірлеу, қайта өрлену жолына бет бұруы республикамыздан тыс аймақтарда өмір кешіп жүрген қандас бауырларымыздың көңілдерін көтеріп, намыстарын қозғап, жүректеріне қуаныш пен мақтаныш отын дүр еткізгені анық. Ғасырлар бойы патша заманы мен кеңестік тоталитарлық саясатының шырмауында, езгісінде келген бауырларымыз ата жұртының көгінде желбіреген қок туып көріп ұлы арманға жеткендей болғаны рас.

Ұлы арман демекші, тағдырдың теперішімен төрткүл дүниенің төрт бұрышына тарыдай шашылған қазақтардың Ресей жерінде, Омбы қаласында бас қосып жиын өткізуі осындағы қазақ бауырларымыздың арманы еді. Бүгін сол арман орындалды. Қазақ осы құрылтайда өзінің қазақ екенін айдай әлемге айқайлап жариялады. Өзінің аты –жөнін, ата тегін ашық айта алмай келген қазақтың бұқпантай күндері енді келмекке кетті. Бұрын есімдерін айтуға дәттері бармай Иван Иванович деп жүрген ағайындар өз ныспыларымен қайта табысуда екен. Ол да қуаныш. Бұл жиын мемлекеттің, облыстың басшыларының ұйымдастыруымен емес, қазақ халқының өзінің ықыласымен, өзі ұнатып өткізген мерекесі болды. Сондықтан бұл жиын сағынышқа, қуанышқа, сыр мен сұхбатқа толы болды десем артық айтқандық емес. Ресейдің Қорған. Түмен облыстарының әр қайсысында 15 мыңнан қазақ бауырлар өмір кешеді деп естігеніміз бар. Ал Омбы облысында 85 мыңдай қандастарымыз тұрады екен.

Осында «Қазақ тілі» қоғамының құрылғанына көп уақыт болмапты. Әйтсе де қоғамның қазақ арасындағы беделі жоғары екендігі жиналыстың барысында да айқын аңғарылып тұрды. Облыстың Шарбақкөл, Мариянов, Есілкөл және Называев аудандаындағы қазақ ауылдарында да «Қазақ тілі» «қоғамының бөлімшелері жұмыс істей бастады. Облыстық «Қазақ тілі» қоғамының осы мерзімге дейін істеген жұмыстары аз емес екен. Ауыз толтырып айтуға тұрарлық та, қуанышты да жағдай сол - көкшетаулық журналистердің көмегімен 50-60 жылдан кейін жарық көріп отырған «Омбы»газеті. Бұл арада ерекше айта кететін жәйт-Омбыда қазан төңкерісінен бұрын да қазақ тілінде газет шығып тұрған. Мәселен, өзіміз күнде оқып жүрген сүйікті газетіміз «Ленин туы» өткен ғасырдың 18-

20-жылдары «Кедей сөзі» деген атпен Омбы қаласында шығып, ауыл-ауылға, қала-қалаға тараған. 19-ғасырдың соңы мен 20-ғасырдың басында үзбей шығып тұрған «Дала уалаяты» газеті ана тілінің тағдырына жанашырлық көрсетіп, қандастарымызды қазақ тіліне үйретуге, оны жете білуге шақырған. «Қазақ тілі жыл-жыл сайын төмендеп бара жатыр», - деп газет сол кездің өзінде дабыл қаққан екен.

Міне, сол дабылдың жаңғырығы Омбы қазақтарының жиылыстарында естіліп тұрды.

Осы құрылтайды ұйымдастырушы, әрі жүргізуші облыс әкімшілігінің ұлтаралық қатынас жөніндегі кеңесшісі Сабыржан Шәріпов те, облыстық «Қазақ тілі» қоғамының төрағасы, ауылшаруашылық ғылымының кандидаты Серікбай Әбілұлы Тәстенов те, «Омбы» газеті мен қазақ тілінің бүгінгі тағдырын келінін сөз етті. Осында жасалған баяндаманы алтын арқауы болды десек те шындық. Осы құрылтайда газеттің атын да «Омбы үні» болсын деген ұсыныстар да көпшілік тарапынан бір ауыздан қабылданды.

«Жалын» қазақ орталығының директоры Балта Әбжанов, «Арай» коммерциялық орталығының директоры Ақылбек Тұяков, журналистер Рәзия Сабыржанқызы, Мендігүл Бұрханқызы және басқалар.

Құрамында Мағжан Жұмабаев атындағы совхоздың директоры Оралбай Сағындықов, журналист Мүтәллап Қанғожин бар Солтүстік Қазақстан облысының делегациясын Омбы қазақтарының құрылтайына облыстық «Қазақ тілі» қоғамының төрағасы Қосыл Омаров бастап барған еді. Күшак жая қарсы алған омбылық бауырлардың ұлы жиынында Қосыл Әбдірахманұлы сөз сөйлеп, оларды алғашқы құрылтайымен, «Омбы үні» газетінің бірінші жарық көруімен солтүстікқазақстандықтардың атынан қызу құттықтап, «Орамал тон болмаса да, жол болады» деп «Медеу» магнитофонын сыйға тартты. Ол республикамызда болған соңғы маңызды оқиғаның бірі – Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің іх сессиясында қабылданған қазақ елінің Конституциясы туралы әңгімелеп берді. Тәуелсіз еліміздің заңы әлемдегі ең демократияшыл Конституция екенін өркениетті елдердің бір ауыздан айтып жатқаны көңілге қуаныш ұялатып отыр, - деді Қ. Омаров өзінің сөзінде. Тіліміз бен дініміздің өркендеп, өрге қанат жаюы жолында жасалып жатқан игі ісіміз баянды болсын, сіздердің де, біздің де ойымыз бен мақсатымыз ортақ, қазақ деген халықтың әдебиеті мен мәдениетін, тарихын насихаттау арқылы саналы, білімді ұрпақ өсіру

бәріміздің де тілегіміз, -деді Қ. Омаров. Баяндама жасаған Серікбай Тәстенов қазақ жастарының ана тілін білмейтінін өкінішпен айта келіп, облыста қазақ мектептерін ашуды дереу қолға алу керектігін ескертті. Облыстағы 14 қазақ мектебі өсіп келе жатқан қазақ жастарының оқуына аздық ететіні өзінен өзі белгілі. Бір қуаныштысы, облыс әкімшілігі Омбы қаласында қазақ орта мектебін ашуды көздеп отыр екен. Осы құрылтайдағы тағы бір қуанышымыз-облыс, қала әкімшіліктері және қалалық кеңес халқымыздығ ғұлама ғалымы Шоқан уәлихановқа ескерткіш орнатуды қолға алып отырғаны. Жиналыс жүріп жатқан сәтте құрылтайдың арнаулы өкілдері Шоқан оқыған кадет корпусына қойылған ескерткіш- тақтаға және оның барельефі орнатылған тұсқа гүл шоқтарын қойды. Осы жылдың басында Омбы қаласында Қазақстан Республикасының және Ресей Федерациясының шекаралас территорияларының достық және ынтымықтастығы туралы келісімге екі ел премьер – министрлері қол қойды. Қазақстан мен Ресей арасындағы тығыз байланысты бұрынғыдан да дамыта түсуді көздеген Қазақстанның 9 облысының, Ресейдің 12 облысының әкімдері келісім-шартқа қол қойды. Кеңес өкіметі кезінде экономикалық, мәдени және әлеуметтік байланыс үзіліп, көп қиындықтарға тап болып отырған екі жақтың да басшылары бұл тұйықтан шығудың жолдарын қарастырып, транспорт пен байланыс, өзара есеп айырысу, пошта байланысы, айналаны қоршаған ортаны қорғауда бірлесе жұмыс істеуге күш біріктіруге келісім жасады.

Иә, көршілес Омбы және Солтүстік Қазақстан облыстарының экономикалық, мәдени байланысы, өзара қарым-қатынасы ешқашан үзілген емес, үзілуге тиісті де емес. Өйткені тағдыр да, тарих та екі халықты атамзаманнан бір-біріне көрші етіп орналастырған. Ал қазақтың «Көршіңмен тату бол!» деген нақыл сөзі бар. Ресейдің Омбы облысы мен Солтүстік Қазақстан облысының халқы достық тізгінін мықтап ұстап келе жатқандар санатында.

Осы жиналыста екі облыс халқының арасына ши жүгіртіп, оларды қырғи-қабақ қойғысы келгендердің де барлығын атап айтқандар болды. Ондайға жол беретін «Омская правда» газетіндегі кейбір қаламгерсымақтар көрінеді. Олардың бұл қылығын жиналғандар сөкті де.

Қай-қайсымызға керегі – тыныштық, татулық, бірлік. Ендеше ынтымағымыз, туыстығымыз арымасын, - десті Омбыдағы ағайындар.

СУРЕТ СЫРЫ

Қажы Рысбай

Қажы Дүйсенбай

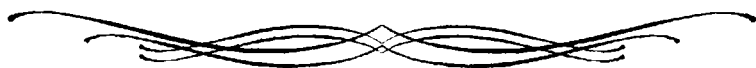
Дүйсенбай қажы Тұранов туралы 1920 жылы «Кедей сөзі» газетіне басылған бір мақаланы облыстық «Солтүстік Қазақстаннан» жуырда оқыдым. Оқыдым да бұл кісіге байланысты ел аузынан, сұңғыла карттардан бұрындары естіген әңгімелер жадымда қайта жаңғырып, есіме түскендей болды.

Олардың айтуынша, Дүйсенбай қажы өте білімді, орысша да, арабша да көп оқыған азамат екен. Жоғары мәдениетті, мінезге бай, ақылға кең қажыны Омбы мен Қызылжар төңірегіндегі ел құрмет тұтып, мақтаныш еткен. Осы кісі о заманнан қарапайым адамдарға қолынан келген көмегін де аямаған көрінеді. Менің қолымда Дүйсенбай қажы Тұрановтың жиені Рысбай қажыға берген өз суреті бар. Суреттің сыртына орысша: «Дарю на добрую память племяннику хаджи Рысбаю Мурзабаеву. Титулярный советник, хаджи Д. Туранов». деп жазыпты. Ал араб әрпімен жазғаны былай:

«Осы сурет-карточкасын мені есіне алып жүру үшін сыйлап беремін. Жан досым, жиенім, қажы Рысбай Мырзабайұлына. Төре қажы Дүйсенбай Тұранқажыұлы 26. 02. 16жыл».

Дүйсенбай қажы Тұранов Қызылжар өңіріне кеңес өкіметі келгеннен бастап оған қызмет етті. Жергілікті ақылды басшылар бұл кісінің білімін, біліктілігін пайдаланғысы келген ғой. Бірақ «Кедей сөзі» газетінде жазылғандай, атпал азаматтың адымын жаздырмай жалақорлар оған не бір пәлелерді жауып,

ел үшін еркін еңбек етуге мүмкіндік бермейді. Шолақ белсенділер, жұлқындылар бұл бай болған, қажы болған, патша өкіметіне қызмет істеген деген айыптарды үймелетіп, жоғары жаққа, НКВД-ға арыз-шағымдарды жаза береді. Бұл жалалардан ол кісі аман-сау қалған көрінеді. Кеңес өкіметін құшық жая қарсы алған жарлы-жақыбайлардың арасынан шыққан кейбір жазушылар Дүйсенбай қажыны түртпектеуін қоймай, оны мазақ етіп пьеса жазып, комсомолдар қазақ-татар клубында сахнаға қойып жүреді. Дәулетбаев деген татар жазушысы кітап жазып, сол шығармасының ұнамсыз кейіпкері етіп те көрсетеді. Қартайып келген шағында мұндай қорлыққа жаны да, жүйкесі де шыдамаған Дүйсенбай қажы Тұранов есінен ауысып, дүние салды.

КАЗИНФОРМ /Сергей Кузнецов/ - Завтра в Казахстане пройдут выборы в Мажилис Парламента РК и маслихаты. Готовы к их проведению и в Северном Казахстане. Накануне корреспондент Казинформа попросил прокомментировать предстоящее событие известного журналиста и поэта, заслуженного работника культуры Казахстана, члена Союза писателей РК Муталлапа Кангожина.

- Я думаю, что предстоящие выборы в Мажилис и маслихаты будут честными и объективными. В этом году вообще всем партиям дали хорошую возможность вести агитацию своих избирателей. Руководители и рядовые члены партий ездили, встречались с населением, выступали по телевидению, в печати. И я думаю, что люди примут активное участие в выборах.

У нас в стране экономическое и социальное положение очень неплохое, особенно экономическое, не сравнить с тем, каким оно было 10, 5 лет тому назад. И на выборы, я думаю, люди пойдут с хорошим настроением. Мы все за кого захотим, за того и будем голосовать. У всех партий есть свои планы, программы, свои сторонники. Самое главное, что выборы обещают быть открытыми и демократичными, как, например, в странах Европы.

Мы переходим от президентской к президентско-парламентской форме правления. Это один из положительных моментов. Значит, мы идем по пути дальнейшей демократизации страны. Планы у Правительства и Президента большие - и экономические, и социальные. Каждый год в своих Посланиях Глава государства ясно, открыто говорит о планах, по которым предлагает Правительству, всему народу работать. И Президент стремится к тому, чтобы эти намерения, планы по улучшению качества жизни людей выполнялись.

Как представитель культуры, журналист, писатель, считаю, что есть подвижки и в этой сфере. Но есть и нерешенные вопросы. Нам, писателям, хотелось бы, чтобы платили гонорары за книги, чтобы они издавались, дошли до читателя.

Если говорить о развитии культуры в нашей области, то, конечно, делается немало. Меня особенно радует, что у нас отреставрирован областной историко-краеведческий музей, экспозиция которого рассказывает об истории, сегодняшнем дне нашего края, его людях. Он пополнился многими новыми интересными экспонатами, и я думаю, что такого прекрасного, боль-

шого музея нигде в округе нет. Также меня радует, что идет строительство и реставрация в Петропавловске дома-музея Абылай хана, где в свое время была его резиденция, и который был построен по указанию Екатерины II. Надеемся, что скоро состоится его открытие.

Недавно в областном центре, в хорошем, красивом месте, был открыт памятник Абаю и Пушкину. Нигде нет такого памятника, где бы эти два великих титана литературы стояли рядом. Это является символом взаимообогащения культур и дружбы двух народов. Изданы недавно в Москве книги Абая, Пушкина, Магжана на русском и казахском языках. Это же великое дело! Выпускаются книги по казахскому, русскому языкам, литературе, истории Казахстана, которые передаются в школы. Сейчас много внимания уделяется изучению казахского, русского, а теперь и английского языков. Такая поставлена задача, что молодежь должна знать три языка. У нас в городе есть областной русский театр драмы, а не так давно открыт казахский музыкально-драматический театр. Они ставят хорошие, интересные спектакли.

По моему мнению, у нас все идет к лучшему. У нас стабильная обстановка, мир и согласие между разными народами, нациями. У нас хорошо работают малая Ассамблея народа Казахстана, национально-культурные центры. Наша область приграничная с Россией, и у нас с нашими соседями хорошие отношения в экономической, социальной, культурной сферах.

В нашей стране все делается для того, чтобы люди жили дружно, спокойно, не тревожились. Спокойствие – это главное для народа, люди всегда хотят, чтобы было мирное небо над нами. Поэтому, я думаю, люди активно пойдут голосовать.

МАЗМҰНЫ

ЕЛ СЫЙЛАҒАН ЕР.....	5
ЛИЧНОСТЬ, УВАЖАЕМАЯ НАРОДОМ.....	26
ПУШКИНДІ ҚОРҒАҒАН БАТЫР БАУЫРЫМ	
МҮБӘРАК.....	30
В ДЕНЬ ПОБЕДЫ.....	41
ЖЫР ЖҮЛДЫЗЫ.....	42
БЕЙНЕЛЕП АЙТА БІЛГЕН АҚЫП	50
ЧАРУЮЩИЕ ЗВУКИ ИЗ СЕРДЦА	58
МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ	
ЖҮЗ ЖЫЛДЫҒЫНА ОРАЙ.....	64
ҚУАНЫШТЫ ХАБАР	65
МАҒЖАННЫҢ ШӘКІРТІ.....	74
МАҒЖАНДЫ КӨРГЕН ҚАРИЯ.....	76
МАҒЖАН АТЫМЕН.	80
ҚАРАҒАШ АУЫЛЫНДАҒЫ МАҒЖАН ТОЙЫ.....	86
АСКАҚ ТҰРҒАН БӨЙТЕРЕК	98
СӘБИТ МҰҚАНОВТЫҢ ТОЙЫ -	
ХАЛЫҚ МЕРЕЙІ	106
СӘБИТ МҰҚАНОВ ТУРАЛЫ ОЙ	112
ҚЫЗЫЛЖАРДАҒЫ ҰМЫТЫЛМАС СӘТТЕР	118
ҒАБИТ АҒАНЫҢ ӘҢГІМЕСІНЕН КЕЙІНГІ ОЙ	129
ҚАЙРАН, ҒАФА.....	133
АДАМГЕРШІЛІК ЖЫРШЫСЫ	146
МҰҚАҒАЛИ МАҚАТАЕВ	
АҚ ҚАЙЫҢДАР ЕЛІНДЕ	151
ӘНЕКЕН.....	160
АТТАНДАҒАН ЖАҒАТАС ЖАСТАРЫ	175
ВОСХОЖДЕНИЕ К АБАЮ	192
И. П. ШУХОВПЕН МАҚТАНАЙЫҚ.....	201
ГЛУБОКИЕ КОРНИ.....	208
АХМЕТ ОРАЗАЕВ ӘЛ ҚЫЗЫЛЖАРИ.....	211
ҚЫЗЫЛЖАР ХИКАЯСЫНАН	215
«КӨРІНЕР АНАДАЙДАН ОРНЫ ҒАНА...»	219
ТРАГЕДИЯ МАЛЫХ АУЛОВ	233
АБАЙДЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІ ТУРАЛЫ	237
АУЫЛ АШУЫ.....	238

АПАМНЫҢ АЛҒЫСЫ	245
«ЕЛІМ!» ДЕГЕН ЕР ЖІГІТ	250
ЫРЫС – ЫНТЫМАҚТА	256
СУРЕТ СЫРЫ	259

